

*Mitte-eestlaste Integratsiooni Sihtasutuse
Haridusprogrammide Keskus*

**UURING
ALAEALISTE
PROBLEEMKÄITUMISEST JA
ALAEALISTE KOMISJONIDE
TEGEVUSEST**

MINDPARK

Juuni 2006

Uuring alaealiste probleemkäitumisest ja alaealiste komisjonide tegevusest

Uuring on valminud Integratsiooni Sihtasutuse Haridusprogrammide Keskuse tellimusel. Projekti juhtis osaühing MindPark.

Koostanud

© Liis Kasemets

© Rika Ilves

Autoriõigus väljaandele

© Mitte-eestlaste Integratsiooni Sihtasutus

® Mitte-eestlaste Integratsiooni Sihtasutus

Tallinn, 2006

Osaühing MindPark

J.Vilmsi 6, Tallinn 10126

Tel.: +372 653 2264

E-post: idea@mindpark.ee

Aegamööda peseb
voolab end puhtaks meie
reostatud oja
aegamööda
ehk meiegi

jõuame kättpidi
teineteist viia
tagasi selle maailma
suurde
otsatusse puhtusesse

/Jaan Kaplinski/

SISUKORD

I OSA 7

UURINGU EESMÄRGID JA LÄBIVIIMINE 7

1. UURINGU EESMÄRK 7

2. METOODIKA 8

2.1.1. Valim 9

2.1.2. Küsimustik 10

2.1.3. Andmekogumistehnikad 11

Kokkuvõte 11

3. KÜSITLUSE LÄBIVIIMINE..... 12

Kokkuvõte 14

II OSA

TULEMUSED..... 15

1. ALAEALISTE KURITEGEVUS 16

1.1. Laiem taust, hetkeseis ja statistika..... 16

Kokkuvõte ja järeldused 19

1.2. Alaealiste probleemkäitumise põhjused..... 19

Õiguserikkumiste sooritamise põhjused ja soodustavad tegurid 20

Korduvate õiguserikkumiste põhjused ja soodustavad tegurid 24

Alaealiste probleemkäitumise muutumise põhjused..... 26

Kokkuvõte ja järeldused 28

1.3. Võimalused probleemkäitumise vähendamiseks 29

Probleemkäitumise põhjuste kõrvaldamise võimalused 29

Uute kuritegude sooritamise vältimise võimalused..... 31

Kokkuvõte ja järeldused 33

2. ALAEALISTE KOMISJONID	34
2.1. Alaealiste komisjonide tegevuskeskkond ja vajalikkus	34
2.1.1. Seadusandlik raamistik.....	34
2.1.2. Alaealiste komisjonide roll ja vajalikkus	36
Ülevaade alaealiste komisjonide tegevusest	36
Hinnangud alaealiste komisjonide vajalikkusele	40
Kokkuvõte ja järeldused	42
2.2. Alaealiste komisjonide sihtgrupp.....	42
2.2.1. Ülevaade alaealiste komisjonide sihtrühmast.....	43
2.2.2. Perekondlik taust ja suhted perekonnas.....	46
Kokkuvõte ja järeldused	50
2.3. Alaealiste komisjonide eesmärgid.....	51
Missioon ja eesmärgid	51
Alaealiste ja nende seaduslike esindajate ootused alaealiste komisjonile	54
Alaealiste komisjoni prioriteedid ja nende seotus strateegiadokumentidega.....	55
Kokkuvõte ja järeldused	58
2.4. Alaealiste komisjonide inimressurss.....	59
Alaealiste komisjonide sekretäride ja esimeeste taust.....	60
Alaealiste komisjonide liikmete koolitusvajadus	61
Hinnangud alaealiste komisjonide koosseisule	62
Kokkuvõte ja järeldused	62
2.5. Koostöö kriminaalpreventsioonivõrgustikus.....	62
2.5.1. Kriminaalpreventsioonisüsteemi iseloomustus.....	63
2.5.2. Kuriteoennetusalasesse tegevusse kaasatud struktuurid.....	70
2.5.3. Alaealiste komisjonide koostöö perede ja kooliga.....	77
Riskiperede abistamine ja alaealiste komisjonide koostöö peredega.....	77
Õiguserikkumiste mõju koolikohustuste täitmisele.....	83
2.5.4. Noorte ja nende esindajate kokkupuuted ja koostöö kuriteoennetusüsteemi struktuuridega.....	84
2.5.5. Alaealiste komisjoni ja partnerite roll võrgustikus.....	87
2.5.6. Ennetusprojektid ja nende tulemuslikkus	89
Kokkuvõte ja järeldused	95
2.6. Mõjutusvahendite kohaldamine.....	98
2.6.1. Mõjutusvahendite sobivus.....	98
Mõjutusvahendite sobivus	98
Vajadus lisamõjutusvahendite järele	103
Mõjutusvahendi valik ja täitmine	105
2.6.2. Mõjutusvahendite kohaldamise protsess	109
Alaealiste komisjoni peamine fookus õiguserikkumise menetlemisel	109
Õiguserikkumise arutelu alaealiste komisjonis	111
Probleemid mõjutusvahendite rakendamisel	116
Mõjutusvahendite täitmine	120

Tagasiside mõjutusvahendi lõppedes, teisiti lahendatavad juhtumid	124
Kokkuvõte ja järeldused	127
3. TAGASISIDE ALAEALISTE KOMISJONIDE TEGEVUSELE	130
3.1. Tagasiside alaealiste komisjonide tegevusele.....	130
3.2. Hinnang alaealiste komisjoni töö tulemuslikkusele	134
Kokkuvõte ja järeldused	137
LÜHIKOKKUVÕTE, JÄRELDUSED JA ETTEPANEKUD.....	139
KASUTATUD KIRJANDUS.....	144

I OSA

UURINGU EESMÄRGID JA LÄBIVIIMINE

1. UURINGU EESMÄRK

Uuringu laiemaks eesmärgiks on anda ülevaade alaealiste õiguserikkujate õiguskorrast ning viimaste aastate jooksul uue noorsootööinstitutsioonina¹ esile kerkinud alaealiste komisjonide tegevus- ja jätkusuutlikkusest.

Käesoleva uuringu otseseks eesmärgiks on kaardistada alaealiste õiguserikkumiste valdkondi ja luua alus alaealiste komisjoni kohta täpsemale määratlusele alaealistega tehtavas kriminaalpreventiivses ja kasvatavas tegevuses. Uuringus analüüsitakse alaealiste komisjonide toimimise olulisemaid mõjureid, mis tulenevad ühelt poolt komisjonide üldisest tegevusraamistikust (sh staatusest, laiemast kriminaalpreventiivsest tööst, partnerlussuhetest), teisalt komisjonide igapäevasest tegevusest (sh seatud eesmärkidest ja prioriteetidest, läbiviidavatest tegevustest); aga samuti komisjonidega kokkupuutuvatest alaealistest ja nende kaasatuse võimalustest (sh osalusest õiguserikkumise arutelul ja menetlemisel alaealiste komisjonis; huvist komisjoni tegevuse vastu) jne.

Uuring loob aluse alaealiste komisjonide töö ja tulemuste hindamiseks ning seob selle komisjonide suutlikkusega vastata noorte (ja kogukonna) vajadustele. Samuti vaadeldakse uuringus alaealiste komisjonide koostööd erinevate alaealiste õiguserikkujatega kokkupuutuvate partneritega, kõrvutades mh. komisjonidele „pandud” ootusi hinnangutega tegelikkusele. Uuringu tulemustest lähtuvalt antakse hinnang alaealiste komisjonide kriminaalpreventiivsele tööle.

Terviklikuma ülevaate saamiseks tehti kogu uuringu vältel tihedat koostööd sihtgrupi ja tellija esindajatega, tagamaks muuhulgas neile oluliste rõhuasetuste ja teemade-küsimuste kajastatus uuringus (sh vajadusel täpsustades või ka lisades uuringusse täiendavaid küsimusi) ning olulisemate osapoolte-partnerite kaasatus valimisse.

---

¹ Moodustati 1998.a. alaealise mõjutusvahendite seaduse jõustumise järgselt. Antud uuring hõlmab andmeid alates alaealiste komisjonide moodustamisest, seega sisuliselt alates 1999.a.

2. METOODIKA

Tervikliku uuringutulemuse saavutamiseks kasutati uuringu läbiviimisel kombineeritult nii kvantitatiivseid kui kvalitatiivseid uurimismetoodikaid.

Uuring viidi läbi kahes osas – eel- ja põhiuuringute vormis, millest mõlemad hõlmasid erinevaid alluuringuid. Eeluuringute raames viidi läbi põhiuuringuid ettevalmistavad nn.kirjutuslaua-uuring (kirjalike allikate põhine uuring, sh. varasemad analüüsid, ülevaated, meetodilised materjalid jms) ja eel-fookusgrupi intervjuu (uuringuainese paremaks sihistamiseks ja uuringu põhisihtgrupile oluliste rõhuasetuste kaasatuse võimaldamiseks).

Põhiuuring viidi läbi samuti kahes osas. Põhiuuringu kvantitatiivosa raames viidi läbi üle-Eestiline ankeetküsitlus kõigi uuringu sihtgruppide lõikes, mis võimaldas kaardistada ja üldistavalt analüüsida alaealiste komisjonide tegevust tervikuna. Põhiuuringu kvalitatiivosa hõlmas fookusgrupi intervjuude läbiviimist valiku uuringu sihtgruppide esindajate seas. Fookusgrupiintervjuud võimaldasid eelnevalt kogutud andmestiku põhjal sügavamalt avada olulisemaid alaealiste komisjonide tegevust ja toimimist puudutavaid teemasid ning lisada kogemuslikku teavet, põhjendusi ja hinnanguid. Intervjuude tulemusi on kasutatud osapoolte nägemuste lahtimõtestamiseks nende ootustest ja hinnangutest, samuti koostöövõimalustest alaealiste õiguserikkujatele suunatud kriminaalpreventiivses ja kasvatavas tegevuses.

2.1. Kvantitatiivuur

Uuringu kvantitatiivsete osade eesmärgiks oli koguda statistilist infot alaealiste komisjonide tegevuse kohta Eestis, mis oleks üldistatav kogu sihtrühmale. Kvantitatiivne põhiuuring viidi läbi standardiseeritud ankeetide² alusel, mis koosnesid nii kinnistest kui avatud küsimustest. Ankeetide mahukus ja detalisusaste erines sihtruppide lõikes ja koosnes kuni 101 küsimusest ankeedi kohta (sh taustandmed). Ankeet valmis koostöös Tellija esindajatega.

Kvantitatiivses osas kasutati andmekogumistehnikana internetipõhist ning sihtgrupi eripärast tulenevalt ka paberil ankeedi põhiseid küsitlust. Veebipõhine küsitlus viidi läbi spetsiaalse tarkvaraprogrammi abil. Igale vastajatele saadeti elektronposti teel vastav personaalne kasutajatunnus ja salasõna ning elektroonilise keskkonna link, mis võimaldas juurdepääsu programmeeritud ankeedile. Vastused salvestusid automaatselt ning neid oli võimalik reaalajas jälgida. Ankeedi saajatest mittevastanutele saadeti esimese kirja (ankeedi jm) saatmisest keskmiselt 3 päeva möödudes ka vastav meeldetuletus palvega ankeet täita ning vajadusel tehti ka meeldetuletav telefonikõne. Lisaks paluti osadel sihtrühpidel täita ankeetid paberil ja alaealiste komisjonide sekretäride vahendusel, kuna sihtrühma kuulus ka grupe, kellega ei olnud seadusandlikest piirangutest tulenevalt uurimiserühmal võimalik otsekontakti leida (sh alaealised õiguserikkujad ja nende seaduslikud esindajad).

---

² Vastavalt sihtgruppide jaotusele kokku 5 ankeedi baasil

2.1.1. Valim

Valimi kirjeldus on koostatud lähtuvalt Integratsiooni Sihtasutuse poolsest sihtgruppide üldisest määratlusest ja valiku alaealiste komisjonide esindajate ettepanekutest valimi koosseisu osas.

Valimi koostamisel lähtuti järgmistest põhimõtetest:

- ♦ Alaealiste komisjonide kesksus
- ♦ Sihtgruppide mitmekesisus
- ♦ Regionaalne mõõde
- ♦ Asulatüüpide jaotus

(a) Alaealiste komisjonide kesksus

Valimi lähtealuse moodustas Eesti Noorsootöö Keskuse koostatud alaealiste komisjonide nimekiri, mis hõlmas kokku 62 alaealiste komisjoni üle Eesti (sh kõik maakonnad). Andmebaasi täiendati ja täpsustati uuringu ettevalmistamise ja läbiviimise käigus. Alaealiste komisjonide osas kasutati kõikset valimit ehk küsitleti kõiki nimekirja kuulunud komisjonide esindajaid.

Kuivõrd alaealiste komisjonid tegutsevad kõigi maavalitsuste juures, hõlmas uuring kõiki Eesti regioone. Alaealiste komisjonidega seotud lähedasemate partnerite kaasamisel lähtuti komisjonide ettepanekutest valimi koosseisu osas. Omavalitsuste lõikes kaasati küsitluse ka neid omavalitsusi, kus alaealiste komisjon ei tegutsenud. Valimi koostamisel peeti silmas nii erinevate regioonide kui ka asulatüüpide esindatust valimis.

(b) Sihtgruppide mitmekesisus

Terviklikuma ja sidusama uuringutulemuse saavutamiseks kaasati uuringusse lisaks alaealiste komisjonidele oluliselt laiem ring komisjonide tegevust mõjutavaid grupe.

Ühelt poolt kaasati uuringusse AEK enda sihtgrupi ehk alaealisi õiguserikkujaid ja nende seaduslikke esindajaid. Teisalt hõlmati uuringuga ka AEK-de (potentsiaalsete) lähemate partnerite esindajad, alates kohalikest omavalitsustest kuni laia ringi erinevate mõjutusvahendite kohaldajateni, kes antud piirkonnas tegutsesid. Seejuures püüti uuringusse kaasata alati vahetult erinoorsootöö temaatikaga tegelevad inimesed, nt omavalitsusesindajate puhul erinoorsootöö spetsialistid/nõunikud, sotsiaaltöötajad, lastekaitsetöötajad jt (vastutab antud piirkonnas erinoorsootöö eest või puutub enim kokku alaealiste õiguserikkujate ja alaealiste komisjonide tegevusega).

Uuringu valim hõlmas kõigi üldsihtgruppide (alaealiste komisjonid, sidusgrupid, alaealised õiguserikkujad) lahtikirjutust konkreetseteks uuringus osalevateks vastajagrupideks (kokku 6 vastajagrupi).

Kõigi vastajagruppide lõikes kirjutati eraldi lahti ka kasutatav andmekogumistehnika, vastavalt vastajagrupi spetsiifikale. Valimi määratluse ja andmekogumistehnikate kõrval on esitatud ka uuringu läbiviijate hinnang eeldatava vastamise määra osas. Koostöös alaealiste komisjonide sekretäridega teavitati alaealiste komisjonide esindajaid kui uuringu peamist sihtgruppi uuringu läbiviimisest ja paluti nende igakülgset abi, et tagada uuringu edukas läbiviimine (sh uuringu teiste sihtgruppide teavitamisel, nt alaealiste õiguserikkujate ja nende seaduslike esindajate osas). Alaealiste õiguserikkujate ja nende seaduslike esindajate seas viidi küsitlus läbi tihedas koostöös alaealiste komisjonide sekretäridega.

(c) Regionaalne mõõde ja asulatüüpide esindatus

Alaealiste probleemkäitumise ja alaealiste komisjonide alane uuring viidi läbi üle-Eestilisena, seega hõlmas uuring kõiki maakondi. Valimi moodustamise aluseks olnud geograafilise jaotuse osaliseks grupeerimiseks koondati kõik maakonnad viieks suuremaks regiooniks.

- ♦ Põhja-Eesti – Harjumaa;
- ♦ Lääne-Eesti – Hiiumaa, Saaremaa, Läänemaa, Pärnumaa;
- ♦ Kesk-Eesti – Raplamaa, Järvamaa, Jõgevamaa, Viljandimaa;
- ♦ Lõuna-Eesti – Tartumaa, Põlvamaa, Valgamaa, Võrumaa;

- ♦ Virumaa – Ida-Viru ja Lääne-Viru maakonnad.

Konkreetsete omavalitsuspiirkondade osas kaasati uuringusse ka neid omavalitsusi, kus kohaliku omavalitsuse tasandil alaealiste komisjoni ei tegutsenud. Teiste uuringu sihtgruppide osas küsitleti uuringus osapooli, kellel oli olnud reaalne kontakt alaealiste komisjonidega.

Lisaks piirkondade vahelistele võimalikele erinevustele püüti uuringu läbiviimisel arvestada ka asulatüübi mõju, hõlmates uuringusse nii maa- kui linnalisi asulaid. Asulatüübist lähtuvate erisuste paremaks esiletoomiseks lisati maa- ja linnaliste asulate jaotusele ka suurlinna mõõde, eristades teistest linnadest tingliku nimetusega 'suurlinn' proportsionaalselt suuremad, sh eraldi Tallinn ning omaette grupina Tartu, Narva, Kohtla-Järve ja Pärnu.

2.1.2. Küsimustik

Käesoleva uuringu näol on tegu suuremamahulise kogu valdkonda hõlmava uuringuga ja nii püüti selle ettevalmistamisel lisaks erinevatele õigusaktidele igati arvestada ka varasemate meetodiliste materjalide ning väiksemamahuliste küsitluste jm teemakohaste materjalidega.

Küsimustiku koostamisel lähtuti järgmistest põhimõtetest:

- ♦ Sihtgrupipõhised ankeedid
- ♦ Mitmekeelsus
- ♦ Küsimuste esitamine võrdlevalt

(a) Sihtgrupipõhisus

Uuringu küsimustike koostamisel olid põhialuseks Integratsiooni Sihtasutuse sõnastatud uuringu lähteküsimused. Lisaks sihtasutuse lähtematerjalidele on sihtgrupi vajaduste ja soovide parema kajastatuse tagamiseks võimaldati alaealiste komisjonide esindajatel teha eel-fookusgrupi intervjuu raames omapoolseid ettepanekuid küsimustikele.

Uuringus küsitletavate sihtgruppide eripärast tulenevalt ning alaealiste õiguserikkujatega kokkupuute iseloomu arvestades koostati iga sihtgrupi jaoks erinevad küsimustikud - kokku 5 ankeeti. Vastavalt koostati erinevad küsimustikud alaealiste komisjonide esindajatele, kohalike omavalitsuste esindajatele ja mõjutusvahendi kohaldajatele, samuti alaealistele õiguserikkujatele ja nende seaduslikele esindajatele.

(b) Mitmekeelsus

Uuringu läbiviimise põhikeeleks oli eesti keel. Tulenevalt uuringu laiahaardelisusest ja üle-Eestilisusest viidi uuring osaliselt läbi kahes keeles, et võimaldada oluliste sihtgruppide esindajatel uuringus osaleda nende keeleoskusest sõltumata. Selleks tõlgiti kõik küsimustikud ka vene keelde.

(c) Küsimuste võrdlev esitus

Küsimustikud olid küllalt mahukad (kuni 101 küsimust ankeedi kohta), erinedes omakorda sihtgrupiti nii mahuliselt kui ka detailsusastmelt. Ankeedid olid üles ehitatud viisil, mis võimaldas võrrelda erinevate vastajagruppide antud vastuseid erinevate teemaplokkide ja küsimuste lõikes. Samuti oli lisatud võimalusi lisada kommentaare-selgitusi.

Uuringus tänasele antavaid hinnanguid püüti asetada loogilisse jadasse alaealiste komisjonide arengus. Seega hõlmas uuring hetkeseisu kaardistamise kõrval ka hinnanguid sellest, kuidas on alaealiste komisjon positioneerunud üldisel alaealistele õiguserikkujatele suunatud kriminaalpreventiivses võrgustikus, milline on komisjoni eripära ja suutlikkus.

2.1.3. Andmekogumistehnikad

Uuringusse kaasatud sihtgruppide eripärast lähtuvalt kasutati uuringu läbiviimisel erinevaid andmekogumistehnikaid erinevate sihtrühmade lõikes, eristades omakorda vajadusel alagruppe nende siseselt (toodud sulgudes).

Valimisse kuulusid:

- ♦ Alaealiste komisjonide esindajad (esimehed, sekretärid);
- ♦ Mõjutusvahendite kohaldajad;
- ♦ Kohalike omavalitsuste esindajad;
- ♦ Alaealised õiguserikkujad;
- ♦ Alaealiste õiguserikkujate seaduslikud esindajad.

2.2. Kvalitatiivuuring

Uuringu kvalitatiivne osa võimaldas koguda kogemuslikku, tunnetuslikku ja emotsioonidega seonduvat teavet, mis andis eelnevale kvantitatiivuuringule lisaks olulist lisaväärtust.

Kvalitatiivne osa viidi läbi fookusgruupiintervjuudena. Ühes grupis osales 5-8 inimest ja vestluse pikkuseks kujunes algselt planeeritud 2 tunni asemel 3 tundi. Kokku viidi läbi 3 vabas vormis fookusgruupiintervjuud. Vestluse aluseks olnud intervjuujuhendi koostamisel arvestati nii tellija kui sihtgrupi ettepanekuid olulisemate käsitlemist vajavate teemade ja küsimuste osas.

Kuigi kvalitatiivosas osalenute ring jäi uuringumetoodikast tulenevalt piiratuks, mistõttu on selle tulemused mõjutatud konkreetsete osalejate kogemustest ja hinnangutest, kujutas see endast olulist uuringu osa. Kvalitatiivosa andis võimaluse avada taustu, lahti seletada ja lisada põhjendusi antud hinnangutele. Kvalitatiivosa võimaldas süüvida teemasse sügavuti, mille osas jäävad kvantitatiivsed tehnikad pisut liiga üldiseks. Kvalitatiivne ja kvantitatiivne lähenemine täiendavad teineteist ning nende kombineerimine võimaldab tervikliku ja lahtiseletatud ülevaate loomist alaealiste komisjonide olukorrast.

Kokkuvõte

Uuringu eesmärgiks oli kaardistada alaealiste õiguserikkujate probleemkäitumise valdkondi ja alaealiste komisjonide tegevust ning anda hinnang komisjonide tegevusele. Neist eesmärkidest lähtuvalt kujundati uuringumetoodika, mis võimaldaks kaasata erinevaid alaealiste komisjonide (ka potentsiaalseid) partnereid (sh. nii sihtgrupp kui sidusorganisatsioonid) ja hõlmata uuringusse kõik teadaolevad alaealiste komisjonid üle Eesti.

Kohalike omavalitsuste kõrval, kelle osas kaasati uuringusse nii neid omavalitsusi, kus tegutseb alaealiste komisjon, kui ka neid, kus vastav komisjon ei tegutse, lähtuti kõigi teiste uuringus hõlmatud sihtgruppide (lisaks alaealiste komisjonide esindajatele) valimi ja uuringumetoodika valikul ennekõike nende kontaktist alaealiste komisjoniga või selle reaalsest võimalikkusest (sh mõjutusvahendi kohaldajad, alaealised õiguserikkujad ja nende esindajad). Erinevatele osapooltele püüti esitada sarnaseid küsimusi, et tagada maksimaalselt realistlikku ja adekvaatset uuringutulemust. Küsitlusbaasina töötati välja erinevad ankeedid erinevate vastajagruppide lõikes (kokku 5 ankeeti), küsimustike lõikes varieerusid sihtgrupi ja tema alaealiste komisjoniga kontakti spetsiifikast lähtuvalt nii küsimustike maht kui ka detailsusaste.

Terviklikuma ja sidusa uuringutulemuse saavutamiseks kasutati uuringu läbiviimisel kombineeritult nii kvantitatiivseid kui kvalitatiivseid uurimismetoodikaid. See võimaldas üle-Eestilise üldise alaealiste probleemkäitumise valdkondade ja alaealiste komisjonide tegevuse kaardistamise kõrval põhjalikumalt süüvida ka olulisematesse probleemidesse ja kõrvutada erinevate osapoolte põhjendusi-selgitusi.

3. KÜSITLUSE LÄBIVIIMINE

Järgnevalt on toodud ülevaade olulisematest andmetest uuringu läbiviimise kohta.

3.1. Ajakava

Esmalt viidi läbi uuringu kvantitatiivosa. Ankeedipõhisesse küsitlusse kaasatud sihtgruppide rohkusest tingituna viidi erinevate sihtgruppide seas küsitlus läbi veidi erinevatel aegadel. Ankeetküsitluse läbiviimisele aitasid omapoolselt kaasa alaealiste komisjonide sekretärid, eriti alaealiste õiguserikkujate ja nende seaduslike esindajate küsitlemisel.

1. Uuringu kvantitatiivosa läbiviimise ajakava olulisemate sihtgruppide lõikes:

(a) alaealiste komisjonide esindajad

- ◆ esimehed 20.veebruar – 10.märts 2006
- ◆ sekretärid 20.veebruar – 10.märts 2006

(b) alaealiste probleemkäitumisega kokkupuutuvate sidusgruppide esindajad

- ◆ kohalike omavalitsuste esindajad 20.veebruar – 10.märts 2006
- ◆ mõjutusvahendite kohaldajad 20.veebruar – 10.märts 2006

(c) alaealised õiguserikkujad ja nende seaduslikud esindajad

- ◆ alaealised õiguserikkujad 20.veebruar – 10.märts 2006
- ◆ alaealiste õiguserikkujate seaduslikud esindajad 20.veebruar – 10.märts 2006

2. Uuringu kvalitatiivosa fookusgruppi intervjuude läbiviimise ajakava:

- ◆ alaealiste komisjonide esindajad (eel-fookusgrupp) 16.detsember 2005
- ◆ alaealiste komisjonide esindajad 23.mai 2006
- ◆ sidusgruppi esindajad 23.mai 2006

3.2. Andmebaasid ja vastamise määr

Uuringu läbiviimisel kavandati algselt kogu uuringu raames küsitleda kokku kuni 435 inimest, ent töö käigus suurendati valimi kogumahtu ligi 2 korda ning kokku saadeti küsimustikud 818 vastajale. AEK-de osas kasutati kõikset valimit ehk küsitleti kõiki Eestis tegutsevaid AEK-sid. Eeldatava keskmise vastamise määrana prognoositi 50% täidetud ankeetide tagastamist.

Tabel 1. Andmebaasi, eeldatud ja tegeliku valimi jaotused.

Sihtgrupp	KONTAKT	VALIM		TAGASTUSMÄÄR	
	Andmebaas	Eeldatud valim	Tegelik valim	Tegelik (%)	Planeeritud valimile (%)
1.ALAEALISTE KOMISJONIDE ESINDAJAD					

1.1.AEK esimehed	42	35	18	43%	51%
1.2.AEK sekretärid	62	35	27	44%	77%
1.3.Vahekokku	104	70	45	43%	64%
2.PARTNERID-SIDUSGRUPID					
2.1.Mõjutusvahendite kohaldajad	174	150	105	60%	70%
2.2.Kohalike omavalitsuste esindajad	40	25	21	53%	84%
2.3.Vahekokku	214	175	126	59%	72%
3.ALAEALISED ÕIGUSERIKKUJAD					
3.1.Alaealised õiguserikkujad	300	150	87	29%	58%
3.2.Alaealiste õiguserikkujate seaduslikud esindajad	200	40	50	25%	125%
3.3.Vahekokku	500	190	137	27%	72%
KÕIK KOKKU	818	435	308	38%	71%

3.3. Uuringus osalenute taustaandmed

Uuringus osalenute taustaandmete võrdlusest ilmneb, et piirkonniti on proportsionaalselt enim esindatud Lääne- ja Põhja-Eesti regioonid. Taoline jaotus on suuresti ootuspärane, kuna antud regioonid hõlmavad Pärnu ja Harju maakondi, kus tegutseb teiste piirkondadega võrreldes ka proportsionaalselt märkimisväärselt rohkem kohaliku omavalitsuse tasandi alaealiste komisjone (vastavalt 11 ja 13). Nimetatud maakondades tegutseb veidi üle poole kogu Eestis tegutsevatest alaealiste komisjonidest (51%, 2005.a.andmetel).

Piirkondade võimalikult võrdse esindatuse tagamiseks saadeti mõjutusvahendi kohaldajatele ja omavalitsuste esindajatel erinevate regioonide lõikes võrreldav arv ankeete. Siiski on mõjutusvahendi kohaldajate osas ligi 30% osakaaluga esindatud Lääne-, Kesk- ja Lõuna-Eesti regioonid. Samas tuleb silmas pidada, et mõjutusvahendi kohaldajate asukoha regioon ei pruugi olla takistuseks ka teiste regioonide alaealiste õiguserikkujatega tegelemiseks (nt. erialaspetsialistid, suured üleriigilised organisatsioonid jt). Kohalike omavalitsuste osas on esindatus mõnevõrra võrdsem, eristub Põhja-Eesti omavalitsuste mõnevõrra vähesem esindatus.

Uuringus osalenud alaealiste õiguserikkujate seas on proportsionaalselt enim Lõuna- ja Põhja-Eesti alaealisi ja nende seaduslikke esindajaid (ligikaudu kolmandik kummastki regioonist). Proportsionaalselt vähim on esindatud Virumaa regioon.

Tabel 2. Kõikide vastanute taustaandmed sihtgruppide lõikes, %³

	AEK esimehed	AEK sekretärid	Mõjutusvahendi kohaldajad	Kohalike omavalitsuste esindajad	Alaealised õiguserikkujad	Alaealiste õiguserikkujate esindajad
PIIRKOND						
Põhja-Eesti	17%	41%	5%	10%	31%	28%
Lääne-Eesti	44%	30%	30%	24%	17%	18%
Kesk-Eesti	22%	15%	28%	29%	13%	14%
Lõuna-Eesti	11%	4%	27%	19%	36%	38%

³ Vastajate tausta järgne jaotus on toodud ümardatud protsendi-punktidenä. Ümardatud tulemustest tulenevalt võivad vastavad %-lised näitajad varieeruda paari %-punkti võrra üle või alla 100% (nt mõne tunnuse lõikes mitme vastajagrupi osakaalu puhul ...,5% (nt 12,5% ja 87,5%) ümardamisel lisandub 1% 100%-le)

Virumaa	6%	11%	10%	19%	3%	2%
ASULATÜÜP⁴						
Tallinn	6%	15%	5%	0%	11%	14%
Tartu, Narva, K-Järve, Pärnu	18%	15%	9%	5%	18%	22%
Muu linn	71%	70%	43%	29%	28%	26%
Maa-asula	6%	0%	42%	67%	39%	36%
HARIDUS						
Algharidus	0%	0%				12%
Põhi-/kutseharidus	0%	0%				18%
Keskharidus	6%	4%				30%
Kesk-eri/ kutsekeskharidus	0%	15%				26%
Kõrgharidus	94%	81%				14%
KOMISJONI STAATUS						
Maakondlik komisjon	33%	30%				
Kohaliku omavalitsuse komisjon	56%	56%				
Linnaosavalitsuse komisjon	11%	15%				
ORGANISATSIION⁵						
Maavalitsus			6%			
Kohalik omavalitsus			56%	100%		
Kool			12%			
Erikool			2%			
Riigiasutus			6%			
3.sektori organisatsioon			8%			
Erialaspetsialist (psühhol.jt)			3%			
Muu			6%			

Alaealiste komisjonide staatuse määratlustest ilmneb, et uuringus osalenud alaealiste komisjonide esindajatest olid kohaliku omavalitsuse tasandil moodustatud komisjonidest. Kolmandik komisjone olid maakondlikud, hõlmates kõigist maakondlikest alaealiste komisjonidest pooled.

Mõjutusvahendi kohaldajatest üle poolte olid kohalike omavalitsuste esindajad (sageli ka omavalitsustest, kus alaealiste komisjoni omavalitsuse tasandil loodud ei olnud), kuivõrd mõjutusvahendi kohaldajate organisatsioonilisele kuuluvusele piiranguid ei seatud. Eraldi kohalike omavalitsuste esindajate valim moodustati nende omavalitsuste baasil, kus reeglina omavalitsuse tasandil komisjoni moodustatud ei olnud ja antud omavalitsuse töötajad ei olnud ka mõjutusvahendi kohaldajateks varasemalt olnud.

Kokkuvõte

Kogu uuringu vältel mistahes tunnuste-erinevuste vaatlemisel on oluline meeles pidada, et kogu uuringu lähtekohaks ja seega ka kogu valimi aluseks oli kontakt (või selle reaalne võimalikkus) alaealiste komisjoniga, erinedes omavalitsuste puhul, keda kaasati uuringusse kohaliku tasandi komisjoni olemasolust sõltumata.

Kuivõrd uuringu läbiviimisel kasutati alaealiste komisjonide kõikset valimit ehk küsitleda püüti kõiki uuringu läbiviijatele teadaolevaid alaealiste komisjone, on selle kaudu kogu uuringu läbiviimisel püütud maksimaalselt minimeerida võimalikke sihtgrupi moodustamisest tulenevaid kallutusi.

⁴ 2 mõjutusvahendi kohaldjat, 3 alaealist ja 1 alaealise seaduslik esindaja jätsid asulatüübi määramata

⁵ 2 mõjutusvahendi kohaldjat jätsid enda esindatava struktuuri määramata

II OSA

TULEMUSED

Alaealiste probleemkäitumise ja alaealiste komisjonide tegevuse alane uuring kaardistab alaealiste õiguserikkumiste valdkondi ja analüüsib alaealiste komisjonide kriminaalpreventiivset tööd. Uuring loob aluse alaealiste komisjonide töö ja tulemuslikkuse hindamiseks analüüsides komisjonide suutlikkust vastata noorte (ja kogukonna) vajadustele. Samuti vaadeldakse uuringus alaealiste komisjonide koostööd erinevate alaealistest õiguserikkujatega kokkupuutuvate partneritega, kõrvutades muuhulgas komisjonidele 'pandud' ootusi hinnangutega tegelikkusele.

Uuringus analüüsitakse alaealiste komisjonide toimimise olulisemaid mõjureid, mis tulenevad: komisjonide üldisest tegevusraamistikust (sh laiemast kriminaalpreventiivsest tööst, partnerlussuhetest ja staatusest); komisjonide igapäevasest tegevusest (sh seatud eesmärkidest ja prioriteetidest, läbiviidavatest tegevustest, toimimispõhimõtetest); ja komisjonidega kokkupuutuvate alaealiste taustas ja olukorrast ning nende kaasatuse võimalustest komisjonide töösse (sh osalusest õiguserikkumiste menetlemisel, mõjutusvahendi määramisel, hinnangust alaealiste komisjoni tööle).

Alaealiste probleemkäitumisest ja alaealiste komisjonide tegevusest tervikpildi saamiseks viidi uuring läbi üle-Eestilisena. Kuigi uuringu põhiraskuskese oli alaealiste komisjonide tööga seonduv, kaasati küsitlusse ka neid omavalitsusi, kus alaealiste komisjon ei tegutsenud.

Erinevate osapoolte arvamusi terviklikult kajastava ülevaate saamiseks esitati enamik küsimusi paralleelselt kõikidele uuringu sihtgruppidele: alaealiste komisjonide esimeestele ja sekretärile; mõjutusvahendite kohaldajatele ja kohalike omavalitsuste esindajatele; alaealistele õiguserikkujatele ja nende seaduslikele esindajatele. Taoline metoodika võimaldas läbi viia võrdleva analüüsi erinevate osapoolte ootustest ja hinnangutest tegelikkusele.

1. ALAEALISTE KURITEGEVUS

Alaealiste probleemkäitumise valdkondade laiemal määratlemiseks võtame esmalt vaatluse alla alaealiste kuritegevuse eripära ja sellest tuleneva vajaduse erilähenemiseks antud valdkonnas.

Alaealiste probleemkäitumise tekkel ja avaldumisel on olulised mõjutused laiemast keskkonnast ja ühiskondlikust taustast. Selleks analüüsitakse alaealiste probleemkäitumisega kokkupuutuvate osapoolte hinnanguid viimase põhjustest ja soodustavatest teguritest, eesmärgiga määratleda peamised probleemkäitumist mõjutavad raskuspunktid ja võtmekohad. Samuti analüüsitakse alaealiste kuritegevusega tegelevate organisatsioonide-struktuuride ning noorte ja nende seaduslike esindajate pilgu läbi, olulisemaid kitsaskohti alaealiste kuritegevusega tegelemisel. Vaadeldakse, milline on alaealiste kuritegevuse iseloom ja intensiivsus ning kuivõrd on need muutunud viimase kümnendi ehk alaealiste komisjonide tegevusaja jooksul⁶.

Samal ajal püütakse osapoolte (sh noorte endi ja nende seaduslike esindajate) hinnangute baasil välja tuua võimalused alaealiste probleemkäitumise vähendamiseks/äralangemiseks. Hinnangute võrdlus võimaldab analüüsida alaealiste komisjonide esindajate ja alaealiste õiguserikkujate arvamuste kokkulangevusi ja erinevusi.

1.1. Laiem taust, hetkeseis ja statistika

Alaealiste kuritegevus on laiemalt seotud õigusvastase käitumisega, olles viimase potentsiaalseks kasvulavaks. Püsiv kriminaalne käitumine, mis on omane vaid väikesele osale inimestest, saab reeglina alguse enne täiskasvanuiga. Paradoksaalselt on kriminaalselt käituvat täiskasvanu õigusvastane käitumine ilmnenud juba alaealisena, kuid enamikust õigusvastaselt käituvatest alaealistest ei kujune täisealisena siiski kurjategijaid^{7,8}. Üldlevinud seisukoht on, et alaealisi on lihtsam mõjutada ja 'õigele teele' suunata, mistõttu on alaealiste probleemkäitumisega tegelemine ühtaegu nii oluline kui ka tundlik teema.

Inimese käitumine sõltub lisaks konkreetsele situatsioonile suurel määral ka sotsiaalsest keskkonnast. Alaealiste puhul on selline sõltuvus väga suur. Sarnaselt teistele sotsiaalsetele nähtustele, on õigusvastane käitumine seotud ajaloolise ja kultuurilise kontekstiga, mis määratlevad normikohase käitumise ning selle, kuidas peaks normide rikkumisele reageerima. Ühiskonnas kehtivasse normistikku sisseelamine on seda keerulisem, et normid ise on sageli vastuolulised ega moodusta harmoonilist süsteemi. Eestis on olukorda võimendanud ka üleminekuühiskonnale omased kiired poliitilis-majanduslikud ümberkorraldused ja

---

⁶ Alaealiste komisjonide moodustamise alused sätestas 1998.a. vastu võetud alaealise mõjutusvahendite seadus ning sellest ajast alates tegutsevad kõigis maakondades vähemalt maakondliku tasandi vastavad komisjonid. Samuti andis seadus võimaluse moodustada alaealiste komisjonid kohaliku omavalitsuse tasandil.

⁷ Thornberry, T.P. (1997). Introduction: Some advantages of developmental and life-course perspectives for the study of crime and delinquency. In T.P. Thornberry (Ed.), *Developmental Theories of Crime and Delinquency: Advances in Criminological Theory*, Vol. 7. New Brunswick, N.J.: Transaction, lk.3.

⁸ Kriminaalse käitumise mudelite, mille väljakujunemise oluliseks teguriks oli alaealisena õiguserikkumiste ja/või kuritegude toimepanemine ning nende eest sanktsioonide määramine, käsitlust Eesti näitel vt.ka J.Saare dissertatsioon (2003) *Õigusvastane käitumine alaealisena ja kriminaalsed karjäärid*, Tartu

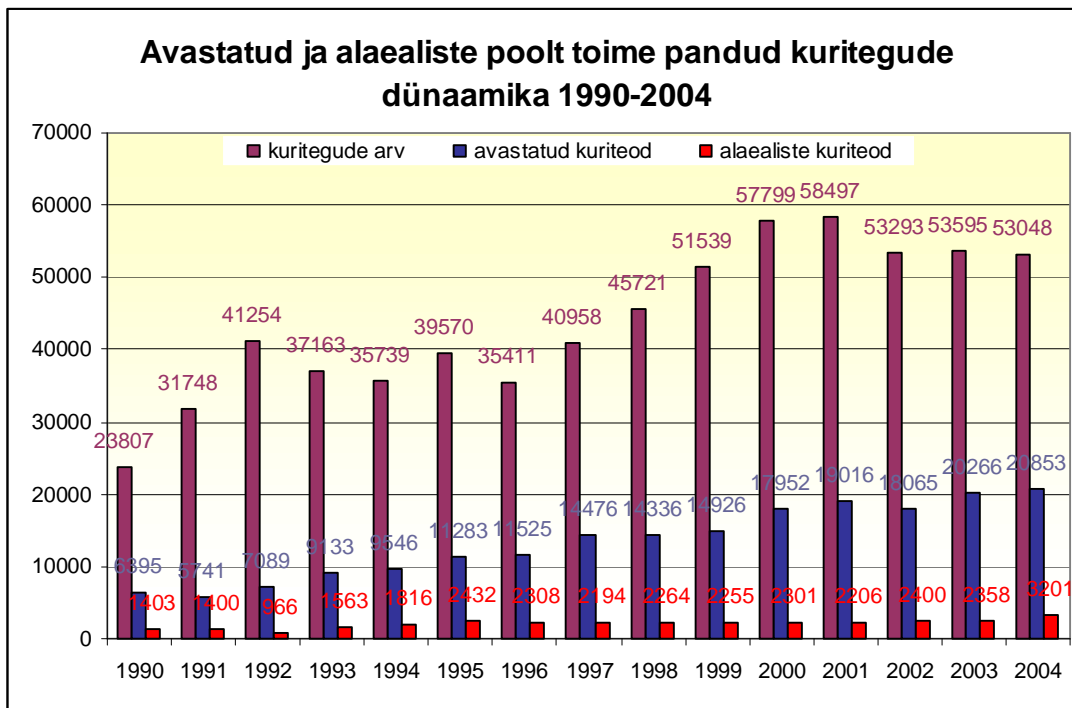

väärtushinnangute muutumine, mis on märkimisväärselt mõjutanud peresuhteid ja selle kaudu ka noorte kasvukeskkonda. Sellest tulenevalt ei suuda alaealised sageli teadvustada oma käitumise võimalikke (ebasoovitavaid) tagajärgi ega ole seeläbi oluliselt mõjutatavad õiguserikkumise eest ettenähtud karistusühendusest.

Alaealiste kuritegevust iseloomustab see, et enamik nende üleastumisi hiljem ei kordu. Hälbiv käitumine hääbub iseenesest sedamööda, kuidas nooruk ühiskonnas kohaneb. Sotsiaalsed puudujäägid laste kasvukeskkonnas avaldavad seega negatiivset mõju laste arengule ja väärtushinnangute kujunemisele. Lapsel ei kujune sisemist kindlust, mis võimaldaks vastu seista negatiivsetele välismõjudele. Jätkuvalt on teravaks probleemiks üha suurema osa inimeste kõrvalejäämine ühiskonna normaalsest toimimisest, mis soodustab riskirühmade kasvu ja ühtlasi loob eeldusi alaealiste kuritegevuseks avaldumiseks.

Kuritegevus Eestis oli 1990.aastate lõpuks võrreldes 1990.aastate algusega kasvanud 2,4 korda. Kuritegevuse kasvus oli esimene kulminatsioon 1992.a. (41 254 kuritegu, kasv 1,7%) ning teine 1998.a. (45 721 kuritegu, kasv 1,9%). 1998.a. alanud kuritegevuse tõus on stabiliseerunud ja asendunud vähenemisega (2001.a. minimaalne kasv 1,1% ja 2002.a. vähenemine 8,2%). Viimastel aastatel on üldkuritegevuse tase püsinud stabiilne. Alaealiste kuritegevus on kümnendiga kasvanud 1991.a. 1400 kuriteolt 3201 kuriteoni 2004.a.⁹ Kuritegude drastilist kasvu hinnates tuleb silmas pidada, et lisaks realselt toime pandud kuritegude arvule mõjutab statistikat politseistruktuuride paranenud suutlikkus kuritegude statistika koostamisel ja töö tulemuslikkus kuritegude avastamisel.

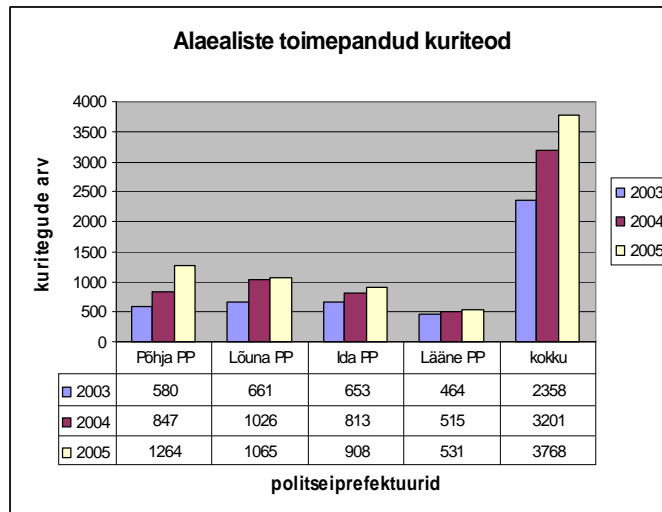
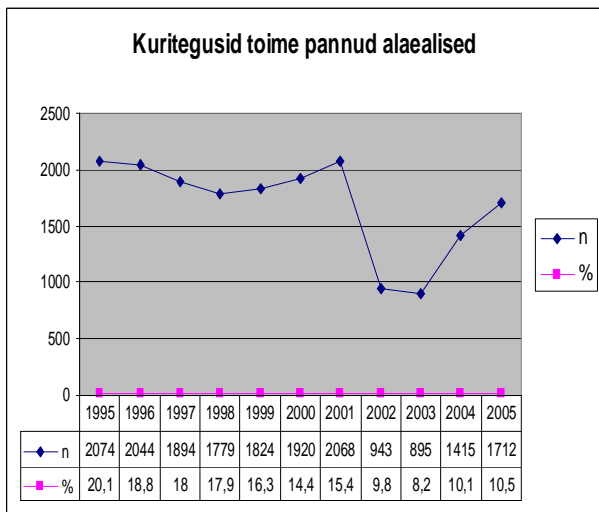
Joonis 1. Avastatud ja alaealiste poolt toime pandud kuritegude dünaamika 1990-2004

Allikas: Lühüülevaade alaealiste kuritegevuse olukorrast Eestis aastatel 1993-2004, Politseiamet, 2005

⁹ vt. Politseiamet „Lühüülevaade alaealiste kuritegevuse olukorrast Eestis aastatel 1993-2004”

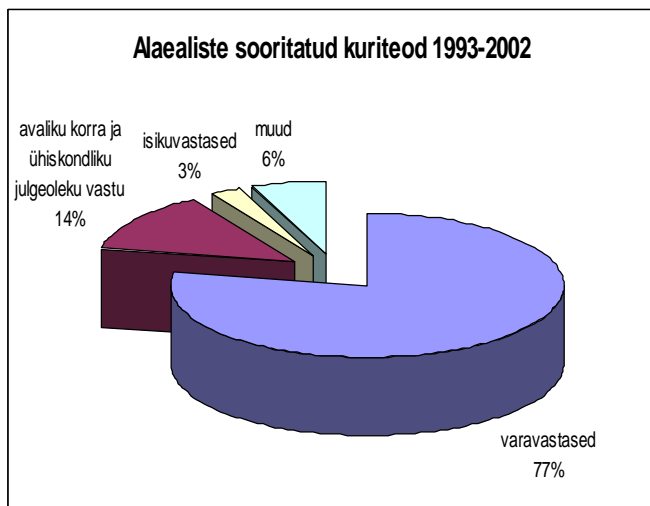
Joonis 2. Kuritegusid toime pannud alaealiste arv ja Joonis 3. Alaealiste poolt toimepandud kuritegude arv, osakaal, 1995-2005*

Allikas: Politseiamet, 2005 (*Märkus: 2002.a. toimus üleminek uuele statistika kogumise süsteemile, mistõttu võib 2002-2003.a. andmetes olla ebatäpsusi)

Üldiselt võib Eesti hetkeseisu kohta öelda, et kuigi alaealiste osakaal kuritegusid toime pannud isikute seas on stabiliseerumas, on arvuliselt alaealiste kuritegevus aasta-aastalt tõusnud. Valdav osa alaealisi ei soorita tõsiseid, vaid pigem varavastaseid ja staatusega seonduvaid rikkumisi (nt. vargus, koolikohustuse mittetäitmine, suitsetamine, alkoholitarbimine, hulkumine jms), samas tõuseb korduvrikkujate arv.

Joonis 4. Alaealiste kuritegevuse struktuur, %

Allikas: Politseiamet, 2005

Uuringus osalenutelt paluti alaealiste kuritegevuse trendide analüüsimiseks hinnangut alaealiste komisjoni saabunud noorte vanuselise koosseisu kohta. Alaealiste komisjonide tegevuse algusajaga (1998.a.) võrreldes on enamuse alaealiste komisjonide esindajate hinnangul komisjonidesse saabunud alaealised vanuseliselt noorenenud. Nii esimese kui ka mitmenda õiguserikkumise korral komisjonidesse saabunud alaealiste hulgas olid komisjonide esindajate kinnitusele ülekaalus üle 12-aastased õiguserikkujad (esimesel korral 71% ja mitmendal korral 86%). Samal ajal olid ligi pooled vastanutest (47%) arvamusel, et komisjonides käinud alaealiste vanuseline koosseis on ajavahemikul 1999-2005.a. noorenenud. Vaid kolmandik vastanutest leidis, et vanuseline koosseis ei ole muutunud.

Kokkuvõte ja järeldused

- Ülevaاتlikult võib muutused alaealiste probleemkäitumise iseloomus võtta kokku järgmiselt:
  - alaealiste kuritegevus on kasvamas ja õiguserikkujad on aina nooremad. 2003. aastal sooritasid alaealised õiguserikkujad 2358 kuritegu. 2005. aastal oli kuritegude arv tõusnud juba 3768-ni;
  - alaealiste õiguserikkujate seas on retsiidiivsus suurenenud;
  - noorte uimasti-ja alkoholitarbimine kasvab, uimastite tarvitamist alustatakse aina nooremana.
- Kuigi üldise kriminaalstatistika kontekstis on alaealiste kurjategijate arv numbriliselt stabiliseerumas, tõuseb järjest nn. korduvalt alaealiste komisjonide või ka politsei huviorbiiti tõusnud noorte arv. Ka AEK tegevust analüüsid selgus, et korduvarutelude osakaal on aasta-aastalt suurenenud.

1.2. Alaealiste probleemkäitumise põhjused

Alaealiste õiguserikkumised on ühiskonna turvalisuse ja jätkusuutlikkuse seisukohalt valusaks teemaks. Statistiliste uuringute põhjal on teada, et ligi 50% kõigist kuritegudest on sooritatud ühe kindla nn eluaegsete kurjategijate grupi poolt, mis moodustab umbes 10% elanikkonnast¹⁰. Seetõttu on läbi aegade uuritud noorte probleemkäitumise põhjuseid, eesmärgiga neid kõrvaldada, alaealiste õiguserikkumisi vähendada ning vältida kuritegeliku elanikkonnagrupi suurenemist.

Alaealiste probleemkäitumise põhjuste kohta on loodud erinevaid teoreetilisi kontseptsioone. Põhjused, miks noored satuvad seadustega vastu, on keerulised ja mitmetahulised. Probleemkäitumist võib noorte puhul vaadelda, kui sotsialiseerumisprotsessi häirumist. Sotsialiseerimise all mõistetakse noore kujundamist ühiskonnaliikmeks. Sotsialiseerumine on sotsiaalse keskkonna ja indiviidi vaheline protsess, mille käigus individ omandab teadmiste, vormide ja väärtuste süsteemi, mis võimaldab tal antud sotsiaalses keskkonnas täieõigusliku liikmena osaleda¹¹. Kui sotsialiseerumisprotsess on mingitel põhjustel häirunud, võivad tekkida üleastumised ühiskonna üldtunnustatud normidest. Sotsialiseerimisprotsessi häiretele leiavad erinevad autorid ja erinevate koolkondade esindajad väga mitmesuguseid põhjuseid. Sageli ei ole võimalik välja selgitada ühte kindlat põhjust, pigem on probleemkäitumise ilmumine mitmete riskifaktorite kuhjumise ja koosmõju tulemus. Samuti soodustab ühe probleemkäitumise esinemine teiste probleemkäitumiste väljakujunemist. Kriminaalpreventiivses töös püütakse neid riskifaktoreid ennetada või nende mõju noortele leevendada. "Kuritegevuse ennetamise, vähendamise ja ühiskonna üldise tervise huvides on püüda maksimaalselt rahuldada alaealiste vajadust adekvaatse sotsialiseerumise järele. Adekvaatseks sotsialiseerumiseks peab laps õppima ära vajalikud prosotsiaalsed oskused ja looma emotsionaalsed ja sotsiaalsed sidemed."¹²

Kriminaalset käitumist seletavad mitmed teooriad: *bioloogilised teooriad* (põhjuseks peetakse inimese bioloogilisi eripärasid, geneetikat jne); *psühholoogilised teooriad* (keskendutakse inimese normihäbelisele arengule); *funktsionalistlikud teooriad* (uurivad, kuidas iga ühiskonna element mõjutab kogu ühiskonna toimimist tervikuna ning milline funktsioon on kuritegevusel ühiskonnas); *interaktsionalistlikud teooriad* (isiksusesotsioloogilised teooriad – sotsiaalse õppimise, sildistamise ja kontrolliteooria näiteks);

¹⁰ Moffitt, T.E. (1997), *Adolescence-limited and life-course persistent offending: A complementary pair of developmental theories*: T.P. Thornberry (Ed.), *Developmental Theories of Crime and Delinquency: Advances in Criminological Theory*, Vol. 7. New Brunswick, N.J.: Transaction, lk 11- 54

¹¹ Piquero, A; Paternoster, R. et al (1999), *Onset Age and Offense Specilization*. *Journal of research in Crime and Delinquency*. Vol.36, No.3, August, lk 275-299

¹² Auväärt, L, Kaugia, S (1995), *Perekond ja lapsealiste kuritegevus*. *Akadeemia* 10, lk 2175-2193

¹³ Laane, K; Laane, E (1999), *Teavet probleemkäitumiste ennetustöös*, EV Sotsiaalministeerium, Eesti Sõltuvushaigete Rehabilitatsiooni Ühing, Tallinn, lk 44

fenomenoloogilised teooriad (põhjuseks näetakse kuritegeliku käitumise õigustamise protsessi, mis saab alguse ühiskonnast võõrandumisega ja lõpeb normide eiramise, anoomiaga).¹³

Käitumisprobleemide kujunemise põhjuseid on jagatud ka eksternaalseteks ja internaalseteks põhjusteks¹⁴. Internaalsete põhjuste hulka kuuluvad geneetiline eelsoodumus, isiksuslikud eripärad jne. Eksternaalsete teguritena näetakse perekonna, kooli, eakaaslaste, massimeedia ja levinud väärtushinnangute ning ühiskondlike muutustega seotud faktoreid. Alaealiste puhul peetakse kõige olulisemateks mõjuteguriteks perega seotud faktoreid.

Ka riskitegurite kohta, mis õiguserikkumiste sooritamise tõenäosust suurendavad, on erinevaid käsitlusi ja uuringuid. Noorte puhul peetakse olulisemateks riskiteguriteks perekonnast tulenevaid mõjusid (näiteks vaesus, alkoholi ja narkootikumide kuritarvitamine, vanemate asotsiaalsus, vanemlikud oskused, laste arv, majanduslik toimetulek, sotsiaalne staatus, pereliikmetevaheline lähedus, konfliktid perekonnas, järelevalve puudumine ja teiste pereliikmete hälbiv käitumine). Kuna kodu ja perekond on lapse esmane ja olulisim mõjutaja, on käitumisprobleemide tekkes olulised nooruki need omadused, mille areng sõltub perekonnast ja kasvatuses, näiteks madal enesehinnang ja vähesed sotsiaalsed oskused. Perekonna mõjudele järgnevad kooliprobleemid (nt märgistamine, koolipoolne suutmatuse noorte probleeme tunnistada ja neid lahendada). Riskitegurid tulenevad ka ümbritsevast keskkonnast – kontrolli puudumine noorte tegevuse üle, piirkonna sotsiaal-majanduslik olukord, meelelahutuse ja vaba aja veetmise võimaluste kättesaadavus, kambad, meedia, piiratud haridus-, töö- ja karjäärivõimalused, sotsiaalne diskrimineerimine, etniline konflikt jne.¹⁵

Ühiskonna normide ja väärtuste tunnetamine ning seaduskuulekus on üldjuhul tihedalt seotud ühiskonna majandusliku ning sotsiaalse arenguga. Muutused majanduse ja sotsiaalvaldkonnas mõjutavad tugevalt inimeste kuritegelikku käitumist ja kuritegude arvu. Ühiskondlikud muutused mõjutavad erinevaid ühiskonnakihte erinevalt, üheks eriti kergesti mõjutatavaks grupiks on ühiskonnas noored.¹⁶

Alaealiste väärtushinnangud ja käitumismustrid ei ole veel täielikult välja kujunenud ja kinnistunud. Uurijad on leidnud, et isiksuse muutumisvõime ja vanus on pöördvõrdelises sõltuvuses. See tähendab, et mida noorem inimene, seda kergem on tema arengut mõjutada ja suunata. Alaealiste õiguserikkujate suunamist ja nn ümberkasvatamist peetakse seetõttu tõenäolisemaks kui täiskasvanud õiguserikkujate puhul.¹⁷ Seetõttu on eriti oluline tegeleda alaealiste probleemkäitumise põhjuste väljaselgitamisega ning proovida riskitegureid ja põhjuseid kriminaalpreventsioonilase tegevusega vähendada ja kõrvaldada.

Õiguserikkumiste sooritamise põhjused ja soodustavad tegurid

Uuringus vaadeldi, millised on erinevate sihtgruppide arvates alaealiste õiguserikkumiste sooritamise põhjused. Alaealiste komisjonide liikmed nimetasid kolme olulisima alaealiste õiguserikkumiste põhjustena kõige sagedamini vanemate vähest huvi laste vastu (75%), kaaslaste/sõprade mõju (59%) ja valesid kasvatusmeetodeid kodus (41%). Võrdselt 39% vastajatest arvas, et alaealiste probleemkäitumist on põhjustanud lagunenu pere ning valed väärtushinnangud.

---

¹³ Delikventset käitumist seletavatest teooriatest lähemalt vt Pöld, K (2001), *Delikventset käitumist seletavad teooriad*. Seminaritöö. Tartu Ülikool, Avaliku halduse ja sotsiaalpoliitika osakond, Tartu

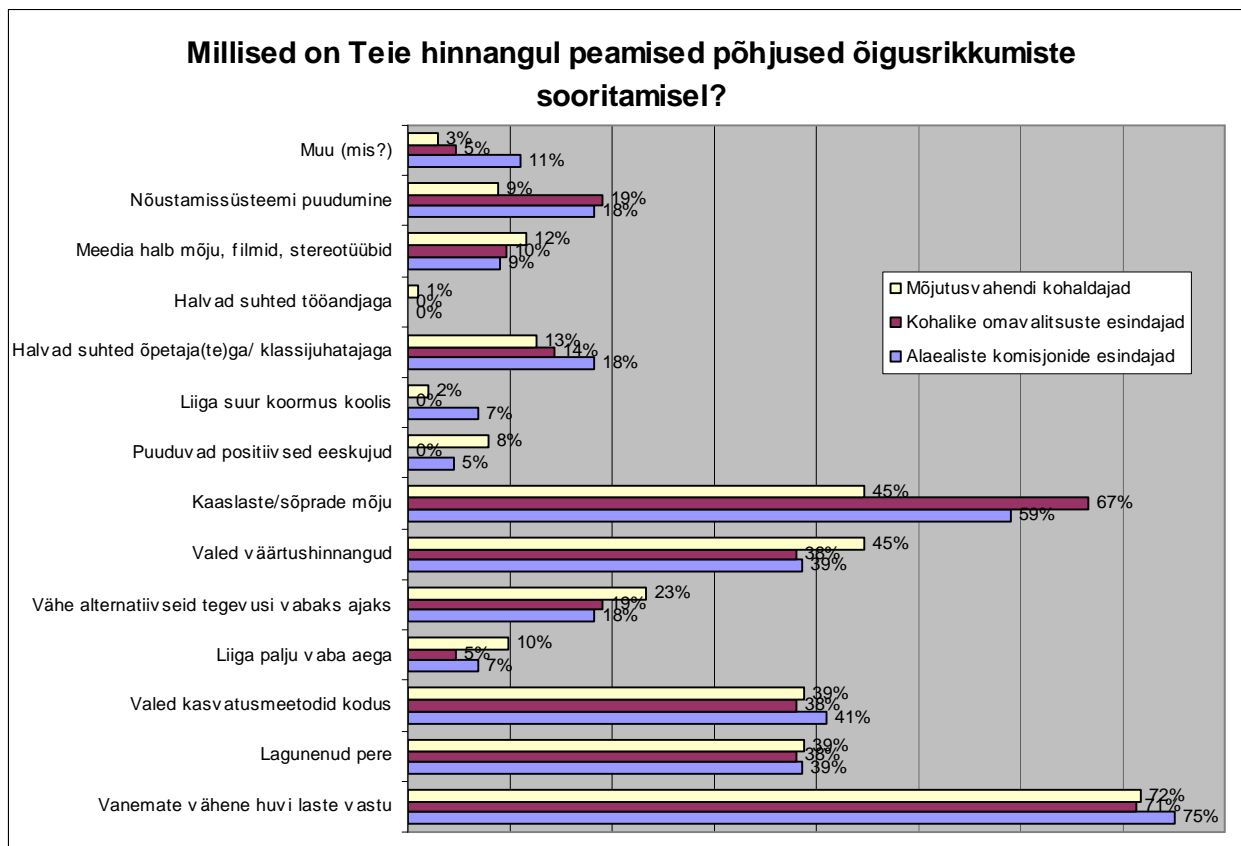
¹⁴ Petersell, O (1997), *Delinquency and Reaction in a Transition Society. The Case on Estonia*. University of Tartu. Faculty of Special Education. Tartu

¹⁵ Aavik, A (2001), *Osakem mõista õpilase käitumist*, Haridus 2-2001

¹⁶ Bennett, T; Graham, J (1998), *Kriminaalpreventsioon Euroopas ja Põhja-Ameerikas*, ÜRO Kriminaalpreventsiooni Nõukogu, Tallinn, lk. 25-26

¹⁷ Ginter, J; Saarsoo, H; Sootak, J (2000), *Alaealiste õiguserikkumised – kriminaalõiguslik, menetluslik ja kriminaloogiline aspekt*, Tartu, lk.3

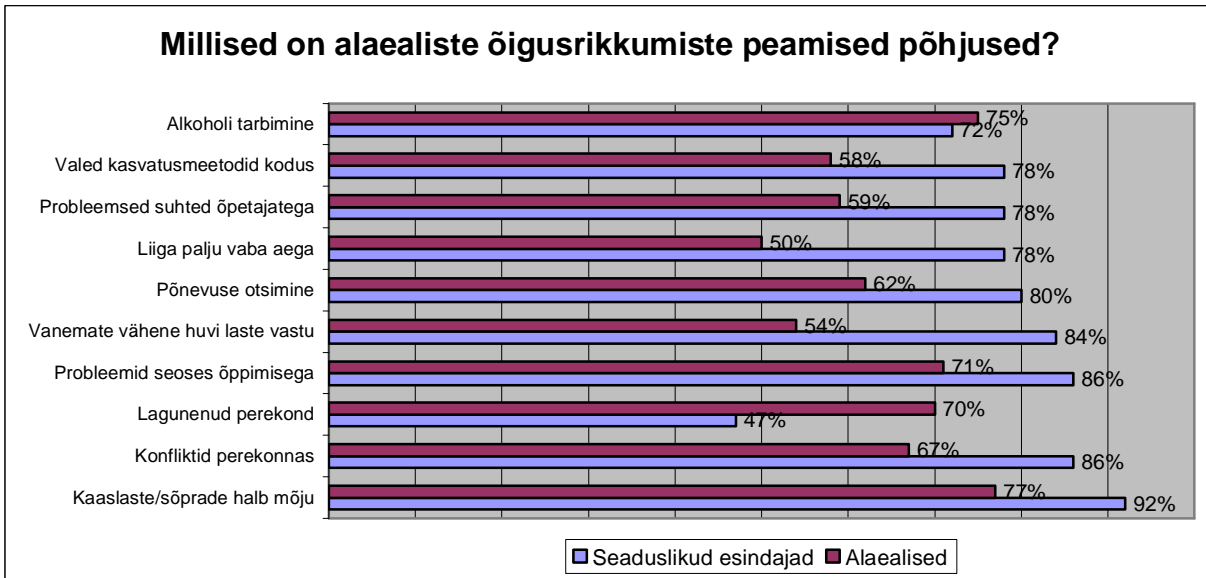
Joonis 5. Alaealiste õiguserikkumiste peamised põhjused, vastavalt alaealiste komisjonide esindajad, n=45; kohalike omavalitsuste esindajad, n=21; mõjutusvahendi kohaldajad, n=106

Kohalike omavalitsuse esindajate ja mõjutusvahendi kohaldajate seisukohad ühtisid suures osas alaealiste komisjonide esindajate arvamustega. 71% kohalike omavalitsuste esindajatest ja 72% mõjutusvahendi kohaldajatest tõi õiguserikkumiste sooritamise kolme olulisima põhjusena välja vanemate vähese huvi laste/noorte vastu. 67% kohalike omavalitsuste esindajaid ja 45% mõjutusvahendi kohaldajaid pidas õiguserikkumiste põhjuseks kaaslaste/sõprade mõju ning vastavalt 38% ja 45% valesid väärtushinnanguid. Samuti peeti oluliseks põhjuseks lagunenud perekonda ja valesid kasvatuseetodeid kodus (kohalike omavalitsuste esindajatest võrdselt 38% ja mõjutusvahendi kohaldajatest võrdselt 39%).

Uuringu läbiviimise käigus paluti ka alaealistel õiguserikkujatel endil ning nende seaduslikel esindajatel välja tuua, milline on nende käsitus alaealiste probleemkäitumise peamistest põhjustest.

Joonis 6. Alaealiste õiguserikkumiste põhjused, vastavalt alaealiste seaduslikud esindajad, n=50; alaealised õiguserikkujad, n=87; %

Alaealiste seaduslikest esindajatest enam kui kolmveerand pidasid oma vastustes valdavalt või osaliselt alaealiste probleemkäitumise põhjuseks erinevaid faktoreid. Kaaslaste ja sõprade halb mõju nimetas valdava või osalise põhjusena 92% vastanutest, konflikte perekonnas 86%, probleeme seoses õppimisega 86%, vanemate vähest huvi laste vastu 84%, põnevuse otsimist, adrenaliinipuudust 80%, liigset vaba aega 78%, probleemseid suhteid õpetajatega/kooli juhtkonnaga 78% ja valesid kasvatusmeetodeid kodus 78%.

Alaealiste vastajate arvamused alaealiste probleemkäitumise põhjuste kohta on nende seaduslike esindajate arvamustest erinevad. Noored ise nimetasid kõige sagedamini probleemkäitumise valdava või osalise põhjusena kaaslaste/sõprade halba mõju (77%). Sellele järgnes alkoholi tarbimine (75%). 71% noortest pidas oluliseks põhjuseks ka probleeme seoses õppimisega ja 70% nimetas valdava või osalise probleemkäitumise põhjusena lagunenu perekonda/ühe vanema puudumist. Kaaslaste ja sõprade halba mõju nimetasid probleemkäitumise olulise põhjusena ja noorte seaduslikud esindajad, kuid alkoholi tarbimist ja lagunenu perekonda pidasid noored seaduslikest esindajatest märgatavalt olulisemaks põhjuseks. Alkoholi tarbimine oli noorte jaoks tähtsuselt teisel kohal, seaduslike esindajate hinnangul aga üheksandal kohal. 70% alaealistest nimetas probleemkäitumise põhjusena lagunenu perekonda ja ühe vanema puudumist, seda pidas valdavalt või osaliselt probleemkäitumise põhjuseks vaid 47% alaealiste seaduslikest esindajatest.

Alaealiste komisjonide liikmetel paluti samuti välja tuua, milliseid põhjuseid õiguserikkumiste sooritamisele nimetavad kõige sagedamini alaealiste komisjonis käinud noored. Komisjonide esindajate andmetel toovad noored õiguserikkumiste põhjusena kõige sagedamini välja kaaslaste ja sõprade mõju (91% vastajate arvates). 66% spetsialistidest (alaealiste komisjonide liikmed) väidab, et noored peavad õiguserikkumiste sooritamise põhjuseks halbu suhteid õpetajate ja/või klassijuhatajaga ning 30% nimetas noorte väljatoodud põhjusena väheseid alternatiivseid tegevusi vabaks ajaks. Alaealised õiguserikkujad ise nimetasid peamiste põhjustena kaaslaste ja sõprade halba mõju (77%), alkoholi tarbimist (75%), probleeme seoses õppimisega (71%) ja lagunenu perekonda (70%). Seega on alaealiste komisjonide esindajad uuringu andmetel teadlikud sõpruskonna negatiivsetest mõjudest alaealistele õiguserikkujatele. Samas probleeme suhetes õpetajate ja kooli juhtkonnaga ning vaba aja veetmise võimaluste puudumist alaealised õiguserikkujad ise nii olulisteks õiguserikkumiste põhjusteks ei pidanud, kui alaealiste komisjonide esindajad seda arvasid. Alkoholi tarbimist pidas õiguserikkumise põhjuseks 75% noortest, kuid alaealiste komisjonide esindajad ei pidanud seda olulisemate õiguserikkumiste põhjuste hulka kuuluvaks. Samuti ei nimetanud alaealiste komisjonide esindajad olulisemate põhjuste hulgas noorte poolt välja toodud lagunenu perekonda/ ühe vanema puudumist.

Uuringu raames läbi viidud fookusgrupi intervjuudes rõhutasid spetsialistid samuti enamasti perekonnaga seotud probleemkäitumise põhjuseid. Näiteks tõi üks mõjutusvahendi kohaldajate esindaja välja: „*Need põgusad uuringud, mis meil tehtud, toovad esile just perekonda ja eakaaslaste mõju. Aga oluline faktor on ka laste vaba aja sisustamine. Reeglina kõik, kes meile on tulnud, mitte ühelgi pole olnud oma huviala ja see huviala peaks tekkima maast madalast*“. Fookusgrupis osalejad olid üksmeelel, et alaealiste probleemkäitumise põhjused on väga kompleksed ja iga konkreetse alaealise puhul erinevad.

Lisaks juba väljatoodud teguritele pidasid fookusgruppides osalejad oluliseks alaealiste probleemkäitumise põhjuseks ka teiste alaealistega tegelevate struktuuride, organisatsioonide ja ametkondade töö puudujääke. Näiteks tõi intervjuudes osalejad välja, et paljud probleemkäitumise juhud oleksid jäänud olemata, kui kohalikud omavalitsused (sotsiaaltöötajad, lastekaitsetöötajad) täidaksid oma funktsioone korrektselt. Samuti olid spetsialistid arvamusel, et praeguses haridussüsteemis on palju puudujääke, mis võivad põhjustada alaealiste koolikohustuse mittetäitmist ja soodustada õiguserikkumiste sooritamist. Toodi välja abiõppesüsteemi puudulikkust, kutseharidussüsteemi puudujääke jne. Alaealiste õiguserikkujatega tegelevad spetsialistid ei olnud rahul ka kõigi piirkondade koolisotsiaaltöötajate tööga.

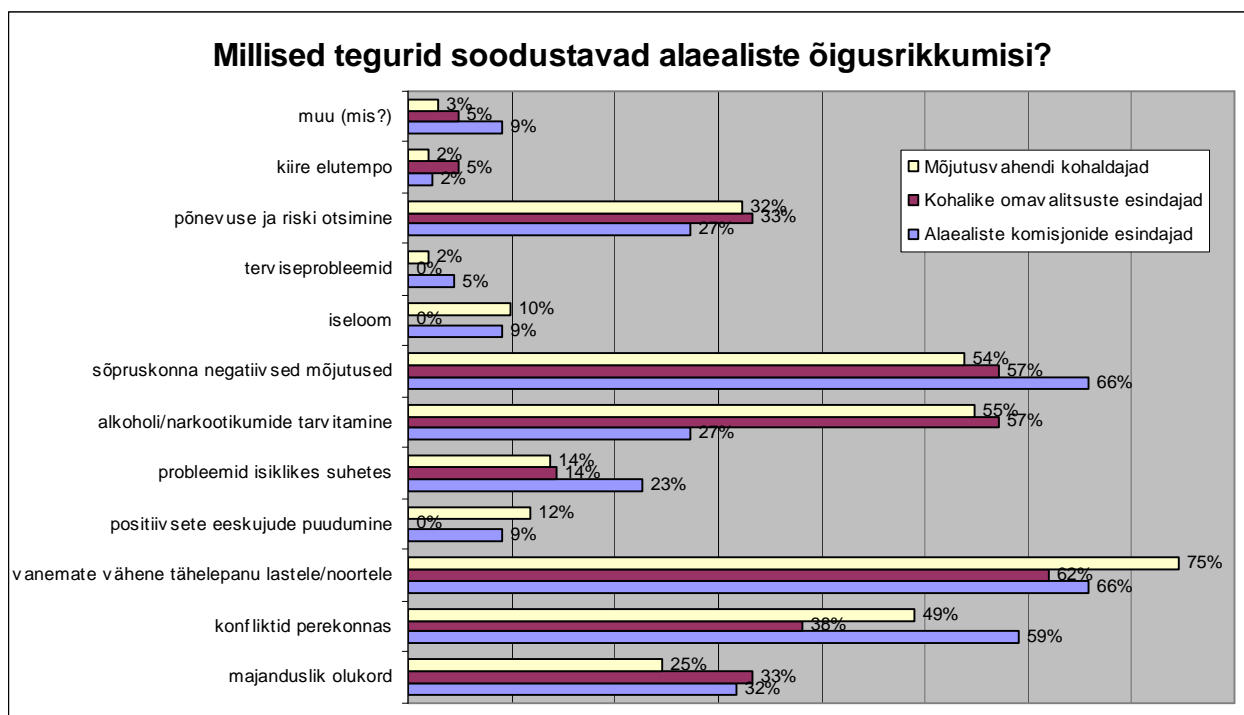
Alaealiste õiguserikkumiste põhjustest eristati ankeedis tegureid, mis ei pruugi olla otseselt alaealiste probleemkäitumise põhjuseks, kuid võivad soodustada õiguserikkumiste sooritamist. Et kavandada tegevusi õiguserikkumiste ennetamiseks, on oluline üritada kõrvaldada nii probleemkäitumise põhjuseid kui ka tegureid, mis soodustavad ebasoovitava käitumise ilmnemist.

Alaealiste komisjonide esindajad nimetasid kõige enam säärase soodusteguritena (võrdselt 66% vastajate arvates) sõpruskonna negatiivseid mõjutusi ja vanemate vähest tähelepanu lapsele/noorele. Samuti peeti oluliseks probleemkäitumise soodusteguriks (59% arvates) konfliktide esinemist perekonnas. Kohalike omavalitsuste esindajad ja mõjutusvahendi kohaldajad leidsid samuti, et õiguserikkumiste sooritamist soodustab peamiselt vanemate vähene tähelepanu lastele/noortele (vastavalt 62% ja 75%). Alkoholi ja narkootikumide tarbimist pidas soodustavaks teguriks 57% mõjutusvahendi kohaldajatest ja 55% kohalike omavalitsuste esindajatest ning sõpruskonna negatiivseid mõjutusi 54% mõjutusvahendi kohaldajatest ja 57% kohalike omavalitsuste esindajatest.

Tegurid, mis alaealiste seaduslike esindajate arvates nende poolt esindatavate laste puhul on soodustanud õiguserikkumise sooritamist valdavalt või osaliselt, on rohkem kui poolte vastanute hinnangul sõprade mõjutused (90%), lapse iseloom (70%), põnevuse otsimine ja adrenaliinipuudus (64%), konfliktid perekonnas (52%), vanemate vähene tähelepanu lapsele/noorele (52%) ja lahusus/ ühe vanema puudumine perekonnas (50%).

Alaealiste õiguserikkujatega tegelevate erialaspetsialistide (alaealiste komisjonide esindajad, kohalike omavalitsuste esindajad ja mõjutusvahendi kohaldajad) ja alaealiste seaduslike esindajate arvamusel ühtivad selles osas, et noorte õiguserikkumisi soodustavad sõpruskonna negatiivsed mõjutused. Erialaspetsialistid peavad kõige olulisemaks soodusteguriks aga seda, et vanemad pööravad lastele ja noortele liiga vähe tähelepanu. Alaealiste seaduslikud esindajad seevastu pidasid kaaslaste/sõprade mõjutuste kõrval oluliseks lapsest tulenevaid soodustegureid nagu lapse iseloom, adrenaliinipuudus ja põnevuse otsimine. Näiteks lapse iseloomu pidasid oluliseks soodusteguriks vaid 10% mõjutusvahendi kohaldajatest, 9% alaealiste komisjonide esindajatest ning 0% kohalike omavalitsuste esindajatest. Kohalike omavalitsuste esindajad (57%) ja mõjutusvahendi kohaldajad (55%) toovad olulise soodustegurina välja alkoholi ja narkootikumide tarbimise, mida noored ise probleemkäitumise olulise põhjusena nimetasid. Alkoholi ja narkootikumide tarbimist pidas õiguserikkumiste sooritamist soodustavaks teguriks märgatavalt väiksem osa alaealiste komisjonide esindajatest (27%).

Joonis 7. Alaealiste õiguserikkumist soodustavad tegurid, vastavalt alaealiste komisjonide esindajad, n=45; alaealiste mõjutusvahendi kohaldajad, n=21; kohalike omavalitsuste esindajad, n=105; %

Fookusgrupis osalejad rõhutasid ühiskonnast tulenevate muutuste, peresuhte ja sõprade mõjutuste kõrval samuti tugevalt noorte tähelepanuvajadustest tulenevate õiguserikkumiste suurt arvu. Toodi näiteid alaealiste komisjoni menetlusel olnud asjadest, kus noored varastavad tähelepanu nimel. Toodi välja erinevate osapoolte arvamusi - „siis rääkis minuga kõigepealt müüja, siis politsei ja õhtul isegi isa rääkis minuga”, „üks noorsoopolitseinik rääkis, et pisikesed vargapoised on alati [politsei] kohal ja tükk aega varem. Pärast ütlevad, et näe, ta rääkis minuga” ja tõdeti, et nende lastega ei ole muidu üldse räägitudki. Õiguserikkumise tagajärjel saab noorele osaks suur tähelepanu nii perekonnaliikmete kui ka politsei poolt. Tähelepanu vajadusest saavad aga alguse järgmised puudujäägid sotsialiseerumisel ja enda suhestamisel kogu ümbritsevaga. Samuti toodi välja, et sageli ei suuda noored teadvustada ja mõista oma tegevusi tagajärgi. See on omane eriti väga noorele sihtgrupile – nt. „minu jaoks on üllatus see, et meil on 8-9 aastased väikesed vargad”, „meil on kuueaastased noaga selga lööjad”, „mina ei mäleta oma praktikas kahekümne aasta jooksul juhtumeid, et lasteaias on probleemid sellised, et tahetakse teha avaldus, kuna kuueaastane võtab kaasa noa ja käitub selliselt. Seadus hakkab kehtima alates 7ndast eluaastast. Juba esimeses klassis on selline olukord laste käitumisega seoses, kus kool ütleb, et me oleme 20 aasta jooksul näinud paari sellist poissi. Me filmisime tundi, et näidata vanematele, kuidas need lapsed käituvad. Nad ei usu muid /.../ kuidas esimeses klassis peksti kambas väikesed”.

Korduvate õiguserikkumiste põhjused ja soodustavad tegurid

Probleemkäitumise põhjuste juures uuriti vastajatelt ka nende arvamust alaealiste korduvate õiguserikkumiste sooritamise põhjuste kohta. Uute õiguserikkumiste sooritamise põhjustena lisati vastusevariandid määratud mõjutusvahendi/karistuse ebapiisavuse, ebaefektiivsuse kohta. Vastustest ei tulnud välja uute kuritegude sooritamise valdav seos karistus- ja ennetussüsteemi puudujääkidega, kuigi komisjonide esindajad rõhutasid nii uute rikkumiste põhjustena nii mõjutusvahendi tõhusust kui järelevalve nõrkust. Alaealiste seaduslikud esindajad tõid uute õiguserikkumiste sooritamise põhjustena välja, et noortel on vähe alternatiivseid tegevusi vabaks ajaks (88%). Samuti peeti oluliseks korduvrikkumiste põhjuseks kaaslaste/sõprade halba mõju (54%), valesid väärtushinnanguid (46%) ja alkoholi tarbimist (42%).

Uute õiguserikkumiste sooritamise põhjustena tõid alaealised vastajad ise kõige sagedamini välja alkoholi ja narkootikumide tarbimise – võrdselt 41%. Mõnuainete tarbimisele järgnes korduvrikkumiste põhjusena põnevuse otsimine ja adrenaliinipuudus (33%).

Alaealiste komisjonide esindajatelt uuriti uute kuritegude sooritamise põhjuseid avatud küsimusena. Alaealiste komisjonide esindajad tõid vastustena välja, millised on nende hinnangul uute õiguserikkumiste sooritamise peamised põhjused. Sarnaselt probleemkäitumise põhjustega rõhutati vastustes peamiselt kaaslaste ja perega seotud põhjuseid. Siiski joonistus alaealiste komisjonide esindajate vastustest välja, et uute õiguserikkumiste sooritamise üheks põhjuseks võib olla ka ebaefektiivne ja/või ebapiisav abi/sekkumise varasemate õiguserikkumiste korral. Vastused saab liigitada järgmiste ühishnimetajate alla: perekonnaga seotud põhjused; negatiivsed mõjutused; kooliprobleemid; mõjutusvahendi/sekkumise ebaefektiivsus ja isiksus.

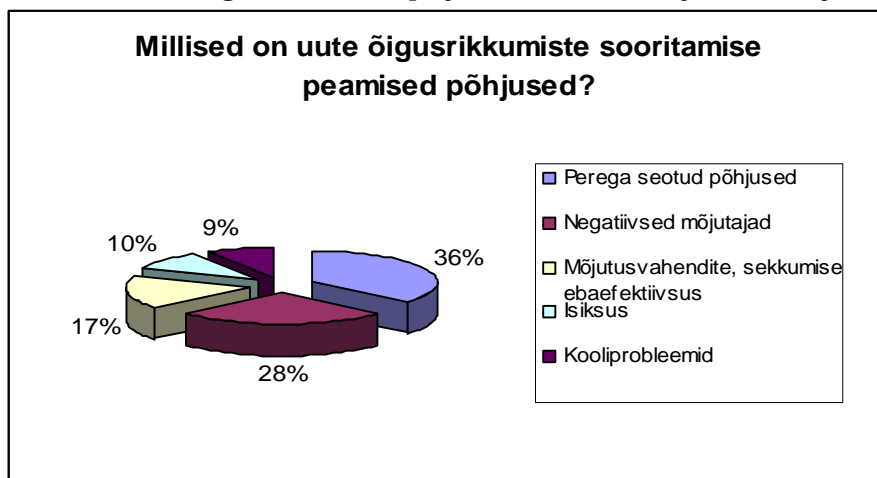
Korduvkuritegude enimmimetatud põhjused on sarnased nendele, mida uuringus osalejad pidasid alaealiste probleemkäitumise üldisteks põhjusteks. Kõige enam, 36% vastustest, rõhutas uute õiguserikkumiste põhjusena perekonnaga seotud probleeme. Näiteks: „*perekond ei toeta last*”, „*vanemate vähene toetus ja hoolimine*”; „*lapsevanemate saamatus, oskamatus oma lapse kasvatamisel, samuti nende endi alkoholismist tulenevad probleemid, töötus. Pere toimetulematus*”; „*lapsevanemate huvipuudus ja oskamatus last omalt poolt mõjutada ja hoida eemale õiguserikkumise võimalustest*”.

Negatiivsete mõjutajate all (28%) kirjeldasid vastajad kaaslaste negatiivset mõju, alkoholi, tubaka ja narkootikumide kahjulikkust: „*säilib suhtlemine kaaslastega, kes on orienteeritud õigusvastasele käitumisele*”; „*olin koos sõpradega ja ei julgenud midagi öelda; mind ajas närvi, et mind ei kuulatud, ei usutud - sagedamini kuulnud hinnangud alaealistelt*”.

Uute kuritegude sooritamise põhjustena tõid aga alaealiste komisjonide esindajad välja selle, et varasemalt kohaldatud mõjutusvahendid ei olnud piisavad või on varasem sekkumine ja abi olnud ebatõhus (17%). Vähese mõjususe puhul rõhutati alaealisega kontakti saamise keerukust ja karistuste suhtelist kergust ning tugivõrgustiku mitterakendumist ja puudusi võrgustikutöös nt. „*toetava ümbruse puudumine*”. Rõhutati ka nõrka järelevalvet, nt. „*kaob kontroll, kaob motivatsioon seaduskuulekalt käituda*”, „*tänavatel patrulle vähe, korrarikkumised tänaval*”. Sellest tulenevalt on noorte probleemid süvenenud ja mõnedes noortes tekkinud karistamatuse tunne. Näiteks toodi põhjustena välja: „*samad põhjused, mis enne, kuna komisjon ei avaldanud mingit mõju*”, „*mõjutusvahendite vähene mõju*”, „*karistamatuse tunne*”.

Isiksusele viidates (10%) tõid vastajad välja mõnede noorte iseloomuomadusi, mis lihtsalt soosivad kuritegelike käitumismustrite väljakujunemist. Kooliprobleemidele uute kuritegude sooritamise põhjusena viitas 9% vastustest, tuues välja koolikohustuse mittetäitmine, lahendamata probleemid ja konfliktid koolis, nt. „*õpetajad ei tee omapoolseid kompromisse ega järeleandmisi, kuigi oleks vaja*”, mahajäämus, nt. „*koolis ei tule toime, olen nii palju õppimises maha jäänud, et tunnen end teiste hulgas rumalana ja õpetajate poolt pole mõistmist*”.

Joonis 8. Uute kuritegude sooritamise põhjused, alaealiste komisjonide esindajad, n=30; %

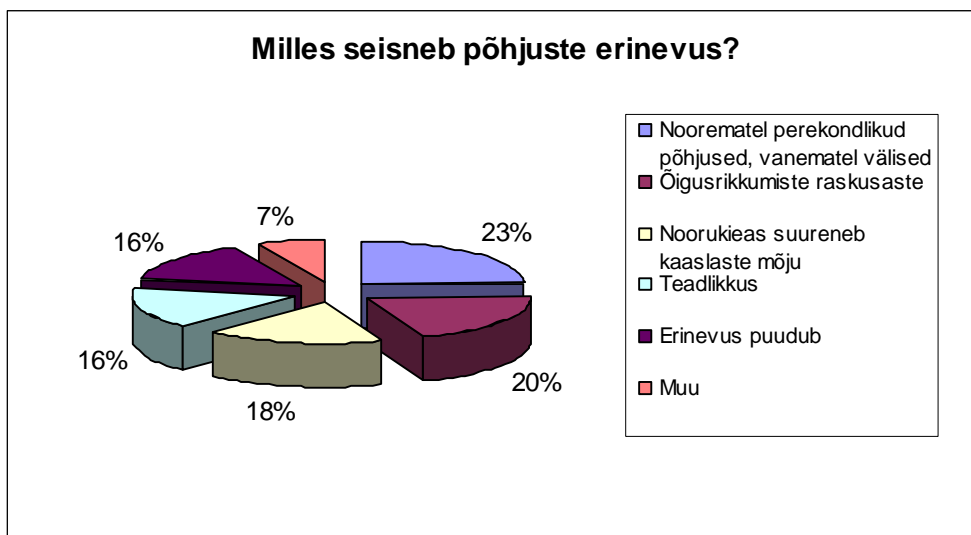
Ka fookusgrupi intervjuudes osalejad arvasid sarnaselt alaealiste komisjonide esindajatele, et kordusrikkumiste peamiseks põhjuseks on noorte perekondlik taust. Osalejad ütlesid: „*Selle määrab ära peretaust.*“ ning „*Minu arvamus on see, et pere on kõige olulisem asi, mis noort inimest mõjutab.*“ Üks alaealiste komisjoni sekretär tõi välja, et „*Aga kui vaadata natuke peretausta, siis ma tegin siin natuke analüüsi. Peretausta arvestades võiksid kõik sealt tagasi tulla. Vaadake, milline see peretaust on nende puhul kes komisjonis käivad. /.../ 90% peredest on ainult üksikvanemaga pered. Kahe nädala jooksul oli kolm last, kellest ühte kasvatas vend, kahte vanaema ja siis olid lastekodust kaks last. Peretaust on vähemalt meil /.../ kõigil väga kehva.*“

Alaealiste probleemkäitumise muutumise põhjused

Statistika põhjal on teada, et teatud vanusegruppide puhul õiguserikkumiste sooritamise tõenäosus kasvab. Sellest tulenevalt võib arvata, et ka õiguserikkumiste põhjused eri vanusegruppides võivad olla erinevad. Uuringus osalejatelt küsiti, kuid võrd õiguserikkumiste põhjused nende meelest vanusegrupiti erinevad. Suurem osa (76%) alaealiste seaduslikest esindajatest on täiesti nõus või pigem nõus sellega, et õiguserikkumise põhjused varases koolieas (7-11 aastat) ja noorukieas (12-18 aastat) on erinevad. Ka alaealiste komisjonidega kokku puutuvad spetsialistid on samal arvamusel. Alaealiste komisjonide esindajatest 78%, kohalike omavalitsuste esindajatest ja mõjutusvahendi kohaldajatest 73% arvab, et varases koolieas ja noorukieas on õiguserikkumiste põhjused erinevad.

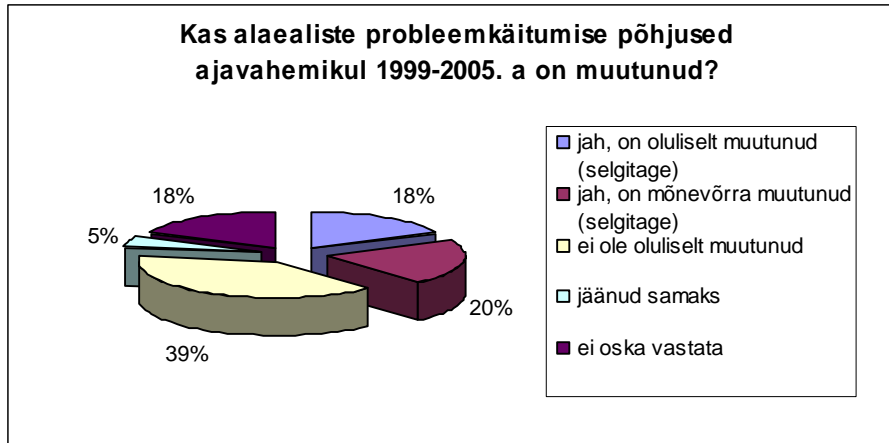
Erinevuse põhjuseid paluti alaealiste komisjonide esindajatel seletada avatud vastustega. Enim vastajatest leidis, et erinevus seisneb eelkõige selles, et nooremate puhul on põhjused seotud perekonnaga, vanemate puhul rohkem välise mõjutustega (23%). Näiteks: „*Varases koolieas saavad lapse probleemid suurel määral alguse kodust, vanemas koolieas on oluline ka sõprade mõju*“ ja „*väiksemad lapsed sõltuvad rohkem kodust ja nende õigusvastased teod viitavad enam kodustele puudujääkidele kasvatuses või ajas, mida on vanematel nende tarbeks kulutada. Noored sõltuvad rohkem sõpradest ja koduvälistest teguritest*“. 20% vastajatest leidis, et erinevus seisneb õiguserikkumise raskusastmes, nooremad lapsed sooritavad kergemaid rikkumisi, vanuse kasvades suureneb õiguserikkumistega tekitatud kahju, tegude vägivaldsus ja raskusaste. 18% vastajate meelest suureneb just noorukieas kaaslaste mõju noore käitumisele ja see tingib õiguserikkumiste sooritamise. 16% vastajaid olid arvamusel, et erinevus õiguserikkumiste põhjustes vanusegrupiti puudub. 16% meelest seisneb erinevus aga tegude *teadlikkuse astmes*. Nooremad lapsed sooritavad vastajate hinnangul rohkem õiguserikkumisi teadmatusest, vanemate puhul on tegemist väljakujunenud teadlike käitumismustritega. Näiteks: „*varasemas eas jääb mulje, et minnakse halbade asjadega kaasa ja ei anta endale päris täpselt aru, mis toimub. Hilisemas eas võetakse halvad tegevused juba ise ette*“.

Joonis 9. Õiguserikkumiste põhjuste erinevus vanusegrupiti, alaealiste komisjonide esindajad, n=45; %

Alaealiste komisjonide esindajatel paluti anda oma hinnang ka sellele, kas alaealiste õiguserikkumise põhjused on ajavahemikul 1999-2005 muutunud. 39% vastajatest oli arvamusel, et alaealiste õiguserikkumise põhjused ei ole oluliselt muutunud selle ajavahemiku jooksul. 38% leidis, et põhjused on mõnevõrra (20%) või oluliselt (18%) muutunud. Peaaegu viiendik vastajatest ei osanud selles küsimuses oma seisukohta väljendada.

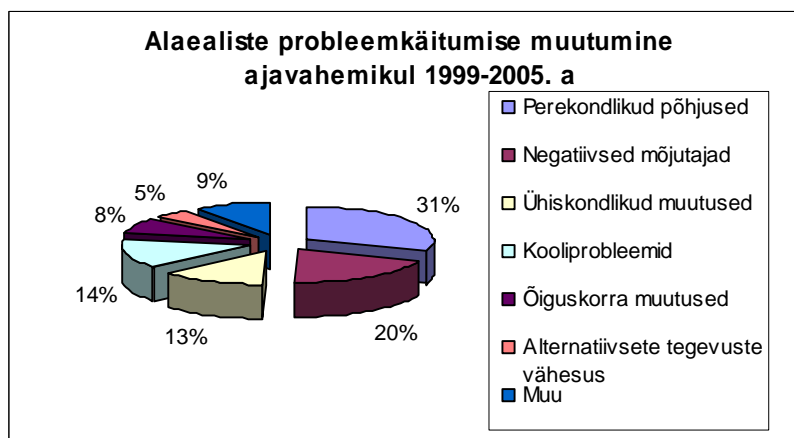
Joonis 10. Alaealiste probleemkäitumise põhjuste muutumine aastatel 1999-2005, alaealiste komisjonide esindajad, n=45; %

Alaealiste probleemkäitumise põhjuste muutumist ajavahemikul 1999-2005. a selgitasid alaealiste komisjonide esindajad, loetledes nende arvates muutuste kolm peamist põhjust. Vastustes keskendusid alaealiste komisjonide esindajad peamiselt probleemidele, põhjendades, miks olukord on muutunud halvemaks. Vastuseid võib grupeerida järgmiselt:

1. Perekondlike põhjustena (31%) töid vastajad jällegi peamiselt välja vanemate vähest aega ja huvi laste vastu, pingeid ja konflikte perekonnas ning sotsiaalseid ja majanduslikke raskusi. Näiteks: „*vanemate vähene või puuduv huvi*”, „*lapsed ei saa tuge vanematelt, sest viimased on kas hõivatud või puuduvad neil vastavad oskused*”, „*vanemad on rohkem hõivatud ja keskenduvad rahateenimisele*”, „*pinged ja konfliktid perekonnas*”.
2. Negatiivsete mõjutajate all noortele (20%) peeti silmas eakaaslaste halba mõju, alkoholi, tubaka ja narkootikumide tarvitamist ning meedia mõju. Näiteks: „*alkoholi ja tubaka lihtne kättesaadavus*”, „*meedia valede väärtushinnangute kujundajana*”.
3. Kooliprobleemide (14%) all toodi välja nii õppimise, suhtlemise kui ka haridussüsteemi tervikuga seotud kitsaskohti.
4. Ühiskondlike muutustena (13%) nimetati näiteks vabakasvatuse levimist, liigset demokraatiat ja vabadust ilma kohustusteta.
5. Õiguskorra muutustena (8%) nimetasid vastajad karistusseadustiku muutumist, politsei tööstiili muutumist ning seda, et liiga leebete karistuste tõttu on noortel tekkinud karistamatuse tunne
6. Alternatiivsete tegevuste vähesuse (5%) all peeti silmas, et noortel puuduvad piisavad võimalused vaba aja veetmiseks ja huvitegevuseks.

Joonis 11. Alaealiste probleemkäitumise põhjuste muutumine ajavahemikul 1999-2005.a: põhjused, alaealiste komisjonide esindajad, n=30; %

Fookusgrupi intervjuudes arutasid osalejad süvitsi alaealiste probleemkäitumise põhjuste üle ning leidsid samuti, et üheks oluliseks põhjuseks on ühiskondlikud muutused, üldine demokraatia ja liberaalsuse kasv. Lisaks leidsid fookusgrupis osalejad, et ka ühiskonnas levinud väärtushinnangud mõjutavad noori tugevalt. Üks mõjutusvahendi kohaldaja arvas: „*Aga mina näen siin põhiküsimusena väärtuste küsimust. /.../ nende laste, kes on pärit peredest, kus pole materiaalsed tingimused küllaldased, sooviks või iidoliks muutuvadki asjad. Nad koguvad seda informatsiooni enda ümber igalt poolt, televiisorist, tänavalt, inimeste hulgast, kellega nad kokku puutuvad ja ka üksteise pealt. Nad matkivad ja omandavad hästi neid käitumismudeleid, mis neile meeldivad. /.../ Asjad on väärtuseks, mitte inimesed, inimsuhted ja tunded ja muud kõrgema tasandi väljundid. Siis lapsed võtavadki selle välise omaks ja õpivad ainult välist käitumist. Need asjad muutuvad laste jaoks nii oluliseks, et nad ei vali enam vahendeid, kuidas nad nende asjade juurde jõuavad*“.

Kokkuvõtte ja järeldused

- Alaealiste probleemkäitumise põhjuste kohta on erinevaid teooriaid. Probleemkäitumist ja õiguserikkumiste sooritamist seostatakse sotsialiseerumisprotsessi häiretega, mida mõjutavad erinevad riskitegurid. Sageli on probleemkäitumise põhjused väga individuaalsed ja seotud noore sotsiaalse keskkonnaga. Kuna alaealised on üldjuhul veel väljakujunemata isiksused, on nende käitumist võimalik suunata ja mõjutada. Seetõttu on alaealiste probleemkäitumise põhjuste uurimine ja sellest lähtuv kriminaalpreventiivne tegevus ühiskonna turvalisuse ja jätkusuutlikkuse seisukohalt väga oluline.
- Eesti ühiskonnas aset leidnud struktuursed ja mõttemaailma muutused on maailmapilti ja võimalusi avardades toonud endaga vastutuse ja kohustuste tagaplaanile jäämise (sh. lapsevanemate vastutamatus oma laste käekäigu eest), peredes sageli ka kroonilise ajapuuduse lastega tegelemisel ning erinevate valdkondade eraldatuse (keskendatuse konkreetsele tegevusvaldkonnale, märkamata-tunnistamata selle mõjusid laiemalt, probleemide märkamise (liig)hilisus, soovimatus-suutmatus süüvida laste murdesse-probleemidesse, nt. õpetajate ainekesksus, probleemidega laste suunamine teiste organite jutule jmt). Kuigi eraldivõetuna ei pruugi nimetatud tegurid viia probleemse käitumiseni, siis nende koosmõju ajapikku tõenäoliselt võimendub, eriti lisades siia pideva lastele suunatud tähelepanu ja aja puuduse. Välja toodud probleeme kinnitasid ka uuringu osapoolte arvamused.
- Alaealiste ja nende seaduslike esindajate arvamused noorte probleemkäitumise põhjuste kohta lahknevad mõnevõrra spetsialistide seisukohtadest. Spetsialistid rõhutasid ennekõike perekonna vastutust ja pere ning koduga seotud probleemkäitumise põhjuseid. Noorte seaduslikud esindajad pidasid võrdselt tähtsaks paljusid erinevaid põhjuseid. Noored ise aga nimetasid kõige sagedamini probleemkäitumise valdava või osalise põhjusena kaaslaste/sõprade halba mõju ning alkoholi tarbimist.
  - Alaealiste seaduslikud esindajad, alaealiste komisjonide esindajad, mõjutusvahendi kohaldajad ja kohalike omavalitsuste esindajad on seisukohal, et alaealiste probleemkäitumise põhjused on eelkõige alaealiste peredega seotud – vanemate vähene huvi laste vastu, valed kasvatusemeetodid kodus, lagunenu pere, valed väärtushinnangud jne.
  - Kõik uuritud sihtgrupid on üksmeelel, et alaealiste probleemkäitumise üheks olulisemaks põhjuseks on kaaslaste ja sõprade halb mõju noortele. Seda arvavad nii alaealised õiguserikkujad, nende seaduslikud esindajad kui ka alaealiste komisjonide esindajad, mõjutusvahendi kohaldajad ja kohalike omavalitsuste esindajad.
  - Alaealised õiguserikkujad peavad õiguserikkumiste sooritamise peamisteks põhjusteks kaaslaste ja sõprade negatiivseid mõjutusi, alkoholi tarbimist, probleeme õppimisega ja lagunenu perekondi. Alaealiste komisjonide esindajad on teadlikud noorte arvamusest probleemkäitumise põhjuste kohta kaaslaste ja sõprade negatiivsete mõjude osas. Samas ei olnud alaealiste komisjonide esindajad teadlikud, et noored peavad oluliseks probleemkäitumise põhjuseks alkoholi tarbimist, probleeme õppimisega ja lagunenu perekondi. Alaealiste komisjonide liikmed arvasid, et noored peavad probleemkäitumise põhjuseks pigem probleemseid suhteid õpetajate ja kooli juhtkonnaga ning alternatiivsete tegevusvõimaluste vähesust vaba aja veetmiseks. Noored ei pidanud neid põhjuseid nii oluliseks.

- 75% alaealistest õiguserikkujatest peab alkoholi tarbimist oluliseks probleemkäitumise põhjuseks. Seda ei pidanud aga olulisemate probleemkäitumise põhjuste hulka kuuluvaks ei alaealiste seaduslikud esindajad, alaealiste komisjonide esindajad, kohalike omavalitsuste esindajad ega mõjutusvahendi kohaldajad. Siin võib olla tegemist terava probleemiga, mis on alaealistega tegelevate erialaspetsialistide poolt jäänud märkamata või leidnud alaealiste hinnanguga võrreldes liiga vähe tähelepanu. Kohalike omavalitsuste esindajad ja mõjutusvahendi kohaldajad nimetasid alkoholi ja narkootikumide tarbimist siiski olulise õiguserikkumiste sooritamist soodustava tegurina.
- Fookusgruppis osalenud alaealiste komisjonide esindajate ja mõjutusvahendi kohaldajate hinnangul on alaealiste probleemkäitumise põhjuseks ka puudujäägid alaealistega tegelevate struktuuride töös (haridussüsteemi puudujäägid, kooli sotsiaaltöötajate ja –pedagoogide töö, sotsiaaltöötajate ja lastekaitsespetsialistide töö, abi- ja sekkumismeetodite vähenenud efektiivsus või ebapiisavad võimalused abi anda jne).
- Õiguserikkumisi soodustavad tegurid on alaealiste seaduslike esindajate, alaealiste komisjonide esindajate, kohalike omavalitsuste esindajate ja mõjutusvahendi kohaldajate hinnangul sarnaselt probleemkäitumise põhjustega seotud eelkõige sõpruskonna negatiivsete mõjutustega. Alaealiste komisjonide esindajad, kohalike omavalitsuste esindajad ja mõjutusvahendi kohaldajad peavad sõpruskonna negatiivsete mõjutuste kõrval väga oluliseks soodusteguriks vanemate vähest tähelepanu lastele/noortele. Alaealiste seaduslikud esindajad leiavad seevastu, et sõpruskonna mõjutuste kõrval on olulisemateks soodusteguriteks lapsest endast tulenevad tegurid – lapse iseloom, adrenaliinipuudus ja põnevuse otsimine.
- Korduvrikkumiste põhjustena tõusis eelpool käsitletuga võrreldes noorte vastustes koos alkoholi tarbimisega ka narkootikumide tarbimise tähtsus, samuti põnevuse otsimine ja adrenaliinipuudus. Alaealiste õiguserikkujate seaduslikud esindajad arvasid, et korduvrikkumiste valdavaks põhjuseks on alternatiivsete vaba aja tegevuste vähesus. Alaealiste komisjonide esindajad ja fookusgruppides osalenud spetsialistid pidasid korduvate õiguserikkumiste põhjuseks enamasti noorte perekondlikku tausta ja pereprobleeme.
- Alaealiste õiguserikkumise põhjused on varases koolieas (9-11 a) ja noorukieas (12-18 a) uuringus osalenute arvates erinevad. Alaealiste komisjonide esindajate arvates seisneb erinevus selles, et nooremate vanusegruppide puhul on põhjused rohkem perekondlike tegurite, vanemate vanusegruppide puhul rohkem välise mõjutustega seotud. Samuti seisneb erinevus kuritegude raskusastmes, noorte mõjutatavuses ja teadlikkuses.
- Alaealiste õiguserikkumiste põhjused ei ole ajavahemikul 1999-2005. a 39% alaealiste komisjonide esindajate arvates oluliselt muutunud ja 38% hinnangul on põhjused mõnevõrra või oluliselt muutunud. Muutuste põhjuseks on peamiselt perekonnaga seotud mõjutegurid, samuti välised negatiivsed mõjutused, kooliprobleemid ja ühiskondlikud muutused, mida rõhutasid ka fookusgrupi diskussioonides osalejad.

1.3. Võimalused probleemkäitumise vähendamiseks

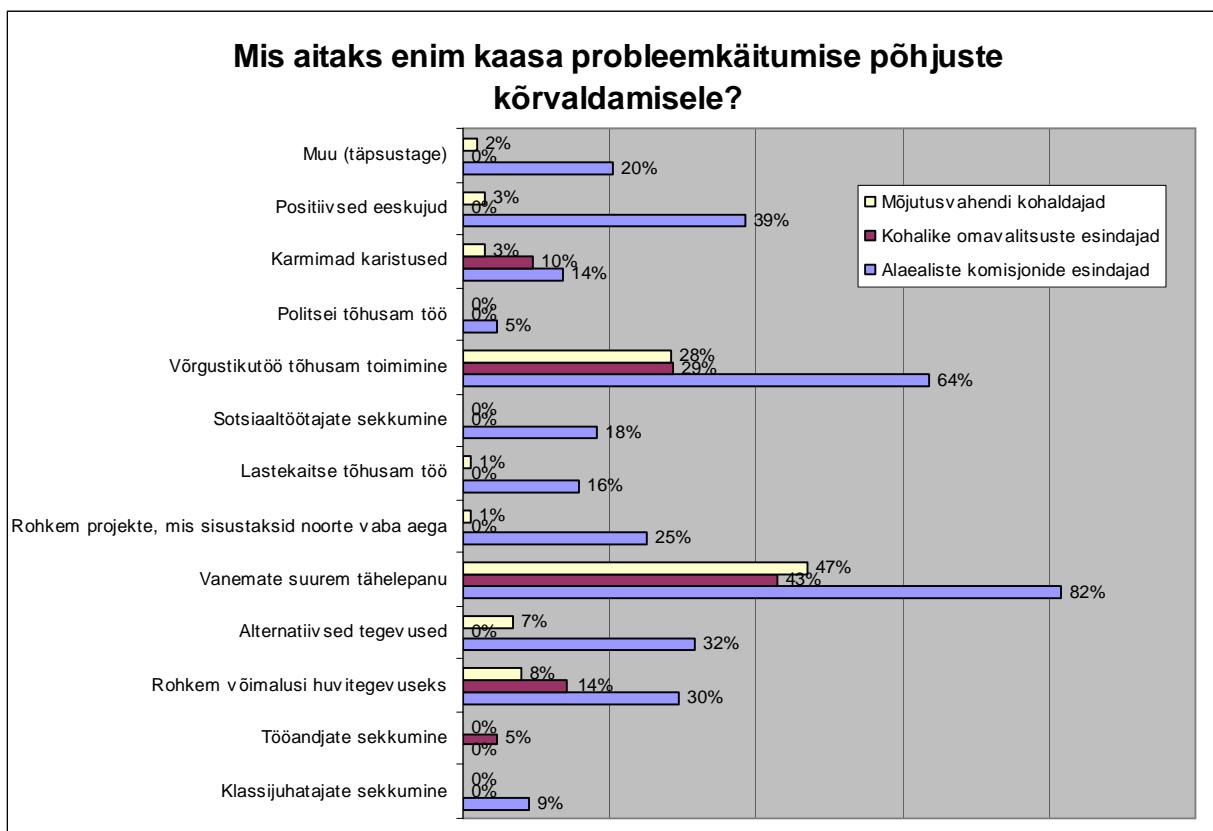
Õiguserikkumiste põhjustele lisaks uuriti, millised tegevused aitaksid probleemkäitumise põhjuseid kõrvaldada ning missuguste vahenditega oleks võimalik vältida uute õiguserikkumiste sooritamist.

Probleemkäitumise põhjuste kõrvaldamise võimalused

Alaealiste õiguserikkujate probleemkäitumise põhjuseid aitaks 82% alaealiste komisjonide esindajate arvates ära hoida vanemate suurem tähelepanu oma lastele. 64% vastajaid arvas, et neid põhjuseid aitaks ära hoida ka võrgustikutöö parem toimimine erinevate spetsialistide vahel. 39% pidas oluliseks positiivsete eeskujude olemasolu alaealisele.

Kohalike omavalitsuste esindajad ja mõjutusvahendi kohaldajad leidsid samuti, et enim (vastavalt 43% ja 47% vastanute arvates) aitaks alaealiste probleemkäitumise põhjuste kõrvaldamisele kaasa vanemate suurem tähelepanu lastele/noortele. 29% kohalike omavalitsuste esindajatest ja 28% mõjutusvahendi kohaldajatest pidasid kõige olulisemaks võrgustikutöö tõhusamat toimimist erinevate spetsialistide vahel. Huvitegevuse võimaluste pakkumist pidas oluliseks 14% kohalike omavalitsuste esindajatest ja 8% mõjutusvahendi kohaldajatest.

Joonis 12. Probleemkäitumise põhjuste kõrvaldamise võimalused, vastavalt alaealiste komisjonide esindajad, n=45; kohalike omavalitsuste esindajad, n=21; mõjutusvahendi kohaldajad n=126; %

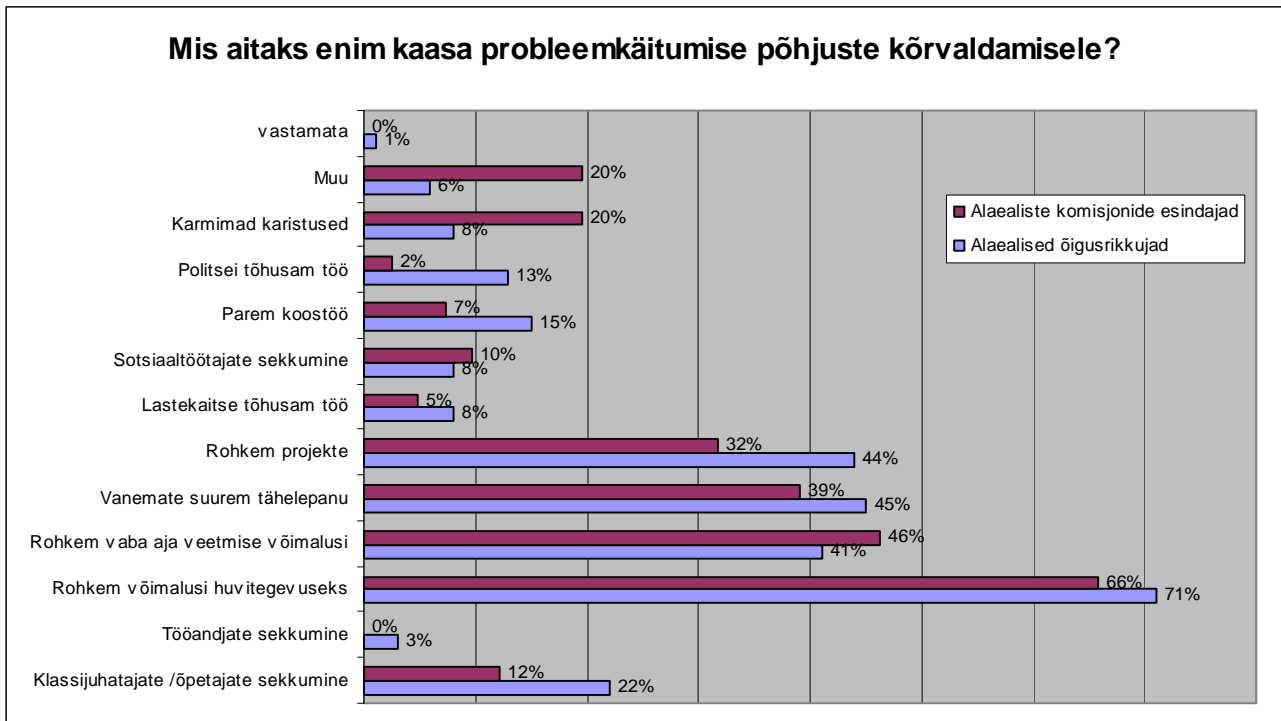

Ka rohkem kui kolmveerand alaealiste seaduslikest esindajatest oli nõus, et tegevusteks, mis aitaksid õiguserikkumise põhjuseid kõrvaldada, on eelkõige vanemate suurem tähelepanu ja rohkem võimalusi huvitegevuseks (võrdselt 88%) ning rohkem projekte, mis sisustaksid noorte vaba aega (82%).

Neli olulisemat tegevust, mis aitaks alaealiste õiguserikkujate arvates kaasa probleemkäitumise põhjuste kõrvaldamisele, on rohkem võimalusi huvitegevuseks (71%), vanemate suurem tähelepanu (45%), rohkem projekte, mis sisustaksid vaba aega (44%) ja rohkem vaba aja veetmise võimalusi (41%).

Võimalused, mida alaealiste komisjonide esindajate andmetel alaealised õiguserikkujad näevad õiguserikkumiste põhjuste likvideerimisel, on 66% vastanute andmetel rohkem võimalusi huvitegevuseks ja rohkem vaba aja veetmise võimalusi (nimetanud 46% vastanutest). Samuti on alaealiste komisjonide esindajate andmetel laste/noorte meelest oluline vanemate suurem tähelepanu neile (39%). Alaealiste komisjonide esindajad on seega hästi kursis, mis noorte arvates aitaks õiguserikkumisi vältida. Nii alaealiste komisjonide esindajad kui ka alaealised õiguserikkujad nimetasid eelkõige, et oleks vaja luua rohkem võimalusi huvitegevuseks ja vaba aja veetmiseks. Nii noored ise kui ka alaealiste komisjonide esindajad tõid välja, et noorte meelest on oluline vanemate suurem tähelepanu lastele.

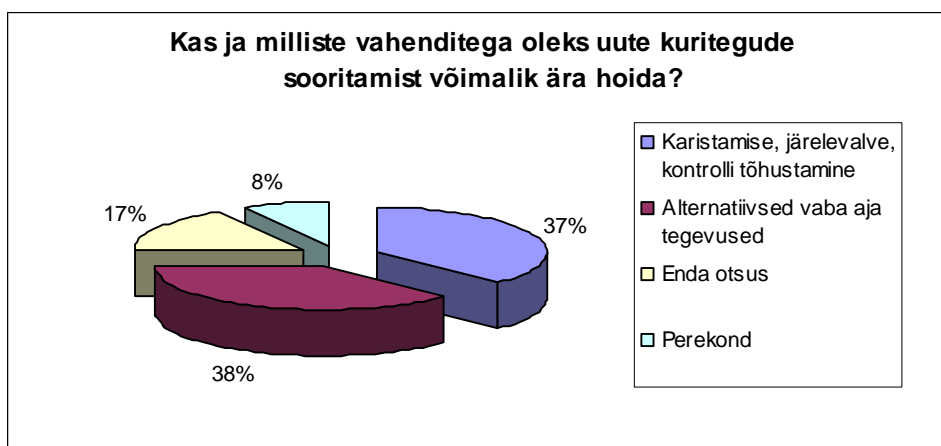
Joonis 13. Probleemkäitumise põhjuste kõrvaldamise võimalused alaealiste õiguserikkujate arvates, vastavalt alaealised õiguserikkujad, n=87 ja alaealiste komisjonide esindajad, n=45; %

Uute kuritegude sooritamise vältimise võimalused

Vastates küsimusele: „Kas ja milliste vahenditega oleks uute kuritegude sooritamist võimalik ära hoida“ pidasid alaealised vastajad võrdselt tähtsaks alternatiivsete tegevuste pakkumist vaba aja sisustamiseks (38%) ning karistamise, järelevalve ja kontrolli tõhustamist (37%). Karistuste, järelevalve ja kontrolli all toodi välja näiteks järgmist: „on küll võimalik, tõhusam töö politsei poolt“, „ajaliselt pikem karistus“, „sotsiaaltöötaja poolne järelevalve ja kontroll“ ja „erikool või vangla, kus nad saaksid elu üle järele mõelda“. Alternatiivseid vaba aja tegevusi rõhutasid näiteks järgmised vastused: „rohkem vaba aja sisustamist“, „kui alaealistel lubataks rohkem, oleks rohkem vaba aja veetmise kohti, ka maal“, „noorteprogrammide abiga ja osalemisega selles töös“.

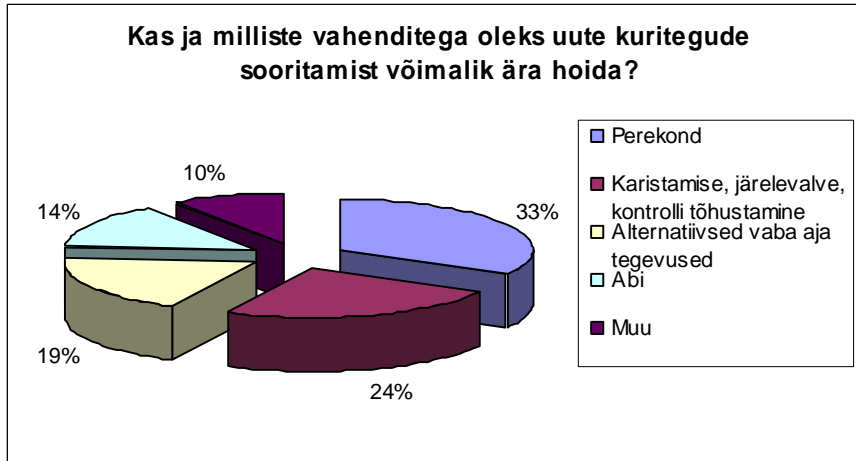
Joonis 14. Vahendid uute kuritegude ärahoidmiseks, alaealised õiguserikkujad, n=40; %

Alaealiste seaduslikud esindajad nimetasid kõige sagedamini lahendusena lapsevanemate ja perekonna toetust noortele (33%) ning karistamise, järelevalve ja kontrolli tõhustamist (24%). Lapsevanemate ja perekonna toetuse all toodi näiteks välja: „vanemate vestlused lastega“, „lastevanemate koolitused“, „vanemate ja laste ühiste nõustamiste ja vastavate grupiteraapiatega“, „lastega tuleb olla mõistvam“, „lapsega rääkida ja arutada“. Seaduslikud esindajad pooldavad järgmisi karistamise-, kontrolli- ja järelevalvemeetodeid: „üle 17-aastaste kurjategijate

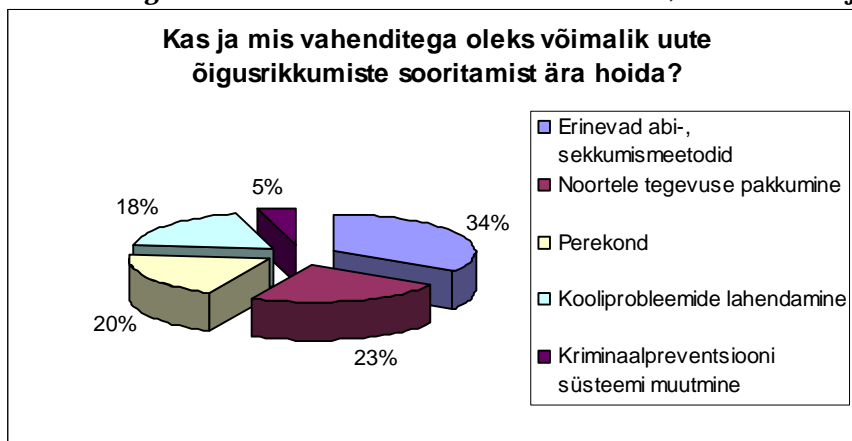
karistamine täiel määral“, „regulaarne kontroll ja vastutus“ ning „pidev järelevalve pere, kooli, politsei poolt, selgitustöö“. Ka alaealiste seaduslikud esindajad näevad ühe lahendusvariandina alternatiivsete vabaajategevuste pakkumist (19%): „positiivsed alternatiivsed huviringid“, „vaba aja täielik sisustamine“, „lastele huviringid“.

Joonis 15. Vahendid uute kuritegude ärahoidmiseks, alaealiste seaduslikud esindajad, n=21; %

Alaealiste komisjonide esindajatelt uuriti, kas ja milliste vahenditega oleks võimalik uute kuritegude sooritamist ära hoida. Väljapakutud lahendusvariandid võib jagada viide gruppi: erinevad sekkumis- ja abimeetodid; noortele tegevuse pakkumine; perekond; kooliprobleemide lahendamine ja kriminaalpreventsiooni süsteemi muutmise.

Joonis 16. Uute õigusrikkumiste sooritamise vältimise võimalused, alaealiste komisjonide esindajad, n=28; %

Suurim osa vastanutest nägi lahendusena erinevaid abi- ja sekkumismeetodeid (34% vastustest). Näiteks „tugiisik perele vähemalt aastaks, otsusest alates“, „spetsialisti pikemaajalisem nõustamine“ või „suuremad võimalused sotsiaal- ja rehabilitatsiooniprogrammidesse määramisel“, käendaja määramine“, „individuaalne lähenemine igale noorele“, „spetsialisti pikemaajalisem nõustamine“, „kindlustada (ja selgitada alaealisele), et iga järgnev rikkumine toob kaasa tõsisema mõjutusvahendi“.

Samuti peeti oluliseks noortele tegevuse pakkumist (23%). Näiteks „alaealise keskkonna vahetus, huvide suunamine arendavale tegevusele, positiivsed eeskujud“, „juba eelkoolialised ja algklasside lapsed vajaksid suunamist huvitegevuse juurde“, „laste ja noorte huvitegevuse toetamine piiratud majanduslike võimalustega lastele, suviste töövõimaluste organiseerimine“.

20% vastanutest leidis, oluline on pere tugi ja tugi perele. Rõhutati: (a) põhjalikumate tegevuste riskiperega nt „sotsiaal- ja lastekaitsetöötajad peaksid tihedat koostööd tegema juba lasteasjadega, et välja selgitada sekkumist vajavad

pered”; (b) pere vastutuse teadvustamist ja perepoolse toe suurendamist nt „*tugiisik perele, vähemalt aastaks otsusest alates*”, „*vanem peab läbima koolituse, kuidas toime tulla ja ennast kehtestada ühise eesmärgi nimel*”.

Kooliprobleemide lahendamist pidas tähtsaks 18% tuues võimalike vahenditena välja: (a) haridussüsteemi paindlikkust, sh. „*haridussüsteemi võimalused peaksid pakkuma rohkem valikuid neile, kes kipuvad koolidest välja langema (varasem võimalus eelkutsesõppesse - neile, kes ikka tõesti muudmoodi ei saa)*”, „*õpilaskodu kui uus kasvukeskkond*”; (b) kooli poolt tõhusamat tööd ning võimalust saada koolis individuaalõpet ja järeleaitamistunde „*professionaalsem kasvatus töö koolis*”, „*tugisüsteemide rakendamine koolis, st süsteemi loomiseks vajalike vahendite kindlustamine riiklikul tasandil; soodustada tavakeskkonna tegevust, mis võimaldaks nt klassikollektiivi ühiseid ettevõtmisi, sõltumata pere sissetulekust*”; (c) õpikoormuse vähendamist.

Kriminaalpreventsiooni süsteemi muutmist nägi lahendusena 5%. Siinkohal toodi välja, et tuleks muuta seadusandlust, praegu töötavat kaadrit ning luua seaduslikke võimalusi lapsevanemate mõjutamiseks.

Kokkuvõte ja järeldused

- Alaealised õiguserikkujad, alaealise seaduslikud esindajad, alaealiste komisjonide esindajad, kohalike omavalitsuste esindajad ja mõjutusvahendi kohaldajad on üksmeelel, et alaealiste probleemkäitumise põhjuseid aitaks vähendada eelkõige see, kui vanemad pööraksid oma lastele suuremat tähelepanu.
- Lisaks vanemate rollile ja peresuhetele on alaealiste õiguserikkumiste vähendamisel oluline: võrgustikutöö parem toimimine; kontrolli ja järelevalve mehhanismide tugevdamine ning kriminaalpreventsiooni süsteemi parem toimimine; noortele huvitegevuse ja vaba aja veetmise võimaluste pakkumine.
  - Alaealiste komisjonide esindajad, kohalike omavalitsuste esindajad ja mõjutusvahendi kohaldajad leiavad, et vanemate tähelepanu kõrval aitaks alaealiste probleemkäitumise põhjuseid vähendada kriminaalpreventsiooni süsteemi parem toimimine - senisest tõhusam võrgustikutöö erinevate erialaspetsialistide vahel.
  - Uute kuritegude tõkestamise võimalusena näevad nii alaealiste komisjonide esindajad, alaealised õiguserikkujad kui ka nende seaduslikud esindajad eelkõige alternatiivsete tegevuste pakkumist noorte vaba aja sisustamiseks. Alaealiste komisjonide esindajad peavad oluliseks positiivsete eeskujude olemasolu noortel. Alaealised õiguserikkujad, nende esindajad, kohalike omavalitsuste esindajad ja mõjutusvahendi kohaldajad leiavad, et noortele tuleb pakkuda rohkem võimalusi huvitegevuseks, rohkem vaba aja veetmise võimalusi ja rohkem projekte, mis sisustaksid vaba aega.
  - Noored ja nende seaduslikud esindajad peavad võrreldes probleemkäitumise põhjuste vähendamise võimalustega (vanemate suurem tähelepanu noortele, rohkem võimalusi huvitegevuseks ja vaba aja veetmiseks) uute kuritegude tõkestamisel oluliseks ka järelevalve ja kontrolli tõhustamist ning senisest karmimat karistamist või sellega ähvardamist. Ka alaealiste komisjonide esindajad tõid senikäsitletud lahendusvariantide kõrval välja, et uute õiguserikkumiste sooritamist aitaks ära hoida erinevate abi- ja sekkumismeetmete kasutamine ning muutuste tegemine praeguses kriminaalpreventsiooni süsteemis. Fookusgrupis osalenud spetsialistid leidsid samuti, et noortele tegelikult meeldivad raamid ja karmimad reeglid. Need aitavad noortel oma käitumist kontrollida ja elus kindlat struktuuri luua.
- Alaealiste komisjonide esindajad on teadlikud, milliseid võimalusi noored ise näevad probleemkäitumise vähendamiseks. Alaealiste komisjonide esindajate andmetel soovivad noored rohkem võimalusi vaba aja veetmiseks ja huvitegevuseks ning vanemate suuremat tähelepanu. Alaealised õiguserikkujad nimetasid kõige sagedamini oma vastustes just neid lahendusvariante.
- Seega on enamus probleemkäitumise põhjuseid osapoolte arvates sellised, mida alaealiste komisjonidel on otseselt keeruline mõjutada. Õiguserikkumiste vähendamisse peavad ennekõike panustama õiguserikkujate perekonnad ning kõik kuriteoennetusprotsessi osapooled läbi võrgustikutöö parendamise (kohalik omavalitsus, politsei, noorsootöö organisatsioonid, kool jt). Tõhustamist vajab mõjutusvahendite kohaldamise kontrolli ja järelevalve süsteem.

2. ALAEALISTE KOMISJONID

Järgnevas osas antakse ülevaade alaealiste komisjoni eesmärkidest ja rollis piirkondlikus kuriteoennetuse alases tegevuses. Analüüsitakse kuivõrd eesmärgid ja roll on muutunud ajavahemikul, mil on tegutsenud alaealiste komisjonid/olnud võimalus alaealiste komisjoni moodustada (alates 1998. a). Vaadeldakse muudatusi sihtgrupis ja üldises tegevuskeskkonnas laiemalt ning analüüsitakse kuivõrd on sellest tulenevalt muutunud vajadused-ootused alaealiste komisjonide tegevusele ja alaealiste komisjonide järele tervikuna.

Uuringus analüüsitakse alaealiste komisjoni toimimismehhanismi sh. kuivõrd toetab alaealiste komisjonide tegevuse juriidiline raamistik igapäevaste ülesannete täitmist, kuidas on korraldatud alaealiste komisjonide sisuline töö ja komisjoni saabunud taotluste menetlusprotsess. Vaadeldakse, kuivõrd kaasatakse alaealisi õiguserikkujaid ja nende esindajaid asja arutamisse (sh. sihtgrupi endi hinnangul) ja milline on nende rahulolu kaasatusega.

Samuti analüüsitakse, mil määral toetab alaealiste komisjonide toimimismehhanism ja läbi viidav ennetustegevus reaalsete tulemust saavutamist ja võrgustikutööd ning millised on osapoolte hinnangud koostööle piirkonna erinevate sidusgruppide ja partnerite vahel.

Olukorra hindamiseks kõrvutatakse alaealiste komisjonide esindajate arvamusi teiste alaealiste probleemkäitumisega kokkupuutuvate organisatsioonide/isikute – mõjutusvahendite kohaldajate ning omavalitsuste ootuste ja hinnangutega. Neid hinnanguid võrreldakse alaealiste õiguserikkujate (kelle õiguserikkumist on alaealiste komisjon arutanud) ja nende seaduslike esindajate arvamustega.

2.1. Alaealiste komisjonide tegevuskeskkond ja vajalikkus

Seadusandlikul tasemel on alaealiste komisjonidele pandud suuri ootusi, osutamaks mõjutusvahendi kohaldamise kaudu kaasabi alaealiste õiguserikkujate resotsialiseerumisele ja järgnevate võimalike õiguserikkumiste ennetamisele. Tehes seda ennetustegevuse ja mõjutusvahendite kohaldamise kaudu ning nn. võrgustikupõhiselt, arvestades erinevate osapoolte arvamusi ja alaealise enda valmisolekut võtta vabatahtlikult endale kohustusi.

2.1.1. Seadusandlik raamistik

Alaealiste kuritegevuse valdkonnaga on seotud mitmed strateegilised dokumendid. Ennekõike on nende näol tegu dokumentidega, mis aitavad kaudselt kaasa alaealiste kuritegevuse ennetamisele ja vähendamisele. Alaealiste õiguserikkujate temaatikaga on seotud nii erinevad Eesti-sisesed strateegiadokumendid kui rahvusvahelised nõuded.

Nimetagem siinkohal mõned olulisemad:

- Lapse õiguste tagamise strateegia, mille eesmärgiks on ÜRO Lapse õiguste konventsiooni põhimõtete elluviimine (ennekõike kõigi Eestis elavate laste põhi-ja erivajaduste tagamine);

- Noorsootööstrateegia 2006-2013, milles määratletud 8 noorsootöö valdkonna seas on oluline koht ka erinoorsootöö, mis omakorda hõlmab ka alaealiste komisjonide tegevust;¹⁸
- Kriminaalpoliitika arengusuunad aastani 2010¹⁹, kus laiema kriminaalpoliitika kujundamise raamistikus nähakse ette, et alaealiste suhtes teostatav kriminaalmenetlus peab arvestama alaealise seaduslikke huve ja olema kiire ning mõjutusvahendit või karistust kohaldades tuleb arvestada muuhulgas võimalust mõjutada alaealist tulevikus kuritegusid toime panemast hoiduma;
- Narkomaania ennetamise riiklik strateegia aastani 2012 ning Narkomaania ennetamise riikliku strateegia tegevuskava 2004-2008;²⁰
- Justiitsministeerium on alustanud Alaealiste kuritegevuse vähendamise tegevuskava väljatöötamist, mis lähtuvalt Vabariigi Valitsuse tööplaanist esitatakse septembris 2006 Vabariigi Valitsusele heakskiitmiseks.²¹

Alaealiste komisjonide moodustamist ja tööd reguleerib Alaealiste mõjutusvahendite seadus²², mis määratleb alaealisele kohaldatavad mõjutusvahendid ja alaealiste komisjoni tegevuse alused. Vabariigi Valitsuse 22.09.1998 määruse nr.207 „Alaealiste komisjoni põhimääruse kinnitamine”²³ kohaselt on komisjoni põhiülesandeks oma haldusterritooriumil alaealistega tehtava kuriteoennetustöö koordineerimine, samuti alaealistele õiguserikkujatele määratud mõjutusvahendite kohaldamise abil nende elu korraldamine ja alaealiste järelevalvetuse ning õiguserikkumisi soodustavate tegurite vähendamine. Eeltoodutele lisanduvad mitmed teised alaealiste komisjonide tegevust detailsemalt määratlevad Vabariigi Valitsuse, sotsiaal- ja haridusministri vastava valdkonna määrused²⁴.

Samuti mõjutavad alaealiste komisjonide tegevust karistusseadustik²⁵ ja mitmed teised valdkondlikud seadused nagu lastekaitse seadus jpt. Fookusgrupi intervjuudel osalenud alaealiste komisjonide esindajate hinnangul on muudatused näit. karistusseadustikus suurendanud alaealiste komisjonide töö mahtu. Mitmete erinevate ministeeriumite (Justiitsministeerium, Haridus- ja Teadusministeerium, Sotsiaalministeerium) arengukavade, seaduste ja projektide omavahelised ebakõlad aga mõjutanud tulemuste saavutamist. (vt. ka peatükk ‘Hinnangud kriminaalpreventsioonisüsteemile’)

¹⁸ Noorsootöö strateegia 2006-2013 ja strateegia rakenduskava kiideti Vabariigi Valitsuse poolt heaks 6. juulil 2006. aastal.

¹⁹ Kriminaalpoliitika arengusuunad aastani 2010 (RTL, 31.10.203, 67, 457), www.rigiteataja.ee/ert/act.jsp?id=637829. Lähtuvalt kriminaalpoliitika arengusuundadest korraldab Justiitsministeerium kuriteoennetuse riiklikke konkursse ning eraldab mittetulundusühendustele kuriteoennetuse tegevustoetusi (vt Justiitsministri käskkäiri nr 37, 17.02.2006)

²⁰ vt Sotsiaalministeeriumi koduleht <http://www.sm.ee/est/pages/index.html>

²¹ Vabariigi Valitsuse 28. veebruari 2006. aasta korraldus nr 132, Vabariigi Valitsuse 2006. aasta tööplaani kinnitamine (RTL, 10.03.2006, 23, 395)

²² Alaealise mõjutusvahendite seadus (RTI 1998, 17, 264; 2002, 82, 479; 2002, 90, 521; 2003, 26, 156; 2004, 30, 206; 2004, 46, 329; 2004, 89, 603; 2006, 7, 42)

²³ Alaealiste komisjoni põhimääruse kinnitamine, VV määrus 22.09.1998 nr.207 (RTL 1998, 85, 1391)

²⁴ Alaealiste komisjoni poolt määratud isiku juurde vestlusele suunamise kord. Haridusministri määrus 28.08.1998 nr 14 (RTL 1998, 277, 1157; 2001, 84, 1147; 2001, 109, 1510; 2003, 4, 39); Alaealise kasvatus eritingimusi vajavate õpilaste kooli suunamise kord. Haridusministri määrus 28.08.1998 nr 14 (RTL 1998, 277, 1157; 2001, 84, 1147; 2001, 109, 1510; 2003, 4, 39); Alaealise kohustuse elada vanema, kasuvanema või eestkostja juures või lastekodus rakendamise kord. Sotsiaalministri määrus 31.07.1998 nr 44 (RTL 1998, 250, 1037; 2002,10,102); Käenduse kord. Sotsiaalministri määrus 31.07.1998 nr 44 (RTL 1998, 250, 1037; 2002,10,102); Lepitamise kord. Sotsiaalministri määrus 31.07.1998 nr 44 (RTL 1998, 250, 1037; 2002,10,102); Meditsiiniliste vastunäidustuste loetelu, mille olemasolu korral alaealist ei suunata kasvatus eritingimusi vajavate õpilaste kooli. Sotsiaalministri määrus 04.01.2002 nr.7 (RTL 2002, 10, 102); Noorteprogrammides osalemise kord. Haridusministri määrus 28.08.1998 nr 14 (RTL 1998, 277, 1157; 2001, 84, 1147; 2001, 109, 1510; 2003, 4, 39); Põhiharidust omandavate kasvatusraskustega õpilaste klassi moodustamise tingimused ja kord. Haridus- ja teadusministri määrus 30.06.2004 nr 38 (RTL 2004, 91, 1425); Sotsiaalprogrammides või ravikuurides osalemise rakendamise kord. Sotsiaalministri määrus 31.07.1998 nr 44 (RTL 1998, 250, 1037; 2002,10,102); Üldkasulike tööde loetelu. Vabariigi Valitsuse määrus 18.08.1998 nr 181 (RT I 1998, 75, 1237); Üldkasuliku töö täitmise kord. Sotsiaalministri määrus 31.07.1998 nr 44 (RTL 1998, 250, 1037; 2002,10,102).

²⁵ Karistusseadustik (RT I 2001, 61, 364; 2002, 86, 504; RT I 2006, 21, 160, 7, 42; RT I 2005, 68, 529, 39, 308, 20, 126, 40, 311, 47, 387, 39, 308; 2004, 88, 600, 56, 401, 54, 387, 46, 329, 7, 40; 2003, 90,601, 83, 557, 4, 22, 105, 612; 2002, 82, 480, 56, 350, 44, 284, 64, 390)

Seega, kuuludes alaealiste õiguserikkujate ja õiguserikkumiste ennetamisega tegelevasse süsteemi, mõjutavad alaealiste komisjoni tööd muutused üldises raamistikus.

2.1.2. Alaealiste komisjonide roll ja vajalikkus

Uuringus osalenutel paluti selgitada, kuidas eristuvad alaealiste komisjonid üldises kriminaalpreventsiooni süsteemis, et selle põhjal hinnata alaealiste komisjonide vajalikkust.

Lühidalt ajaloos tagasi minnes, olid aastaks 1992 oma tegevuse lõpetanud alaealiste asjade komisjonid ja alaealiste asjade inspeksioonid. Kriminaalkodeksi 1992. a. redaktsiooniga kaotati alaealiste asjade komisjonid. Üheks põhjuseks oli asjaolu, et komisjonid kohaldasid vabaduse olulise piiramisega seonduvaid karistusi ilma piisavate menetluslike garantiideta. Mõned alaealiste asjade komisjonide ülesanded anti üle kohtutele (sh. erikooli suunamine), mõned jäid katmata (nt. ambulatoorse sanktsiooni rakendamine). 1998. a. jõustunud alaealise mõjutusvahendite seadusega loodi komisjonidele taas õiguslik alus ning moodustati maakondlikud alaealiste komisjonid. Loodi võimalus moodustada alaealiste komisjone omavalitsuste otsusel (kooskõlastatult maakonna alaealiste komisjoniga) ka omavalitsustes.

Alaealiste komisjonide tegevus on suunatud alaealisele nii ennetuslikult enne õiguserikkumist kui ka rehabiliteerivalt pärast õiguserikkumist. Alaealiste õiguserikkujatega tegelemise eripäraks on lähtumine ennekõike õiguserikkumise toime pannud alaealise isikust ja kohaldatava mõjutusvahendi mõjust, suunamaks noort õiguskuulekale teele ja ennetamaks uute õiguserikkumiste toimepanemist. Eeltoodud põhimõtteid järgib ka alaealise mõjutusvahendite seadus, mille kohaselt on mõjutusvahendi eesmärgiks (§ 7) kaasabi osutamine alaealise õiguserikkuja resotsialiseerumisele ning alaealise järgnevate võimalike õiguserikkumiste ennetamine. Seadus sätestab, et mõjutusvahendi valikul lähtub alaealiste komisjon õiguserikkuja isikust, toimepandud õiguserikkumise raskusastmest ning tema suhtes varem kohaldatud mõjutusvahendite tulemuslikkusest. Samuti sätestab seadus, et mõjutusvahendi määramisel arvestab alaealiste komisjon alaealise esindaja, sotsiaalametniku, õppeasutuse esindaja ja politseiametniku arvamust ning alaealise nõusolekut võtta endale kohustusi vabatahtlikult.

Seadus sätestab alaealise õiguserikkuja suhtes ennekõike kasvatusliku (mitte karistusliku) iseloomuga mõjutusvahendite kasutamise, vabadust piiravate sanktsioonide kohaldamiseks peab komisjon taotlema luba maa- või linnakohtult.²⁶ Seega, on alaealiste komisjonide töö üheks olulisemaks iseloomustajaks individuaalne lähenemine ja alles kujuneva alaealise suunamine seaduskuulekusele.

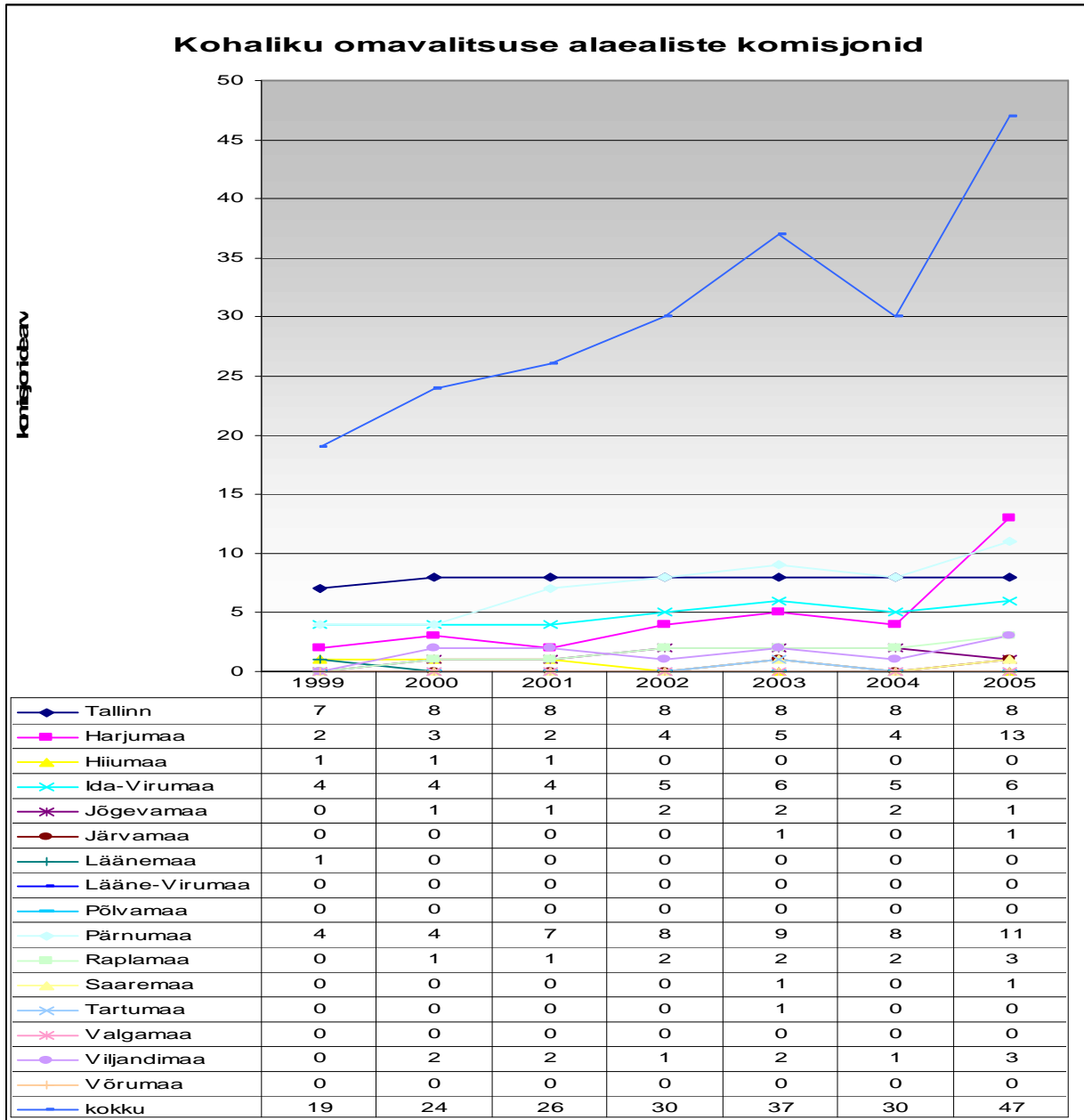
Ülevaade alaealiste komisjonide tegevusest

Eesti kaetus alaealiste komisjonidega on regiooniti erinev. Alaealiste mõjutusvahendite seadusest tulenevalt tegutseb maakondlikul tasandil, maavanema alluvuses moodustatud alaealiste komisjon igas maakonnas. Lisaks on mitmed omavalitsused kasutanud seaduses antud võimalust moodustada eraldi alaealiste komisjon kohalikul tasandil. Kõige aktiivsemad on selles osas olnud Harju ja Pärnu maakondade omavalitsused (sh. Tallinna linn). Samal ajal on ka rida maakondi, kus pole omavalitsuse tasandil loodud ühtegi alaealiste komisjoni.

---

²⁶ Alaealiste komisjonide tegevus aastatel 1999-2004, Haridus- ja Teadusministeerium, 2005, www.hm.ee

Joonis 17. Kohaliku omavalitsuse tasandi alaealiste komisjonid maakonniti, 1999-2005

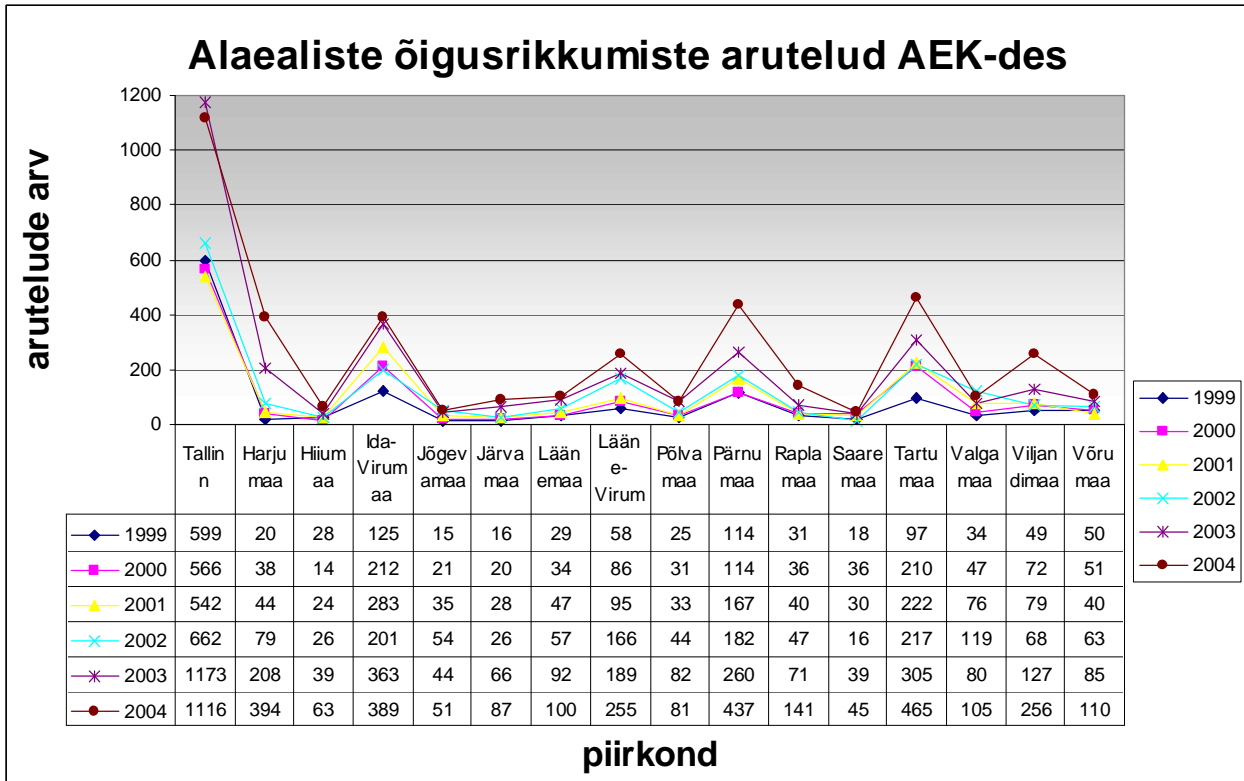

Allikas: Haridus- ja Teadusministeerium, 2005

Seaduses kohalikele omavalitsustele antud võimalus moodustada alaealiste komisjon võimaldab neil lähtuda reaalsest vajadusest ja võimalustest. Samal ajal avaldab täiendavate komisjonide moodustamine mõju kogu maakonna alaealiste komisjoni koormusele, võib tuua endaga erisused ressursibaasis alaealistele õiguserikkujatele suunatud tegevuses, koostöövõrgustike ulatuslikkusele ning konkreetsete juhtumite konteksti vahetumale tunnetusele. Kohaliku tasandi alaealiste komisjonide puudumisel tegeleb kogu maakonna alaealiste õiguserikkujatega maakondlik (maavanema korraldusega moodustatud) alaealiste komisjon.

Kuigi AEK-d tegelevad lisaks mõjutusvahendite kohaldamisele ka piirkondliku kuriteoennetustöö koordineerimise ja ennetusprojektide läbiviimisega on statistilised ülevaated komisjonide tööst kättesaadavad vaid komisjonides toimunud arutelude ja mõjutusvahendite kohaldamise osas. See on selgitatav ka asjaoluga, et projektipõhist ennetustööd ja koordineerimisülesannete täitmist on keeruline kvantitatiivselt mõõta.

Joonis 18. Alaealiste õiguserikkumiste arutelud alaealiste komisjonides, 1999-2004

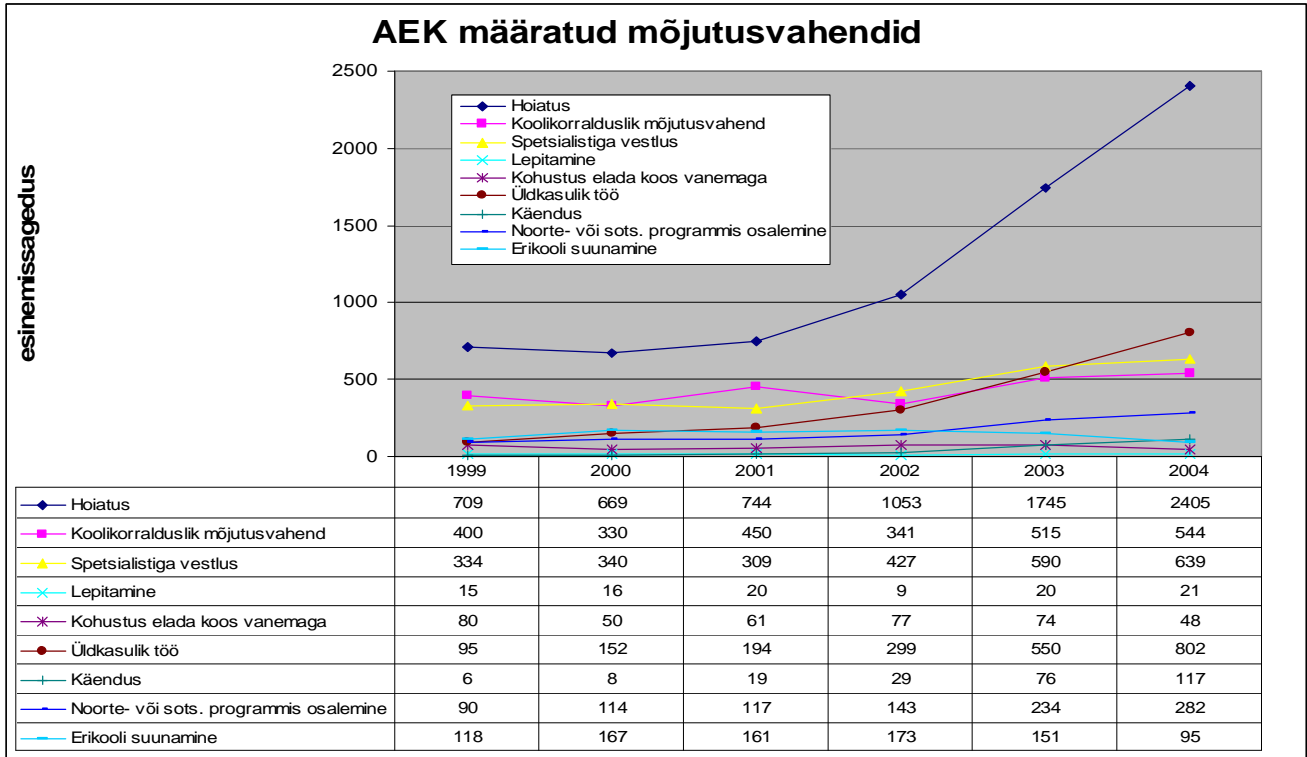

Allikas: Haridus- ja Teadusministeerium, 2005

Ometi ei peegelda alaealiste komisjonide arvukus piirkonniti üks-ühele nende koormust, nt. maakondade lõikes on alaealiste õiguserikkumiste arutelusid sarnases suurusjärgus nii 11 kohaliku tasandi alaealiste komisjoniga Pärnu maakonnas kui ka üksnes maakondliku komisjoniga Tartu maakonnas. Keskmisest suurema arutelude arvuga piirkondade grupina joonistuvad välja Harju, Tartu, Pärnu ja Ida-Viru maakonnad tervikuna. Teistest proportsionaalselt rohkemate arutelude arvuga piirkondadest omakorda ligi 3 korda suurema koormusega eristub Tallinn.

Samuti varieerub alaealiste komisjonide praktika erinevate mõjutusvahendite määramisel, millele võivad erinevate õiguserikkumiste kõrval omakorda mõju avaldada vastava erialase väljaõppe ja kogemusega spetsialistide nappus teatud piirkondades, varasem kogemus, väljakujunenud koostöövõrgustikud, teatud mõjutusvahendite rakendamisega seotud probleemid aga samuti konkreetsest juhtumist lähtuvalt hinnang noore isikule, teole ja mõjutusvahendi eeldatavale mõjule.

Joonis 19. Alaealiste komisjonide määratud mõjutusvahendite esinemissagedus, 1999-2004

Allikas: Haridus- ja Teadusministeerium, 2005

Siiski järeldatakse Haridus- ja Teadusministeeriumi kogumikus „Ülevaade haridussüsteemi järelevalve tulemustest 2001/2002 õppeaastal”, et kuigi komisjonide töökord ja mõjutusvahendi kohaldamise protsess on kirjeldatud õigusaktides, kohaldatakse mõjutusvahendeid maakonniti erinevalt. Seega vajavad alaealiste komisjonide liikmed täiendavat koolitust või tõhusamalt koordineeritud tegevust, vältimaks olukorda, kus sarnase väärkäitumise korral määratakse erineva mõjuga mõjutusvahend²⁷.

Mõjutusvahendeid võib kategoriseerida nende mõju alusel proaktiivseteks ja reaktiivseteks mõjutusvahenditeks. Proaktiivsed mõjutusvahendid on suunatud alaealise käitumise muutmisele selliste mõjutusvahendite abil, mille kohaldamisel ei kaasne keskkonnamuutust, ennetamaks võimalike raskemate väärtegade toimepanekut alaealise poolt (hoiatus, vestlusele suunamine, kohustus elada seadusliku eestkostja juures, käendus, lepitus, üldkasulik töö). Reaktiivsete mõjutusvahendite korral muudetakse keskkonda, kus alaealine tegutseb, ja neid kasutatakse korduvate väärtegade puhul, vältimaks nende kordumist edaspidi (koolikorralduslikud mõjutusvahendid, ravi- ja sotsiaalprogrammis osalemine, erikooli suunamine).²⁸

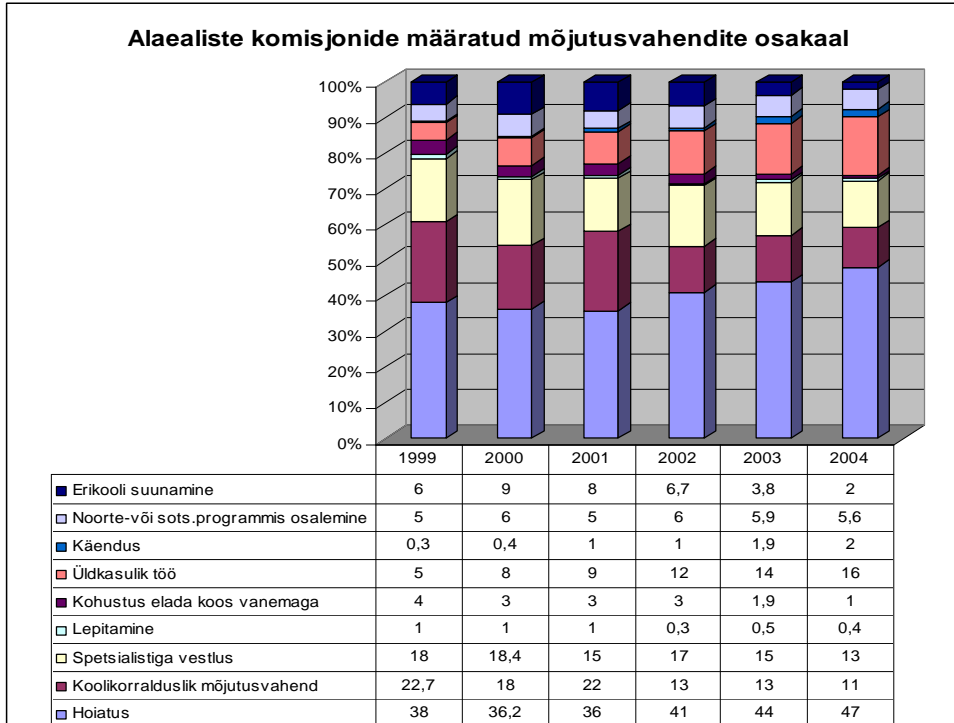
Üldtrendina joonistub aasta-aastalt enam välja teatud mõjutusvahendite eelistamine, mis on ajapikku võimendudes kasvanud üle omamoodi domineerimistrendiks. Hoiatusi määratakse ca sama palju kui kõiki teisi mõjutusvahendeid kokku²⁹. Olulist kasvutrendi näitab ka üldkasuliku töö ja spetsialistiga vestlusele suunamiste arv. Koolikorraldusliku mõjutusvahendi kasutamine varieerub aasta-aastalt, olles loovutanud mitmeaastase teise koha määratud mõjutusvahendite seas. Kasvutrendi näitavad ka noorte- ja sotsiaalprogrammid ning käenduse kasutamine. Vähenenud on erikooli saatmiste arv ning senise vähese esinemissageduse taustal ka mõjutusvahendina kohustus elada vanema või eestkostja juures ning lepitamise osatähtsus.

²⁷ Vt. ka Alaealise mõjutusvahendite seaduse tõlgendused ja seadusandlik raamistik, 2006, www.hm.ee

²⁸ „Ülevaade haridussüsteemi järelevalve tulemustest 2001/2002 õppeaastal”, Haridus- ja Teadusministeerium, 2003, www.hm.ee

²⁹ Hoiatuste suur arv tuleneb suures osas õiguslikust raamistikust. Karistusseadustiku muudatuste rakendumisest tulenevalt on oluliselt tõusnud nn .pisirikujate (nt. alkoholi, sigarettide pruukinud noorte) saatmine alaealiste komisjonidesse, mis on omakorda aidanud kaasa hoiatuste osakaalu märgatavale tõusule määratud mõjutusvahendite hulgas.

Joonis 20. Alaealiste komisjonide poolt määratud mõjutusvahendite osakaal, 1999-2004, %

Allikas: Haridus- ja Teadusministeerium, 2005

Analüüsidest mõjutusvahendite kohaldamist saab väita, et reaktiivsete mõjutusvahendite osakaal on ajapikku vähenenud, sh. erikooli suunamiste osakaal 3 korda (6% 1999.a.) ja koolikorralduslike mõjutusvahendite osakaal 2 korda (22,7% 1999.a.). Samale tasemele on jäänud noorte-või sotsiaalprogrammides osalemisele suunamine (5,6%). Selle taustal on oluline mees pidada, et samaaegselt on suurenenud alaealiste komisjonide töömaht ja seega on koolikorralduslike mõjutusvahendite määramisel arvuliselt näha märgatavat tõusu 1999.a. 400 juhult 544-le 2004.a., noorte- või sotsiaalprogrammides osalemisele on 2004.a. suunatud aga 282 korral võrrelduna 90 juhuga 1999.a.

Hinnangud alaealiste komisjonide vajalikkusele

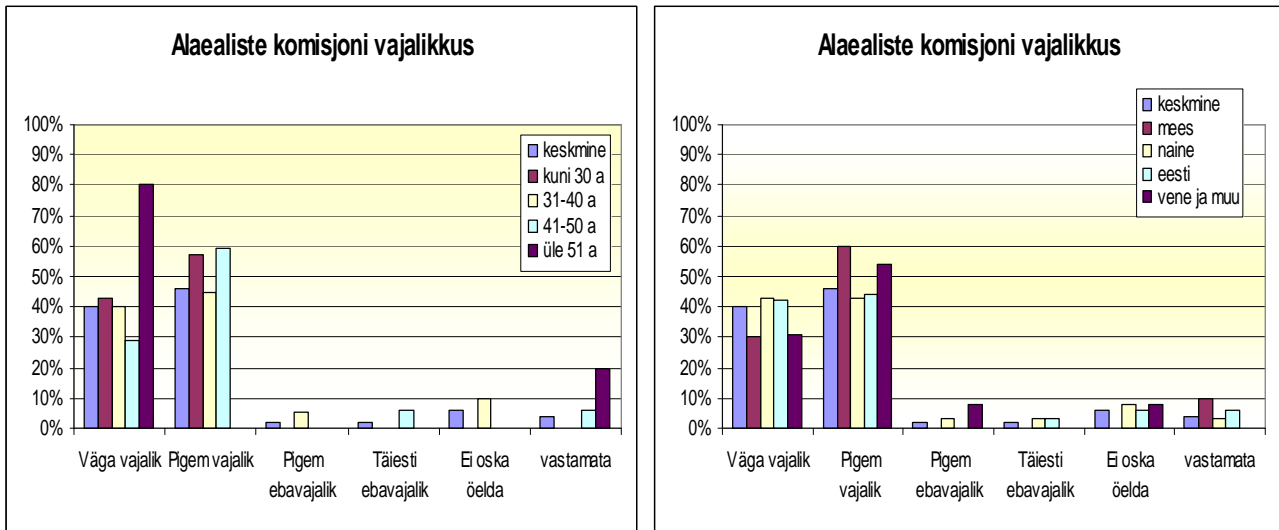
Analüüsima, kuidas tunnetavad alaealiste komisjoni rolli erinevad osapooled ja komisjonide esindajad ise, küsiti uuringus osalenutelt, milles seisneb AEK vajalikkus ning kui oluliseks hinnatakse komisjonide rolli.

Alaealiste komisjonide esindajad tunnetavad komisjonide rolli küllalt olulisena. Komisjonide esindajate hinnangul laekub komisjonidesse taotlusi asjade kohta, mis oleksid teisiti lahendatavad suurima osa vastajate hinnangul vaid mõned üksikud (40%). Natuke alla kolmandiku vastanutest hindab nende asjade osakaalu kuni 10 protsendiliseks. Seega saabuvad vastajate hinnangul alaealiste komisjoni „õiged asjad“.

Uuringus osalenud alaealistelt ja nende esindajatelt uuriti, kuidas tunnetavad nemad komisjoni kasulikkust-vajalikkust. Tervikuna hindavad alaealiste seaduslikud esindajad küllalt üksmeelselt alaealiste komisjoni tegevust vajalikuks (86%), sh. naised ja eestlased rohkem väga vajalikuks ning mehed ja teiste rahvuste esindajad pigem vajalikuks. Pigem või täiesti ebavajalikuks nimetavad komisjoni tööd vaid üksikud (8%).

Joonised 21 ja 22. Kui vajalikuks hindate alaealiste komisjoni tegevust, alaealiste õiguserikkujate seaduslikud esindajad vanuse, soo ja rahvuse lõikes, n=50, %

Enamuses ühtivad osapoolte antud hinnangud komisjonide vajalikkusele ja rollile komisjonidele seaduses ette nähtud ülesannetega. Küsimusele, milles seisneb alaealiste komisjoni kasu isiklikult nende jaoks, vastas kokku 52 alaealist ja 29 alaealiste seaduslikku esindajat. Suurim osa alaealistest (58%) leidis, et alaealiste komisjoni kasu seisnes õppetunnis. Osad vastajad rõhutasid seejuures uute kuritegude sooritamise vältimist, teised koolikohustuse korralikumat täitmist, nt. „*võib-olla niipalju, et võtsin aru pähe*“, „*et ei tee nii palju pahandust*“, „*paneb mõtlema*“, „*nad aitavad alaealisi tagasi paremale teele*“, „*aitab ja annab nõu edasi minekuks*“ ning „*hakkasin koolis käima*“, „*hakkasin õppima*“. Seega rõhutas suurem osa vastajatest komisjoni töö vajalikkust uute kuritegude ennetamisel. 23% noortest leidis seevastu, et nad ei näe alaealiste komisjonis kasu enda jaoks, nt. „*esialgu mitte milleski*“, „*kasu pole sellest saanud*“, „*ei ole mingit kasu*“. 15% nimetasid kasu ja abi saamist mingis konkreetses valdkonnas, nt. „*tugiisiku leidmine*“, „*infos*“.

Alaealiste seaduslike esindajate arvates seisneb alaealiste komisjoni kasulikkus peamiselt selles, et komisjonil on positiivne mõju lapse käitumisele (55%). Näiteks: „*et laps ei kordaks õiguserikkumist*“, „*ehk õnnestub last mõjutada positiivses suunas*“, „*laps näeb, et tema vastu tuntakse huvi ja aidatakse õigele teele*“, „*arvan, te paneb alaealise mõtlema ja juhib teadmisele, mida kodus ehk ei osata hästi selgeks teha*“. 24% vastanutest pidas kasu all silmas informatsiooni ja teenuste ning konkreetse abi saamist alaealiste komisjonilt, nt. „*sai võimaluse riiklikuks nõustamiseks*“, „*lapse koolikäsimuse lahendamine*“, „*sain infot mentorlusprogrammi kohta, pakuti psühholoogilist nõustamist endale ja lapsele*“.

Uuringus osalenutel paluti vabas vormis kirjeldada, mida nad ootavad alaealiste komisjonilt. Vastanud 55 alaealisest suurim osa leidis, et nad ei oota alaealiste komisjonilt mitte midagi (42%). Ülejäänud vastajad töid välja ootusi, mida võib üldistades jagada nelja gruppi: mõistmine, õiglus, abi, mittekaristamine. 15% alaealistest ootavad alaealiste komisjonilt abi, nt. „*psühholoogilist abi ja toetust*“, „*tugiisiku määramist*“, „*nõustamist*“. 13% vastanutest ootavad alaealiste komisjonilt eelkõige mõistmist, nt. „*et nad mind mõistaksid*“, „*nad võiksid komisjonis mõistvamad olla*“, „*normaalset suhtumist*“. 5% ootavad, et alaealiste komisjon neid ei karistataks ja 4% soovivad, et ootavad õiglust („*ootan õiglast otsust*“, „*õiglast käitumist*“).

Seega võib öelda, et alaealiste komisjonid on nii eesmärgipüstituselt kui toimimisviisilt küllalt omanäolised, olles suunatud kuriteoennetuse kõrval kuritegevusega võitlemisel mõjutamise-suunamise vahenditele ja lähtudes ennekõike õiguserikkuja isikust. Selline eriline staatus on väärtustatud nii alaealiste komisjonide esindajate endi kui ka sihtgrupi poolt, sihtgrupi enamuse vastanute kinnitusest saavad alaealise õiguserikkumisega toimetulekuks nad ise (alaealised õiguserikkujad, alaealiste seaduslikud esindajad) või nende esindatav alaealine reaalselt abi-kasu alaealiste komisjonilt.

Kokkuvõte ja järeldused

- Eesti on kaetud alaealiste komisjonidega, kuid tulenevalt kohaliku omavalitsuse tasandi alaealiste komisjonide moodustamise vabatahtlikkusest on alaealiste komisjonide arv piirkonniti väga ebaühtlane.
- Komisjonide arv ei ole otseselt seotud sooritatud kuritegude arvu ning alaealiste õiguserikkumise arvuga piirkonnas. Komisjonide loomine sõltub peamiselt valdkonna tähtsustamisest omavalitsuste poolt ning omavalitsuse personalist. Seetõttu on alaealiste komisjonide koormus arutelude arvu vaadeldes erinev, olles intensiivsem eeskätt suurema elanikkonnaga piirkondades.
- Alaealiste komisjonide tegevusaja jooksul (1998 – praeguseni) on komisjonide töö maht märkimisväärselt tõusnud. Kujunud on teatud liiki probleemid (nt. koolikohustuse mittetäitmine), millega alaealiste komisjonid ei ole nende esindajate endi hinnangul suutelised edukalt toime tulema. See on endaga kaasa toonud ideed otsida võimalusel teisi lahendusi nende probleemide tulemuslikumaks lahendamiseks (nt. hoolekandekomisjonide kaudu).
- Arutelude arvu suurenemist on mõjutanud 'korduvpatustajate' arvu tõus, muutused seadusandlikus baasis ja partnerite töökorralduses (nt. politsei). Samuti alaealiste kuritegevuse kasv.
- Alaealiste komisjonide töö tulemuslikkust takistab teatud määral killustunud seadusandlik raamistik ning erinevate ministeeriumite mitte kõige paremas kooskõlas olev poliitika (valdkondlikes arengukavades seatud eesmärgid ja valdkonna reguleeritus mitmetes erinevates seadustes).
- Mõjutusvahendite kohaldamisel on proportsionaalselt vähenemise trendi näidanud reaktiivse iseloomuga mõjutusvahendid, ent üldise töömahu tõusu tingimustes on määramiste arvu põhjal sisuliselt tegu tõusuga pea kõigi mõjutusvahendite osas.
- Valdav osa uuringus osalenud alaealiste seaduslikest esindajatest hindas alaealiste komisjonide tegevust vajalikuks (86%). Ebavajalikuks hindas komisjonide tööd vaid 8% vastanutest. Samas ei tunnetanud veerand uuringus osalenud noortest alaealiste komisjonide kasutegurit ning 42% noortest ei omanud ootusi komisjonide töö suhtes. Nende näitajate baasil saab teha oletuse, et paljudele alaealiste komisjonide sihtrühma kuuluvatele noortele ei ole teadvustunud alaealiste komisjonide roll õiguserikkumiste ennetaja ja uute rikkumiste vältijana.
- Alaealiste ja nende seaduslike esindajate hinnangud alaealiste komisjonide vajalikkusele ühtivad suures osas komisjonide õigusaktides sätestatud ülesannetega. Enamuse alaealiste komisjonide vajalikkust positiivselt hinnanud alaealiste ja nende seaduslike esindajate arvates seisneb komisjonide kasulikkus ennetavas tegevuses ja korduvrikkumiste vältimises (noorte positiivses mõjutamises, mis aitab vähendada õiguserikkumisi).

2.2. Alaealiste komisjonide sihtgrupp

Alaealise mõjutusvahendite seaduse³⁰ järgi on alaealiste komisjoni kriminaalpreventiivse töö sihtgrupiks alaealised, selle seaduse tähenduses 7-18-aastased isikud.

Alaealiste komisjonide sihtgrupiks on alaealised, kes nooremana kui neljateistaastasena on toime pannud karistusseadustikus ettenähtud kuriteokoosseisule vastava õigusvastase teo või karistusseadustikus või muus seaduses ettenähtud väärteokoosseisule vastava õigusvastase teo. Samuti kohaldatakse alaealiste mõjutusvahendeid isikutele, kes neljateist- kuni kaheksateistaastastena on toime pannud karistusseadustikus ettenähtud kuriteo, karistusseadustikus või muus seaduses ettenähtud väärteo, kuid prokurör, kohus või kohtuväline menetleja on leidnud, et isikut saab mõjutada karistust või karistusseadustiku § 87-s ettenähtud mõjutusvahendit kohaldamata ja kriminaalmenetlus või väärteomenetlus on tema suhtes lõpetatud.

³⁰ Alaealiste mõjutusvahendite seadus (RT I 1998, 17,264)

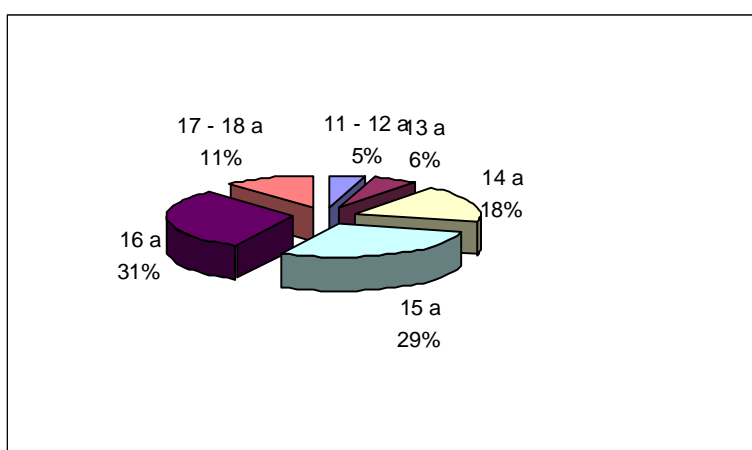
Samuti kuuluvad alaealiste komisjonide sihtgruppi alaealised, kes ei täida koolikohustust tulenevalt Eesti Vabariigi haridusseaduse paragrahvist 8 või tarvitavad alkohoolset jooki, narkootilist või psühhotroopset ainet.

2.2.1. Ülevaade alaealiste komisjonide sihtrühmast

Järgnevalt vaadeldakse uuringusse kaasatud alaealiste õiguserikkujate ja nende seaduslike esindajate tausta. Väljavõttena alaealiste komisjonide nn klientuurist, annab see ülevaate sihtrühmast (noortest ja nende perekondadest), kellele on suunatud alaealiste komisjonide kriminaalpreventiivne töö.

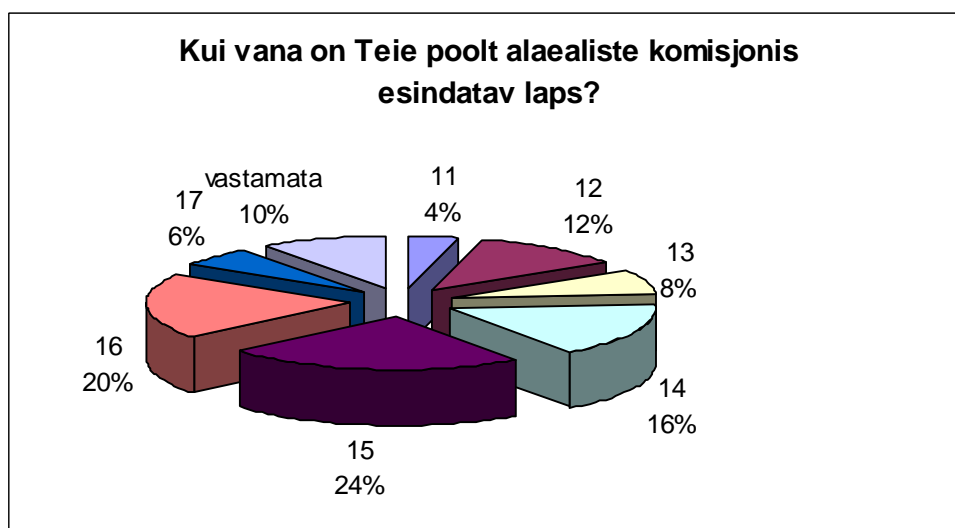
Ankeedile vastanud alaealistest õiguserikkujatest 31% on 16-aastased, 29% 15-aastased ja 18% 14-aastased. 11-13-aastaseid vastajaid on kokku 9, nad moodustavad vastajate koguhulgast 11%.

Joonis 23. Alaealiste õiguserikkujate vanuseline jaotus, alaealised õiguserikkujad, n=87; %

Ankeedile vastanud alaealiste seaduslike esindajate poolt komisjonis esindatud lapsed jagunevad vanuseliselt järgmiselt:

Joonis 24. Alaealiste seaduslike esindajate poolt esindatud lapse vanus, alaealiste seaduslikud esindajad, n=50; %

Kõige enam on vastajate hulgas 15- ja 16-aastaste laste esindajaid (vastavalt 24% ja 20%). 16% vastajate poolt esindatud laps on 14-aastane ning 12% vastajate poolt esindatud laps 12-aastane. Vähemuses on 13-aastaste (8%), 17-aastaste (6%) ja 11-aastaste (4%) laste esindajad. Seaduslike esindajate poolt välja toodud laste vanus

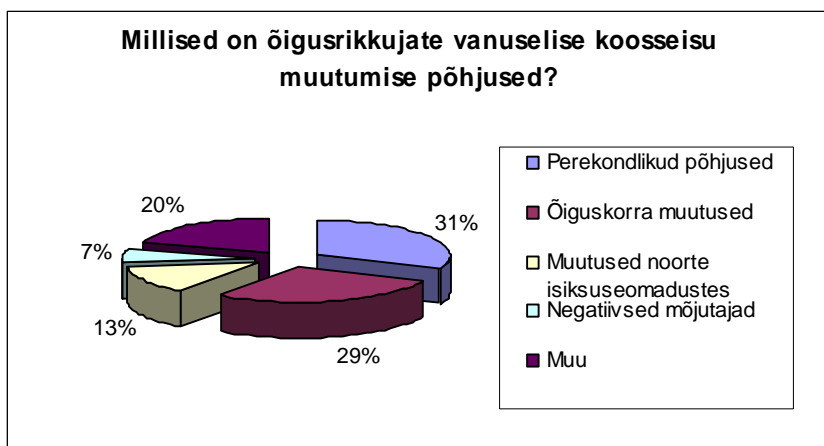
on üldiselt proportsionaalne uuringus osalenud noorte vanuseliste näitajatega, enamik noori olid 14-16-aastased.

Et selgitada välja peamist vanusegruppi, kelle asjad satuvad alaealiste komisjoni arutlusele, küsiti ka alaealiste komisjonide esindajatelt, milline on vanuseline koosseis nii õiguserikkujate esimesel kui ka korduval sattumisel alaealiste komisjoni. Mõlemal puhul (nii esimese kui ka korduva õiguserikkumise korral) olid vastajad arvamusel, et ülekaalus on üle 12-aastased õiguserikkujad (esimesel korral 71% ja mitmendal korral 86%). Peaaegu pooled vastanutest (47%) on arvamusel, et komisjonides arutlusele olnud alaealiste vanuseline koosseis on ajavahemikul 1999-2005. a noorenenud. Kolmandik vastanutest leiab, et vanuseline koosseis ei ole muutunud. Fookusgrupi intervjuudest tuli samuti välja, et alaealiste komisjonidega kokkupuutuvate spetsialistide andmetel on alaealiste õiguserikkujate vanuseline koosseis noorenenud.

Alaealiste komisjonide esindajate hinnangul on õiguserikkujate vanuselise koosseisu muutumise põhjused seotud peamiselt pereprobleemide ja õigussüsteemi muutustega. Sarnaselt probleemkäitumise põhjustele toodi õiguserikkujate vanuselise koosseisu muutumise põhjustena välja perega seotud probleemvaldkonnad ja negatiivsed mõjutused noortele (alkohol, narkootikumid, meedia, sõbrad jne). Õiguserikkujate vanuselise koosseisu muutused tulenevad vastajate hinnangul aga ka õiguskorra muudatustest, ühiskondlikest muutustest ja noorte isiksuseomaduste muutumisest.

Perekondlike põhjustena töid vastajad (31 %) välja eelkõige vanemate vähest huvi laste vastu ja puudulikku vanemlikku kontrolli. Näiteks: „lastevanematel on järjest vähem aega oma lastega tegeleda”, „lagunenud perekonnad, üksikvanemad ei suuda kasvatada oma lapsi”. Õiguskorra muutuste all (29% vastustest) nimetati peamiselt karistusseadustiku muutust, mille tagajärjel alaealiste komisjonis tuleb arutlusele üha enam alla 14-aastaste laste väärteoasju. Näiteks: „seadusandluse muutumine, nt suitsetamine jt pisiprobleemid jõuavad komisjonidesse”, „politseitöötajate suund hoiatuse või trahvi tegemise asemel suunata alaealine õiguserikkujate alaealiste komisjoni”. Noorte isiksuseomaduste muutumise all (13%) toodi näiteks välja, et „noored küpsevad varem” ja „järelevalveta lapsed on iseseisvad ega allu enam vanematele”. Vastustena, mis ei liigitunud kirjeldatud ühishimmetajate alla, toodi näiteks välja, et ühiskondlikud probleemid on teravnenud, puuduvad alternatiivsed vaba aja tegevused, kooliprobleemid süvenevad, mõned noored ei tea, mis on kuritegu ja mis mitte ning mõnedes noortes on süvenenud karistamatuse tunne.

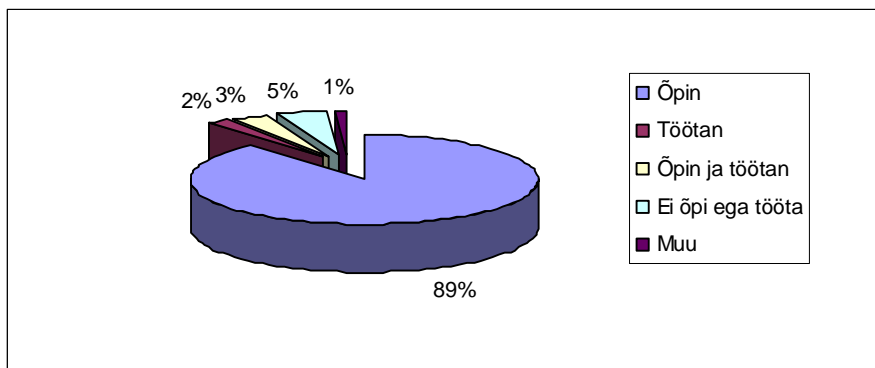
Joonis 25. Õiguserikkujate vanuselise koosseisu muutumise põhjused, alaealiste komisjonide esindajad, n=25; %

Ka fookusgrupis osalejad töid välja, et karistusseadustiku muutused on oluliselt muutnud alaealiste komisjonide nn klientuuri. Suurenenud on noorte arv, kes on sooritanud õiguserikkumise karistusseadustiku mõistes ja suunatud alaealiste komisjoni prokuröri kaudu pärast kriminaalmenetluse lõpetamist.

Valdavaks tegevusalaks oli uuringus osalenud alaealistel vastajatel õppimine. 89% vastajatest olid õpilased, 5% ei õppinud ega töötanud (4 vastajat). Kolm ankeedile vastanud alaealist õppis ja töötas üheaegselt, kahe vastaja tegevusalaks oli ankeedile vastamise ajal töötamine.

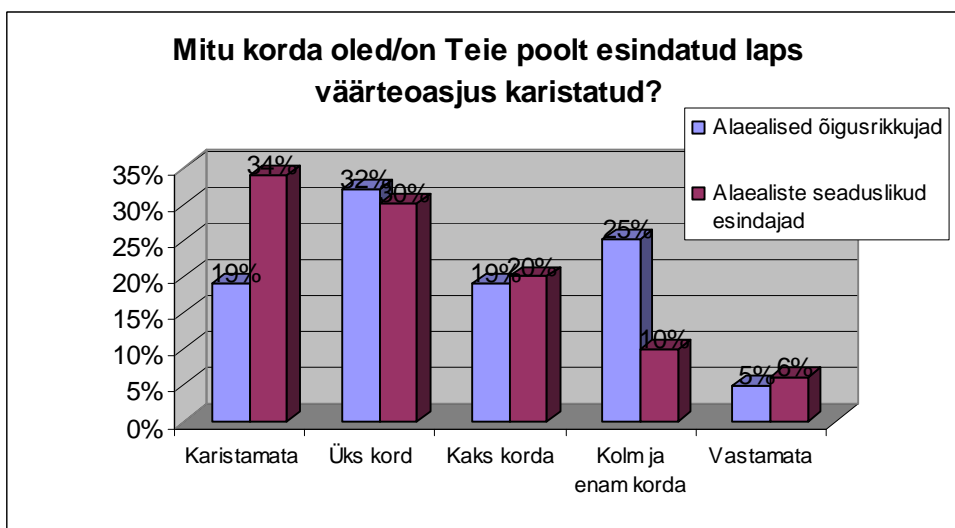
Joonis 26. Alaealiste õiguserikkujate tegevusvaldkond, alaealised õiguserikkujad, n=87; %

Alaealiste seaduslikelt esindajatelt küsiti samuti nende laste tegevusala ja eelneva karistatuse ning kokkupuute kohta alaealiste komisjoniga. Enamike vastanute poolt esindatav laps oli õpilane (90%). Vaid viie vastaja poolt esindatav laps tegeles muuga peale õppimise (2 vastaja poolt esindatav laps töötas, 1 õppis ja töötas, 1 ei õppinud ega töötanud ning 1 tegeles muuga).

Väärtegude eest oli varasemalt karistamata 19% alaealistest vastajatest. Väärteoasjus oli karistatud kokku 81% vastajatest, neist 37% üks kord, 25% kolm või enam korda ja 19% kaks korda. Alaealiste seaduslike esindajate andmetel oli nende poolt esindatud lastest 60% väärtegude eest varasemalt karistatud (30% üks kord, 20% kaks korda ja 10% kolm või enam korda), 34% seaduslike esindajate väitel karistamata.

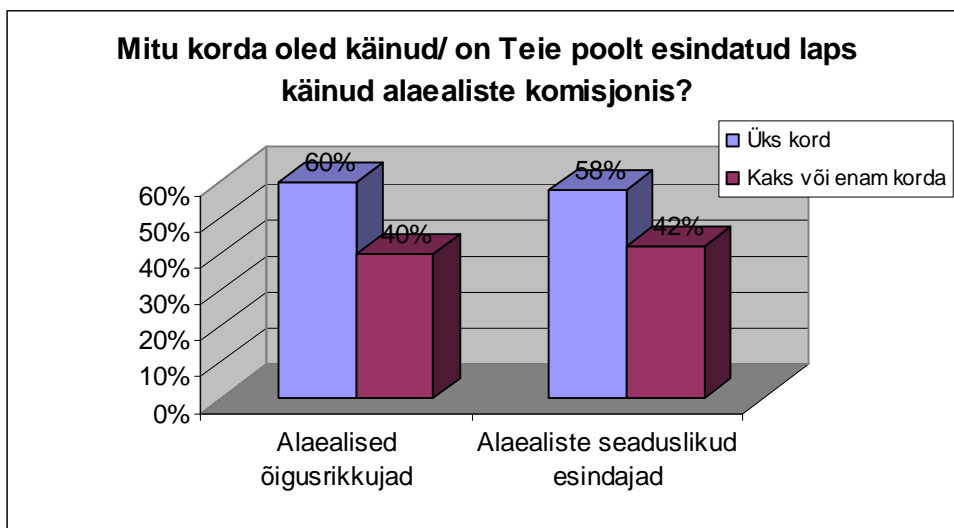
Joonis 27. Karistus väärteoasjas, vastavalt alaealised õiguserikkujad, n=87; alaealiste õiguserikkujate seaduslikud esindajad, n=50; %

Kriminaalkorras oli karistamata 68% alaealistest vastajatest. 23% alaealistest vastanutest oli kriminaalkorras karistatud ühel korral, 6 vastajal oli enda kinnitusele kolm või enam kriminaalkaristust (7%), kahel vastajal kaks kriminaalkaristust. Alaealiste seaduslike esindajate andmetel oli enamuse (80%) vastajate poolt esindatud lastest kriminaalkorras karistamata, kriminaalkorras karistatud oli kokku 9 vastaja (18%) poolt esindatud laps.

60% alaealistest vastanutest oli alaealiste komisjonis käinud ühe korra, 40% kaks või enam korda. Alaealiste komisjonides oli enamuse alaealiste seaduslike esindajate (58%) poolt esindatud lapse küsimus olnud arutlusele üks kord. Kokku 42% vastajate poolt esindatud lapse asi oli alaealiste komisjonides arutlusele juba korduvalt. 30% vastajate poolt esindatud laps oli alaealiste komisjoni eest olnud kahel korral, 12% vastajate poolt esindatud laps kolmel või enamal korral.

Joonis 28. Kokkupuude alaealiste komisjoniga, vastavalt alaealised õiguserikkujad, n=87; alaealiste seaduslikud esindajad, n=50; %

Noored, kes satuvad alaealiste komisjoni, on laiemas ühiskondlikus tähenduses eriliseks riskigrupiks, kellele tuleks ühiskondliku julgeoleku ja turvalisuse tagamiseks suurt tähelepanu osutada. Noorte, kes on sattunud kuritegelikule teele ja kelle probleeme ei suudeta olenemata välisest abist lahendada, käitumismustrid võivad kinnistuda ning nad jätkavad uute väär- ja kuritegude sooritamist. Alaealiste komisjonides käinud noortest on nendega kokku puutunud spetsialistide hinnangul joonistunud omakorda välja grupid, kellega tegelemine on mingitel põhjustel eriti raske ja probleemne. Fookusgrupi aruteludes nimetasid spetsialistid selliste probleemgruppidega psüühikahäiretega noori; sõltuvusprobleemidega noori (alkohol, narkomaania, toksikomaania); noori, kel pole põhiharidust, aga oleks vaja omandada kutseharidust ning eriti vägivaldsete ja korduvate õiguserikkumistega noori.

Näiteks tõi üks fookusgrupis osaleja välja: „Sõltlased on number üks, sest meil vabariigis praktiliselt see süsteem ei toimi“ ning „siis on kitsaskohaks see, et ei ole lahendust neile vaimupuudega lastele, kes Puiatusse ei sobi. /.../ Meil on poisse, kes on seitse-kaheksa korda käinud komisjonis. Ei saa mitte midagi temaga teha enne, kui ta saab neliteist, siis läheb kinni. Ja neid on“. Peamiseks raskuseks nimetatud sihtgruppide juures on see, et alaealiste komisjonil puuduvad sobivad mõjutusvahendid nende noorte jaoks, puudub mõjus sekkumismehhanism.

2.2.2. Perekondlik taust ja suhted perekonnas

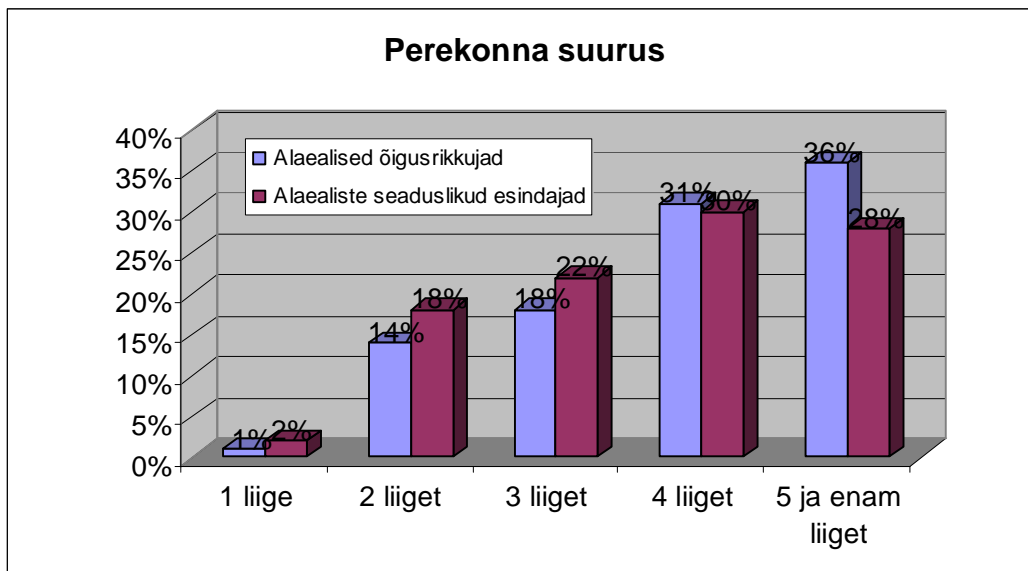
Ühiskonnas levinud stereotüüpide järgi sooritavad õiguserikkumisi just lapsed, kes on pärit probleemsetest perekondadest – ühe vanemaga perekonnad, vanematevaheliste konfliktidega pered, sotsiaalsete ja majanduslike probleemidega ja/või lasterikkad perekonnad. Ankeedis küsiti vastajate tausta paremaks tundmaõppimiseks alaealiste õiguserikkujate perekonna suuruse, koosseisu, peresuhete ja perekonna majandusliku olukorra kohta. Samuti uuriti probleemide esinemist koolis ja tööl. Antud uuringu sihtgrupi perekondlik taust aitab iseloomustada alaealiste õiguserikkujate perekondlikku tausta laiemalt.

Alaealiste õiguserikkujate seaduslike esindajate perekondade suuruseks oli uuringu andmetel ligi kolmandikul juhtudest (30%) 4 liiget. 28% vastanutest väitis, et nende perekonna suuruseks oli viis või enam liiget. 36% alaealistest vastajatest oli märkinud oma perekonna suuruseks 5 ja enam liiget, 31% vastanute perekonnas oli 4 liiget. Seega oli nii enamuse alaealiste seaduslike esindajate kui ka alaealiste õiguserikkujate andmetel nende perekonnas neli või enam liiget.

Perekonna koosseisu uuriva küsimuse juures nimetas ühe perekonda kuuluva liikmena 93% alaealistest ema. Samuti on ema pereliikmeks 84% seaduslike esindajate andmetel. 59% alaealiste ja 50% alaealiste seaduslike

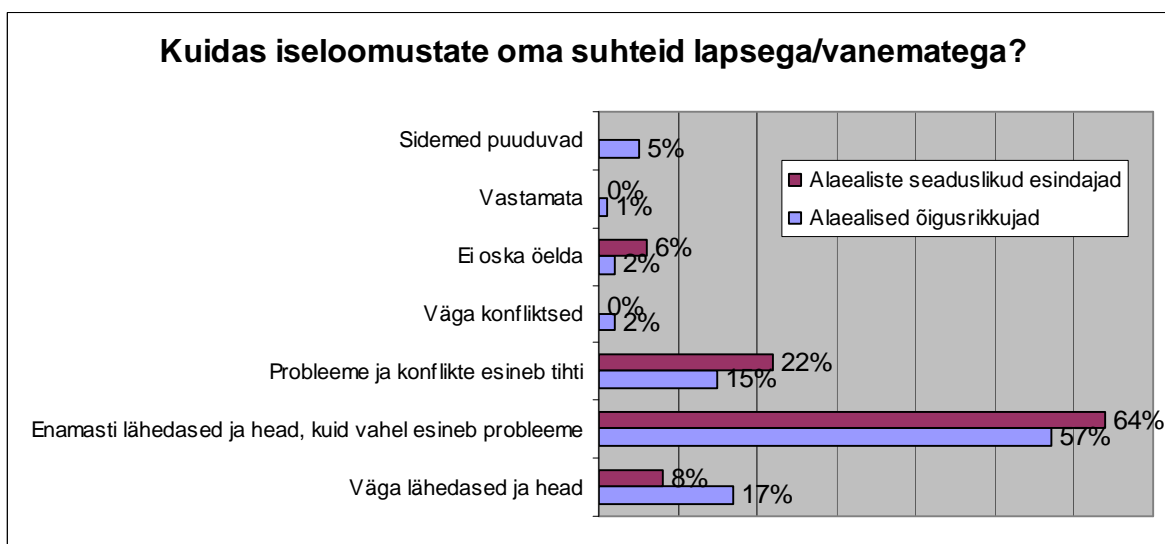
esindajate perekonda kuulub samuti isa. Lisaks märkisid 16% alaealistest vastajatest ja 18% seaduslikest esindajatest perekonna koosseisu kuuluvate liikmetena ära ka vanavanema. Seega ei saa antud uuringu sihtgruppi vaadates väita, et alaealised õiguserikkujad on vanemateta lapsed või enamasti ühe vanemaga kasvavad lapsed. 50-60% alaealistest õiguserikkujatest on olemas mõlemad vanemad ning osadel on kodus ka vanavanemad.

Joonis 29. Alaealiste õiguserikkujate perekonna suurus, vastavalt alaealised õiguserikkujad, n=87; alaealiste seaduslikud esindajad, n=50; %

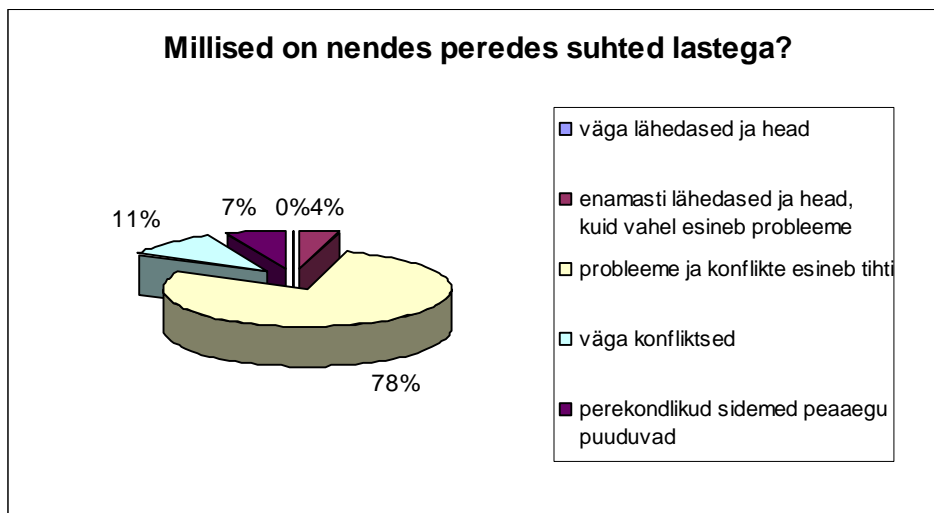
Ankeedis paluti vastajatel iseloomustada suhteid perekonnas laste ja vanemate vahel. 64% alaealiste seaduslikest esindajatest leidis, et suhted lapsega on perekonnas enamasti lähedased ja head, kuid vahel esineb probleeme. Veidi üle viiendiku vastajatest (22%) arvas aga, et probleeme ja konflikte esineb esindatava lapsega tihti. Vaid 8% vastanutest pidas oma suhet lapsega väga lähedaseks ja heaks. Väga konfliktsena ei iseloomustanud suhet lapsega ühegi alaealise seaduslik esindaja. Alaealiste hinnangul olid suhted vanematega 57% vastajatest enamasti lähedased ja head, kuid vahel esineb probleeme. Väga lähedased ja head olid suhted vanematega 17% ning probleeme ja konflikte esines vanematega tihti 15% noortest. Väga konfliktseks pidas suhteid vanematega 2% vastanutest, neljal alaealisel puudusid enda sõnul sidemed oma vanematega.

Joonis 30. Suhted perekonnas, vastavalt alaealiste seaduslikud esindajad, n=50; alaealised õiguserikkujad, n=87; %

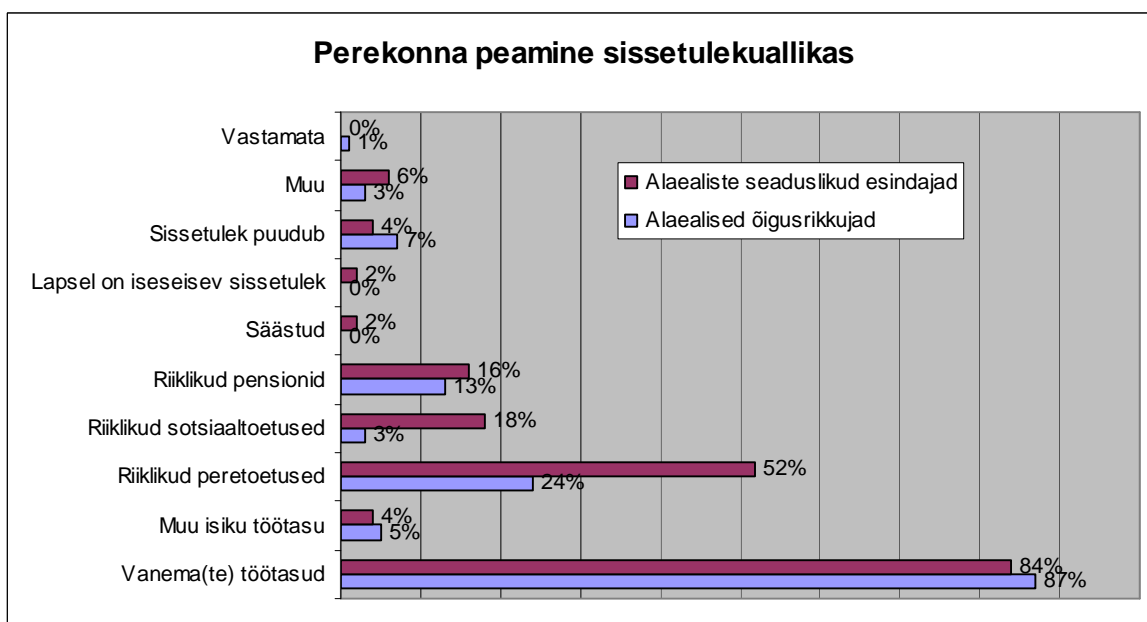
Alaealiste komisjonide esindajatelt uuriti samuti, millised on nende hinnangul suhted laste ja vanemate vahel alaealiste õiguserikkujate perekondades. Spetsialistide arvates olid suhted nendes perekondades probleemsemad, kui pereliikmed ise väitsid. 78% arvates esineb peredes probleeme ja konflikte tihti.

Joonis 31. Suhted perekonnas, alaealiste komisjonide esindajad, n=45; %

Ankeedis tunti huvi, kuidas hindavad küsitletud oma perekonna majanduslikku toimetulekut, millised on perekondade peamised sissetulekuallikad ning millist kõrvalist abi on küsitletute perekonnad toimetuleku tagamiseks saanud. Perekonna peamise sissetulekuallikana nimetasid 84% seaduslikest esindajatest vanema(te) töötasu. 52% vastanutest märkisid peamisteks sissetulekuallikateks ka riiklikud peretoetused, 18% ka riiklikud sotsiaaltoetused ja 16% riiklikud pensionid. Olulisim sissetulekuallikas perekondades oli ka alaealiste vastajate andmetel vanemate töötasu (87%). Riiklikud peretoetused olid alaealiste meelest peamiseks sissetulekuallikaks 24% vastanute peredes, 13% on märkis ära ka riiklikud pensionid.

Joonis 32. Perekonna peamine sissetulekuallikas, vastavalt alaealiste seaduslikud esindajad, n=50; alaealised õiguserikkujad, n=87; %

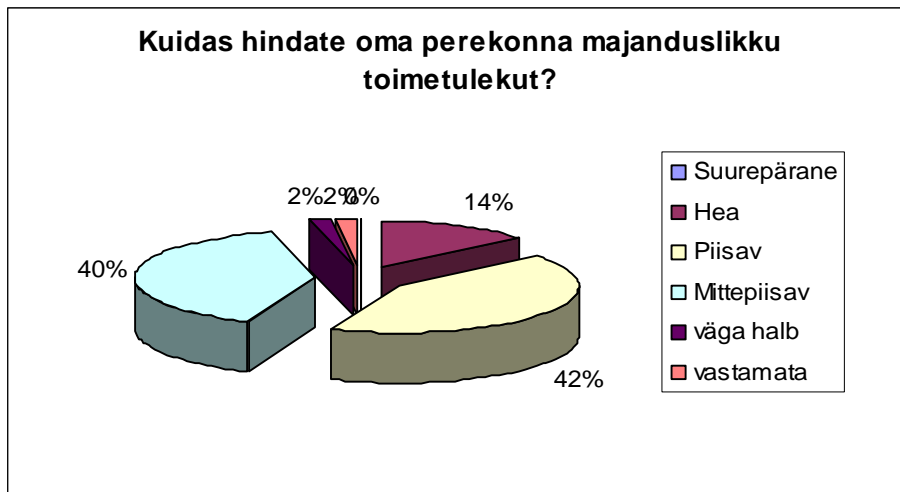

Perekonna majanduslikku toimetulekut hindas 42% alaealiste seaduslikest esindajatest piisavaks. Samas ebapiisavaks pidas majanduslikku toimetulekut peaaegu sama palju, 40% vastanutest. 14% vastanutest hindas oma perekonna majanduslikku toimetulekut hetkel heaks. Suurepäraseks ei hinnanud perekonna

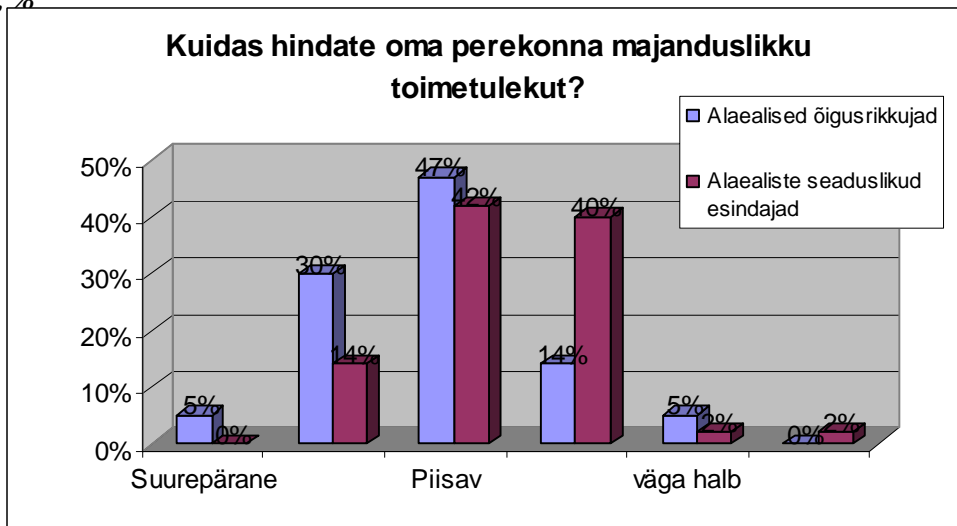
majanduslikku toimetulekut ükski vastanu. Ülevaate hinnangutest perekonna majanduslikule toimetulekule annab joonis.

Joonis 33. Perekonna majanduslik toimetulek, alaealiste seaduslikud esindajad, n=50; %

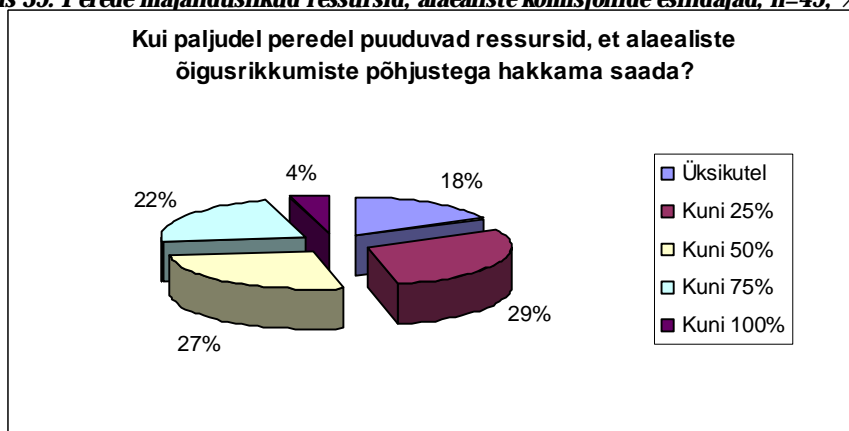
Perekonna majanduslikku olukorda pidas suurim osa alaealistest vastanutest piisavaks (46%), hea oli see 30% alaealiste arvates. Ebapiisavaks pidas perekonna majanduslikku olukorda 14% vastajatest ning väga halvaks 5%.

Joonis 34. Perekonna majanduslik toimetulek, vastavalt alaealised õigusrikkujad, n=87; alaealiste komisjonide esindajad, n=45; %

Alaealiste komisjonide esindajatelt uuriti, kui paljudel peredel puuduvad nende hinnangul isiklikud ja materiaalsed ressursid selleks, et omal jõul alaealise õigusrikkumise põhjustega toime tulla.

Joonis 35. Perede majanduslikud ressursid, alaealiste komisjonide esindajad, n=45; %

Alaealiste komisjonide esindajate hinnangud perede majanduslike ressursside kohta jagunesid üsna ühtlaselt erinevate vastusevariantide vahel. 29% alaealiste komisjonide esindajate arvates puuduvad piisavad majanduslikud ressursid kuni 25% peredest. 27% vastajatest leidis, et kuni 50% ja 22% vastajatest leidis, et kuni 75% peredest puuduvad piisavad majanduslikud ressursid, et alaealiste õiguserikkumiste põhjustega iseseisvalt hakkama saada. Üle poole alaealiste komisjonide esindajatest (53%) arvas, et alaealiste komisjoni sattunud noorte perekondadest pooltel kuni 100%-l on majanduslikke probleeme, mille tõttu nad ei ole suuteliselt iseseisvalt alaealiste õiguserikkumiste põhjustega tegelema ja vajaksid seega kõrvalist abi.

Fookusgrupi intervjuudes pidasid alaealiste õiguserikkujatega töötavad spetsialistid noorte perekondlikku tausta väga oluliseks ja määravaks teguriks nii probleemkäitumise väljakujunemisel kui ka probleemide ennetamisel ja lahendamisel. Spetsialistide arvates on noorte probleemid tihedalt nende peredega seotud. Näiteks arvas üks mõjutusvahendi kohaldaja: *“.../ Kui lapsega on probleeme, koolis või politseis, siis on probleemid ju perega. Peaks perega ka tööd tegema. Järelikult pere ise ei ole võimeline oma eluga niimoodi toime tulema, et ühiskond on rahul.”*

Kokkuvõte ja järeldused

- Alaealiste komisjoni sattunud noorte hulgas on alaealiste komisjonide esindajate hinnangul nii esmasel sattumisel komisjoni kui ka korduvate arutelude korral ülekaalus üle 12-aastased noored. Nn tüüpiline alaealiste komisjoni sattuv noor on 14-16-aastane, meessoost, eestlane ja tema peamiseks tegevusalaks on õppimine. Noor on juba varasemalt üks või mitu korda väärteoasjus karistatud. Kriminaalkorras on alaealiste komisjoni sattuvad noored enamasti karistamata.
- Alaealiste komisjonis arutusel olevatest noortest ca 60% on alaealiste komisjonis esmakordselt, 40% juba mitmendat korda.
- Fookusgrupis osalejate andmetel on probleemseteks gruppideks alaealiste komisjoni sattuvate noorte seas psüühikahäiretega noored; sõltuvusprobleemidega noored (alkoholism, narkomaania, toksikomaania); põhihariduseta noored, kel oleks vaja omandada kutseharidust, ning eriti agressiivse ja vägivaldse käitumisega korduvaid õiguserikkumisi sooritavad noored. Nende riskigruppide jaoks ei ole alaealiste komisjonil piisavalt efektiivseid mõjutusvahendeid ega sekkumismeetodeid. Samuti puuduvad alternatiivsed toetavad struktuurid, kes nende noorte probleemide lahendamisega tegeleks.
- Enamus alaealiste komisjoni sattunud noortest kuulub perekonda, kus on neli või enam liiget. Enamusel on olemas ema, 50-60% juhtudest kuulub perekonda ka isa.
- Alaealiste õiguserikkujate ja nende seaduslike esindajate hinnangul on nende peredes suhted laste ja vanemate vahel enamasti lähedased ja head, kuid vahel esineb ka probleeme. Alaealiste komisjonide esindajad seevastu hindavad suhteid alaealiste õiguserikkujate peredes konfliktsemateks. Alaealiste komisjonide esindajate hinnangul esineb probleeme ja konflikte alaealiste õiguserikkujate peredes tihti. Ka probleemkäitumise peamise põhjusena toodi vastajate poolt välja probleeme seoses perekondadega. Kui probleemid tulenevad enamasti perekonnast ja noor on juba sattunud alaealiste komisjoni, on noortega kokku puutunud erialaspetsialistide hinnangul tõenäoline, et perekonnas ning laste ja vanemate vahelistes suhetes probleeme siiski esineb. Noorte ja nende seaduslike esindajate jaoks võib see olla tavapärane suhtlemisviis, mida ei peeta probleemseks või konfliktseks.
- Alaealiste õiguserikkujate perekondade peamiseks sissetulekuallikateks on vanemate töötasud ja riiklikud peretoetused, enamus peredest ei kuulu sotsiaalabi saajate hulka.
- Alaealiste seaduslikud esindajad hindavad oma perekonna majanduslikku toimetulekut võrdselt ebapiisavaks ja piisavaks. Alaealised hindavad perede majanduslikku seisust enamasti piisavaks või heaks. Ka perekondade majandusliku seisundi hindamisel ilmneb vastuolu sarnaselt suhete hindamisel - alaealiste komisjonide esindajad leiavad, et enamusel alaealiste õiguserikkujate perekondadest puuduvad piisavad majanduslikud ressursid, et probleemkäitumise põhjustega iseseisvalt hakkama saada.

2.3. Alaealiste komisjonide eesmärgid

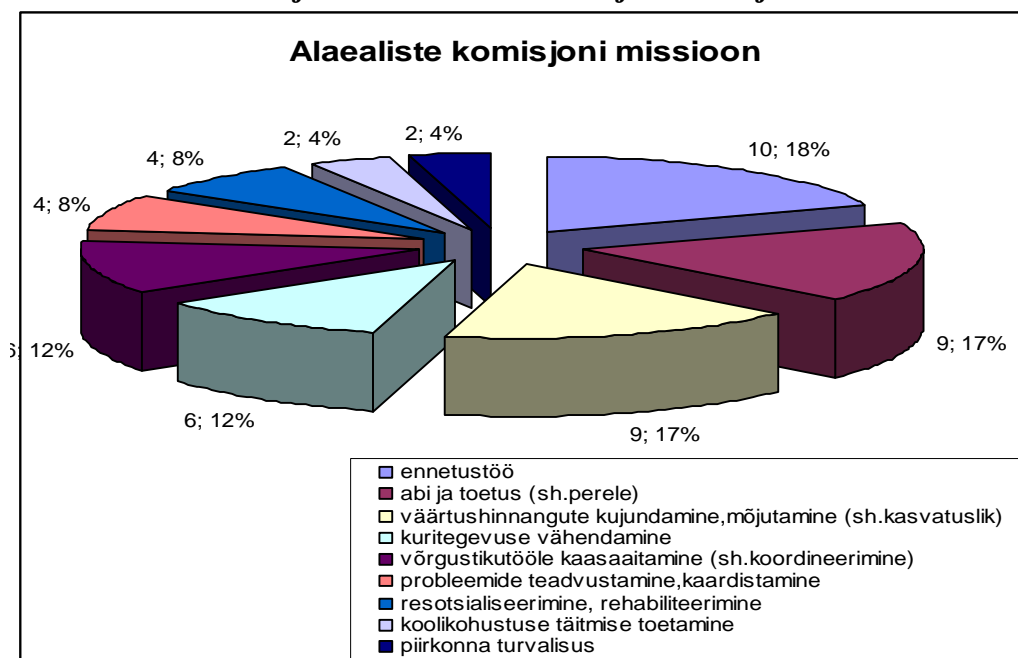
Uurides lähemalt alaealiste komisjonide tegevuse üldist iseloomu, paluti uuringus osalejatel kirjeldada, mida alaealiste komisjon nende hinnangul oma tegevusega saavutada soovib. Erinevate osapoolte määratlused alaealiste komisjonide põhieesmärkidest kõrvutati alaealiste õiguserikkujate ja nende seaduslike esindajate vastava nägemusega. Samuti vaadeldi alaealiste komisjonide suhestumist üldisemasse kuriteoennetusalasesse süsteemi läbi komisjonide ja selle partnerite teadlikkuse laiematest kriminaalpreventsiooni alastest prioriteetidest maakonnas ja teistes maakondades ning alaealiste komisjoniga tehtava koostöö kajastatust partnerite strategiadokumentides.

Missioon ja eesmärgid

Alaealiste komisjonide esindajatel paluti vabalt sõnastada alaealiste komisjoni missioon. Hiljem koondati sarnase sisuga vastused ühiste nimetajate alla.

Alaealiste komisjoni missiooni kirjeldustes eristusid laiahaardelisemad ja detailsed funktsioonikirjeldused. Laiemas plaanis on alaealiste komisjonide esindajate nägemustes alaealiste komisjoni missioonist tunnetatav teatud rõhuasetuste erinevus, kus sekretäride antud missioonimääratlustes jäid kõlama ühelt poolt ennetustegevus ning teisalt abi ja toetuse pakkumine, esimeeste missioonikirjeldustes aga ennetustegevuse kõrval küllalt jõuliselt ka võrgustikutöö ja samuti komisjoni koordineeriva rolli esiletoomine. Tervikuna tõusid enamuse vastanute määratlustes esile ennetustöö, abi ja toetuse pakkumine (sh. lisaks õiguserikkujatele ka nende peredele) ning noorte väärtushinnangute kujundamine ja mõjutamine-suunamine (sh. kasvatuslikud aspektid).

Joonis 36. Alaealiste komisjoni missioon, alaealiste komisjonide esindajad, n=43, %

Vastustest nähtub, et alaealiste komisjoni missiooni määratletakse mitmeti ja tulenevalt konkreetse piirkonna tunnetatud vajadustest-võimalustest. Komisjonide missioonimääratlusele avaldab olulist mõju ka konkreetse komisjoni vastutusala ja muuhulgas pädevuspiiride jaotus teiste alaealiste õiguserikkujatega tegelevate struktuuridega, nt. kohaliku omavalitsuse tasandi komisjoni ja maakondliku komisjoni omavaheline töökorraldus. Näiteks toodi ühe kohaliku omavalitsuse alaealiste komisjoni esindaja poolt välja, et

omavalitsuse komisjon tegeleb peaauglikult koolikohustuse mittetäitjatega, samas kui politsei kaudu saabunud juhtumid saadetakse enamasti edasi maakondlikku komisjoni.

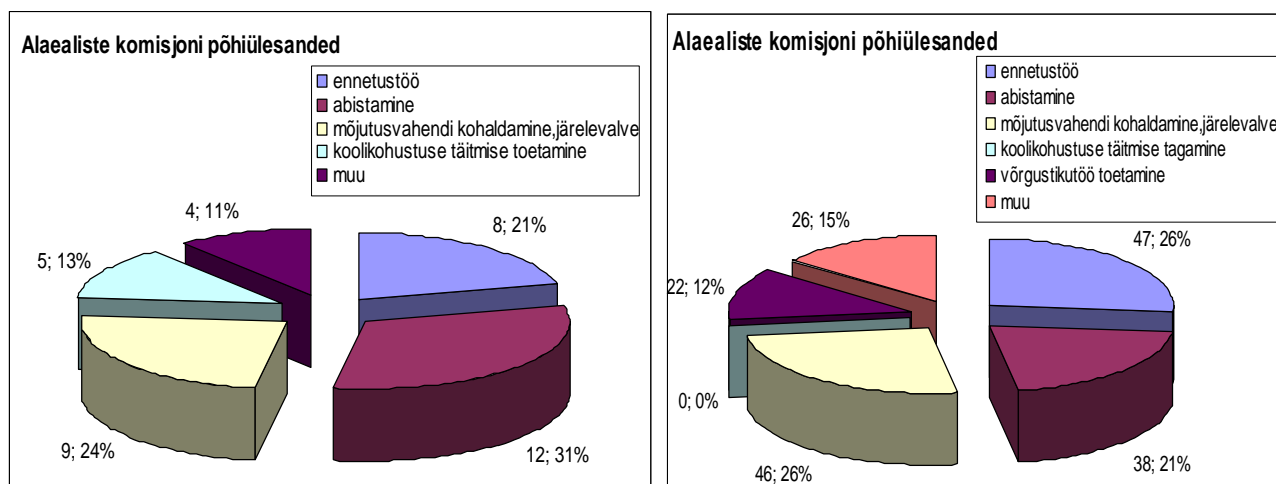
Uuringus osalenud alaealiste komisjonide sidusgruppide ja sihtgrupi esindajatel paluti vabas vormis kirjeldada alaealiste komisjoni põhiülesandeid, sh. võisid vastajad välja tuua mitu ülesannet. Sarnase sisuga vastused koondati hiljem alaealiste komisjoni eesmärgikäsitluse järgi nelja gruppi:

- ◆ preventiivne eesmärk;
- ◆ abistamine;
- ◆ mõjutusvahendi kohaldamine, järelevalve;
- ◆ koolikohustuse täitmise tagamine.

Alaealiste komisjonide sidusgruppide esindajate vastused peegeldasid küllalt mitmekülgset nägemust alaealiste komisjonide põhiülesannetest. Vastustes tõusid enim esile ennetustöö, abistamise ning mõjutusvahendi kohaldamise, järelevalve funktsioon, mille esinemissageduses ilmsesid erisused vastaja taustast lähtuvalt. Seejuures on oluline märkida, et mõjutusvahendi kohaldamise, järelevalve funktsiooni alla liigitati ka karistamist nimetanud vastused, kuigi karistamist kui sellist alaealise mõjutusvahendite seadus ette ei näe. Mõjutusvahendi kohaldamise, järelevalve funktsiooni alla koondatud vastustes tõusid karistamisega seotud hinnangud proportsionaalselt rohkem esile alaealiste õiguserikkujate ja nende esindajate, aga ka mõjutusvahendi kohaldajate antud vastustes.

Kohalike omavalitsuste esindajate hinnangul on alaealiste komisjonid selgesti orienteeritud abistamise funktsiooni täitmisele (31%). Mõjutusvahendi kohaldajate hinnangutes olid erinevad ülesandepüstitused esindatud võrdsemalt ning dominanditeks ennetustöö (26%) ja mõjutusvahendi kohaldamise - järelevalvega seonduv (26%). Ka kohalike omavalitsuste esindajate hinnangutes oli kõrgel kohal mõjutusvahendi kohaldamine ja järelevalve, mida mainiti veerandis vastustes (24%). Viiendiku kohalike omavalitsuste esindajate antud vastustes sisaldasid viited ennetustööle ning mõjutusvahendi kohaldajate hinnangutes abistamisega seotud ülesandepüstitused. Mõjutusvahendi kohaldajate vastustes tõusis teistest gruppidest erinevalt jõuliselt esile võrgustikutöö ja muud laadi koordineerivate ülesannete täitmine, tulenedes paljuski kohaldajatega seotud võrgustikutöö toimimisest ja seega antud temaatika olulisusest nende igapäevases koostöös alaealiste komisjonidega. Kohalike omavalitsuste esindajate vastustes toodi esile ka koolikohustuse täitmise toetamist alaealiste komisjoni põhiülesandena (13%), mida mõjutusvahendi kohaldajate vastustes ei mainitud.

Joonised 37 ja 38. Alaealiste komisjoni põhiülesanded, vastavalt kohalike omavalitsuste esindajad, n=17 (vasakpoolne joonis); mõjutusvahendi kohaldajad, n=87 (parempoolne joonis); %

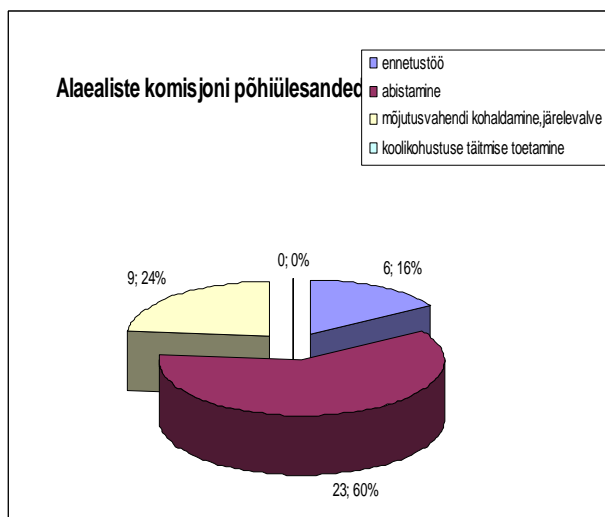
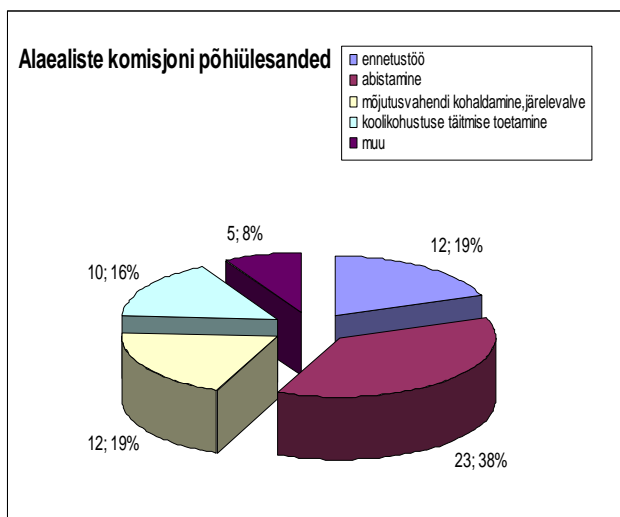

Alaealiste vastused jagunesid mõnevõrra võrdsemalt nelja peamise eesmärgikäsitluse vahel, kuigi nii alaealiste kui nende seaduslike esindajate vastustes domineeris selgesti abistamise funktsiooni rõhutamine, mis oli eriti valdav alaealiste seaduslike esindajate puhul (vastavalt 38% ja 60%). Alaealiste õiguserikkujate

vastustes järgnesid küllalt võrdselt ennetustöö, mõjutusvahendi kohaldamine - järelevalve ning koolikohustuse täitmise toetamine alaealiste komisjoni põhiülesannetena (16-19%). Alaealiste seaduslikest esindajatest veerand rõhutas mõjutusvahendi kohaldamise ja järelevalvega seotud ülesandeid ning vaid 16% ennetustööd. Samal ajal ei tõusnud seaduslike esindajate vastustes sugugi esile koolikohustuse täitmise toetamine.

Alaealiste vastustes (38%) toodi enim välja abistamise eesmärki. Näiteks leidsid noored, et alaealiste komisjoni eesmärgiks on „*aidata alaealisi*“, „*aidata lapsi õigele teele*“, „*aidata noortel mõista, mis on neile kasulik*“, „*suunata alaealisi õigele teele*“. Võrdselt 19% rõhutasid preventiivset eesmärki ning mõjutusvahendi kohaldamise ja järelevalve tagamise (sh.karistamise) eesmärki. Preventsiooni all toodi näiteks välja: „*noorte kuritegude ennetamine*“, „*et ei hakkaks uuesti lollusi tegema*“ ja „*edaspidiselt kriminaalrajade vältimine*“. Mõjutusvahendi kohaldamise ja järelevalve osas tõusid esile suuresti karistamisega seotud näited: „*leida alaealisele õige karistus*“, „*alaealiste karistamine või hoiatamine*“, „*karistada kuritegude eest, pöörata meid paremuse poole*“. Koolikohustuse täitmise tagamist pidas oluliseks 16% vastajatest, nt. „*sundida last koolis käima*“, „*mõjutada last, et ta hakkaks koolis käima*“, „*et uurida välja, miks õpilased koolis ei käi ja mis on selle põhjus*“.

Joonised 39 ja 40. Alaealiste komisjoni põhiülesanded, vastavalt alaealised õiguserikkujad, n=62 (vasakpoolne joonis); alaealiste õiguserikkujate seaduslikud esindajad, n=36 (parempoolne joonis); %

Alaealiste seaduslikud esindajad nimetasid alaealiste komisjoni eesmärgina jõuliselt enim abistamise eesmärki, nt. „*võimaldada erialast abi*“, „*suunata ja pakkuda lapsele abi ja toetust*“ ning „*leida lapsele parim lahendus probleemi lahendamiseks*“, „*last mõjutada, kui laps vanemate, õpetajate ja sugulaste õpetusest ei hooli*“, „*suunata laps ja lapsevanem õigele teele*“, „*selgitada teo olemust ja selle tagajärgi*“. Veerand seaduslike esindajate vastustest viitasid mõjutusvahendi kohaldamise ja järelevalve tagamise eesmärgile, nt. „*teadvustada, et iga teo eest on karistus*“, „*pidev kontroll*“, „*korrale kutsuda*“ ja „*karistada*“. Alaealiste komisjoni preventiivset eesmärki nimetasid 16% vastustest, nt. „*et alaealine saaks eksimusest aru, et õiguserikkumine ei korduks*“, „*preventiivsed – kui varases eas sekkuda, saab järgnevaid väärtegusid ära hoida*“, „*peaks olema õiguserikkumiste ennetamine*“. Alaealiste seaduslike esindajate arvamused erinesid mõneti alaealiste arvamustest, tuues abistamise eesmärgi all sisse alaealiste komisjoni rolli ka lastevanemate suhtes. Näiteks kirjutasid vastajad, et alaealiste komisjoni eesmärgiks on „*suunata vajalike mõjutamisvahenditega vanemaid rohkem lapsi jälgima*“, ja „*abi lapsele ja vanemale*“. Alaealised ise tõid 16% vastustest välja koolikohustuse täitmise tagamise eesmärgi, alaealiste seaduslikud esindajad aga kooli teemat oma vastustes üldse ei puudutanud.

Seega, kuigi alaealiste komisjonide partnerite vastustes on üldnägemus alaealiste komisjoni funktsioonist sarnane, on nii sidusgruppide kui alaealiste ja nende seaduslike esindajate vastustes tunnetatavad teatud sisemised rõhuasetuste erinevused.

Kohalike omavalitsuste esindajate määratluses on alaealiste komisjoni esmaseks ülesandeks ennekõike mõjutamine-abistamine, ning seda arvamust jagavad ka alaealised ja nende seaduslikud esindajad (viimased

rõhutavad seda eriti jõuliselt, 60%). Laiemas plaanis langevad alaealiste ja kohalike omavalitsuste esindajate hinnangud alaealiste komisjonide funktsioonidest ühte, alaealised rõhutavad mõneti vähem küll mõjutusvahendi kohaldamise ja järelevalve tagamisega seonduvat (vastavalt 24% ja 19%). Lapsevanemate-esindajate vastustest võib välja lugeda ka (suurema) vajaduse toetuseks neile endile abistamise funktsiooni siseselt.

Mõjutusvahendi kohaldamist ja järelevalve tagamist kui alaealiste komisjoni põhiülesannet toovad esile võrdselt veerand nii alaealiste seaduslikest esindajatest (teine selge dominant) kui mõjutusvahendi kohaldajatest, viimaste vastustes on samaväärsel kohal ka ennetustöö. Üldiselt võib öelda, et mõjutusvahendi kohaldajate vastustes ilmnes selgem jaotus ennetustöö ja juba õiguserikkumise toimepannud alaealisega tegelemisel järelevalve-kontrolli tagamise vajaduse rõhutamine. Samal ajal ei jaga alaealiste seaduslikud esindajad ega mõjutusvahendi kohaldajad alaealiste õiguserikkujate ja kohalike omavalitsuste esindajate hinnangut koolikohustuse täitmise toetamisest alaealiste komisjoni põhiülesandena.

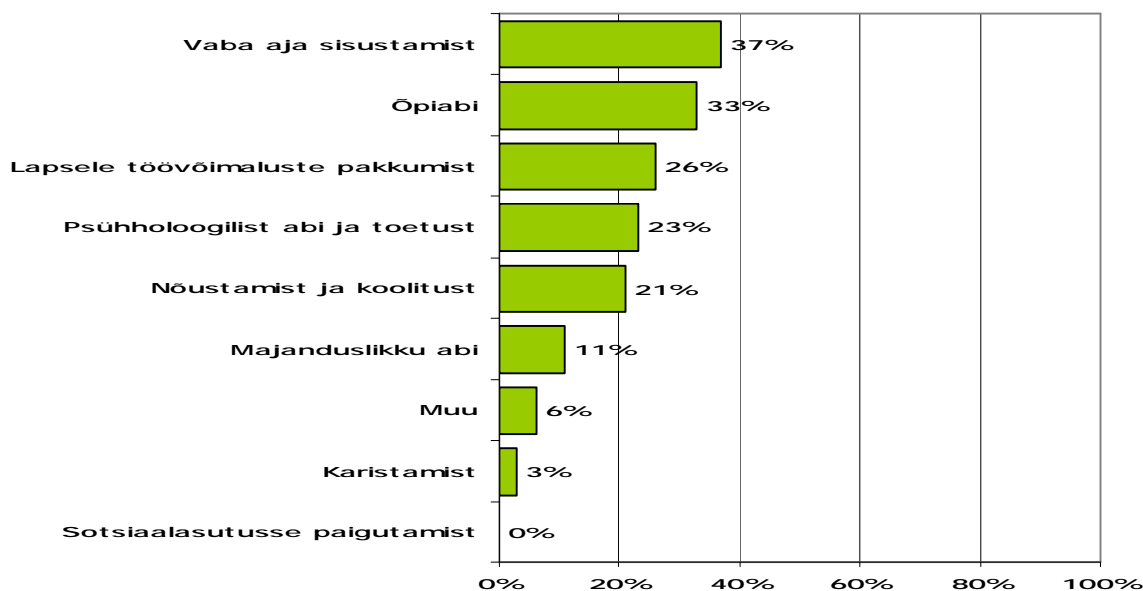
Mõjutusvahendi kohaldajad rõhutavad alaealiste komisjoni põhiülesandena ka igapäevatöö korralduslikku külge vahetumalt puudutavat võrgustikutöö koordineerimise funktsiooni (sh. töökorralduslikku laadi ülesanded, erinevate spetsialistide kaasamine, infovahetus jms).

Alaealiste ja nende seaduslike esindajate ootused alaealiste komisjonile

Alaealiste ja nende seaduslike esindajate ootuste (alaealiste komisjonile) täpsemaks määratlemiseks paluti vastajail täpsemalt kirjeldada, millist abi ja toetust nad (esindatava) alaealise õiguserikkumisega seotud probleemide lahendamisel kõige enam ootavad.

Alaealised ootaksid oma probleemide lahendamisel kõige sagedamini vaba aja sisustamiseks võimaluste pakkumist (37%) ja õpiabi (33%). Umbes veerand vastanutest leiab, et vajaks töövõimaluste pakkumist, psühholoogilist abi ja toetust, aga ka nõustamist ja koolitust. Kümnendik noori toob välja vajaduse majandusliku abi järele.

Joonis 41. Millist abi ootavad alaealised oma probleemide lahendamiseks, alaealised õiguserikkujad, n=87; %

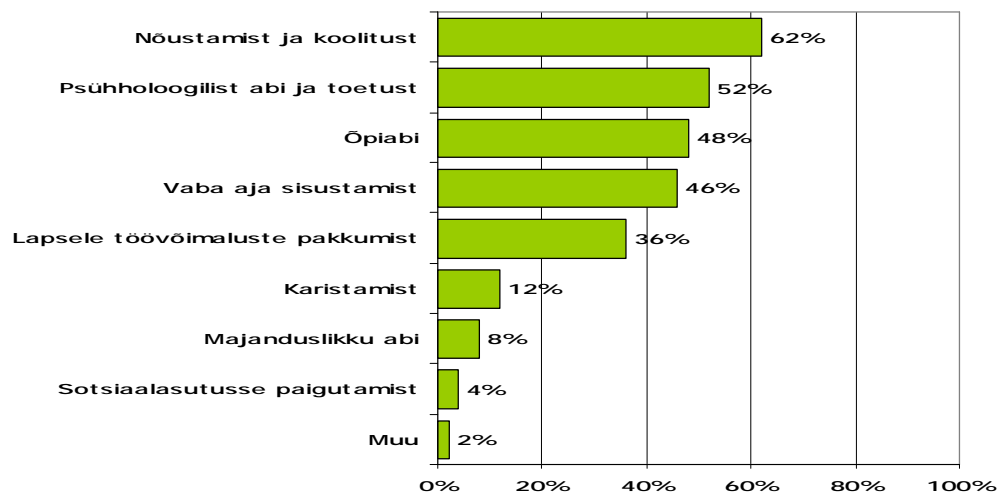

Abi ja toetust ootavad alaealised õiguserikkujad kõige sagedamini koolilt – 48%. 26% vastajatest ootab abi ja toetust huvitegevuse korraldajatelt, mittetulundusühingutelt ning 21% noorsootajatelt ja sotsiaaltöötajatelt.

Üldiselt nimetavad alaealiste seaduslikud esindajad rohkem erinevaid valdkondi, milles nad abi ootaksid. Abi, mida ootavad alaealiste õiguserikkujate seaduslikud esindajad kõige enam, seisneb 62% vastanute arvates

nõustamises ja koolituses ning 52% ootaks ka psühholoogilist toetust alaealisega seotud probleemide lahendamisel. Ligi pooled sooviksid õpiabi alaealisele (48%) ja vaba aja sisustamist (46%), kolmandik töövõimaluste pakkumist alaealisele.

Joonis 42. Abi, mida soovitakse alaealise õiguserikkumisega seotud probleemide lahendamiseks, alaealiste seaduslikud esindajad, n=50; %

Ka alaealiste seaduslikud esindajad ootavad abi kõige enam koolilt (66%), kuid samuti erialaspetsialistidelt ning sotsiaaltöötajatelt (vastavalt 38% ja 36%). Tulenevalt oodatava abi iseloomust, kus noored näevad abivajadust ennekõike õppetöös, vaba aja sisustamises, toetuses, vaadatakse abi saamiseks ennekõike kooli poole, aga samuti huvitegevuse korraldajate ning noorsoo- ja sotsiaaltöötajate poole. Kuigi alaealiste seaduslike esindajate abiootustes on esikohal nõustamine ja psühholoogiline abi, millele järgnevad õpiabi ja noorte vaba aja sisustamine, siis abi oodatakse ometi ennekõike koolilt.

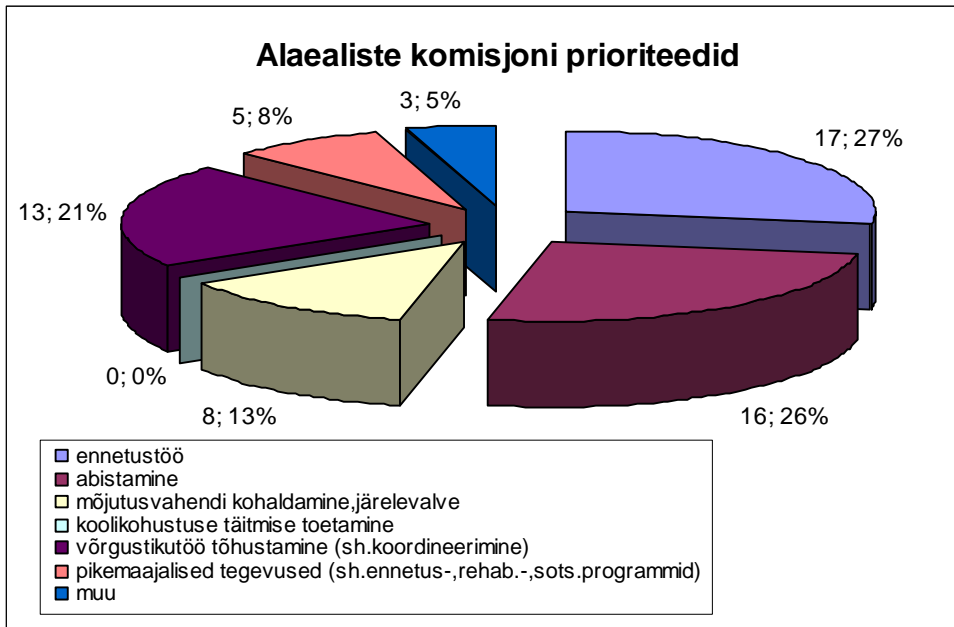
Seega, olulisemateks ootusteks on toetus alaealisele rakenduse leidmisel ja õppetöös edasijõudmises, teisalt nõustamine ja toetus (mida rõhutavad eriti lapsevanemad/ seaduslikud esindajad). Kuigi alaealiste komisjonide eesmärkide seas on mainitute sarnasel kohal ka mõjutusvahendi kohaldamise - järelevalve (sh. karistamise) funktsioon, siis reaalselt ootuste kirjeldamisel nimetavad ootust karistuseks vaid mõned üksikud. Oluline erinevus ilmneb seaduslike esindajate vastustes koolikohustuse täitmise toetamises, mida alaealiste komisjonide põhiülesandena ei nimetanud ükski vastanu, kuid ootust õpiabile nimetasid pooled vastanutest.

Alaealiste komisjoni prioriteedid ja nende seotus strategiadokumentidega

Kõrvutamaks alaealiste komisjoni sihtgrupi ootusi komisjoni olulisemate töövaldkondade ja strateegiliste dokumentidega, paluti komisjonide esindajatel loetleda komisjoni väljakujunenud prioriteete.

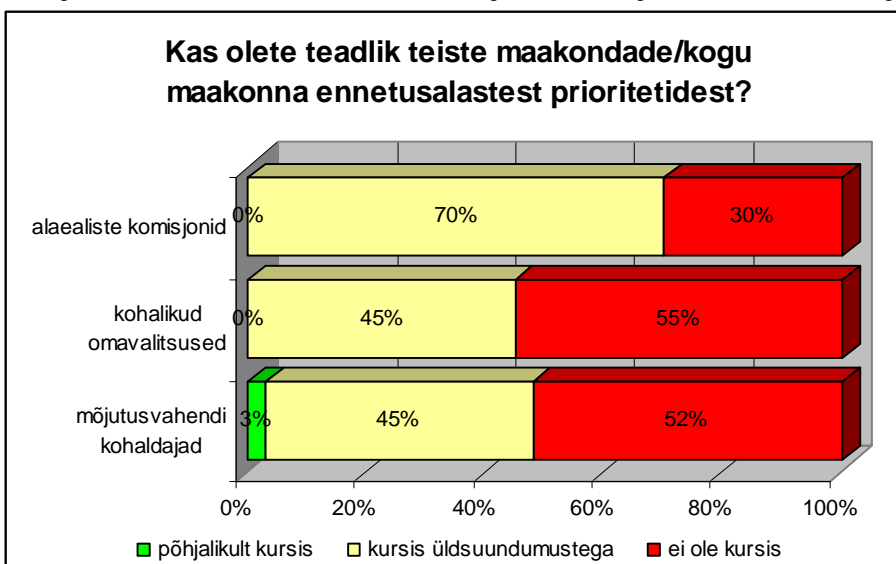
Alaealiste komisjonide prioriteedid keskenduvad ennekõike ennetustööle (sh. projektid, vaba aja sisustamine (27%)), nõustamisele-abistamisele (26%) ja viiendiku kinnitusel võrgustikutöö tõhustamisele. Kümnendiku vastanute hinnangul on prioriteediks mõjutusvahendi kohaldamine/järelevalve ja pikemaajalised tegevused. Rõhutamist vajab, et ükski vastaja ei nimetanud koolikohustuse täitmise toetamist alaealiste komisjoni prioriteedina.

Joonis 43. Alaealiste komisjoni väljakujunenud prioriteetid, alaealiste komisjonide esindajad, n=40, %

Vastavalt alaealise mõjutusvahendite seadusele on alaealiste komisjoni üheks olulisemaks ülesandeks kriminaalpreventiivse töö koordineerimine oma haldusterritooriumil, selle edukuse eeldusena on oluline teadlikkus laiematest kuriteoennetusalastest prioriteetidest (omavalitsuse puhul maakonna taseme prioriteetidest, maakonna puhul teiste maakondade prioriteetidest). Analüüsimaks erinevate kuriteoennetusega tegelevate osapoolte ühist arusaama ja teadlikkust palusime alaealiste komisjonide esindajatel, kohalike omavalitsuste esindajatel ja mõjutusvahendite kohaldajatel hinnata oma teadlikkust maakondlike ennetusalaste prioriteetide osas.

Joonis 44. Teadlikkus teiste maakondade/kogu maakonna ennetusalastest prioriteetidest, vastavalt alaealiste komisjonide esindajad, n=45; kohalike omavalitsuste esindajad, n=20; mõjutusvahendite kohaldajad, n=101; %

Võib öelda, et alaealiste komisjonide esindajad on ennetusalaste prioriteetidega tervikuna rohkem kursis. Kui alaealiste komisjonide esindajatest ligi kolmveerand kinnitasid, et on kursis ennetusalaste üldiste suundumustega maakondlikul tasandil/ teiste maakondade lõikes, siis samaga vastasid vaid ligi pooled kohalike omavalitsuste esindajad ja mõjutusvahendite kohaldajad. Kui kohaldajate seas on märkimisväärne osa organisatsioonide ja üksikspetsialistide, kelle mittekursisolekut võib pidada küllalt ootuspäraseks, siis selgesti

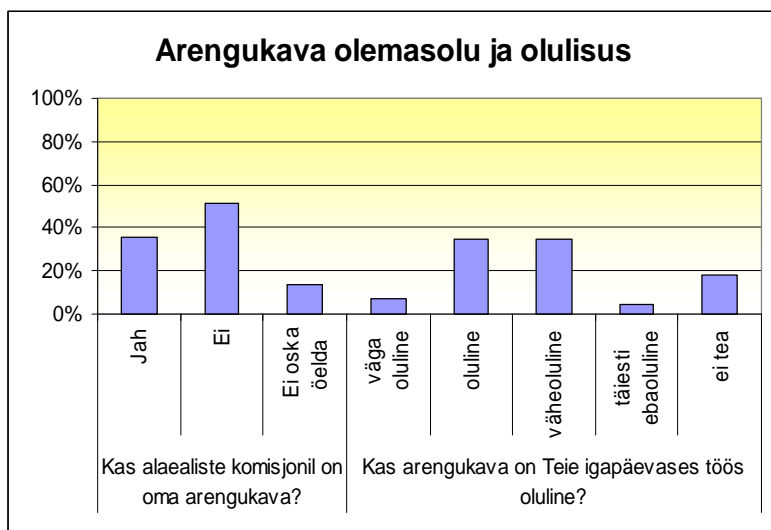

madal on kohalike omavalitsuste esindajate teadlikkus laiematest prioriteetidest kuriteoennetuse valdkonnas. Seejuures kinnitasid põhjalikku kursisolekut vaid üksikud mõjutusvahendi kohaldajad (3%).

Uuringus hinnati, kuivõrd tegelevad alaealiste komisjonid oma tegevuse ja arengu pikaajalise planeerimisega ning kui vajalikuks hinnatakse arengukava olemasolu. Selleks analüüsiti, kui paljudel alaealiste komisjonidel on arengukava välja töötatud. Samuti analüüsiti, mil määral sisalduvad alaealiste komisjonide arengukavades seatud eesmärgid ning alaealiste komisjoni tegevus laiemalt komisjoni partnerite (kohalikud omavalitsused, mõjutusvahendite kohaldajad) arengukavades.

Arengukava olemasolu kinnitab vaid kolmandik komisjonide esindajatest (36%) ja puudumist nimetavad pooled (51%), vastust ei oska anda 13%. Eeldatavalt saab ka vastuse mitteandjate poolt esindatud komisjonid liigitada nende hulka, kus arengukava puudub. Seejuures maakondlike komisjonide esindajad kinnitavad valdavalt arengukava olemasolu ja vaid üksikud selle puudumist. Kohaliku omavalitsuse tasandi komisjonide puhul on olukord vastupidine. Arengukava olemasolu maakondlikes alaealiste komisjonides võib pidada ootuspäraseks, kuivõrd see annab lisavõimaluse maavalitsuse alaealiste komisjonide kriminaalpreventiivsete arengukavade alusel mõjutusvahendite kohaldamisega seotud kulude katmiseks riigieelarveliste toetuste raames³¹ ning eelise ennetusprojektide finantseerimise taotlemisel. Oluline on ka teadlikkus arengukava olemasolule toetuvatest lisavõimalustest komisjoni tegevuste elluviimisel ja töö korraldamisel.

Joonis 45. Arengukava olemasolu ja olulisus igapäevatoös, alaealiste komisjonide esindajad, n=45, %

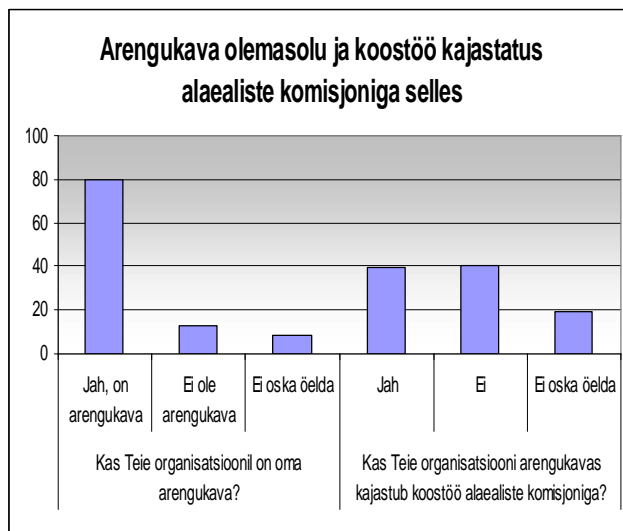
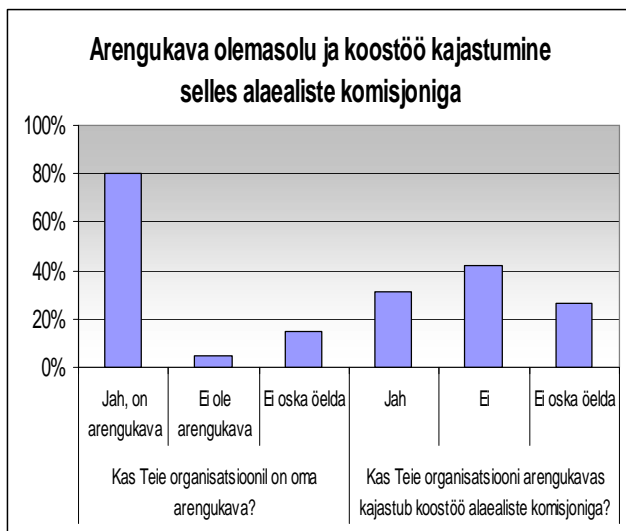

Hinnangud arengukava olulisusest ja väheolulisusest igapäevatoös jagunevad küllalt võrdselt pooleks, seejuures viiendik vastanutest ei oma selles küsimuses seisukohta.

Kui kohalike omavalitsuste esindajate ja ka mõjutusvahendite kohaldajate selge enamuse (80%) kinnitusel on nende esindatavatel organisatsioonidel oma arengukavad, siis koostöö alaealiste komisjonidega kajastub neist ligi poolte kohaldajate arengukavades (40%) ja vaid kolmandiku omavalitsuste arengukavades. Samal ajal on küllalt märkimisväärne vastuse võlgu jäänute osakaal, ligi neljandiku omavalitsuste ja viiendiku kohaldajate poolt, mis on osaliselt seletatav uuringus osalenute vähese teadlikkusega nende organisatsiooni arengukavas sisalduvatest eesmärkidest ja tegevusest.

³¹vt. Alaealise mõjutusvahendite seadus § 13' (2)

Joonised 46 ja 47. Arengukava olemasolu ja koostöö kajastatus selles alaealiste komisjoniga, vastavalt kohalike omavalitsuste esindajad, n=20 (vasakpoolne joonis); mõjutusvahendite kohaldajad, n=101 (parempoolne joonis)

Seega ei sisaldu alaealiste komisjoni tegevus sageli kohalike omavalitsuste ja mõjutusvahendite kohaldajate arengukavades.

Kokkuvõtte ja järeldused

- Alaealiste komisjonide missioonina tõsteti komisjonide esindajate poolt kõige enam esile ennetustööd (18%), abi ja nõustamist (17%) ning väärtushinnangute kujundamist ja kasvatustlikku mõjutamist (17%). Seejuures rõhutasid komisjonide esimehed selgemini võrgustikutöö ning piirkondliku kuritegevuse ennetustöö koordineerimise tähtsust.
- Sarnaselt missioonimääratlusega on alaealiste komisjonide prioriteetides esikohal ennetustöö ja abistamine. Neile järgnevad aga missioonimääratluses puudunud mõjutusvahendi kohaldamise ja järelevalvega seotud teemad ning missioonina toodust oluliselt jõulisemalt võrgustikutööle kaasaaitamine. Viimane peaks oma iseloomult olema pigem töökorralduslikku laadi ülesanne, ent tulenevalt alaealiste komisjonide toimimispõhimõtetest, sh. võrgustikupõhisele ja vabatahtlikule koostööle toetumisest, võib omandada vägagi sisulise rolli.
- Üldjoontes kattusid komisjonide esindajate hinnangud mõjutusvahendite kohaldajate, kohalike omavalitsuse esindajate, alaealiste ning nende seaduslike esindajate hinnangutega. Kõikide sidusgruppide hinnangul kerkis selgesti esile alaealiste komisjonide roll alaealiste nõustamisel, abistamisel ja suunamisel. Samas rõhutasid nii omavalitsuste esindajad kui mõjutusvahendite kohaldajad jõulisemalt alaealiste komisjonide mõjutusvahendi kohaldamise/järelevalve ülesannet.
- Kõige suuremad lahknevused erinevate osapoolte hinnangutes ilmnisid alaealiste komisjonide rollis koolikohustuse täitmise tagamisel. Omavalitsuse esindajatest pidas seda ülesannet oluliseks 13% ning alaealiste õiguserikkujate puhul 16% vastanustest. Samas ei nimetanud seda ülesannet mitte ükski mõjutusvahendi kohaldaja ega alaealiste seaduslik esindaja. Alaealiste komisjonide esindajatest tõid koolikohustuse täitmise tagamise komisjoni missioonina välja 2,4% vastanustest, kuid mitte ükski vastaja ei nimetanud seda komisjoni prioriteedina.
- Alaealiste komisjonide rolli piirkondliku kuriteoennetuse koordineerimisel enamus sidusgruppidest ei rõhutanud. Ainsa sidusgrupina kerkis selle ülesande olulisus esile mõjutusvahendite kohaldajate puhul. Taoline hinnang on osalt seletatav asjaoluga, et koordineeriva ülesande täitmisel viiakse ellu tegevusi, mis ei ole otseselt „nähtavad“ alaealistele ja nende seaduslikele esindajatele.
- Samas on üllatav võrgustikutöö ja koordineerimise mittermainimine kohaliku omavalitsuse esindajate poolt. See on ühelt poolt seostatav alaealiste komisjonide vähese teavitustööga oma ülesannetest ning omavalitsuste esindajate madala teadlikkusega. Teiselt poolt võib antud tulemus viidata piirkondlikele erinevustele alaealiste komisjonide töös.

- Osapoolte teadlikkus piirkondlikest prioriteetidest kuritegevuse ennetustöös on üheks olulisemaks eeltingimuseks alaealiste komisjonide võrgustikutöö ja koordineerivate ülesannete täitmisel. Laiemat teadlikkust prioriteetidest kinnitas valdav enamus alaealiste komisjonide esindajatest, samas on võrdlemisi madal komisjoni sidusgruppide teadlikkus kriminaalpreventsiooni alastest prioriteetidest, mis võib omakorda viidata ennetustöö *ad hoc* põhisusele või koostöö 'hooajalisusele'. Võrgustikutöö järjepideva toimimise eeldusena oleks kindlasti vajalik teavitustöö ka laiematest suundumustest kriminaalpreventsiooni süsteemis tervikuna ning aktiivsem teavitustöö alaealiste komisjonide eesmärkidest ja tegevustest.
- Enamus alaealiste komisjonidest ei ole välja töötanud arengukava (51% vastanutest – puudub, 13% – ei oska vastata). Selle peamiseks põhjuseks on eeldatavalt suur töökoormus ning alaealiste komisjonide toimimine ühiskondlikel alustel, mis piirab oluliselt komisjoniga seotud inimeste ajalisi võimalusi komisjoni töösse panustamisel. Arengukava omavate alaealiste komisjonide esindajad pidasid seda oma igapäevatöös ka valdavalt vajalikuks. Mitteomavad valdavalt mittevajalikuks.
- Arengukava olemasolu võib pidada siiski vajalikuks. Lisaks selgemate tegevuseesmärkide paikapanemisele aitab arengukava väljatöötamise protsess ja erinevate osapoolte kaasamine sellesse tösta märkimisväärselt komisjonide sidusgruppide teadlikkust komisjoni tegevusest ning parandada võrgustikutööd ja koordineerivate ülesannete täitmist.
- Osalt võib alaealiste komisjonide tegevuse sisaldumine suhteliselt väheste kohalike omavalitsuste (ligikaudu 30%) ja mõjutusvahendite kohaldajate (40%) arengukavades olla seotud alaealiste komisjonide arengukavade puudumisega. Samas viitab see piirkondliku kuriteoennetustöö planeerimise parandamise ja erinevate osapoolte tihedama koostöö vajadusele.

2.4. Alaealiste komisjonide inimressurs

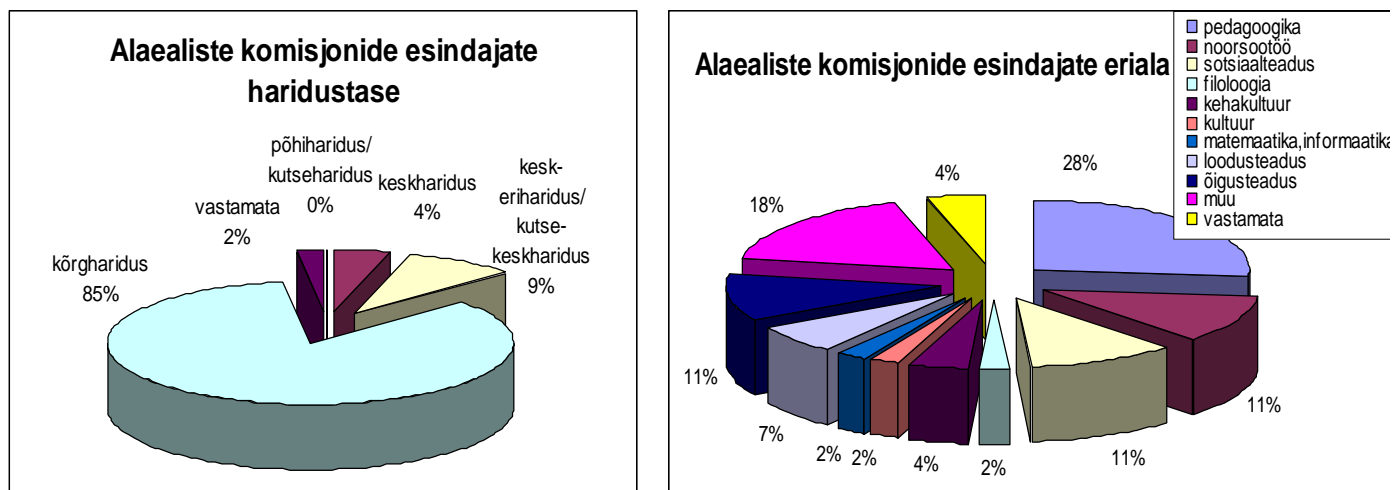

Alaealiste komisjonidega seotud inimesed, nende ettevalmistus ja ajaressurs alaealiste õiguserikkumistega tegelemisel mõjutavad komisjonide eesmärkide elluviimise tulemuslikkust. Samuti aitab ülevaade komisjonide inimressursist realistlikumalt hinnata komisjonide töö seniseid saavutusi ning analüüsida missuguseid ülesandeid missuguses mahus on komisjonid suutelised täitma.

Alaealiste komisjonide inimressursi analüüsil keskenduti ennekõike sihtgrupi hinnangutele alaealiste komisjonide liikmete pädevusele ja ootustele komisjoni koosseisu kuuluvate asjatundjate ringile. Samuti vaadeldi alaealiste komisjonide esimeeste ja sekretäride üldist hariduslikku tausta ning staaži komisjonis ja kokkupuute pikaajalisust vastava temaatikaga tegelemisel laiemalt. Nende taustal uuriti ülevaatlikult ka alaealiste komisjonide esindajate koolitusvajadust ja ootusi senise teadmiste-oskuste baasi täiendamise vormi osas.

Alaealiste komisjonide sekretäride ja esimeeste taust

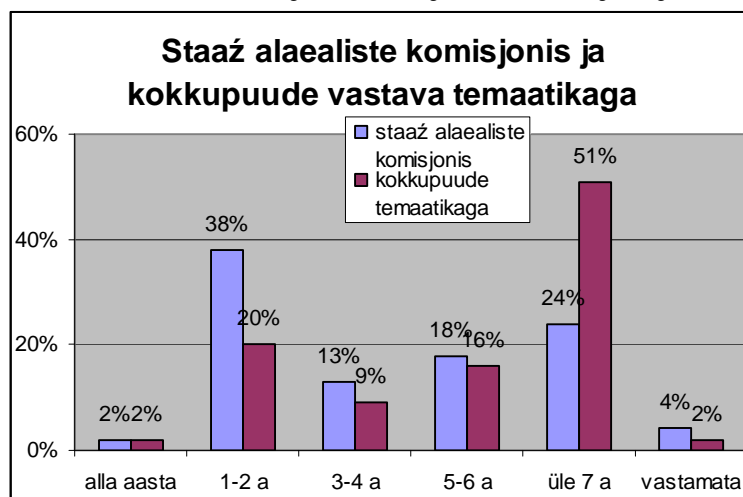
Joonised 48 ja 49. Alaealiste komisjonide esindajate haridustase ja omandatud eriala, n=45, %

Enamus uuringus osalenud alaealiste komisjonide esindajatest omavad kõrgharidust (85%) ning kõik vähemalt keskharidust. Omandatud erialadest on enim esindatud pedagoogika (28%), millele järgnevad võrdselt 11%-ga noorsootöö, sotsiaalteadus ja õigusteadus. Muu erialana täpsustasid vastanud järgmist: lisaks kasvatus/pedagoogikaalne pädevuskoolitus, sotsiaaltöö, pastoraalteoloogia, teine kõrgharidus sotsiaalteadus, politsei vanemametniku eriala, vaimulik.

Seega omab suur osa (39%) komisjonide esindajatest erialast tasemeharidust. Kõrgharidusega komisjonide esindajate osakaal on märkimisväärne. Paljud vastanud töid välja, et keeruline ja tundlik töö eeldab pikaajalist kogemust ning teadmised ja oskused täienevad ennekõike tööpraktika käigus. Suurel osal komisjonide esindajatest on pikaajaline staaž komisjonis ja/või pikaajaline kokkupuude valdkonnaga.

Joonis 50. Alaealiste komisjonide esindajate staaž komisjonis ja kokkupuude vastava temaatikaga, n=45, %

Pooled vastanutest omavad enam kui 7.a. pikkust kokkupuudet alaealiste õiguserikkujatega tegelemisega või sellega külgnevate valdkondadega, samas suurima osa vastanute (38%) staaž alaealiste komisjonis jääb paari aasta piirisse, veerandil on selle pikkuseks taas üle 7.a. Uuringus osalenute alaealiste komisjonis ja vastava temaatikaga kokkupuude kestuse osas joonistusid teistest enam välja vaid paariaastase kogemusega ja pikima (üle 7.a.) kogemusega inimesed. 1-2-aastase staažiga olevate komisjoni esindajate suur arv lubab eeldada, et komisjonide tegevusse on viimastel aastatel kaasatud suur hulk uusi inimesi, mis komisjonide pikaajalist arengut hinnates on kahtlemata positiivne trend. Suur pikaajalise staažiga komisjonide esindajate osakaal võimaldab ka tulemuslikku kogemuste vahetust.

Alaealiste komisjonide liikmete koolitusvajadus

Oskuste täiendamisel ja kogemuste vahetusel on väga olulisel kohal täiendkoolitus. Seetõttu paluti alaealiste komisjonide esindajatelt hinnangut alaealiste komisjonide sekretäride ja liikmete koolituste piisavuse ning kvaliteedi kohta. Kolmandik vastanutest oli arvamusel, et alaealiste komisjonide sekretäridele on koolitusi piisavalt ning nende kvaliteet on kõrge. Viiesandik vastajatest arvab, et koolitusi pole piisavalt, kuid nende kvaliteet on kõrge. 14% aga leiab, et koolitusi on küll piisavalt, kuid kvaliteedi poole pealt on märgata puudujääke. Alaealiste komisjonide liikmetele suunatud koolituste osas on mõnevõrra rohkem kui kolmandik vastanutest arvamusel, et koolitusi komisjoni liikmetele ei ole piisavalt, kuid olemasolevate kvaliteeti saab pidada kõrgeks. Veerand vastanutest aga leiab, et koolitusi pole piisavalt ning ka nende kvaliteet jätab soovida. Mõlema küsimuse puhul ei oska ligi veerand vastanutest oma seisukohta avaldada.

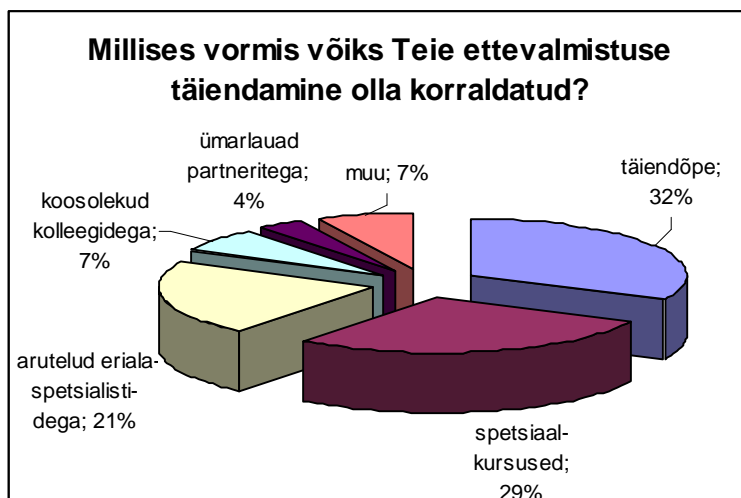
Küsimusele, mida oleks Teie ettevalmistuses alaealiste komisjoni sekretäri(liikmena) vaja lisaks või täiendada, antud vastused jagunesid 3 suuremasse gruppi (vastanuid 17):

- Koolitused, täiendõpe, koondmaterjalid (59%) – „sügavamaid teadmisi väärkäitumise mõjutamisest”; „kuidas ennast hoida läbipõlemise eest”; puudus „...ühtsest teatnikust, kus oleks kirjas, millisesse kooli, millise spetsialisti juurde, millistesse programmidesse just mina noori võiks suunata”;
  - sh. õiguslane koolitus (neist omakorda ligi pooled, 40%) – „pidev täiendamine seaduste tundmise osas, lastekaitseküsimused”; „tunnen puudust seaduste tundmisest, dokumentide vormistamisest”;
- Kogemustevahetus (18%) – „informatsiooni levik üle vabariigi, milliseid lahendeid on leitud mõjutusvahendite paremaks kohaldamiseks”, „kõik muutub ja seoses sellega peab olema ka kursis, mis noortele mõjub kõige paremini”, „kogemused tulevad pikaajalise töö käigus”;
- Praktilised oskused (12%) – sh. järelevalve teostamisel.

Samas lisati, et pigem vajaksid koolitust komisjoni liikmed. Koolituste kättesaadavust ning enese täiendamise võimalusi hinnati üldiselt heaks. Komisjoni esindajatele esitati ka küsimus enesetäiendamise vormi osas.

Suurim osa (kolmandik) vastanutest eelistaks oma ettevalmistuse täiendamist täiendõppe vormis, veidi väiksem arv vastanud sooviks osaleda spetsiaalkursustel, neljandik peab oluliseks arutelusid erialaspetsialistidega. Seega, koondades arutelud erialaspetsialistidega, koosolekud kolleegidega ja ümarlauad partneritega tinglikult kogemustevahetuse alla, eelistavad taolist enese täiendamise vormi kokku kolmandik vastanutest. Erinevat tüüpi koolitusi, täiendõpet jms eelistaksid aga ligi 2/3 vastanutest. Muude võimaluste all täpsustasid vastajad, et neile pakuksid huvi „õppereisid teistesse riikidesse”, „kasutada võib erinevaid võimalusi - avardab pilti”.

Joonis 51. Millises vormis võiks olla korraldatud Teie ettevalmistuse täiendamine, alaealiste komisjonide esindajad, n=28,%

Hinnangud alaealiste komisjonide koosseisule

Hindamaks komisjoni liikmete pädevust sihtrühma poolt vaadatuna, paluti alaealistelt õiguserikkujatelt ja nende seaduslikelt esindajatelt hinnanguid komisjoni liikmete professionaalsusele. Üle poolte alaealistest õiguserikkujatest leidis, et alaealiste komisjoni koosseisu saab pidada professionaalseks, sh. viiendiku hinnangul väga (20%) ja kolmandiku arvates piisavalt professionaalseks (32%). Ebaprofessionaalseks või täiesti sobimatuks peab alaealiste komisjoni koosseisu vaid 8% vastanutest. Oluliselt kõrgem on alaealiste seaduslike esindajate hinnang komisjonide professionaalsusele – kokku 78% peab komisjoni koosseisu väga või piisavalt professionaalseks.

Alaealiste seaduslikelt esindajatelt uuriti, kes peaksid nende arvates veel alaealiste komisjoni koosseisu kuuluma. Kokku pakuti välja 17 varianti, neist kõige enam (6 korda) kooli esindajat (õpetajad, kellega lapsel on probleeme; erikooli esindaja; klassijuhataja; kooli sotsiaalpedagoog). Kolm vastajat leidis, et alaealiste komisjonis oleks pidanud praeguste liikmetele lisaks olema psühholoog või psühhiaater. Üks vastaja leidis, et komisjon on praegugi liiga suur ja ühe vastaja meelest „*ei ole asi alati esindajate ametivaldkonnas, mõju avaldab ka ametnike vanus*“. Alaealised ei osanud sellele küsimusele enamasti vastata, neli korda pakuti samuti kooli esindajat, üks kord psühholoogi. Üks noor tahtis alaealiste komisjonis näha riigikogu liiget ja üks presidenti.

Kokkuvõte ja järeldused

- Ligikaudu 40-50% alaealiste komisjonide esindajatest omab erialast tasemeharidust.
- 51% komisjonide esindajate kokkupuude valdkonnaga on olnud pikem kui 7.a. ehk samaväärne või pikem kui alaealiste komisjonide maksimaalne tegevusaeg alaealise mõjutusvahendi seaduse alusel. Üle 7-aastast staaži alaealiste komisjonis omavad ligi veerand uuringus osalenud alaealiste komisjonide esindajatest. Teise suure grupina eristuvad komisjonide esindajad, kellel on 1-2-aastane kokkupuude valdkonnaga (20%) või 1-2-aastane töökogemus alaealiste komisjonis (38%).
- 47% komisjonide esindajatest hindab enese täiendamise võimalusi piisavaks. Täiendkoolituste kvaliteeti hindab kõrgeks 63% komisjonide esindajatest. Koolitusi ja erinevat tüüpi täiendõpet peab parimaks viisiks senist teadmiste-oskuste taset tõsta ligikaudu 2/3 vastanutest, 1/3 peab oluliseks kogemuste vahetust.
- Peamiste enesetäiendamise valdkondadena rõhutati enamasti mõjutusvahendite kohaldamise, alaealiste väärkäitumise põhjuste ja seadusandlusega seonduvat.
- Alaealiste ja nende seaduslike esindajate hinnang komisjoni liikmete professionaalsusele oli kõrge. Komisjoni liikmete professionaalsust hindas piisavalt või väga kõrgeks 78% alaealiste seaduslikest esindajatest ja 52% alaealistest.

2.5. Koostöö kriminaalpreventsioonivõrgustikus

Alaealiste komisjonide tugevus ja tegevuse kasulikkus avaldub tema igapäevase tegevuse kaudu. Komisjonide igapäevase töö hindamiseks analüüsiti uuringus alaealiste komisjonide suhestumist piirkondliku kriminaalpreventsiooni võrgustikuga ja seadusega alaealiste komisjonile pandud koordineerivate ülesannete täitmisega seonduvat, sh. muutusi alaealiste komisjonide tegevuses ajavahemikul 1998-2005.a. Põhjalikumalt vaadeldi ennetustöösse kaasatud struktuuride kooslust, sihtgrupi kokkupuuteid antud võrgustiku liikmetega ja hinnanguid koostööle nendega. Samuti alaealiste komisjonide ja partnerite rolle võrgustikus ning panust alaealistega tehtavasse kuriteoennetustöösse.

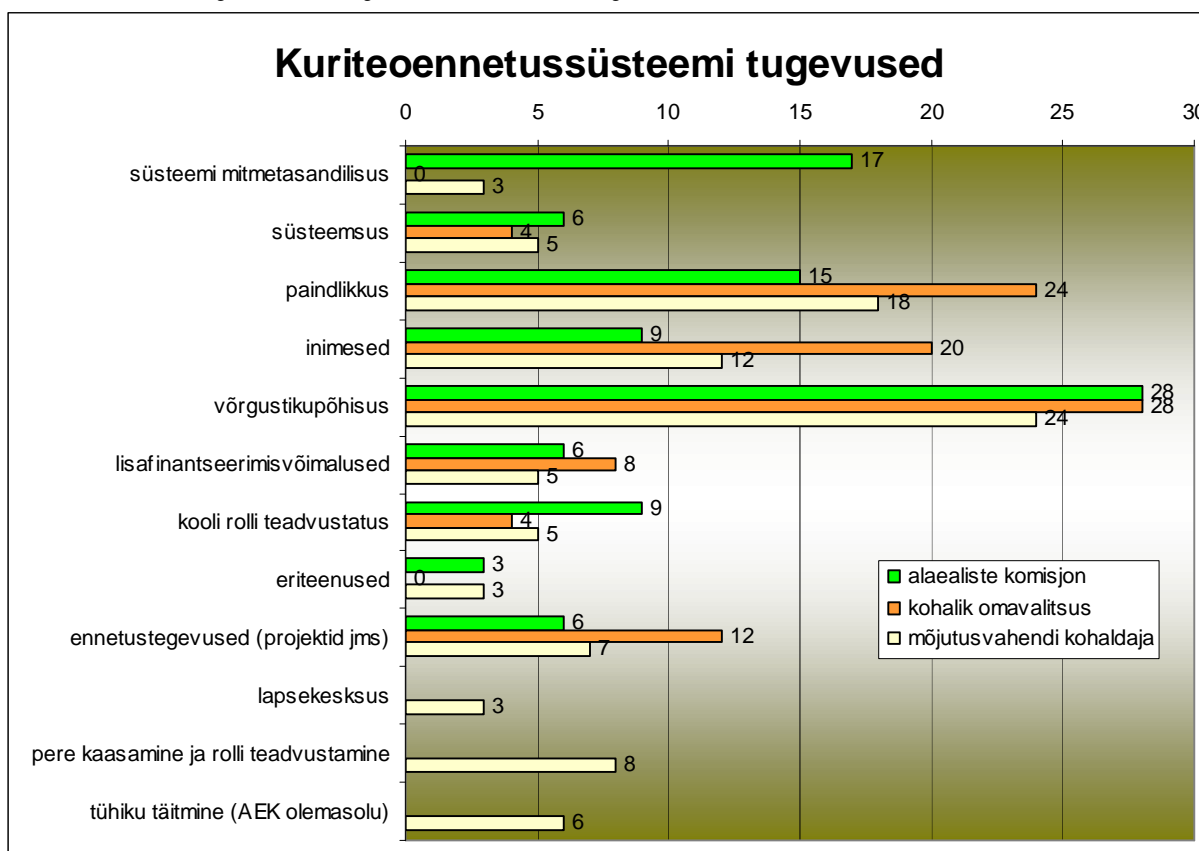
2.5.1. Kriminaalpreventsioonisüsteemi iseloomustus

Kõigil kuriteoennetussüsteemi kaasatud struktuuride esindajatel (alates alaealiste komisjonidest ja omavalitsuste esindajatest kuni erinevate mõjutusvahendite kohaldajateni) paluti vabalt kirjeldada tänase kriminaalpreventsiooni süsteemi positiivseid ja negatiivseid külgi, tuues välja kuni kolm olulisemat neist kummastki. Kuigi küsiti hinnangut kriminaalpreventsiooni süsteemi kohta tervikuna, keskendusid vastused sageli ennekõike alaealiste komisjoni puudutavale ja mõjutusvahendite rakendamisega seonduvale.

Kuriteoennetussüsteemi positiivsete külgedena toodi välja mitmeid erinevaid aspekte. Enim joonistusi neist välja vastused, mis rõhutasid tänase süsteemi võrgustikupõhist toimimist, mis on toonud endaga ka parema koostööle suunatuse erinevate institutsioonide-spetsialistide vahel. Teiseks toodi esile paindlikku mõjutamise süsteemi, kuivõrd kasutada on võimalik erineva raskustasemega mõjutusvahendeid, nende rakendamisel aga ka juba asja arutelul mõjutamisele suunatust, kiiret reageerimisvõimalust ja infovahetuse toimimist erinevate struktuuride vahel. Kolmas suurem grupp vastuseid tõi esile alaealiste kuriteoennetussüsteemis tegutsevad inimesed, rõhutades positiivseid mõjusid kaadri stabiilsusest, professionaalsusest ja motiveeritusest tulenevalt.

Kriminaalpreventsiooni süsteemi tugevusena mainiti enim ja küllalt üksmeelselt süsteemi võrgustikupõhisust ja koostöö toimimist erinevate osapoolte vahel (vastavalt 24-28%), nt. „hea võrgustikutöö kliendi tasandil”, „probleemi lahendamiseks kaasatakse lapsele oluline võrgustik”, „suhteliselt palju võrgustiku osapooli, mis vajadusel võimaldab laialdast koostööd”, samuti häid partnereid ja vastastikust tuge ka teistele noorte õiguserikkumistega kokkupuutuvatele struktuuridele, nt. „leitud asjalikke koostööpartnereid”, „tugevnev koostöö võrgustikuliikmete vahel”, „võrgustiku töö on laienenud, saab kasutada erinevate spetsialistide abi”, „lastekaitsetöötaja/sotsiaalnõunik ei ole oma töös üksi”, „lastekaitse on leidnud koha omavalitsustes”, „politseiga hea koostöö”, „politsei hea koostöö ohvriabiga”, „on erinevaid abistavaid organisatsioone”, „erinevate MTÜ-de teke”.

Joonis 52. Kriminaalpreventsiooni süsteemi positiivsed küljed, vastavalt alaealiste komisjonide esindajad, n=33; kohalike omavalitsuste esindajad, n=15; mõjutusvahendite kohaldajad, n=84; %

Viiendik vastanutest (sh. neljandik omavalitsuste ja alla viiendiku komisjonide esindajatest) rõhutas paindlikku alaealise mõjutamise süsteemi, sh. „nooruk, kes on juhuslikult eksinud, ei satu kohe kriminaalsete karistuste keskkonda”, „on olemas süsteemi osa, kes tegelevad alaealise mõjutamisega”, „mõjutusvahendid, mida teistel organitel ei ole”, „kohaldatakse mõjutusvahendeid, mitte ei karistata”, „võimalus kasutada erinevaid mõjutusvahendeid”, „alternatiivsete ideede realiseerimine”, „lahenduste leidmine probleemidele”, samuti kiiret reageerimist ja nn. märkamata jäämise vähenemist, nt. „kohene reageerimine õiguserikkumistele”, „kiire sekkumise võimalus”, „kõik liikmed on pidevalt olukordadega kursis”, „kõik abivajavad lapsed saavad avastatud”.

Kriminaalpreventsiooni süsteemis tegevast inimressursist tulenevaid tugevusi rõhutasid enim kohalike omavalitsuste esindajad (viiendik, mis oli ligi 2 korda kõrgem teiste gruppide vastavast hinnangust). Siia alla liigitati kaadri stabiilsusest ja professionaalsusest ning motiveeritusest tulenevad positiivsed küljed tänase kriminaalpreventsiooni süsteemi puhul, nt. „küllaltki stabiilne kaader (komisjoni liikmed, lastekaitsetöötajad)”, „pädevad ja huvitatud spetsialistid”, „komisjoni koosseisu laiapõhjalisus”, „komisjoni liikmete vabatahtlikkus eeldab liikmete kõrget motivatsiooni temaatikaga tegelemisel”, „otsused on enamasti kompetentsed”, „spetsialistide olemasolu ja valmidus teha oma tööd võimalikult professionaalselt”, „komisjon on moodustatud väga teotahtelistest liikmetest”.

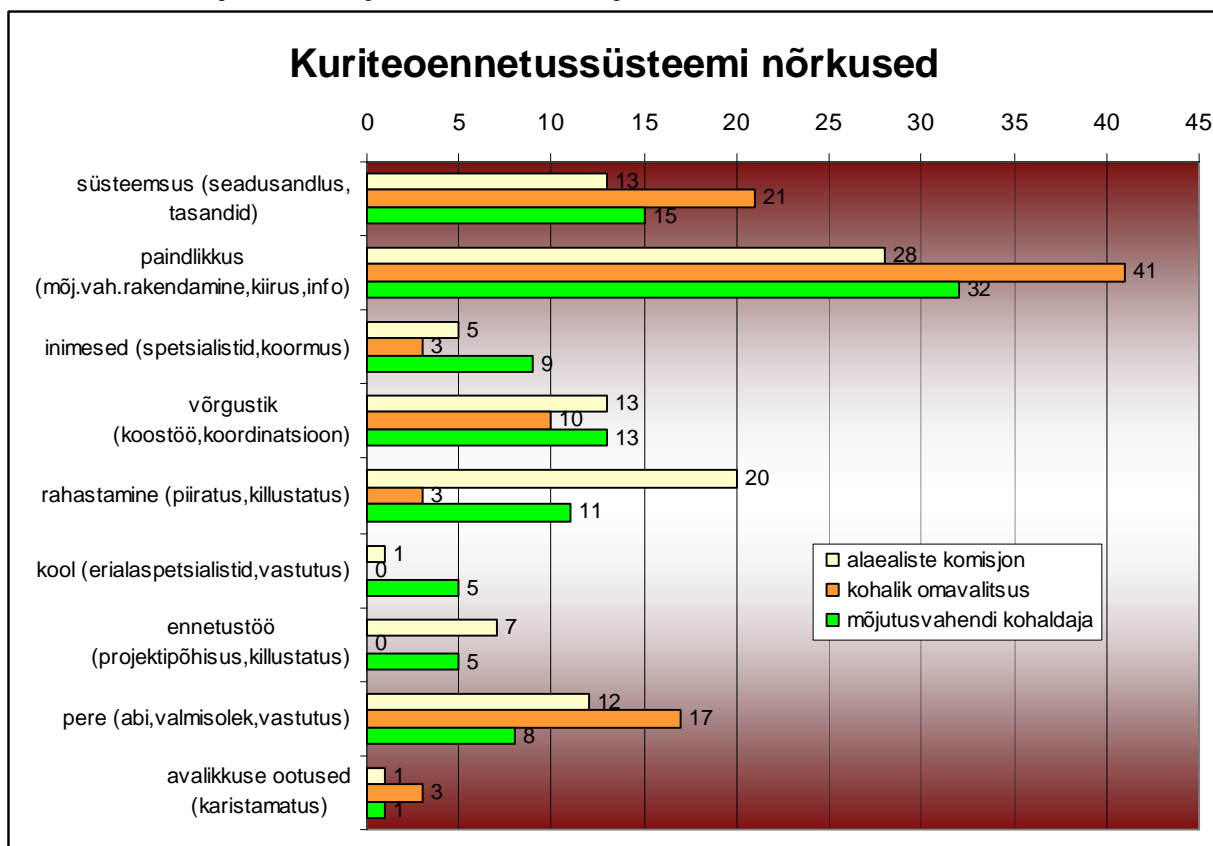
Teistest gruppidest oluliselt enam töid alaealiste komisjonide esindajad välja eeliseid süsteemi mitmetasandilisuses (17% vrldl.0-3%), sh. võimalust luua alaealiste komisjone ka kohalikul tasandil, nt. „palju mängumaad kohaliku omavalitsuse tasandil”, „linna, valla ja omavalitsuste juurde komisjonide teke”, koos sellest tulenevate eelistega, nt. „perede ja nende probleemide tundmine kohapeal”, „väike piirkond tagab probleemile kiirema jaoleaamise”. Samal ajal kohalike omavalitsuste esindajate vastustes antud temaatika esile ei tõusnud, ka kohaldajate seas rõhutasid seda vähesed.

Ülejäänud tugevuste mainimiste arv jäi kümnendiku piirimaile. Kohalike omavalitsuste esindajad töid teistest osapooltest mõnevõrra enam esile ennetustegevusi, sh. vaba aja sisustamise võimalusi jms (12%). Järgnesid kooli rolli teadvustatus ennetustöös ning (lisa)finantseerimisvõimalused ennetustegevusele, sh. nii eraldi eelarverea kui ka täiendavate finantseerimisallikate olemasolu. Kohaldajate vastustes toodi esile ka pere kaasamise ja rolli teadvustamise olulisust, nt. „mõni vanem avastab taas, et tal on laps ja asub temaga enam tegelema”, „vanem suhtub oma lapse probleemidesse tõsisemalt”, samuti tähelepanu pööramist ka perele tervikuna, nt. „on hakatud pakkuma häid ja huvitavaid koolitusi ka lapsevanematele”, „lapsevanemate toetamine ja koolitamine”, „perele osutatav materiaalne abi”.

Kriminaalpreventsiooni süsteemi nõrkused keskendusid vastajate hinnangul ennekõike süsteemi kui terviku toimimise ja paindlikkuse (meetmete sihistatus, reageerimise kiirus ja adekvaatus, infovahetus jms) probleemidele.

Joonis 53. Kriminaalpreventsiooni süsteemi negatiivsed küljed, vastavalt alaealiste komisjonide esindajad, n=33; kohalike omavalitsuste esindajad, n=15; mõjutusvahendite kohaldajad, n=84; %

Kui viiendik vastanuid nägi kriminaalpreventsiooni süsteemi tugevustena süsteemi paindlikkust ja mõjutamise võimaluste laia spektrit (teisel kohal tugevuste seas), siis suurim osa vastanutest nimetas süsteemi nõrkusi just ennekõike sellesamas valdkonnas. Kriminaalpreventsiooni süsteemi puudustena toodi enam kui kolmandiku vastanute poolt välja erinevaid probleeme paindlikkuse ja mõjususega, sh. (a) mõjutusvahendite rakendatavus, nt. „erikooli kohti ei jätku”, „kõiki mõjutusvahendeid ei ole võimalik rakendada”, (b) kasutada olevate mõjutusvahendite ringi piiratus, nt. „puudub kinnine õppeasutus vaimupuudega korrarikujatele noortele”, „puuduvad vahendid, millega kohustada lapsi täitma koolikohustust”, (c) reageerimiskiiruse ja infoliikumise probleemid, nt. „ajaline venitatus – liialt bürokraatiat – tegevus keskendub tagajärgedele”, „liiga hiline sekkumine”, „alaealiste komisjoni töö tõhusust vähendab vähene operatiivsus, materjalide hiline mine”, (d) vähene tulemuslikkus nt. „ei jälgita, kas meetmetel on mõju kasvatustööle”, „mõjutusvahendite vähene positiivne toime”. Seejuures enim nimetasid antud temaatikaga seotud probleeme kohalike omavalitsuste esindajad (41%), oluliselt vähem aga komisjonide esindajad (28%).

Süsteemsuse või kogu süsteemi toimimisega laiemalt seotud probleeme tõi esile ligi viiendik vastanutest, sh. enim kohalike omavalitsuste esindajaid. Erinevalt tugevustest, kus peamiselt rõhutati kohalikule tasandile antud otsustusõiguse (komisjoni moodustamise võimalus jms) ja süsteemi üldise hea toimimisega seonduvat, tõusid nõrkustena esile ennekõike seadusandlusest ja üldisemast regulatsioonist tulenevad ebakõlad, nt. „erinevate võrgustikuosade seadused ei anna alust paindlikuks tegevuseks”, „haridussüsteemi ja lastekaitse seaduse suured jamad”, „seadusandlus lünklik”, „ei ole sobivaid õiguslike lahendusi keerulistele situatsioonidele”, „süsteemi üldine ebakõla seisneb selles, et vanematelt võetakse ära nende tegelikud kohustused – lapse kasvatamine täisväärtuslikuks ühiskonna liikneks”, ning erinevate riigistruktuuride pädevusjaotusest tingitud probleemid, nt. „kriminaalpreventsioonisüsteem toimub eri ametkondade (ministeeriumite haldusalade) vahel koordineerimatult. Tegevusplaanis on eri ministeeriumitel eri tegevused, erinevad eesmärgid, eri aegadel”, samuti sellest tulenevad mõjutused igapäevasele tööle, nt. „rohkem on nn. tulekustutamist”, „tegeletakse tagajärgedega, mitte põhjustega”, „süsteemi jäikus: stampvastused ja –reaktsioonid probleemidele”.

Perele tervikuna suunatud meetmete ning samuti pere vastutuse ja kaasatusega seotud kitsaskohti rõhutas veidi üle kümnendiku vastanutest, sh. viiendik kohalike omavalitsuste esindajatest. Valik nimetatud kitsaskohti hõlmasid nt. „vanemad ei teadvusta täie tõsidusega, et nemad vastutavad oma laste kasvatamise eest”, „vähesed võimalused vanemate vastutuse suurendamiseks”, „vanemate vähene huvi koostöök”, „perenõustamist praktiliselt ei ole võimalik pakkuda”. Samuti pisut üle kümnendiku vastanuid nimetas rahastamisega seotud probleeme, sh. üldist finantseerimise madalat taset, nt. „tuleb analüüsida, kui palju on vaja raha mõjutusvahendite täielikuks rakendamiseks”, „kriminaalpreventsiooni teostamine eeldab rahaliste vahendite olemasolu”, „rahaliste vahendite nappus ei võimalda planeerida pikaajalist preventiivset tööd”, „puudub rahastamissüsteem, eraldatakse peaaegu olematud rahasummad”, kui ka ennetustöö tegijate töö tasustamatust, nt. „omavalitsuses puudub palgaline alaealiste komisjoni sekretäri koht”, „komisjoniliikmete töö tasustamine (erinevate elualade esindajad)”.

Teiste valdkondadega seotud probleemide nimetamise sagedus jäi kümnendiku või vähema arvu vastajate juurde.

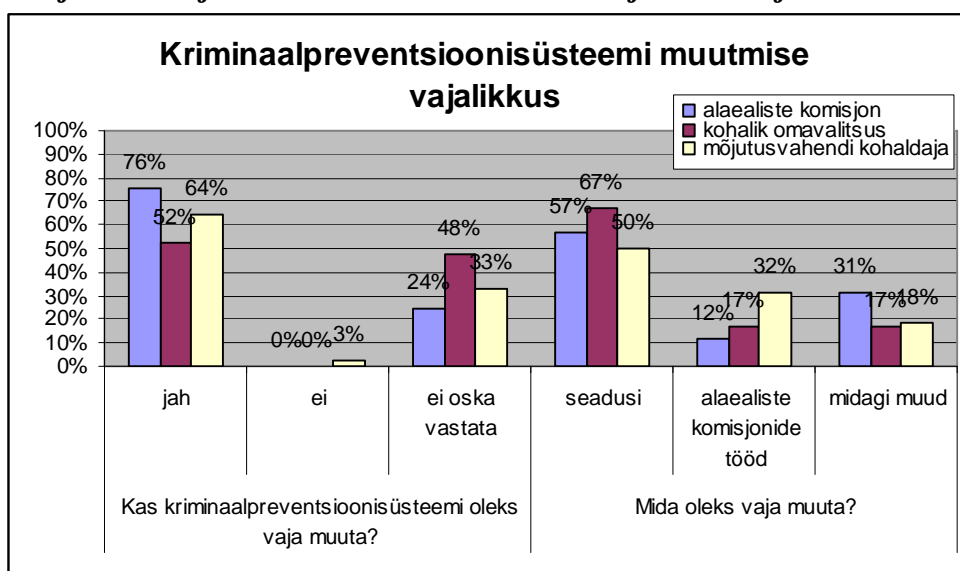
Jätkuna kuriteoennetusüsteemi tegevuste ja kitsaskohtade kirjeldamisele küsiti uuringus osalejate hinnangut kriminaalpreventsioonisüsteemi muutmise vajalikkuse või sellise vajaduse puudumise kohta.

Tänase kriminaalpreventsiooni süsteemi muutmise vajadust kinnitas valdav enamus uuringus osalenutest, sh. kolmveerand komisjonide esindajatest (76%) ja kümnendiku võrra vähem mõjutusvahendi kohaldajaid (64%) ning pooled omavalitsuste esindajad. Kuriteoennetusüsteemi muutmiseks vajaduse puudumist nimetasid üksnes vähesed mõjutusvahendi kohaldajad. Seega ülejäänud vastajad ei omanud selget seisukohta antud küsimuses, sh. kohalike omavalitsuste esindajate hinnangud jagunesid küllalt võrdselt kriminaalpreventsiooni süsteemi muutmiseks vajaduse kinnitajate ja nende vahel, kel puudus seisukoht.

Küsimusele, mida täpsemalt kriminaalpreventsiooni süsteemi muutmiseks muuta tuleks, vastas valdav enamus ja seejuures vähemalt pooled kõigist vastajagruppidest, et muutmist vajaks seadusandlik baas (vastavalt 50-67%). Alaealiste komisjonide töö muutmise vajadust nimetasid proportsionaalselt enim mõjutusvahendite kohaldajad (32%), kaks korda vähem aga komisjonide endi ja kohalike omavalitsuste esindajad (vastavalt 12% ja 17%).

Ligi kolmandik alaealiste komisjonide esindajatest ning alla viiendiku mõjutusvahendi kohaldajatest ja omavalitsuste esindajatest nägi vajadust muuta midagi muud. Paraku jätsid vastajad vastuse „midagi muud” täpsustamata, mida selle all silmas peeti. Ent olulisemaid valukohti valgustab küllalt ilmekalt kogu kriminaalpreventsiooni süsteemi nõrku külgi iseloomustav osa (vt. eespool).

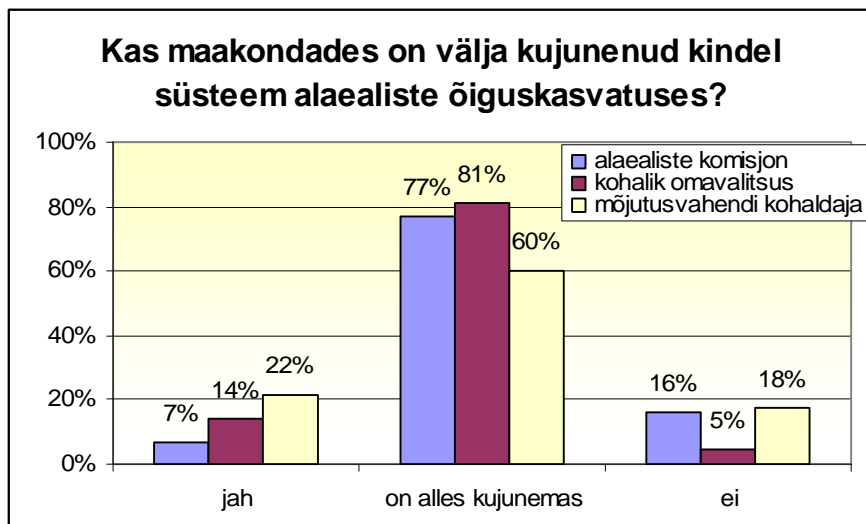
Joonis 54. Kas tänast kriminaalpreventsioonisüsteemi on vaja muuta ja mida oleks vaja muuta, vastavalt alaealiste komisjonide esindajad, n=45; kohalike omavalitsuste esindajad, n=21; mõjutusvahendite kohaldajad, n=103; %

Edasi liiguti maakondlikule tasandile, paludes hinnangut kindla alaealiste õiguskasvatuse süsteemi väljakujunemisele piirkondades.

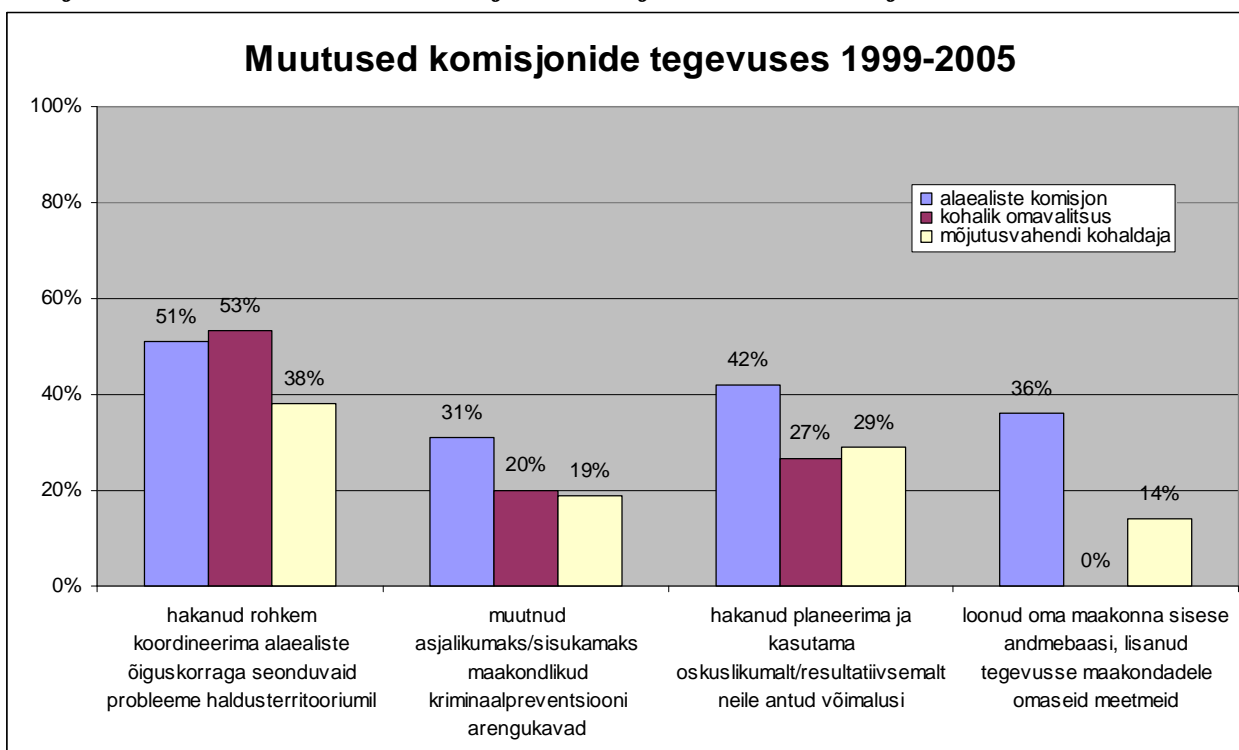
Valdav enamus uuringus osalenutest, sh. 4/5 kohalike omavalitsuste ja alaealiste komisjonide esindajatest ning 3/5 mõjutusvahendite kohaldajatest kinnitasid, et maakondades on kindlam süsteem alaealiste õiguskasvatuses alles välja kujunemas. Viiendik mõjutusvahendite kohaldajatest aga väitis, et kindel süsteem on maakonnas juba välja kujunenud.

Joonis 55. Maakondlike süsteemide väljakujunetus alaealiste õiguskasvatuses, vastavalt alaealiste komisjonide esindajad, n=45; kohalike omavalitsuste esindajad, n=21; mõjutusvahendite kohaldajad, n=101; %

Uuringus osalejatel paluti hinnata võimalikke muutusi alaealiste komisjonide tegevuses, kogu alaealiste komisjonide tegevusaja ulatuses (2005. aastal võrrelduna 1998/1999. aastaga). Kui sidusgruppide, kohalike omavalitsuste ja mõjutusvahendite kohaldajate esindajad töid välja ühe olulisima, siis alaealiste komisjonide esindajad nimetasid korraga ka mitut muutust-arengut komisjoni töös.

Joonis 56. Muutused alaealiste komisjonide töös ja tegevuses ajavahemikul 1999-2005.a., vastavalt alaealiste komisjonide esindajad, n=45; kohalike omavalitsuste esindajad, n=15; mõjutusvahendite kohaldajad, n=79; %

Enim toodi üksmeelselt välja komisjonide koordineeriva rolli esiletõusu, mille kohaselt on alaealiste komisjon hakanud rohkem koordineerima alaealiste õiguskorraga seonduvaid probleeme oma haldusterritooriumil. Koordineeriva rolli tõusu nimetasid enam kui pooled komisjonide ja kohalike omavalitsuste esindajad, ent alla 40% mõjutusvahendi kohaldajatest.

Alaealiste komisjonide esindajate lisatud kommentaarid antud teemal rõhutasid järgnevat:

1. Võrgustikutöö tõhustamine ja arendamine (22 vastajat). Lisaks üldisele võrgustikutöö arendamisele ning koordineeriva rolli aktiivsemale täitmisele komisjonide poolt toodi välja ka konkreetseid näiteid sh.
  - *algul oli sisseelamise aeg: võrgustiku moodustamine, ümarlaud jm. Nüüd enam ühisüritusi, koolitusi jm;*
  - *korraldatakse koolitusi, õppepäevi, konverentse, esinemisi koolides, ajalehes, raadios. Hea koostöö Lõuna Ringkonnaprokuratuuri ja Politseiprefektuuriga;*
  - *alates 2003.a. koostööleping linnavalitsuse, prokuratuuri, politsei ja kohtu vahel;*
  - *võrgustikutöö on tunduvalt paranenud (lastekaitsetöötaja, sotsiaalpedagoog, noorsoopolitseinik, klassijuhatajad; mõnikord ka psühholoog, lastearst);*
  - *parem edasi- ja tagasisidestus erinevate sotsiaalpartnerite vahel;*
  - *paremad sidemed koolide ja politseiga;*
  - *asjalikum on selle poolest, et saame kohapealset võrgustikku enne kasutada, kui laps ja pere komisjoni jõuab, nõu pidada, mis toimiks;*
  - *kokku kutsuti ümarlaud noorte probleemide arutamiseks;*
  - *hakatud rohkem tähelepanu pöörama koostööle õppe- ja kasvatusasutustega, sõlmitud koostöölepe;*
  - *on hakanud koordineerima – koolide sotsiaaltöötajad, psühholoogid, lastekaitse, politsei ja MTÜ-d saavad kokku 2 korda aastas vähemalt ja alaealiste komisjon annab suunitlusi neile edaspidiseks koostööks;*
  - *töö oma valla tasandil on pälvinud peatähelepanu, oluline koostöö koolidega, lastekaitse- ja sotsiaaltöötajatega;*
  - *saame koostööd teha erinevate valla asutustega ühiskondlik-kasuliku töö määramisel;*
  - *võrgustik on tihenenum. Suheldakse püsivamalt koolide ja sotsiaaltöötajatega, aga ka politsei ja avatud noortekeskustega;*
  - *koostöös vabariiklike kolleegidega saame kasutada lisainformatsiooni ja ka nende häid kogemusi, koostöö kohaliku võrgustiku osapooltega on samuti lisaressurs;*
2. Komisjonide liikmeskonna laienemine, uute komisjonide moodustamine kohalikul tasandil ja komisjonide vahelise koostöö paranemine (7 vastajat):
  - *on võetud tööle erinoorsootöö peaspetsialist, kes on ka komisjoni liige. Tema tööülesannete hulka kuulub ka erinoorsootöö projektide elluviimine. Valmis 2004/2005 õppeaasta uurimus: „Kes sa oled komisjonilaps?“;*
  - *komisjoni liikmeid rakendame üldkasuliku töö tegemistesse ja järelevalvesse ja see on juba aastaid, otsime uusi võimalusi – 2 aastat töötab komisjoni juures paralleelselt komisjoni istungiga psühholoog, kes vajadusel töötab alaealisega ka järgnevalt või suunab alaealist;*
  - *komisjoni koosseisus erinevad inimesed, mistõttu tegeleb laiem isikute ring;*
  - *tegevuses kasutame palju üliõpilaste potentsiaali- tugiisikud, projektide läbiviijad;*
  - *mitmed omavalitsused on loonud endale ise komisjonid, mis tagavad paremini alaealise järelevalve elukohas, koolis ja võrgustiku töö on tõhusam;*
  - *maakonnas on loodud 5 laste hoolekande komisjoni, kes arutavad operatiivselt põhiosa koolikohustuse mittetäitmisest;*
  - *maakondliku komisjoniga on suhtlemine ja koostöös tihedam (3).*
3. Komisjoni rolli suurenemine kuriteoennetussüsteemi arendamisel (2 vastajat):
  - *komisjon suudab tänu sinna laekuvale informatsioonile kaardistada oma piirkonna noorte probleeme ning nende lahendamiseks ettepanekuid teha, näiteks: politsei tähelepanu juhtimine noorte kogunemispaikadele ja koolis suitsetajatega tegelemise vajadusele;*
  - *ENTK ja Haridusministeeriumi kaudu on seadusemuudatuse pakkumised teele läinud.*

Järgmisena nimetati alaealiste komisjonidele antud võimaluste osas ressursikasutuse ja –planeerimise taseme tõusu, sh. oskuslikkuse ja tulemuslikkuse osas. Alaealiste komisjonide esindajatest nimetas seda üle 40% ning sidusgruppide esindajatest veidi alla 30% vastanutest.

Alaealiste komisjonide esindajate lisatud selgitused sel teemal rõhutasid järgnevat:

1. Planeerimise paranemine erinevatel tasanditel ning rahaliste vahendite parem planeerimine (8 vastajat). Lisaks üldisele planeerimissuutlikkuse paranemisele toodu välja konkreetseid näiteid sh.
  - *on võimalik eelarvesse raha planeerida teatud tegevuste läbiviimiseks;*
  - *kohapeal teame paremini, mida on võimalik ellu viia mida mitte, kas meil on olemas vajalikud ressursid jne;*
  - *rahad jaotatakse tasakaalustatud arengut silmas pidades laste arvu alusel;*
  - *projektirahad suunatakse vaid lastele ja noortele suunatud tegevusse;*
  - *komisjon on koostanud oma tegevusplaani;*
  - *2005. a. esmakordne rahade eraldamine;*
  - *kasvanud on teadmised vabariigi võimaluste osas, kus mida ja kui tulemuslikult tehakse, seetõttu oskame ka "töötavamaid" otsuseid teha ja küllap rahagi paremini suunata.*
2. Töö tulemuslikkus on paranenud, realiseerunud on konkreetsed projektid, paranenud on tagasiside (5 vastajat) sh.
  - *koolituste läbiviimine komisjoni liikmetele ja koolide sotsiaaltöötajatele, klassijuhatajatele. Preventiivsete laagrite korraldamine. Tugiteenuste võimaluste leidmine ja osutamine, mentorite leidmine, eelkomisjonide läbiviimine;*
  - *realiseerunud on rida kasulikke noorsooprojekte: Pärnumaa Õpilasmalev, seikluspedagoogika;*
  - *informatsiooni saatmine erinevate preventiivsete programmide kohta;*
  - *mõjutusvahendite määramisega oleme saanud tagasisidet, mis on kõige efektiivsemalt mõjunud;*
  - *koolikohustuse mittetäitmine on vähenenud.*
3. Toodi ära ka ressursside nappuse ja kättesaadavusega seotud negatiivseid aspekte (6 vastajat) sh.
  - *antud võimalused on minu arvates ääretult kehvad ja piiratud, oskuslikumalt kasutada on neid raske, pigem peab suutma leida neid teid, kuhu noorega sellest komisjonist edasi liikuda!;*
  - *probleemid on eelarvevahendite komisjonideni jõudmisega;*
  - *kindlasti on aeg idealiseeritust oluliselt vähendanud. Enam keskendutakse olemasolevate vahendite paremale kasutamisele nt koolide aktiivsema kaasamisega üksikjuhtumite lahendamisse;*
  - *arengukava täimine eeldab pidevat rahastamist, sest projektipõhiselt on võimalik saada ainult 1 kord aastas ja see on väike summa;*
  - *asjalikkus jääb tihti rahade taha kinni, AK eraldatud summadest ei saa just palju ära teha.*

Kolmandana toodi välja alaealiste komisjonide rolli tõusu laiemas planeerimistegevuses, kus alaealiste komisjonid on muutunud asjalikumaks-sisukamaks maakondlikud kriminaalpreventiivse tegevuse arengukavad. Alaealiste komisjonide esindajatest nimetas seda kolmandik ning sidusgruppide esindajatest neljandik vastanutest.

Alaealiste komisjonide esindajate lisatud kommentaarid antud teemal rõhutasid järgnevat:

1. Arengukava koostamise protsessi olulisus ja selle elluviimise tähtsus (6 vastajat), sh
  - *maakondliku arengukava koostamise käigus saadeti seda pidevalt täiendamiseks/parandamiseks omavalitsustele ja koolidele. Enne maavanemapoolset kinnitamist läbis see ka koolide kooskõlastusringi;*
  - *arengukavad pannakse paika kõigi osapooltega koostöös;*
  - *arengukavasse kirjutatut viiakse realselt ellu;*
  - *tegevuste prioriteetide määratlemine, nende alusel projektitöö hindamine ja rahastamine;*
  - *arengusuunad põhjalikumad, hõivatud laiem võrgustik: kriminaalhooldus, prokuratuur, kirikud.*
2. Alaealiste komisjonide tööd mõjutavate arengukavade valmimine (4 vastajat):

- **2004 valmis erinoorsootöö arengukava, mille täitmist jälgitakse. Samuti on valminud kolme linnaosa ühine alaealiste komisjoni arengukava;**
- **olemas narkomaania ja HIV/AIDS-i ennetuse programm - realiseerub koolide tasandil erinevalt, paremini koostööprojektide (Linnaosa Valitsus, koolid, MTÜ-d, politsei) raames, kuid koolide omaalgatus on märgatav;**
- **arengu- ja tegevuskavad: Turvaline Järvamaa (kuni aastani 2006), Alaealiste õiguserikkumisi ennetava töö arengukava 2004 – 2006, Järvamaa lastehoolekande teenuste arengukava 2006 – 2015;**
- **alaealiste õiguserikkumisi ennetava töö arengukava 2004 – 2006.**

3. Vastajad kritiseerisid ka kriminaalpreventsiooni arengukavade puudumist maakondlikul tasandil (1 vastaja) ning arengukavade üldsõnalisust (1 vastaja).

Maakondliku andmebaasi loomisest ja alaealiste õiguserikkujatega tehtavasse töösse maakonnale omaste meetmete lisamisest polnud teadlik ükski omavalitsuse esindaja. Veidi üle kolmandiku alaealiste komisjonide esindajate kinnitusel on selles osas edusamme tehtud. Seda kinnitasid ka suhteliselt vähesed mõjutusvahendi kohaldajad. Mitmed vastajad töid välja andmebaasi olemasolu kas maakonna või valla tasandil ning mitmed vastajad kinnitasid, et andmebaas on loomisel.

Alaealiste komisjonide esindajate lisatud selgitused sel teemal rõhutasid järgnevat:

1. Noorsootöö andmebaaside olemasolu ja toimimine (2 vastajat) ning maakonna ja valla tasandi andmebaaside olemasolu (5 vastajat), sh
  - **2004.a. loodi erinoorsootöö ühine andmebaas, mis on oluliselt kergendanud alaealiste komisjoni tööd;**
  - **maakonna õiguserikkujate andmebaas toimib, kuigi seda rohkem tänu noorsoopolitsei tööle.**
2. Maakonnapõhiste meetmete väljatöötamine (5 vastajat), sh
  - **voldikud alaealiste ja nende vanematele ning sotsiaal-, haridus- ja politseitöötajatele; Ühiskoolitused kohalike omavalitsuste alaealiste komisjonidega ning Jõgeva valla laste hoolekandekomisjoniga; koolitused koolijuhtidele;**
  - **Majaka projekt, seklusringid kõigis omavalitsustes;**
  - **maakonnale omaseid meetmeid vähe, siinkohal ehk SA TÜK Biomeedikumi kasutamine alkoholi ja tubakatarvitajate ennetuses;**
  - **Pärnumaa eripära on pikki aastaid hästi toimiv Pärnumaa suvine õpilasmalev, kuhu on järjepidevalt kaasatud probleemsed õpilased;**
  - **korraldame koolitusi nii komisjoni liikmetele kui ka sotsiaaltöötajatele, programmide juhtidele, samuti probleemsetele noortele, vanematele, oleme teinud nn isade koolitusi.**

Kokkuvõtvalt võib öelda, et enim tunnetatakse alaealiste komisjonide töös selliseid muutusi, mis on käegakatsutavamalt seotud igapäevatööga – koostöö ja koordineerimise küsimused ning avatud võimaluste otstarbekam kasutus. Siiski on piirkonniti erisused küllalt tuntavad. Üldiselt on vähe maakondadele omaseid meetmeid ja mitmetes piirkondades puuduvad ka andmebaasid alaealiste õiguserikkujate kohta.

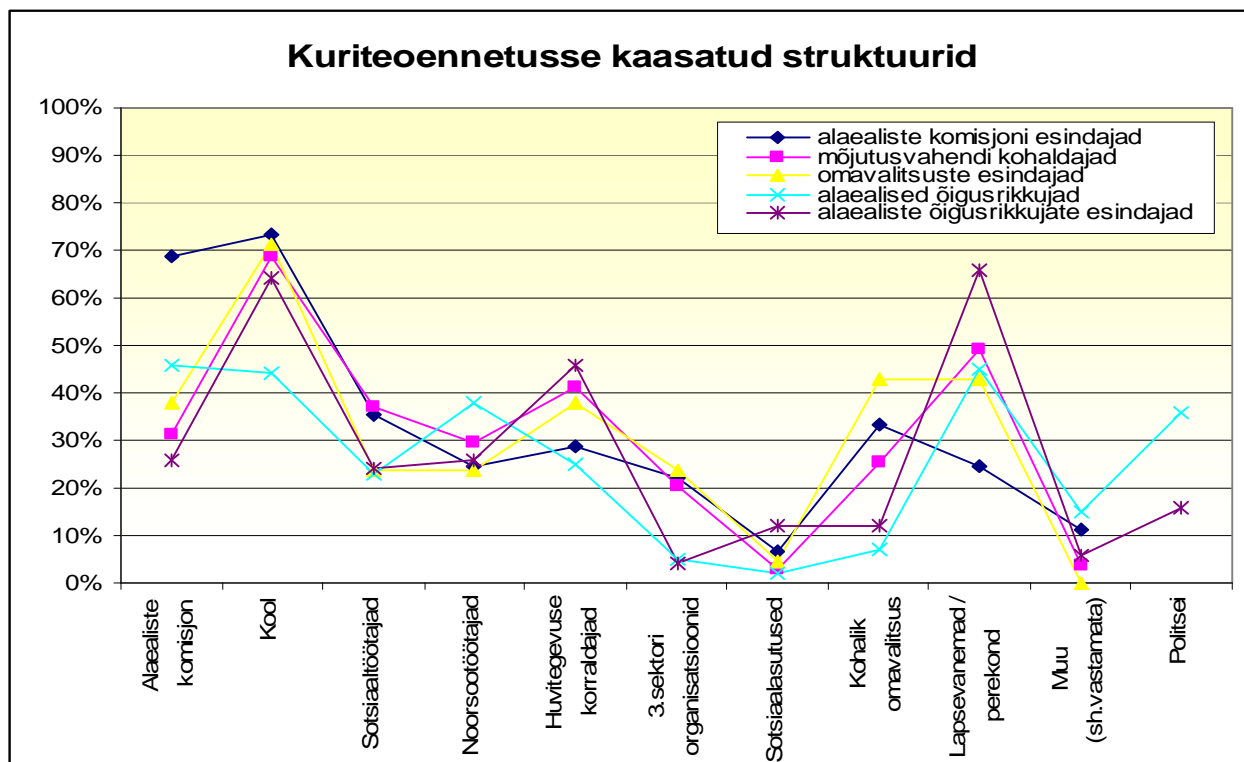
2.5.2. Kuriteoennetusalasesse tegevusse kaasatud struktuurid

Alaealistele suunatud ennetustöö osas uuriti erinevate valdkondade spetsialistide vastastikuse koostöö toimimist. Kõigil vastajail paluti nimetada 3 olulisemat struktuuri kuriteoennetuses, sh. kes on kaasatud alaealiste komisjonide ja partnerite esindajate hinnangul, ning võrdlevalt sihtgrupi esindajate hinnangul peaksid olema kaasatud alaealistega tegelevasse kuriteoennetusvõrgustikku.

Tervikuna võib öelda, et vaatamata uuringus osalenud sihtgruppide hinnangute mõningasele erinevusele alaealiste kuriteoennetusalasesse töösse kaasatud struktuuride ringi osas, on üldtrendid sarnased. Teistest hinnangutest lahknevad mõneti alaealiste hinnangud sellele, millised struktuurid/institutsioonid peaksid olema kaasatud noortele suunatud ennetustegevustesse. Teistest osapooltest märgatavalt enam tunnetavad

alaealiste seaduslikud esindajad endi kaasatuse vajalikkust ennetustegevustesse (selgesti üle poolte, võrrelduna teiste gruppide esindajatest poolte sarnase hinnanguga), teistest osapooltest vähim näevad lapsevanemate ja perekonna tegelikku kaasatust aga alaealiste komisjonide esindajad (veerand vastanutest).

Joonis 57. Kuriteoennetusse kaasatud struktuurid, kõigi uuringus osalenud gruppide hinnangud, %

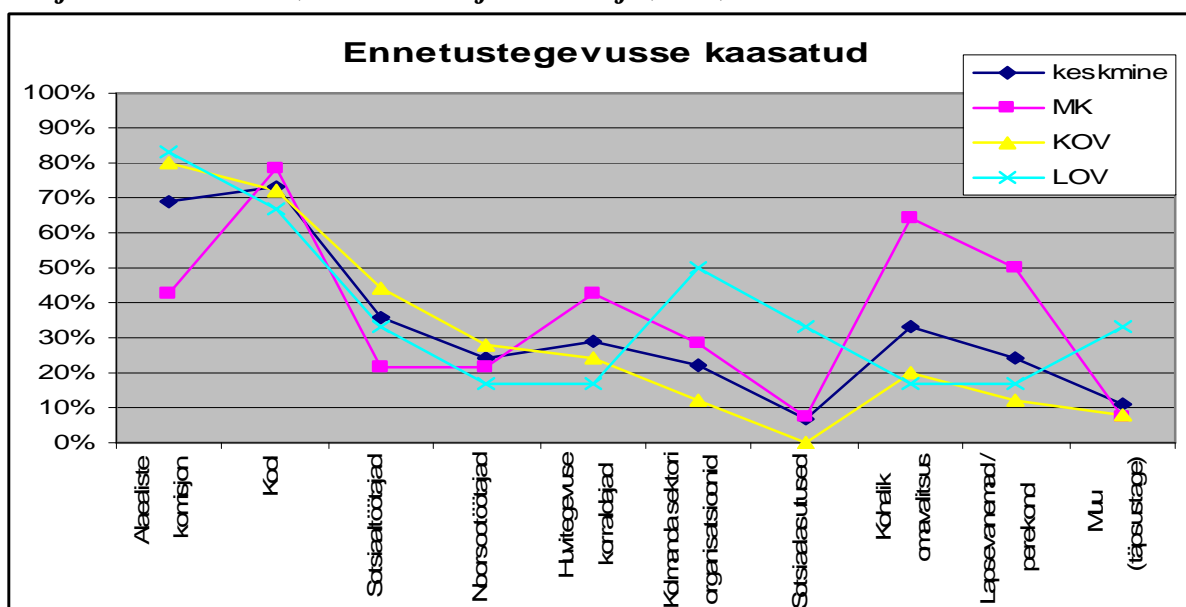
Järgnevalt antakse täpsem ülevaade koostöövõrgustikest uuringus osalenud gruppide löikes.

Vastavalt alaealise mõjutusvahendite seadusele on alaealiste komisjon vastutavaks kuriteoennetusala töö koordineerimise eest vastaval haldusterritooriumil ja seeläbi omab märkimisväärset rolli ka piirkondliku kriminaalpreventsiooni võrgustiku kokkupanekul ja aktiveerimisel.

Alaealiste komisjonide esindajate vastustest joonistus välja selge liidrite tandem kooli ja alaealiste komisjonide näol, keda nimetasid ligi kolmveerand vastanutest (vastavalt 73% ja 69%). Teiste partnerite osas nii üksmeelsed vastused enam ei olnud, kolmandik vastanuid nimetas sotsiaaltöötajaid ja kohalikke omavalitsusi (vastavalt 36% ja 33%). Ülejäänud partnereid nimetas vähemalt neljandik, sh. perekonda 24% vastanutest (va sotsiaalasutused, keda nimetati alla 10% vastanute poolt).

Alaealiste komisjonide esindajate hinnangud kuriteoennetusala tegevuste elluviimisesse kaasatud struktuuridest erinevad oluliselt komisjoni staatusest lähtuvalt. Kui kooli nimetatakse ennetustöösse kaasatuna küllalt üksmeelselt ja valdavalt (vastavalt 67-79%), siis maakondlike komisjonide esindajad nimetavad kohalikku omavalitsust teistest vastajatest 3 korda sagedamini (vastavalt 64% vs 17-20%) ja ligi 2 korda sagedamini huvitegevuse korraldajaid (43% vs 17-24%). Samal ajal nimetavad linnaosavalitsuse tasandil loodud komisjonide esindajad (Tallinn) teistest 2 korda sagedamini kolmanda sektori organisatsioone, eristudes seeläbi nii maakondlike kui teiste omavalitsuse tasandi komisjonide esindajate hinnangutest (vastavalt 50%, 29% ja 12%).

Joonis 58. Alaealistele suunatud kuriteoennetuslaste tegevuste läbiviimisesse kaasatud struktuurid, hinnangud alaealiste komisjonide staatusel taustal, alaealiste komisjonide esindajad, n=45, %

Vaatamata teatud regionide proportsionaalselt väiksemale esindatusele vastanute seas, eriti Lõuna-Eesti ja Virumaa osas (vt. ptk. metoodika), ilmnisid märkimisväärsed erisused ka regionide lõikes, peegeldades tõenäoliselt nii teatud ressursside piiratust kui ka väljakujunenud koostöövõrgustikke. Alaealiste komisjone endid nimetab ennetustöösse kaasatuks valdav osa Põhja- ja Lääne-Eesti alaealiste komisjonide esindajatest (vastavalt 81-86%), eristudes nii oluliselt Virumaa ning Kesk- ja Lõuna-Eesti alaealiste komisjonide esindajate hinnangutest (vastavalt 50% ning 33-38%).

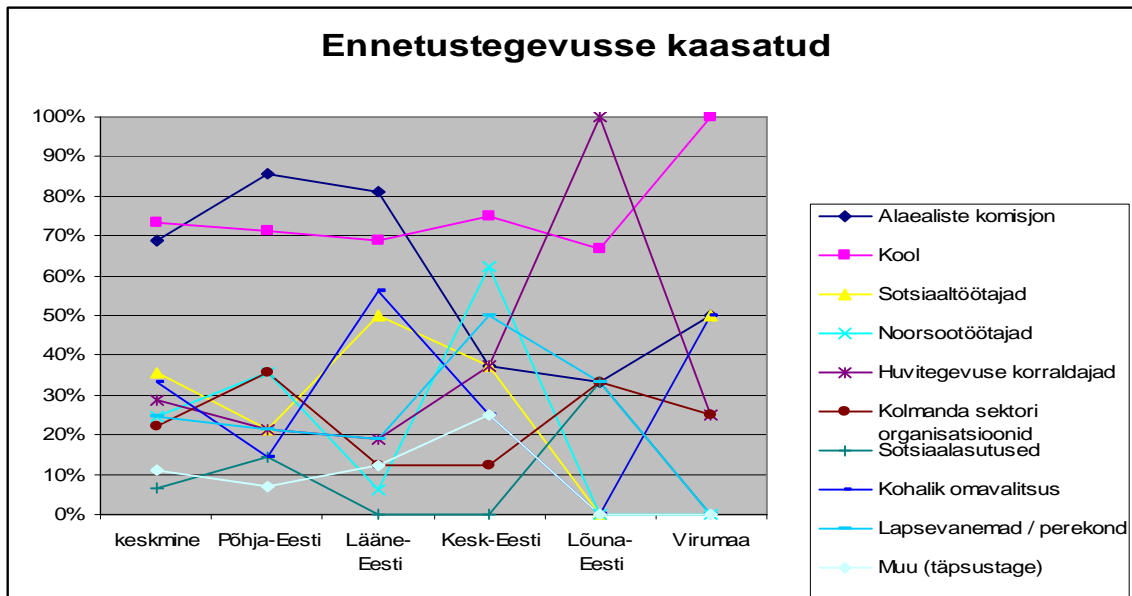
Lõuna-Eesti puhul ilmneb huvitegevuse korraldajate suur roll (100%), võrrelduna suhtelise olulisusega Kesk-Eesti regionis (38%) ja küllalt tagasihoidliku kohaga teiste regionide puhul (vastavalt 19-25%).

Kesk-Eesti puhul tõuseb esile suhteliselt suurem noorsootöötajate kaasatus (63%), kolmandik vastanuid nimetab noorsootöötajaid ka Põhja-Eesti regionis, ent praktiliselt ei nimetata neid teiste regionide puhul. Kohalikku omavalitsust nimetavad pooled vastanutest Lääne-Eestis ja Virumaal, neljandik Kesk-Eestis, vähesed Põhja-Eestis ja mainimata jäävad omavalitsused Lõuna-Eestis.

Lapsevanemate kaasatust mainivad pooled vastanud Kesk-Eestis, kolmandik Lõuna-Eestis ning viiendik Lääne- ja Põhja-Eestis. Muud organisatsioonid jäeti paraku täpsustamata.

Joonis 59. Alaealistele kuriteoennetuslaste tegevuste läbiviimisesse kaasatud struktuurid regiooni, alaealiste komisjonide esindajad, n=45, %

Viis peamist struktuuri, mis vastavalt mõjutusvahendi(te) kohaldajate (vasakul) ja kohalike omavalitsuste esindajate (paremal) arvates on kaasatud noortele suunatud kuriteoennetustegevusse.

Mõjutusvahendi kohaldajate esindajad:

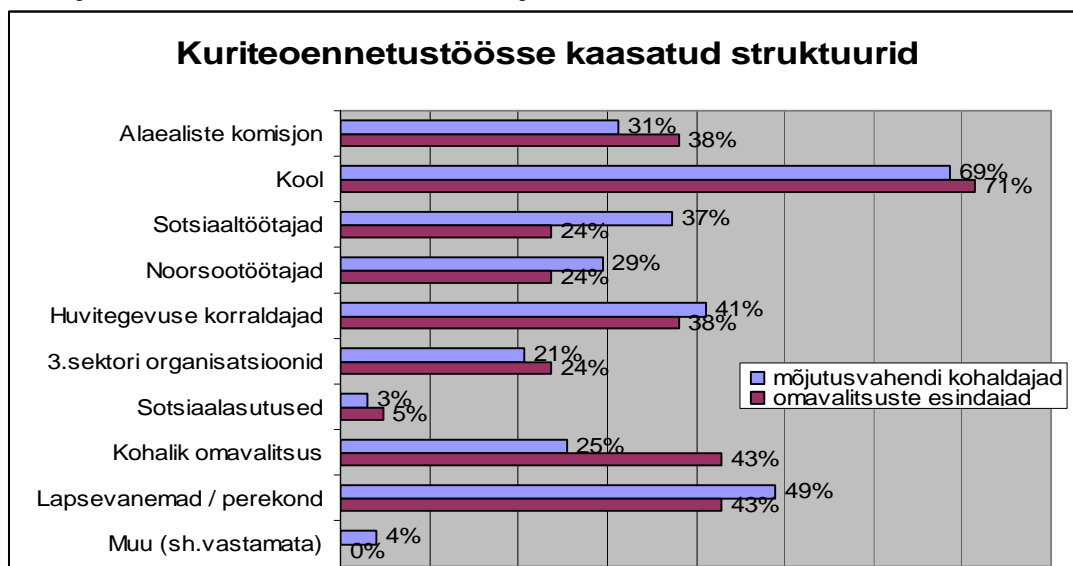
- 1) Kool – 69%;
- 2) Lapsevanemad, perekond – 49%;
- 3) Huvitegevuse korraldajad – 41%;
- 4) Sotsiaaltöötajad – 37%;
- 5) Alaealiste komisjon – 31%.

Kohalike omavalitsuste esindajad:

- 1) Kool – 71%;
- 2) Lapsevanemad, perekond – 43%;
- 3) Kohalik omavalitsus – 43%;
- 4) Huvitegevuse korraldajad – 38%;
- 5) Alaealiste komisjon – 38%.

Mõjutusvahendi kohaldajate ja omavalitsuste esindajate hinnangud kuriteoennetusse kaasatud struktuuridest langevad suuresti kokku, erinedes siiski nt. omavalitsuste kaasatuse osas, mida omavalitsuste esindajad ise nimetavad ligi 2 korda sagedamini (43% vs 25%). Esikohale tõusis kool, mida mainiti sarnaselt alaealiste komisjonide esindajatele ligi kolmveerandi vastanute poolt. Alaealiste komisjonide esindajaist märkimisväärselt enam (2 korda) näevad nii mõjutusvahendi kohaldajad kui omavalitsuste esindajad lapsevanemate kaasatust (25% vs 43-49%), keda nimetavad ligi pooled vastanutest. Samal ajal sotsiaaltöötajate kaasatust nimetasid vähem kohalike omavalitsuste esindajad. Mõjutusvahendi kohaldajad ja omavalitsuste esindajad nimetasid rohkem huvitegevuse korraldajaid (37-38% vs 30%), ent 2 korda vähem alaealiste komisjone (31-38% vs 69%).

Joonis 60. Alaealistele suunatud kuriteoennetusalasestesse tegevustesse kaasatud struktuurid, vastavalt mõjutusvahendi kohaldajad, n=105; kohalike omavalitsuste esindajad, n=21; %

Kriminaalpreventsiooni süsteemi uurimiseks küsiti ka nii alaealistelt kui nende seaduslikelt esindajatelt, millised struktuurid peaksid tegelema ennetustööga alaealiste õiguserikkumiste ennetamiseks. Viis peamist struktuuri, mis vastavalt alaealiste (vasakul) ja nende seaduslike esindajate (paremal) arvates peaksid tegelema noorte õiguserikkumiste ennetamisega.

Alaealised:

- 1) Alaealiste komisjonid – 46%;
- 2) Lapsevanemad, perekond – 45%;
- 3) Kool – 44%;
- 4) Noorsootöötajad – 38%;
- 5) Politsei – 36%.

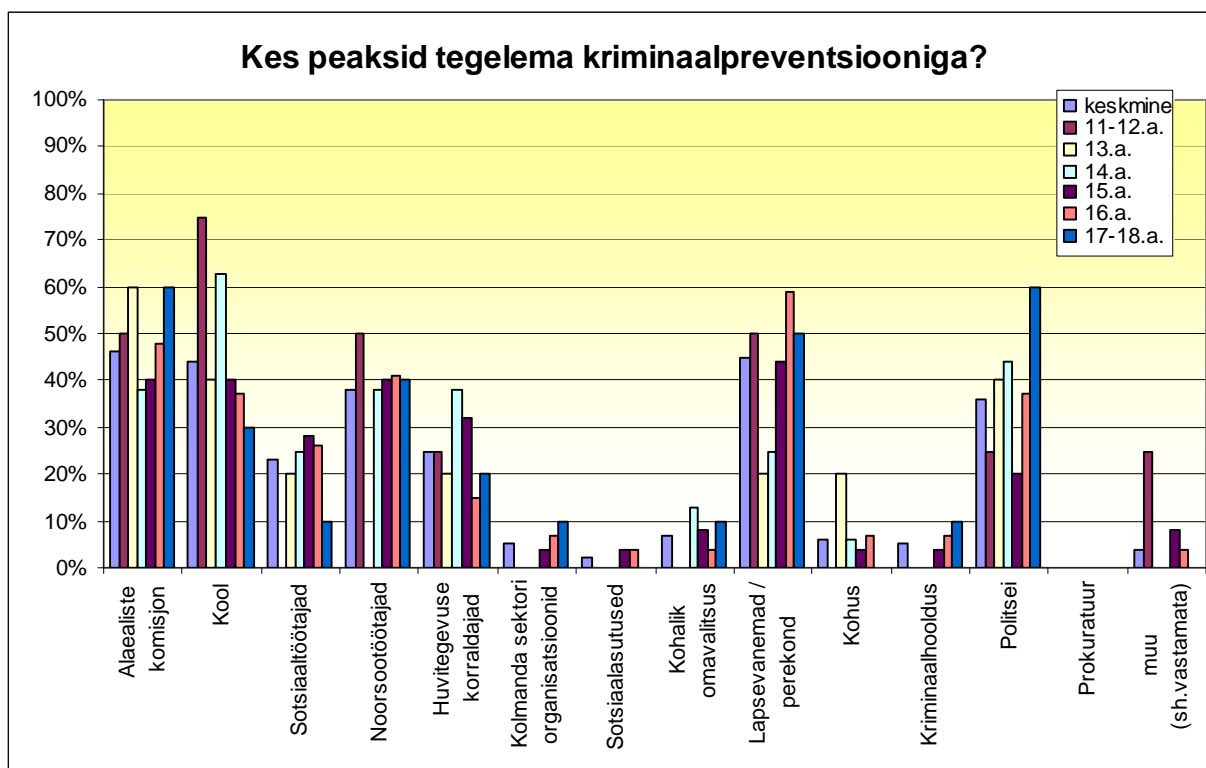
Alaealiste seaduslikud esindajad:

- 1) Lapsevanemad, perekond – 66%;
- 2) Kool – 64%;
- 3) Huvitegevuse korraldajad – 46%;
- 4) Noorsootöötajad – 26%;
- 5) Alaealiste komisjon – 26%.

Alaealiste esindajate hinnangul on olulisimateks struktuurideks-osapoolteks, kes peaksid olema kaasatud kuriteoennetustöösse selgesti lapsevanemad-pere ja kool (64-66%). Kuigi ka alaealised tunnustavad antud struktuuride-osapoolte kaasatuse olulisust, nimetavad neid kolmandiku jagu vähesemad (44-45%) ning neile lisanduvad ka alaealiste komisjonid (46%), keda omakorda alaealiste seaduslikud esindajad nimetavad 2 korda vähem (26%). Seaduslike esindajate hinnangutes on kolmandal kohal huvitegevuse korraldajad (46%, sarnaselt alaealiste komisjonide, mõjutusvahendi kohaldajate ja kohalike omavalitsuste esindajate hinnanguga). Tervikuna jagunevad alaealiste hinnangud erinevate struktuuride vahel võrdsemalt, enam kui kolmandiku alaealiste hinnangutes nimetatakse ka noorsootöötajaid ja politseid.

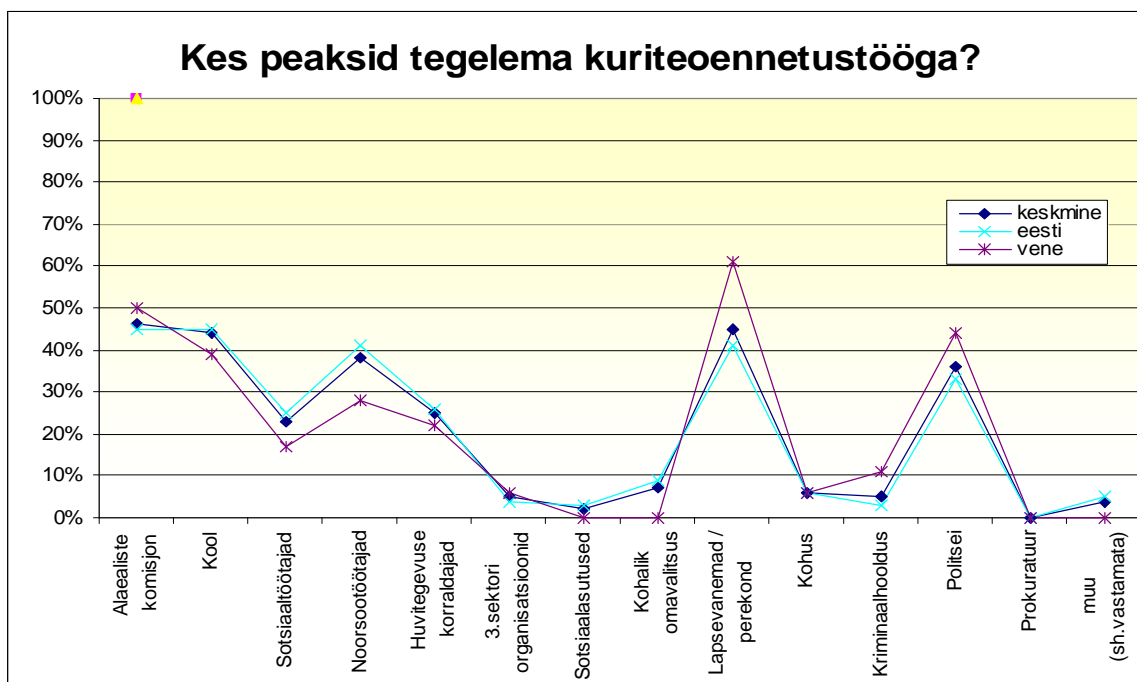
Uuringus osalenud noorte arvamusel sellest, kes peaksid alaealistele suunatud kuriteoennetustööga tegelema, erinevad vanusgruppide lõikes märkimisväärselt. Tervikuna eristusid noorte hinnangutes kolm olulisemat struktuuri, keda nimetasid ligi pooled alaealised õiguserikkujad – nendeks on alaealiste komisjonid, kool ja lapsevanemad, umbes kolmandik noori nimetas ka noorsootöötajaid ja politseid. Seejuures kooli ja noorsootöötajaid nimetasid enam nooremad, samas lapsevanemaid nii noorimate kui vanemate vanusgruppide esindajad, politseid aga suhteliselt sagedamini vanima vanusgrupi noored.

Joonis 61. Kes peaksid tegelema alaealiste suunatud kuriteoennetustööga, alaealised õiguserikkujad vanusgruppide lõikes, n=87, %

Rahvuslikul taustal on üldiselt hinnangud sarnased, mõnevõrra enam rõhutavad vene rahvusest noored perekonna ja politsei rolli ennetustöös, aga mõnevõrra vähem kooli ning sotsiaal- ja noorsootöötajate osa.

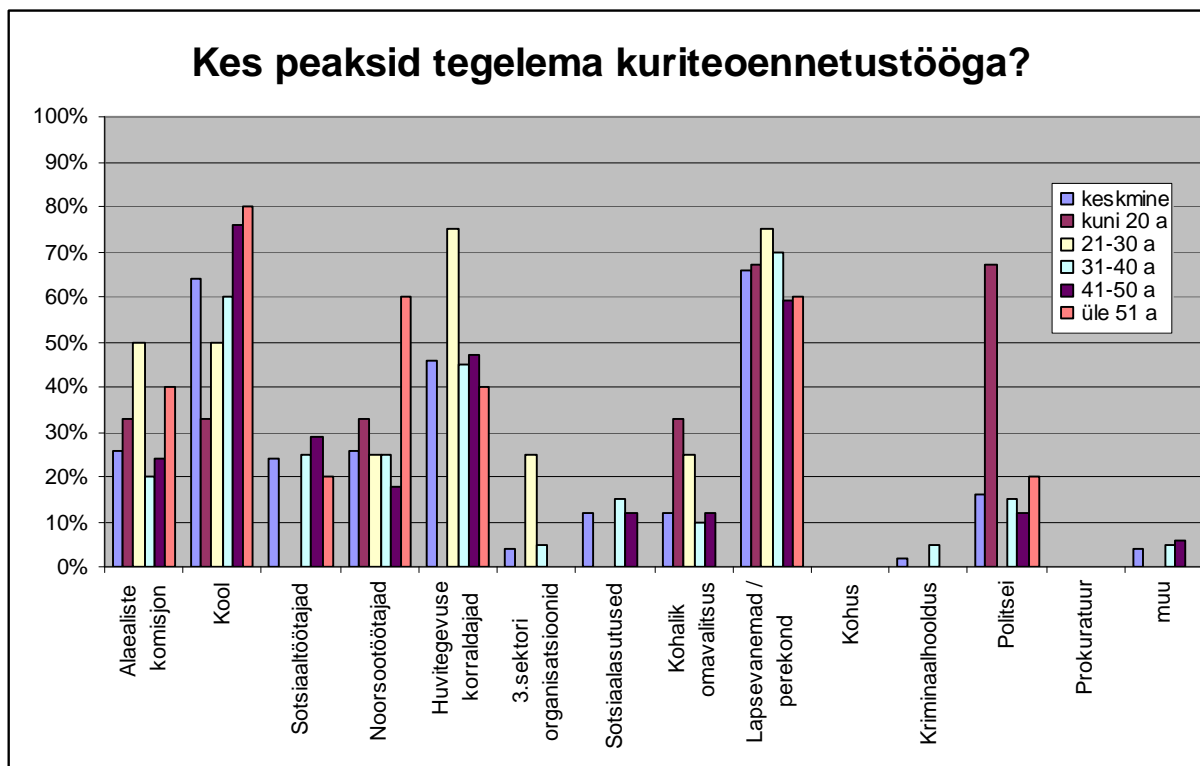
Joonis 62. Kes peaksid tegelema alaealiste suunatud kuriteoennetustööga, alaealised õiguserikkujad rahvuslikul taustal, n=87

Alaealiste õiguserikkujate seaduslikele esindajatele esitati sama küsimus. Alaealiste seaduslike esindajate arvates on kõige olulisemad struktuurid, mis peaksid tegelema noorte kuritegevuse ennetamisega, eelkõige lapsevanemad ja perekond (66%) ning kool (64%). 46% alaealiste seaduslikest esindajatest peab oluliseks, et sellega tegeleksid ka huvitegevuse korraldajad. Alaealiste komisjonid peaksid kuritegevuse ennetamisega

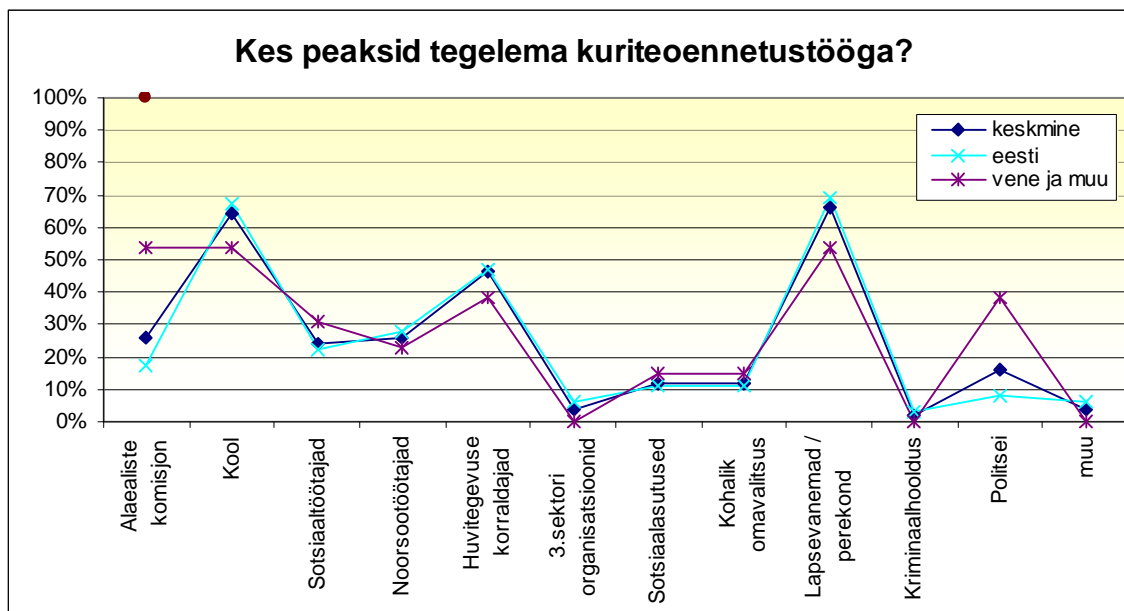
tegelema 26% alaealiste seaduslike esindajate arvates. Mittetulundussektor, kohus, prokuratuur ja kriminaalhooldussüsteem peaks ennetustegevusega tegelema vaid väheste alaealiste seaduslike esindajate arvates.

Joonis 63. Kes peaksid tegelema alaealistele suunatud kuriteoennetustööga, alaealiste seaduslike esindajate vanusgruppide lõikes, n=50, %

Alaealiste seaduslike esindajate arvamused sellest, kes peaksid tegelema noortele suunatud kuriteoennetustööga, erinevad noortega sarnaselt samuti vanusgrupiti märkimisväärselt. Kui lapsevanemate rolli olulisuses ollakse küllalt üksmeelsed (65%), siis teiste partnerite rolli nähakse vanusgruppide lõikes mõneti erinevalt. Uuringus osalenud noorimatest lapsevanematest/ seaduslikest esindajatest (kuni 20.a.) üle 3/5 nimetasid politseid, eristudes vastava enam kui 3 korda kõrgema näitajaga kõigist teistest seaduslikest esindajatest, samuti nimetasid nad proportsionaalselt rohkem kohalikku omavalitsust. 21-30.a. lapsevanemad näevad teistest proportsionaalselt enam huvitegevuse korraldajate ja 3. sektori organisatsioonide rolli. 31-40.a. lapsevanemate vastused ühtivad küllalt üksmeelselt keskmiste näitajatega. Üle 41.a. lapsevanemad rõhutavad teistest proportsionaalselt rohkem kooli struktuurina, kes peaks tegelema alaealistele suunatud ennetustööga.

Joonis 64. Kes peaksid tegelema alaealiste suunatud kuriteoennetustööga, alaealiste seaduslikud esindajad rahvuslikul taustal, n=50, %

Rahvuslikul taustal on vastused suuresti sarnased, eristudes märkimisväärselt alaealiste komisjonide ja politsei kaasatuse olulisuse osas, mida vene ja teiste rahvuste (va. eestlased) esindajad nimetasid 2-3 korda enam (vastavalt alla viiendiku vs üle poolte, alla 10% vs ligi 40%). Mõnevõrra suuremat kooli ja pere kaasatuse vajadust nimetasid eesti rahvusest vastajad.

Kokkuvõtvalt võib öelda, et selgesti enim näevad erinevad osapooled kooli (sh. alaealised mõnevõrra vähem) ja pere kaasatust (mida tõstab oluliselt lapsevanemate ootus kaasatuseks ja mõneti vähendab alaealiste komisjonide nägemus nende tegelikust kaasatusest). Teisteks olulisemateks struktuurideks on huvitegevuse korraldajad, aga ka sotsiaal- ja noorsootöötajad ning kohalikud omavalitsused (mille kaasatuse olulisusele on sihtgrupi hinnang siiski küllalt madal). Tähelepanuväärne on muuhulgas ühelt poolt alaealiste komisjonide ning teisalt kohalike omavalitsuste ja mõjutusvahendi kohaldajate esindajate erinev nägemus perede kaasatusest ning kolmandiku alaealiste soov näha politsei osalust ennetustöös.

2.5.3. Alaealiste komisjonide koostöö perede ja kooliga

Hinnangutest kriminaalpreventsiooniga tegelevate struktuuride olulisusele ja vajalikkusele joonistus selgesti välja perede ja kooli väga oluline roll ennetustöös. Seetõttu vaadeldakse põhjalikumalt alaealiste komisjonide, teiste võrgustiku osapoolte ning pere ja kooli koostööd, tegevuse kokkupuutepunkte. Analüüsitakse, missugust abi ja toetust ootavad riskipered kuriteoennetusega tegelevatelt struktuuridelt ning missugust abi nad on saanud. Samuti analüüsitakse alaealiste komisjonide ja mõjutusvahendite kohaldajate hinnanguid pere ja kooli rollile kuritegevuse ennetamisel (sh õiguserikkumiste mõju alaealiste suhetele kooliga) ning erinevate struktuuride omavahelist koostööd.

Riskiperede abistamine ja alaealiste komisjonide koostöö peredega

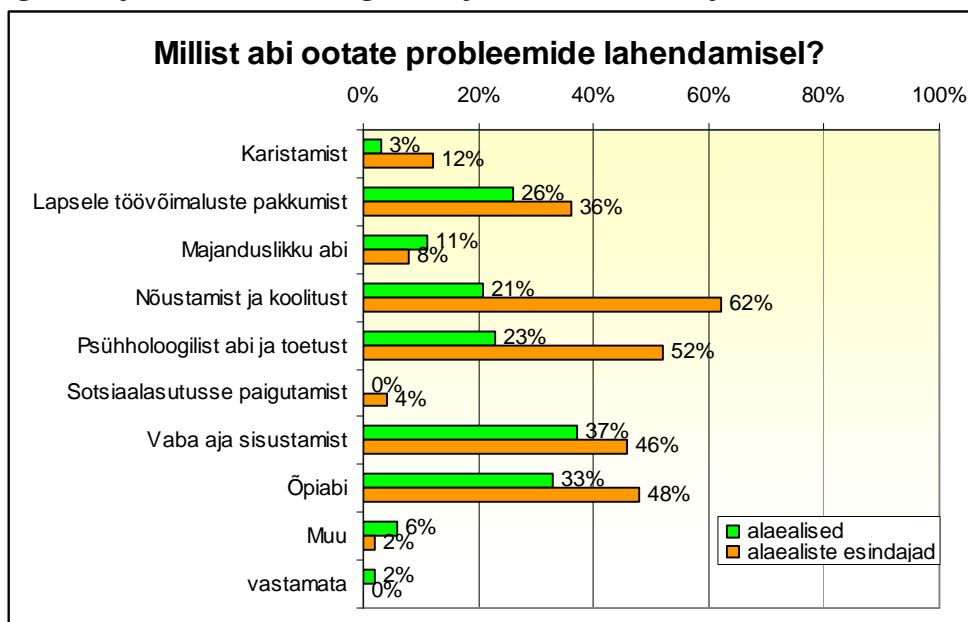
Alaealiste komisjonide sihtrühma kuuluvate noorte peresuhete ja perede majandusliku olukorra analüüsimisel selgus, et pereliikmed ja alaealised hindavad majandlikku toimetulekut optimistlikumalt kui alaealiste komisjonide esindajad. Alaealiste komisjonide esindajatest 29% arvates puuduvad piisavad majanduslikud ressursid kuni veerandil peredest. 27% vastajate hinnangul kuni pooltel ja 22% vastajatest leidis, et kuni kolmveerandil peredest puuduvad piisavad majanduslikud ressursid, et alaealiste õiguserikkumiste põhjustega iseseisvalt hakkama saada. Üle poolte alaealiste komisjonide esindajatest (53%) arvab, et alaealiste

komisjoni sattunud noorte perekondadest pooltel kuni 100%-l on majanduslikke probleeme, mille tõttu nad ei ole suuteliselt iseseisvalt alaealiste õiguserikkumiste põhjustega tegelema ja vajaksid seega kõrvalist abi.

Fookusgrupi intervjuudes pidasid alaealiste õiguserikkujatega töötavad spetsialistid noorte perekondlikku tausta väga oluliseks ja määravaks teguriks nii probleemkäitumise väljakujunemisel kui ka probleemide ennetamisel ja lahendamisel. Spetsialistide arvates on noorte probleemid tihedalt nende peredega seotud. Näiteks arvas üks mõjutusvahendi kohaldaja: *“/.../ Kui lapsega on probleeme, koolis või politseis, siis on probleemid ju perega. Peaks perega ka tööd tegema. Järelikult pere ise ei ole võimeline oma eluga niimoodi toime tulema, et ühiskond on rahul.”*

Kuna perede majanduslik toimetulek on alaealiste komisjonide esindajate hinnangul üheks peamiseks õiguserikkumisi soodustavaks teguriks, analüüsiti ühelt poolt, millist abi ja kellelt alaealised õiguserikkujad ja nende seaduslikud esindajad ootavad, ning teisalt, mida uuringus osalenud alaealiste õiguserikkumistega kokkupuutuvate organisatsioonide poolt neile pakutakse. Seejuures on oluline meeles pidada antud uuringu sihtgruppide ringi³², kõrvutades nii nende potentsiaali kui ka reaalselt tegevust sihtgrupi ootustest lähtuvalt (vt. ptk. metoodika eespool).

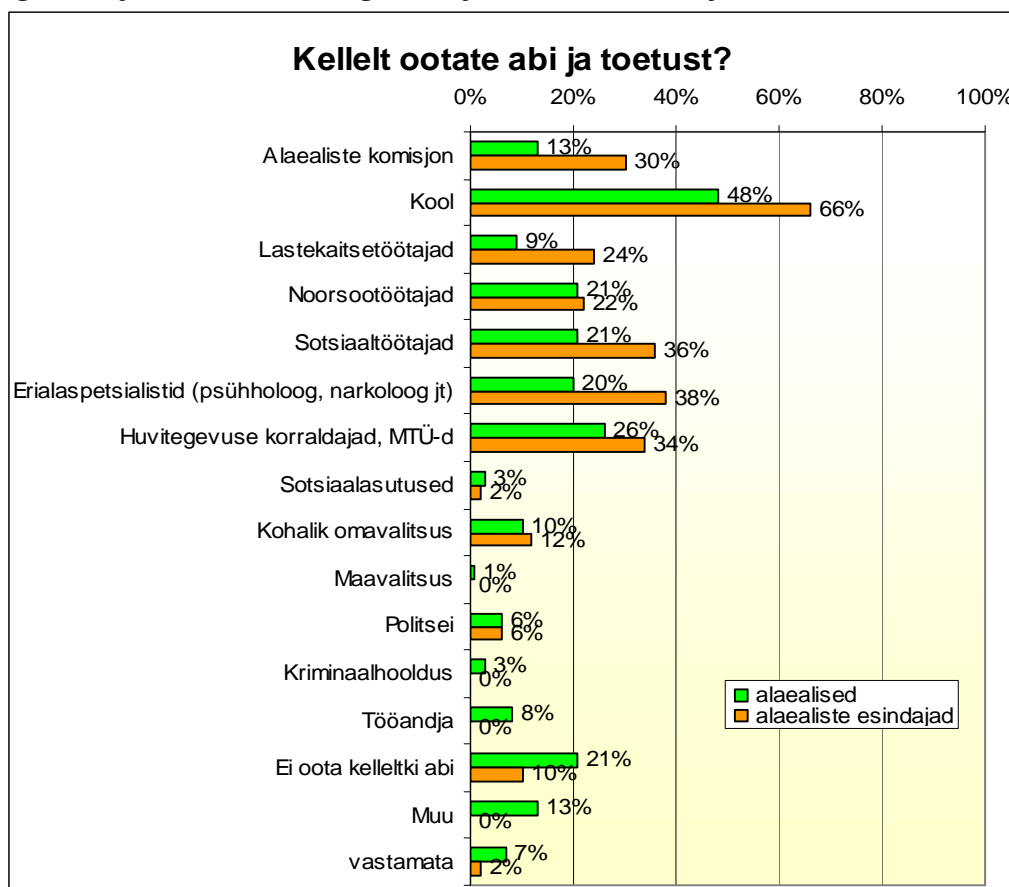
Joonis 65. Millist abi ootate (alaealise) õiguserikkumisega seotud probleemide lahendamisel, vastavalt alaealised õiguserikkujad, n=50; alaealiste õiguserikkujate seaduslikud esindajad, n=87; %

Enimnimetatud valdkonnad, milles oodatakse abi seoses alaealise õiguserikkumisega, olid proportsionaalselt suuresti võrdselt esindatud nii alaealiste õiguserikkujate kui ka nende esindajate vastustes. Välja joonistusi 5 dominant. Seejuures oli seaduslike esindajate poolt vastuste mainimiste arv kõrgem, kuna vastajad nimetasid oma vastustes rohkemat arvu valdkondi kui seda tegid alaealised. Üle poolte alaealiste seaduslikest esindajatest ootab alaealise õiguserikkumisega toimetulekuks nõustamist-koolitust (62%) ja psühholoogilist abi-toetust, mida alaealistest nimetas alla veerandi vastanutest (21-23%). Alaealiste abiootustes domineerisid õpiabi ja vaba aja sisustamine, mida nimetasid kolmandik alaealistest (33-37%) ja veidi alla poolte seaduslikest esindajatest (46-48%). Kolmandal kohal olid noorte abiootuses töövõimaluste pakkumine, mida nimetasid veerand noortest ja kolmandik seaduslikest esindajatest, kuigi viimaste abiootuses on antud temaatika alles 5.kohal. Kümnendik seaduslikest esindajatest ootab ka alaealise karistamist. Kümnendik alaealistest ootaks aga majanduslikku abi, mida nimetasid proportsionaalselt veidi vähem seaduslike esindajaid.

³² alaealiste õiguserikkujatega kokkupuutuvate organisatsioonide-ametkondade-isikute ring on küllalt lai ning antud uuringusse sügavamalt kaasatud neist vaid teatud osa

Joonis 66. Kellelt ootate abi ja toetust (alaealise) õiguserikkumisega seotud probleemide lahendamisel, vastavalt alaealised õiguserikkujad, n=50; alaealiste õiguserikkujate seaduslikud esindajad, n=87; %

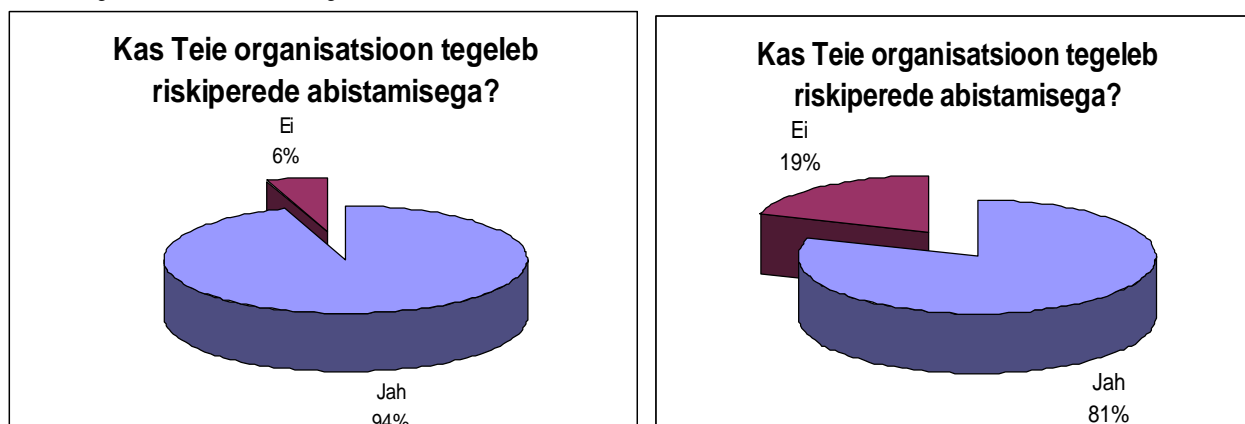

Oodatava abi sisust tulenevalt sooviks selge enamus alaealistest õiguserikkujatest (66%) abi ennekõike koolilt, samas on ka nende seaduslike esindajate abiootustes (48%) esikohal kool. Teiste eelistuste osas langevad alaealiste ja nende esindajate hinnangud taas ühte, keskendudes sotsiaaltöötajatele, erialaspetsialistidele ja huvitegevuse korraldajatele, millele seaduslike esindajate eelistustes lisanduvad alaealiste komisjonid ja alaealiste eelistustes noorsootöötajad.

Seega paigutus alaealiste komisjon perede abistamisel kooli, erialaspetsialistide (psühholoog), sotsiaaltöötajate ja huvitegevuse korraldajate järel viiendale positsioonile. Taoline hinnang on ennekõike seletatav alaealiste komisjoni töö iseloomuga. Komisjon ei osuta sageli peredele otsesest abi, vaid teeb seda erinevate mõjutusvahendite kohaldamise kaudu, milleks on ka erialaspetsialistide juurde suunamine või huvitegevuse võimaluste pakkumine. Seega peaks komisjonid perede ootustega arvestama erinevate mõjutusvahendite kohaldamisel. Järgnev analüüs näitab, et komisjonid keskenduvadki suures osas nõustamisele ja psühholoogilise abi andmisele ning õpinõustamisele ning vaba aja sisustamise võimaluste loomisele.

Analüüsimeks, kuivõrd suudavad erinevad võrgustikupartnerid vastata sihtgrupi ootustele abile alaealise õiguserikkumisega seotud probleemide lahendamisel, paluti alaealiste komisjonide esindajatel ja sidusgruppide esindajatel määratleda, kas nende esindatav organisatsioon tegeleb riskiperede abistamisega ja välja tuua kolm olulisemat moodust, kuidas riskigrupi kuuluvaid peresid abistatakse.

Joonised 67 ja 68. Kas Teie organisatsioon tegeleb riskiperede abistamisega, vastavalt kohalike omavalitsuste esindajad, n=18; mõjutusvahendi kohaldajad, n=103; %

Valdav enamus kohalike omavalitsuste esindajatest kinnitas, et omavalitsus tegeleb riskiperede abistamisega (94%), vaid üksikud olid vastupidisel arvamusel. Küllalt valdav oli ka mõjutusvahendi kohaldajate seisukoht, et nende esindatav organisatsioon tegeleb riskiperede abistamisega (81%).

Alaealiste komisjonide esindajate hinnangul seisneb riskigruppi sattunud perede abistamine kõige sagedamini psühholoogilise abi ja toetuse andmises perele, seda märkis 77% vastanutest. Üle poolte komisjonide esindajatest märkisid ühe olulisema abistamismoodusena nõustamist ja koolitust, pooled lisaks ka õpiabi ja vaba aja sisustamisele suunatud tegevusi. Majanduslikku abi nimetas ligi kolmandik vastanutest.

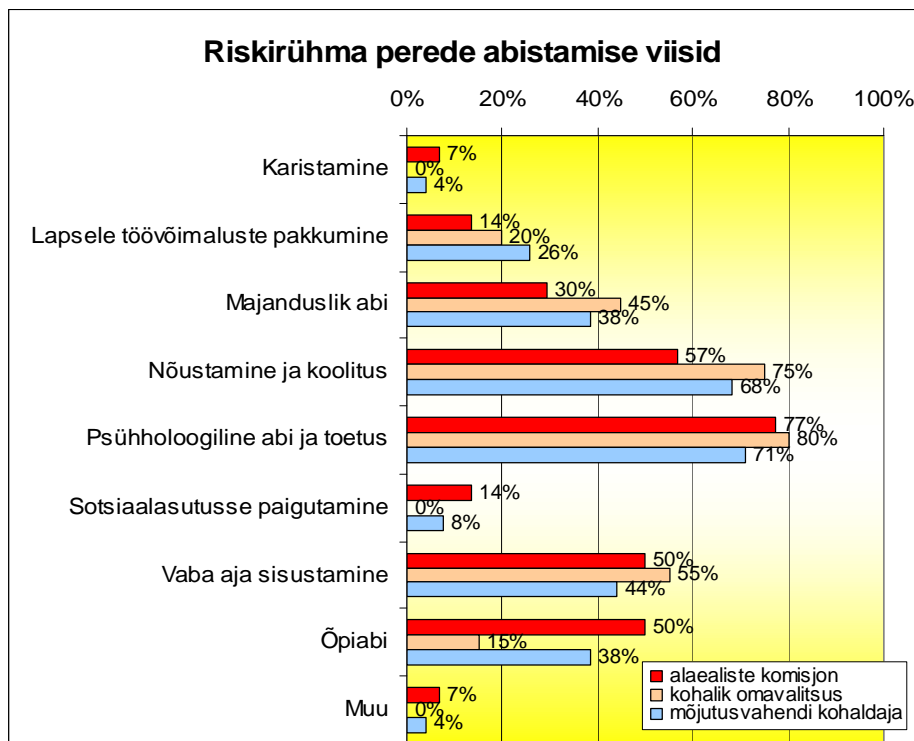
Näiteid pakutavast abist töid oluliselt vähesemad vastajad. Omavalitsused pakuvad riskiperedele ennekõike nõustamist, nõustamisele suunamist (72%) ja majanduslikku abi, (sotsiaal-)toetusi (44%) ning kolmandik nimetas ka muid abistamise viise, sh. „omavalitsuse ülesannete piires” ja „lastekaitsetöö vastavalt õigusaktidele”, samuti „õpiabi”, „tugiisiku teenus”, „osaleb projektis "Aita Nõrgemat"”.

Eristades mõjutusvahendi kohaldajatest kohalike omavalitsuste esindajad, lisanduvad omavalitsuste poolt pakutavale abile (56 vastust):

- ♦ Majanduslik abi ja toetused (53%), sh. „vähekindlustatud peredele toetuse maksmine”, „sotsiaalhoolekandelistel meetmetel (toetused-teenused)”, „teenuste eest tasumine”, aga ka „huviringides käimise kompenseerimine”, „pereabilise teenus”, „hädaabitööd”, „elamispind”.
- ♦ Nõustamine (sh. psühholoogiline) ja abi, koolitused, pere nõustamine kuni tugiisikuteni (51%), sh. „pere detailsest nõustamisest tugiisikuteni”, „sotsiaalsed tugisüsteemid”, „pere nõustamine nii sotsioloogina kui psühholoogina” ning „teabe jagamine”.
- ♦ Töö perega (16%), sh. hoida pidevalt sidet perega, nt. „kodukülastused”, „laste tugirühmade korraldamine”, „projektidesse kaasamine”, „vaba aja sisustamine”, ning laste haridustee toetamine, sh. „õpilaskodu”, „õpiabi”, „side kooliga ja õpetajatega”.

Joonis 69. Milles seisneb riskirühma kuuluvate perede põhiline abistamine, vastavalt alaealiste komisjonide esindajad, n=45; kohalike omavalitsuste esindajad, n=19; mõjutusvahendi kohaldajad, n=105; %

Teised mõjutusvahendi kohaldajad (14 vastust) pakuvad peamiselt nõustamist ja psühholoogilist nõustamist (sh. viivad läbi koolitusi), samuti osalevad võrgustikutöös koos lastekaitse- ja sotsiaaltöötajaga, viivad läbi projekte nendele peredele, pakuvad mentorlust, tugiisikuid, vaba aja sisustamise võimalusi, aga ka sotsiaalprogramme ja -abi, rehabilitatsiooni ja turvakodu teenuseid. Koolid õpilaste nõustamist, õpilaskodu, lapsevanemate koolitusi, vaba aja sisustamist. Erikoolis on osaline riiklik ülalpidamine.

Laias laastus võib öelda, et uuringus osalenud alaealiste õiguserikkumistega tegelevate struktuuride osutatav abi langeb kokku sihtgrupi ootustega. Ent seejuures ühtib pakutav abi ennekõike alaealiste seaduslike esindajate ootustega, keskendudes enim nõustamise-koolituse ja psühholoogilise abi pakkumisele (ligi kolmveerand võrgustikulikmetest, sh. enim kohalikud omavalitsused). Alaealiste esimeste eelistuste – õpiabi ja vaba aja sisustamine (kolmandik) – mis on seaduslike esindajate eelistustes järgmistel kohtadel (pooled), siis vaba aja sisustamist pakutaksegi u. poolte preventioonivõrgustiku struktuuride esindajate kinnitusele. Samal ajal enam kui kolmandiku struktuuride esindajate hinnangul pakutakse ka majanduslikku abi, mida nimetab oodatava abina vaid kümnendik alaealistest ja nende seaduslikest esindajatest. Õpiabi pakkumist kinnitavad pooled alaealiste komisjonide esindajad ja 38% mõjutusvahendi kohaldajatest. Alaealiste abiootustes 3.kohal olevaid töövõimalusi pakutakse veerandi mõjutusvahendi kohaldajate ja viiendiku kohalike omavalitsuste esindajate kinnitusele.

Samas kõrvutades ootusi realselt saadud varasema abiga selgub, et 40% sihtgrupi kinnitusele pole nemad mingit abi saanud, 6-15% ei vastanud. Majandusliku-ainelise abi saamist kinnitasid 35-42%, tasuta teenuste saamist 15-22%, infot-nõustamist 10-28% ning 3. sektorilt või eraisikutelt abi vähesed. See näitab abi kontsentreeritust kitsamale ringile ja abipakkujate poolset vähest suutlikkust pakkuda abi laiemale ringile või märkimisväärse osa alaealiste õiguserikkumistega seotud perede mitte-teadvustamist abivajajana.

Ennekõike osutatakse peredele abi nõustamise-psühholoogilise toe vormis, mis on abiootuses ka kõrgel kohal. Samas ootab iga teine lapsevanem (seaduslik esindaja) ja kolmas noor vaba aja sisustamist ja õpiabi; ning iga kolmas lapsevanem ja iga neljas alaealine töövõimaluste pakkumist (alaealisele). Vähe on nn. eriliigilise abi pakkumist, mis võimaldaks sihtgrupi ootuste-vajaduste mitmekülgsemat rahuldamist.

Uuringus analüüsiti missugused on alaealiste komisjonide esindajate arvates komisjonide võimalused peredega koostööks ning peamiseks probleemid riskiperedega tegelemisel.

Fookusgrupis osalejad rõhutasid, et alaealiste komisjonide töö eesmärkide saavutamiseks on väga oluline noore probleemide lahendamisse kaasata ka tema perekond. Mõjutusvahendi kohaldajate fookusgrupis arvati: *“Vanemad peaksid olema kaasatud laste probleemidesse, kas seadusandlus nõuab seda või mitte. Kui lahendatakse lapse probleemi, siis ei saa olla lapse probleem eraldi vanemate, pere või selle keskkonna probleemidest, kus laps kasvab. See on tekkinud seal selles keskkonnas. Kui me eraldame ja ütleme, et me mõjutame ainult last, siis ma arvan, et me petame ennast. Me saame mõjutuse või tulemuse kätte küll, aga see on väline mõjutus.”*

Seega kui tegeleda ainult lapsega ja perekondlikud olud ja mõjutused jäävad samaks, ei pruugi mõjutustöö olla tulemuslik. Samuti tõid spetsialistid välja, et mõnede perede käitumismustrid ja väärtushinnangud töötavad alaealiste komisjoni ja teiste spetsialistide tööle lausa vastu. Näiteks arvas üks mõjutusvahendi kohaldaja: *“Üks osa peresid püüab oma lapsi, neid, kellega meie tegeleme, uuesti sinna müllasse kaasa tõmmata. See ongi tegelikult müllgas. Kui õnnestub mingil hetkel laps välja tõmmata, pakkuda talle mingeid alternatiivseid tegevusi, sotsiaalseid programme, leida talle uusi suhteid, kontakte. See laps tuleb kaasa, aga ühel hetkel ta pöördub oma pere juurde tagasi, sinna keskkonda tagasi ja vajub sinna uuesti. /.../ Saame keskkonnamõjusid pehmedada, ei usu, et saaksime neid päriselt ära võtta või päriselt seda last muuta.”*

Sellest hoolimata, et noortega kokkupuutuvad spetsialistid näevad sageli vajadust just perekonnaga tegeleda ja lapsevanemaid koolitada, mõjutada, ei saa perekondi praeguse seaduskorra alusel koostööks kohustada. Üks fookusgrupis osalenud spetsialist leidis, et „Väärtused kujunevad ikkagi perekonnas ja loomulikult ei saa me enam täiskasvanud inimesi muuta ega mõjutada ega neile mingeid karistusi panna“. Alaealiste komisjoni esindaja: *“Suunata teda mingile koolitusele praegu seadust ei ole. Kui tal huvi on, siis võimalus ikka on, aga osaleda sotsiaalprogrammis pole lapsevanemale kohustuslik.”* Fookusgruppides arutati koguni võimaluse üle vanematele rahatrahvi määrata, mis on varasemalt aidanud alaealiste komisjonil lapsevanemate käitumist mõjutada. Näiteks: *“Kui me siin neid ettepanekuid ka tegime, siis see on kurvasti, et me kuidagi otseselt ei saa mõjutada seda. Näiteks nagu see rahatrahv, mis varem oli. Vanasti komisjon sai ise rahatrahvi määrata lapsevanemale.”* Spetsialistid nentisid, et see, kas noore perekond on avatud koostööks ja soovib midagi muuta, sõltub täielikult perekonna vabast tahtest. Tsiteerides alaealiste komisjoni esindajat: *“Täielikult vaba tahe, sest vanemaid me ei saa ju kohustada.”*

Probleemkohana alaealiste komisjoni töös toodigi välja, et väga oluline pere kaasamine sõltub eelkõige sellekohase huvi olemasolust ja perekondi ei saa kohustada mingeid muutusi tegema. Üks mõjutusvahendi kohaldaja võttis probleemi kokku järgmiselt: *“Seadus on alaealiste mõjutusvahendite seadus. Me võime vanemale öelda, et oleks väga kena, kui te lähete, aga me ei saa teda kohustada. Kui ema ei lähe ega isa ei lähe. Laps peab ju minema, sest komisjoni otsus on selline. Aga muidugi me ütleme, et lapsele oleks kasulik, kui Teie lähete ka terapeudi juurde lapsega koos, et saada pereteraapiat.”*

Fookusgrupis osalenud spetsialistid nentisid küll vajadust kaasata noorte mõjutamisprotsessi nende perekonnad, kuid leidsid, et alaealiste komisjon on ikkagi noortega tegelemiseks ja komisjoni ülesandeks ei peaks olema peretöö. Mõjutusvahendi kohaldajate fookusgrupis osaleja leidis: *“Aga alaealiste komisjon ei peaks olema küll see institutsioon, kes arutaks tervet perekonda.”*

Fookusgrupis osalejad nägid alaealiste komisjoni võimalust töötada perekondadega läbi koostöö erinevate osapooltega. Eelkõige saavad alaealiste komisjonid ja mõjutusvahendi kohaldajad teha koostööd alaealiste õigusrikkujate peredega. Näiteks leidis üks mõjutusvahendi kohaldaja: *“Mida me saame sellega, et me vanemaid kogu aeg laste mõjutamisprotsessi kaasame? Vanemal on informatsioon olemas, mis tema lapsega toimub. Ühelt poolt ta näeb, kes on need inimesed, kes tegelevad tema lapsega. Ta kujundab endas seisukohti nende tegevuste või mõjutuste suhtes, mida tema lapsele rakendatakse või kohaldatakse. Teiselt poolt need kohaldajad, kes lapsega tegelevad, saavad informatsiooni ka selle vanema ja keskkonna kohta, mis lapsega toimub. See vastastikune infojagamine selle töö käigus peaks toimima. Kui seda ei toimu, siis me teeme tühja tööd.”*

Samuti on alaealiste komisjonidel asja menetlemise käigus võimalik teha koostööd omavalitsuse sotsiaaltöötajatega, lastekaitsespetsialistidega, kooliga ja erinevate teiste noore ja tema perega kokku puutuvate

spetsialistidega. Alaealiste komisjon saab koostööpartneritega informatsiooni vahetada, probleemidele viidata ja teised instantsid saavad siis juba perega põhjalikumalt tegeleda. Näiteks ütles üks fookusgrupis osaleja: „Alaealiste komisjon on alaealiste komisjon ja arutab seda juhtumit. Kui seal taga on mingi pereprobleem, siis see ei takista kohalikul sotsiaaltöötajal selle perega sügavuti tegeleda. Laps saab selle teo eest, mida tema tegi, mõjutusvahendi. Seadus nõuab sotsiaaltöötaja arvamust pere kohta, lapse koduse olukorra kohta. Ka seal on näha, mis olukord on - see on suureks abiks komisjonile. Aga lapsele suunatud mõjutusvahend ei takista ju seda, et sotsiaaltöötaja ei saaks ja ei peaks ja ei võiks selle perega tegeleda.“

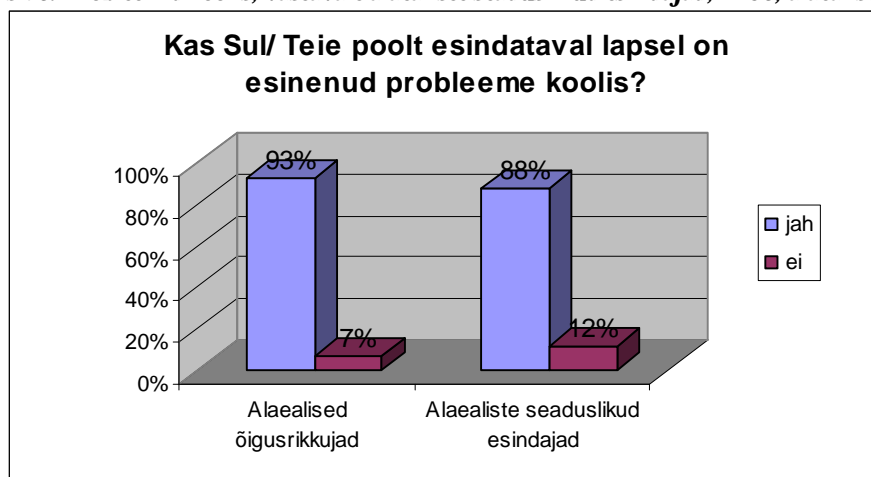
Mõnedes piirkondades teevad ka alaealiste komisjonid tööd alaealiste õiguserikkujate perekondadega. Seda erinevate mõjutusvahendite kohaldamise ja projektide vormis. Ühe alaealiste komisjoni sekretär tõi fookusgrupis välja: „/.../ Meie kasutame väga hoogsasti pereteraapiat. Suuname sinna, maksame ise kinni. Meil on mõjutusvahendite raha. Aga nagu te kuulsite, mujal seda pole. Siis on meil veel mitte ainult psühholoogiline nõustamine, vaid on olnud ka aastate jooksul mõned projektid. Näiteks oli emade ja tütarde projekt, kuhu saadeti kaklevad emad ja tütreid. On veel mõningaid teisigi olnud.“

Ka rehabilitatsiooniteenust peeti fookusgrupis osalejate poolt väga otstarbekaks lahenduseks noortele, kel on pereprobleeme. Mõjutusvahendi kohaldaja tsitaat: „Rehabilitatsiooniteenus ehk uus mõjutusvahend just selle mõttega loodigi, et esiteks ta on suunatud nendele, kus juba komisjon näeb, et seal on tugevad pereprobleemid taga. Kusjuures komisjon peab ka tegema selle otsuse, et kas antud perekonnaga on võimalik tegeleda, kas perekond tuleb oma lapsega ja tahab sellest probleemist vabaneda. /.../ Mõjutusvahendi saab alaealine, aga rehabilitatsiooniteenusele suunamisel on omad reeglid ja seal peab olema juures lapse seaduslik esindaja.“

Õiguserikkumiste mõju koolikohustuste täitmisele

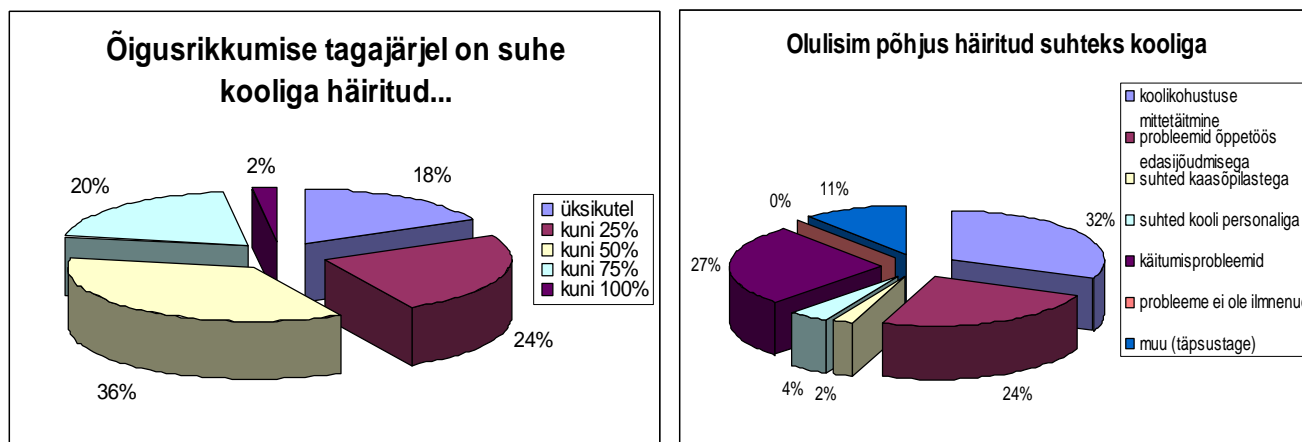
Uuringus analüüsiti ka noorte kooli- ja tööprobleemide esinemise põhjusi ja tagajärgi. Probleeme koolis on esinenud enamusel alaealistest õiguserikkujatest (93%). Alaealiste seaduslike esindajate väitel on koolis probleeme esinenud 88% vastajate poolt esindataval lapsel. 12% vastajatest leidis, et kooliprobleeme nende poolt esindataval lapsel ei ole.

Joonis 70. Probleemid koolis, vastavalt alaealiste seaduslikud esindajad, n=50; alaealised õiguserikkujad, n=87; %

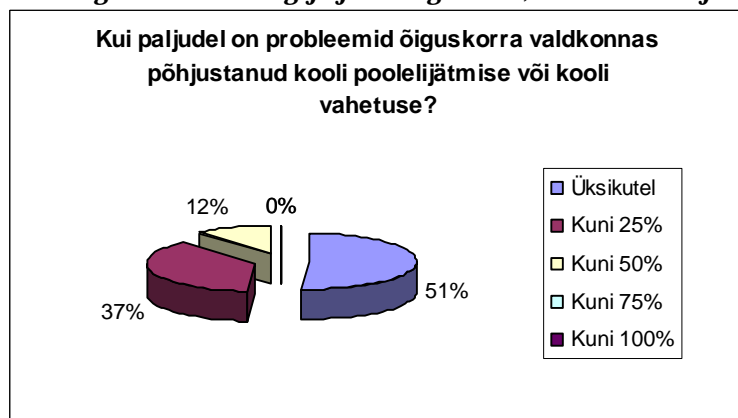
Alaealiste komisjonide esindajate hinnangul on küllalt sagedasti õiguserikkumise tagajärjel häiritud ka alaealise suhe kooliga: üle kolmandiku vastajate hinnangul kuni pooltel õiguserikkujatel, ligi neljandiku hinnangul kuni 25% õiguserikkujatel ning viiendiku hinnangul kuni kolmveerandil õiguserikkujatel. Vaid alla viiendiku alaealiste komisjonide esindajatest hindas õiguserikkumise tagajärjel suhte häirimist kooliga üksikutel õiguserikkujatel. Olulisima põhjusena suhete halvenemiseks kooliga nimetas kolmandik vastanutest koolikohustuse mittetäitmist, veerand vastanutest käitumise või õppetöös edasijõudmisega seotud probleeme. Teisi põhjuseid mainisid üksikud vastajad, probleemide puudumist seoses kooliga ei nimetanud ükski vastanutest. Õiguskorraga seotud probleemid on samas tinginud kooli poolelajamise või kooli vahetuse enamuse vastanute (51%) hinnangul üksikujuhtudel või kuni veerandil õiguserikkujatel (37% vastanute hinnangul).

Joonised 71 ja 72. Mitmel alaealisel õiguserikkujal on õiguserikkumise tagajärjel häiritud ka suhe kooliga ning mis on peamine põhjus selleks, alaealiste komisjonide esindajad, n=45; %

Kooliprobleemide ja/või õiguserikkumiste tagajärjena nimetas 25% ankeedile vastanud alaealistest ja 22% alaealiste esindajatest kooli vahetamist. 30% alaealiste seaduslikest esindajatest valis vastusevariandi “muu”. Täpsustuseks kirjutasid alaealiste esindajad, et probleemide tagajärjeks on olnud koolist puudumine (3 vastajat), alaealiste komisjoni suunamine (2 vastajat), klassikursuse kordamine (2 vastajat) ja erikooli suunamine (2 vastajat). Vastajad nimetasid veel klassi vahetamist, koduõpet ja õppeedukuse langust (kõiki ühel juhul). Pooled alaealiste komisjonide esindajad (51%) leidsid, et probleemid õiguskorra valdkonnas on põhjustanud kooli pooleläätmise või kooli vahetuse vaid üksikutel juhtudel.

Joonis 73. Õiguserikkumiste tagajärjed kooliga seoses, alaealiste komisjonide esindajad, n=45; %

Seega on õiguserikkumised tihedalt seotud koolikohustuste täitmisega. Enamusel komisjonide sihtrühma kuuluvatest noortest on esinenud probleeme koolis. Peamisteks probleemideks on käitumine ja koolikohuse mittetäitmine. Samas toob alaealiste komisjonide esindajate hinnangul õiguserikkumine küllaltki sageli kaasa kooliprobleeme ning noore side kooliga on häiritud.

2.5.4. Noorte ja nende esindajate kokkupuuted ja koostöö kuriteoennetusüsteemi struktuuridega

Alaealistelt õiguserikkujatelt ja nende seaduslikelt esindajatelt küsiti, milline kokkupuude on neil olnud nende poolt esindatava lapse õiguserikkumise menetlemise käigus erinevate kriminaalpreventsioonisüsteemi organisatsioonide/spetsialistidega. Uuriti, kuidas nad hindavad koostööd nende struktuuridega.

Uuringus osalejatel paluti nimetada, kas kokkupuude antud organisatsiooni/spetsialistidega puudub, on põgus ühekordne kontakt või tihe regulaarne kontakt. Väljapakutud variantide lõikes on alljärgnevalt välja

toodud, kuidas iseloomustas kokkupuudet konkreetse organisatsiooni/struktuuriga kõige suurem osa alaealiste esindajatest:

- Õpetajad – tihe regulaarne kontakt (42%);
- Kooli juhtkond – tihe regulaarne kontakt (40%);
- Kooli sotsiaalpedagoog, sotsiaaltöötaja – tihe regulaarne kontakt (40%);

- Alaealiste komisjoni liikmed – põgus ühekordne kontakt (72%);
- Alaealiste mõjutusvahendite kohaldaja – põgus ühekordne kontakt (50%);
- Politsei – põgus ühekordne kontakt (46%);
- Alaealiste komisjoni sekretär – põgus ühekordne kontakt (44%);
- Sotsiaaltöötaja – põgus ühekordne kontakt (34%);

- Mittetulundusühingud, sihtasutused jt – kokkupuude puudub (64%);
- Kriminaalhooldussüsteem – kokkupuude puudub (62%);
- Prokurör – kokkupuude puudub (56%);
- Noorsootöötaja – kokkupuude puudub (54%);
- Lastekaitsetöötaja – kokkupuude puudub (36%);

Oma senist kokkupuudet kriminaalpreventsioonisüsteemi erinevate struktuuridega (enda õiguserikkumise menetlemise käigus) iseloomustab enamik alaealisi järgmiselt:

- Kooli sotsiaalpedagoog, sotsiaaltöötaja – tihe regulaarne kontakt (36%);
- Sotsiaaltöötaja – tihe regulaarne kontakt (25%), kokkupuude puudub(25%);

- Alaealiste komisjoni liikmed – põgus ühekordne kontakt (67%);
- Politsei – põgus ühekordne kokkupuude (55%);
- Alaealiste komisjoni sekretär – põgus ühekordne kokkupuude (47%);
- Psühholoog/psühhiaater - põgus ühekordne kokkupuude (37%);
- Kooli juhtkond – põgus ühekordne kokkupuude (33%);
- Alaealiste mõjutusvahendite kohaldaja – kokkupuude puudub (33%), põgus ühekordne kokkupuude (32%);

- Prokurör – kokkupuude puudub (53%);
- Mittetulundusühingud, sihtasutused jt – kokkupuude puudub (52%);
- Kriminaalhooldusametnik – kokkupuude puudub (48%);
- Lastekaitsetöötaja – kokkupuude puudub (47%);
- Tööandja – kokkupuude puudub (41%);
- Noorsootöötaja – kokkupuude puudub (33%);
- Kooli huvijuht – kokkupuude puudub (32%).

Vastustest ilmneb, et alaealiste esindajad kinnitavad tihedamaid kontakte erinevate spetsialistide-struktuuridega, kui seda teevad noored ise. Veidi alla poolte alaealiste esindajate kinnitab, et kõige tihedamad kontaktid alaealise õiguserikkumise menetlemise jooksul on neil olnud kooli esindajatega (õpetajad, kooli juhtkond, kooli sotsiaalpedagoog või sotsiaaltöötaja – 40-42%). Samal ajal mainib noortest vaid kolmandik (36%) tihedat regulaarset kontakti ja seda üksnes kooli sotsiaalpedagoogi või kooli sotsiaaltöötajaga ning veerand noori regulaarset kontakti ka sotsiaaltöötajaga.

Põgusaid ühekordseid kokkupuuteid on nii alaealiste esindajate kui ka alaealiste enamusel (vastavalt 72% ja 67%) olnud alaealiste komisjoni liikmetega (sh. komisjoni sekretäri vastavalt 44% ja 47%). Mõjutusvahendi kohaldajaga on kontakt olnud ennekõike samuti põgus ja ühekordne, nii kinnitasid pooled alaealiste esindajad ja kolmandik alaealistest. Politseiga on põgusalt kokku puutunud umbes pooled alaealised ja nende esindajad. Põgusat kontakti mainivad kolmandik alaealisi ka kooli juhtkonnaga, samapalju alaealiste esindajaid sotsiaaltöötajaga.

Ülejäänud võrgustikuliiikmetega pole alaealistel ja nende esindajatel nende endi kinnitusel (alaealise) õiguserikkumise menetlemise käigus kokkupuuteid olnud.

Koostöö iseloomustamiseks kriminaalpreventsiooni süsteemi kuuluvate organisatsioonide/spetsialistidega küsiti alaealiste esindajatelt, millises vormis on nad esindatava alaealise hea käekäigu nimel nimetatud struktuuride/spetsialistidega koostööd teinud.

Koostöö iseloomustamiseks pakuti välja järgmised variandid: pole koostööd teinud; olen informatsiooni andnud; olen informatsiooni andnud ja saanud; olen saanud psühholoogilist abi ja toetust, nõustamist. Alaealiste seaduslike esindajate hinnangul on nad infot andnud ja saanud kokkupuutes järgmiste struktuuride/spetsialistidega: alaealiste komisjoni liikmed (38%), alaealiste komisjoni sekretärid (32%), alaealiste mõjutusvahendite kohaldajad (28%), kooli juhtkond (40%), kooli sotsiaalpedagoog ja sotsiaaltöötaja (34%), õpetajad (40%). Kõige suuremal osal vastajatest puudub koostöö järgmiste struktuuride/spetsialistidega: noorsootöötaja (62%), lastekaitsetöötaja (50%), sotsiaaltöötaja (30%), mittetulundusühingud ja sihtasutused (70%), kriminaalhooldus (64%), prokurör (62%) ja politsei (40%).

Alaealiste hinnangul on nad infot andnud ja saanud kokkupuutes järgmiste struktuuride/spetsialistidega: alaealiste komisjoni liikmed (44%), politsei (34%), kooli juhtkond (34%) ja alaealiste komisjoni sekretärid (33%). Kõige suuremal osal alaealistest vastajatest puudub koostöö järgmiste struktuuride/spetsialistidega: prokurör (60%), mittetulundusühingud ja sihtasutused (54%), kriminaalhooldusametnik (53%), lastekaitsetöötaja (52%) ja tööandja (48%).

Sarnaselt abi ootusega ennekõike koolilt on alaealiste seaduslike esindajate kindel koostöösoov praegu või tulevikus seotud ennekõike kooli esindajatega. Nii soovib uuringus osalenud alaealiste seaduslikest esindajatest kindlasti koostööd teha kooli sotsiaalpedagoogi ja kooli sotsiaaltöötajaga 40%, kooli juhtkonnaga 34%, sotsiaaltöötajaga 30% ja õpetajatega 28%. Praegu või tulevikus on üle poolte vastajatest nõus vajadusel koostööd tegema järgmiste võrgustikupartneritega:

- Alaealiste komisjoni liikmetega 68%
- Alaealiste komisjoni sekretäriaga 60%
- Alaealiste mõjutusvahendite kohaldajatega 58%
- Politseiga 56%
- Kriminaalhooldusametnikuga 56%
- Lastekaitsetöötajaga 56%
- Sotsiaaltöötajaga 54%
- Kooli juhtkonnaga 52%
- Noorsootöötajaga 52%

Alaealiste seaduslikest esindajatest pooled hindasid koostööd alaealiste komisjoniga tulemuslikuks ja ühekordseks (52%). Pidevat ja tulemuslikku koostööd on alaealiste komisjoniga teinud 20% vastanutest. Koostöö alaealiste komisjoniga on ebatõhus olnud 16% hinnangul ning koostööd alaealiste komisjoniga ei eksisteeri üldse 8% vastajate arvates. Seega hindab selge enamus alaealiste seaduslikest esindajatest koostööd alaealiste komisjoniga tulemuslikuks ja selge enamus on valmis koostööks komisjoniga ka tulevikus.

Kokkuvõtvalt võib öelda, et alaealise õiguserikkumise menetlemise käigus on nii alaealiste kui nende esindajate sagedasemad kokkupuuted piirdunud peamiselt kooli esindajatega, samuti on alaealiste esindajad kõige kindlamalt valmis koostööks kooliga. Noortel on olnud tihedamaid kontakte sotsiaaltöötajatega ja nendega on ka alaealiste esindajad pidevamaks koostööks avatumad. Teiste struktuuridega on kontaktid olnud pigem põgusad või puudunud üldse ja ka koostööks nendega ollakse valmis pigem vajadusel. Seega võib öelda, et koostöövalmidus tugineb oluliselt varasemale kogemusele ja kokkupuutele vastavate spetsialistide-struktuuridega.

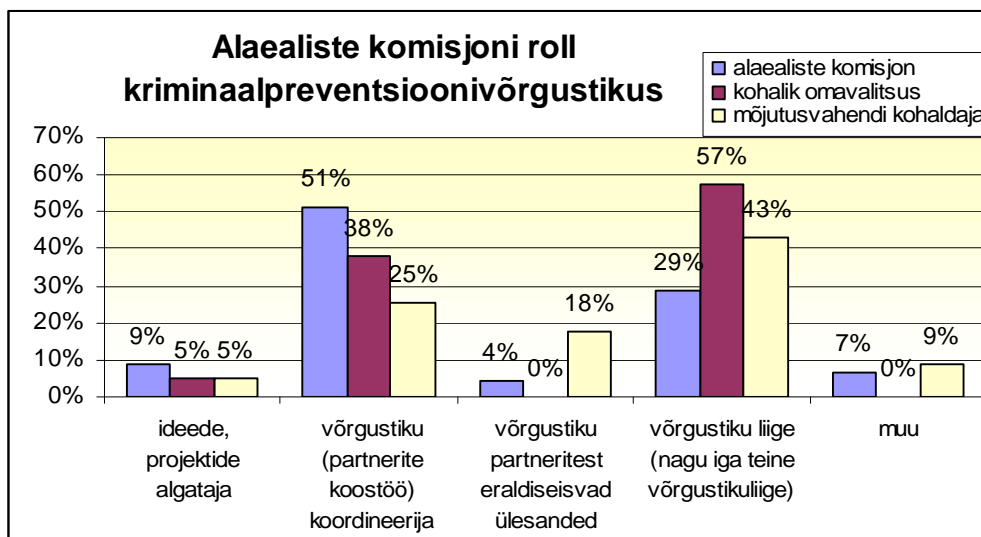
2.5.5. Alaealiste komisjoni ja partnerite roll võrgustikus

Võrgustiku toimimise eeldusena uuriti ka alaealiste komisjoni ja teiste uuringus osalenud sidusgruppide – kohalike omavalitsuste ja mõjutusvahendi kohaldajate hinnanguid alaealiste komisjoni kui võrgutikupartneri rollile (sh. alaealiste komisjoni suutlikkust täita kuriteoennetusliku töö koordineerimise ülesandeid antud haldusterritooriumil). Sellele tuginedes vaadeldi samuti osapoolte hinnanguid koostöö tulemuslikkusele.

Poolte alaealiste komisjonide esindajate hinnangul täidab alaealiste komisjon kriminaalpreventsiooni võrgustikus peamiselt võrgustiku koordineerija rolli. Ligi kolmandiku vastanute jaoks on alaealiste komisjon võrdväärne teiste võrgustikuliikmetega (osa võrgustikust) (29%).

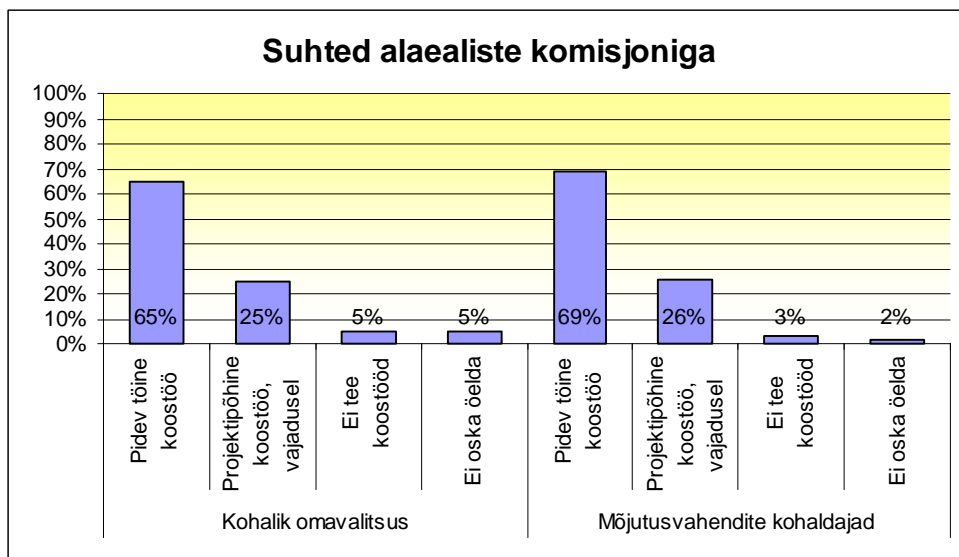
Enamuse kohalike omavalitsuste esindajate (57%) ja suurima osa mõjutusvahendite kohaldajate (43%) hinnangul on alaealiste komisjonid kriminaalpreventsiooniga tegelevate struktuuride võrgustikus selle liikmed nagu iga teine võrgustiku liige. Ligi 40% kohalike omavalitsuste esindajate ja veerandi mõjutusvahendi kohaldajate arvamusel täidab alaealiste komisjon selles võrgustikus koordinaatori rolli. Alaealiste komisjoni nimetas võrgustiku partneritest eraldiseisvate ülesannete täitjaks ligi viiendik mõjutusvahendite kohaldajatest (18%).

Joonis 74. Alaealiste komisjoni roll kriminaalpreventsioonivõrgustikus, võrdlevalt alaealiste komisjonide, n=45; kohalike omavalitsuste esindajad, n=21; mõjutusvahendite kohaldajad, n=105

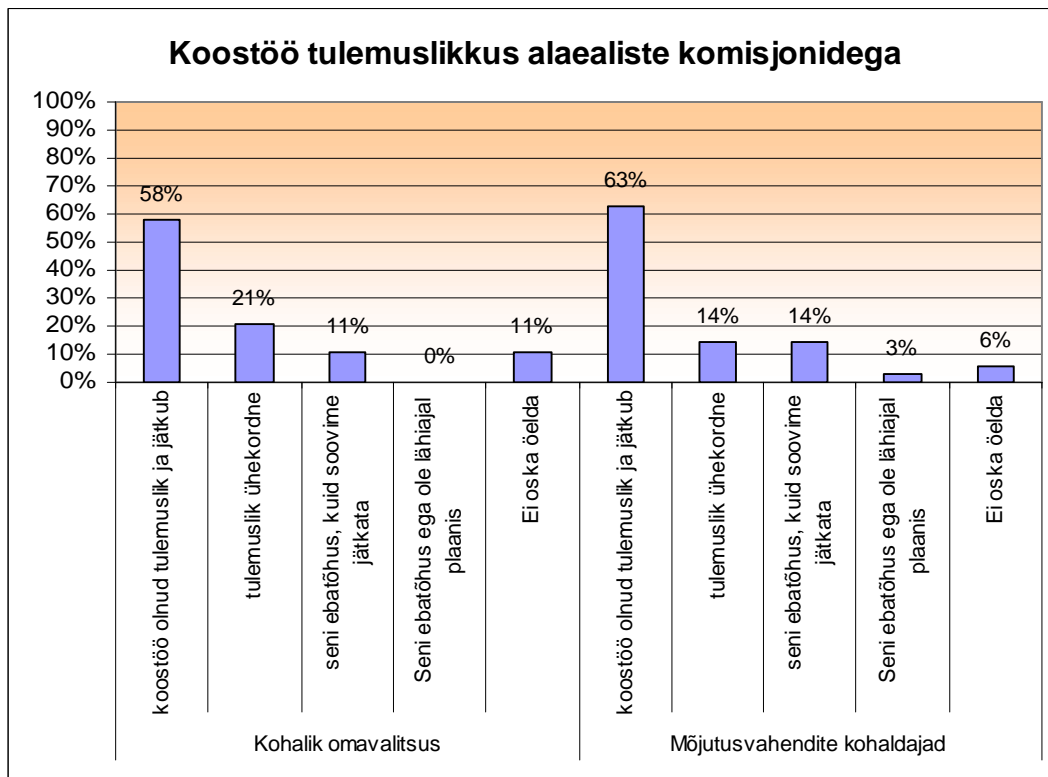
Uuringus osalenud osapoolte hinnangutest selgub, et vaatamata enamuse alaealiste komisjonide esindajate tunnetusele võrgustiku koordineerija staatusest, seda rolli komisjonide partnerite poolt sageli ei tajuta. Komisjonide roll ei eristu enamuse partnerite arvates oluliselt teiste võrgustikuliikmete rollist.

Joonis 75. Suhted alaealiste komisjoniga, vastavalt kohalike omavalitsuste esindajad, n=21; mõjutusvahendite kohaldajad, n=105; %

Vaatamata oluliselt erinevale vastajate arvule, on kohalike omavalitsuste ja mõjutusvahendite kohaldajate hinnangud suhetele alaealiste komisjoniga vägagi sarnased. Selge enamus teeb koostööd alaealiste komisjoniga, sh. üle 3/5 pidevalt ja veerand vastavalt vajadusele, projektipõhiselt.

Joonis 76. Koostöö tulemuslikkus alaealiste komisjoniga, vastavalt kohalike omavalitsuste esindajad, n=21; mõjutusvahendite kohaldajad, n=105; %

Üldplaanis on kohalike omavalitsuste ja mõjutusvahendite kohaldajate hinnangud ka koostöö tulemuslikkusele sarnased. Ligi 80% hindab koostööd tulemuslikuks, kuigi sealhulgas ühekordselt tulemuslikuks hindajad on veidi enam kohalike omavalitsuste esindajate seas.

Kokkuvõtvalt võib öelda, et alaealiste komisjoni rolli kuriteoennetusalasest töö koordinaatorina valdavad enamused väljaspool komisjoni ei tunneta, sh. ka vaid pooled alaealiste komisjonide esindajad ise nimetavad seda. Samal ajal koostööd alaealiste komisjoniga nimetasid praktiliselt kõik kohalike omavalitsuste ja mõjutusvahendi kohaldajate esindajad, sh. pidevaks ligi 70%-ne enamused ja 25% projektipõhiselt. Samuti kinnitasid pea kõik omavalitsuste esindajad ja mõjutusvahendi kohaldajad koostöö tulemuslikkust ning ka enamused koostööd ebatõhusaks nimetanud partneritest on tulevikus valmis koostööks alaealiste komisjoniga.

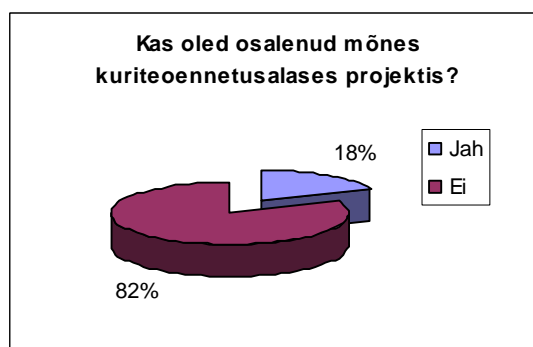
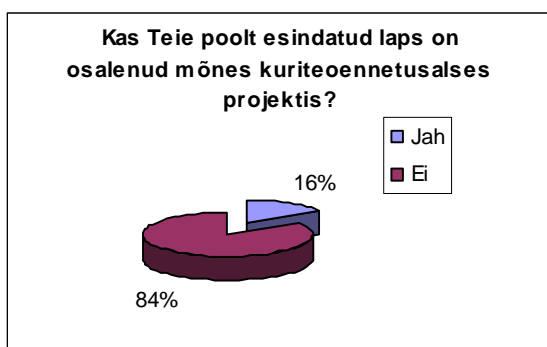
2.5.6. Ennetusprojektid ja nende tulemuslikkus

Analüüsidest kriminaalpreventsiooni võrgustiku koostööd ning töö tulemuslikkust, vaadeldi eraldi ennetustööd, selle elluviimisel väljatöötatud ja elluviidud projekte ning ennetustöö tulemuslikkust. Ennetustöö analüüsimisel vaadeldi erinevate partnerite rolli ja koostööd.

Ennetustegevust alaealiste kuritegevuse vähendamiseks korraldatakse Eestis veel enamasti erinevate projektide, programmide vormis. Mõnedest projektidest on kujunenud pikemaajalised tegevused. Paljud projektid seevastu on olnud ühekordsed või lühiajalised ettevõtmised, mille tulemuslikkust on seetõttu raske hinnata.

Ankeedis uuriti nii alaealiste õiguserikkujate kui ka nende seaduslike esindajate kokkupuudet kuriteoennetusprojektidega ning arvamust projektide tulemuslikkuse kohta. Alaealiste seaduslike esindajate andmetel oli vaid 8 vastaja poolt (16%) esindatav laps osalenud mõnes kuriteoennetusalasest projektis. 18% alaealistest vastanutest ehk 16 noort oli osalenud mõnes kuriteoennetusalasest projektis, ülejäänud ei olnud enda kinnitusega osalenud kuriteoennetusprojektides osalenud.

Joonised 77 ja 78. Osalemine kuriteoennetusalasest projektides, vastavalt vasakul alaealiste seaduslike esindajad, n=50; paremal alaealised õiguserikkujad, n=87; %

Kuriteoennetusprojektide kohta paluti vastajatel tuua näiteid, millistest alaealiste komisjonide poolt algatatud või läbi viidud kohalikest ja üle-eestilistest projektidest nad kuulnud on. Enamused vastanutest ei olnud kuriteoennetusalasest projektidest kuulnud või ei osanud neid nimetada. Alaealised vastajad olid kuulnud järgmistest projektidest: „Tervena ellu“, vabaajakeskus, suhtlemiskursus, laager, sportlik suvine FK „Viktoria“, poisteklubi, Murru vangla laager (mainitud kaks korda), huviringid ja laagrid, ennetav töö riskigrupi noormeestega – Narva keskus „Lapsele oma kodu“ (nimetatud kaks korda) ja „tänavalapsed-riskigrupi lapsed“. Noorte seaduslike esindajad oskasid lisaks välja tuua erinevaid laagreid (5 korda, näiteks laagrid õiguserikkujatele noortele, suvelaagrid, politsei poolt korraldatav laager lastele, „Et suvi ei lähaks luhta“) ja projekte (näiteks „klass õpilastele, kes on kaotanud huvi õppetöö vastu“). Kaks korda nimetati ka rehabilitatsiooniteenuse osutamist.

Samuti paluti vastajatel nimetada, millistes projektides on nad ise või nende poolt esindatud noored osalenud. Alaealised vastajad olid osalenud järgmistes ettevõtmistes: „Tervena ellu“, ehitus, suitsuprii klass, suhtlemiskursus, narkokonverents, sportlik suvelaager FK „Viktoria“, poisteklubi laagrid, malev, Murru vangla laager (nimetatud kaks korda), laagrid noortekeskuses, „Ennetav töö riskigrupi noortega“, „Lapsele oma kodu“. Alaealiste seaduslike esindajad lisasid nimistusse noorteklubi „Macquiver“ laagrid, projekti „Ole tugev, kaitstud ja vaba“, „Et suvi ei lähaks

luhta“, enesekaitse või enese eest seismise laagrid, vabaajakeskuse ja konsultatsioonid hr Umarovi juures keskses „Lapsele oma kodu“.

Alaealiste komisjonide esindajad nimetasid projekte, mida alaealiste komisjonid on algatanud või läbi viinud. Kõige rohkem töid vastajad välja kohaliku tasandi projekte (25 vastust). Piirkondlikke projekte nimetati 15 ja rahvusvahelisi 10. Kohalikest projektidest nimetati näiteks seikluskasvatuse projekte, avatud noortekeskusi, suviseid laagreid, õpilasmalevat, tugiisiku projekte, komisjoniliikmete koolitusi ja komisjoni teabematerjalide väljaandmist. Piirkondlikest projektidest töid vastajad välja näiteks mentorlusprogrammi, komisjoniliikmete ühiskoolitused ja kriminaalpreventsiooni konverentsi korraldamise ning grupitöö projekti erikoolidest vabanenud lastele ja nende vanematele. Rahvusvahelistest projektidest nimetati projekte „See on sinu valik“ ja „Majakas“ ning koostööd Soome, Taani ning Itaalia partneritega.

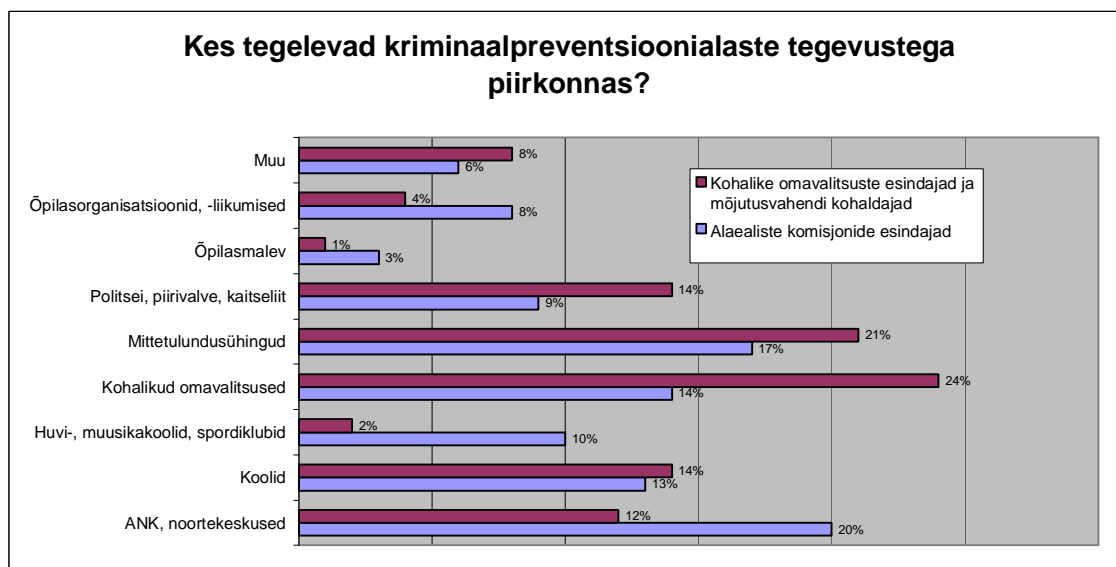
Alaealiste komisjonide algatatud või finantseeritud projektidest, millest on kujunenud pikemaajaline tegevus, nimetati alaealiste komisjonide esindajate poolt korduvalt erinevaid traditsiooniks saanud suvelaagreid (9 korda), õpilasmalevat (5), seikluskasvatuse ringe (5) ja noortekeskusi (3). Veel töid vastajad välja näiteks järgmised pikaajalised tegevused: *tugiisikuteenus; kunstikeskuse Performance-grupp; psühholoogilise nõustamise teenuse pakkumine; Tootsi klassid; projektijuhtide koolitused; koostöö Eesti Vaimse Tervise Ühinguga; ühiskondliku töö korraldamine; õpiabi ning vanemate pedagoogiline koolitamine.*

Lisaks alaealiste komisjonidele tegelevad piirkonnas alaealistele suunatud kriminaalpreventiivse tööga ka mitmed teised struktuurid ja organisatsioonid. Alaealiste komisjonide esindajate andmetel viivad lisaks alaealiste komisjonidele kriminaalpreventiivseid tegevusi kohalikul tasandil läbi peamiselt noortekeskused (20% vastustest), erinevad mittetulundusühingud (17%) ning kohalik omavalitsus ja selle allstruktuurid (14%). Kõige enam nimetati erineva piirkonna avatud noortekeskusi. Mittetulundusühingute all nimetasid vastajad konkreetseid alaealistega tegelevaid vabatahtlikke organisatsioone, samuti palju nõustamiskeskusi ja piirkondlikke lastekaitseühinguid. Kohaliku omavalitsuse all toodi välja peamiselt lastekaitse-, sotsiaal- ja noorsootöötajate tegevust, samuti sotsiaalkeskusi ja kohalike omavalitsuste poolt tagatud erinevaid teenuseid. Palju nimetati kriminaalpreventsioonialaste tegevuste elluvijatena ka huvi- ja muusikakoole, erinevaid spordiklubisid ning üldhariduskoole. Üksikutes piirkondades tegelevad alaealiste kriminaalpreventsiooniga ka näiteks maakondlik tervisenõukogu, maakondlik narkoennetusnõukogu, mõned rahvusvahelised projektid ja kogudused.

Mõjutusvahendi kohaldajad ja kohalike omavalitsuste esindajad nimetasid kriminaalpreventsioonialaste tegevuste läbivijatena kõige sagedamini kohalikke omavalitsusi (24%); mittetulundusühinguid (21%); üldhariduskoole (14%); politseid, piirivalvet ja kaitseliitu (14%) ning avatud noortekeskusi (12%).

Võrreldes alaealiste komisjonide esindajatega nimetasid mõjutusvahendi kohaldajad ja kohalike omavalitsuste esindajad sagedamini kohalikke omavalitsusi, üldhariduskoole ning politseid, piirivalvet ja kaitseliitu. Vastajad töid lisaks nimetatud struktuuridele välja ka näiteks tervisenõukogu, kriminaalpreventsiooninõukogu, kriminaalhooldusosakonna, külaseltsid ja kiriku.

Joonis 79. Kriminaalpreventsioonialaste tegevuste läbiviijad piirkonnas, vastavalt alaealiste komisjonide esindajad, n=45; alaealiste mõjutusvahendi kohaldajad ja kohalike omavalitsuste esindajad, n=126; %

Vastajad tõid välja, milliseid kriminaalpreventsioonialaseid tegevusi piirkonnas lisaks alaealiste komisjoni tegevusele erinevatele sihtgruppidele ellu viiakse. Tegevused jagati tinglikult viie ühisnimetaja alla:

1. Teavitamine (informatsiooni jagamine, koolitamine, loengud, õppepäevad, kohtumised spetsialistidega jne) (näiteks: „**politsei loengud koolides**“, „**infopäevad**“, „**õiguskasvatustunde**“, „**koolitused**“, „**liiklus- ja õiguskorrateemaliste tundide ja ürituste korraldamine**“);
2. Vaba aja tegevused (regulaarse vaba aja veetmise ja huvitegevuse võimaluste pakkumine, sport, huviringid, noortekeskused, muud pidevad tegevused jne)(näiteks: „**laste huviringid, treeninggrupid**“, „**avatud noortekeskuse üritused**“, „**vabaaja veetmise võimalused, huvitegevuse pakkumine**“);
3. Noorteorganisatsioonid (erinevad organisatsioonid, liikumised) (näiteks: „**skaudiliikumine**“, „**Pärnumaa Skautide ja Gaidide Malev**“, „**noorkotkad, kodutütred**“);
4. Laagrid, projektid, programmid (ühikordsed või lühemaajalised tegevused, üksiküritused ja sündmused, näiteks laagrid suvevaheajaks, erinevad projektid, programmid) (näiteks: „**spordilaagrid**“, „**erinevad üritused**“, „**käitumisring, Ole teistest parem**“, „**spetsiaalsed väljasõidud sotsiaalpedagoogi, sotsiaaltöötaja ja psühholoogi osavõtul**“);
5. Õpilasmalev;

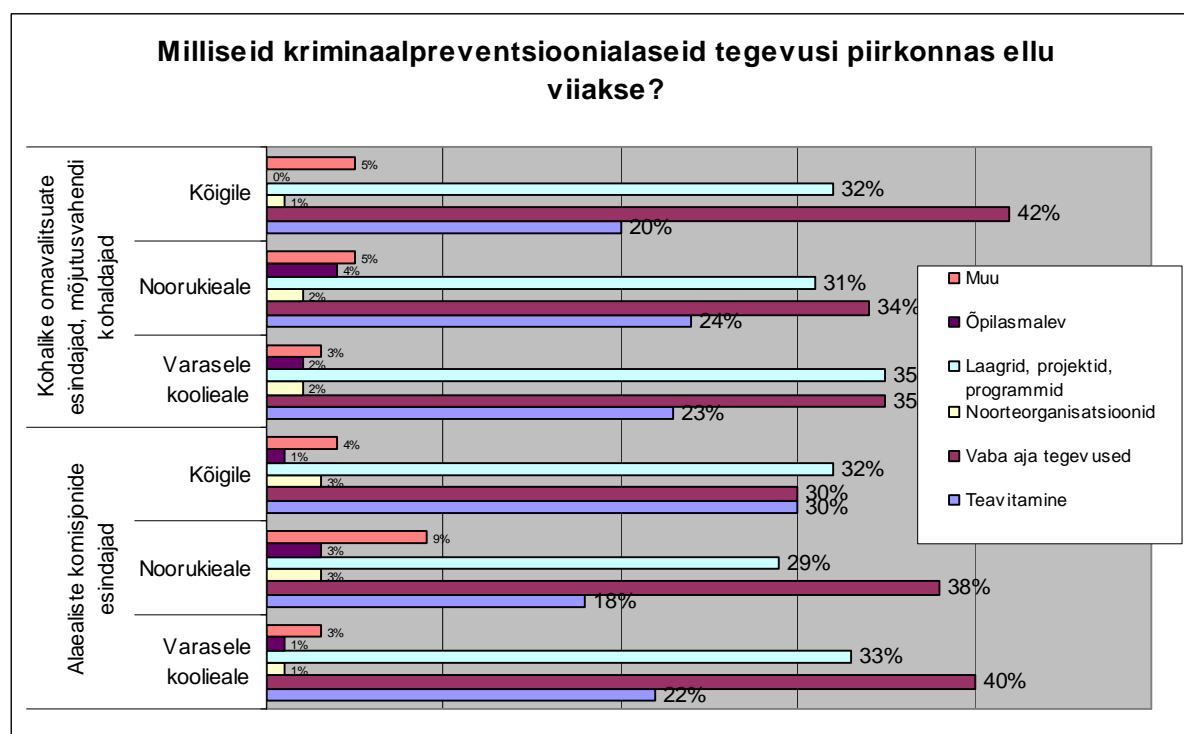
Varasele koolieale (7-11 a) suunatud tegevustest nimetasid alaealiste komisjonide esindajad kõige enam vaba aja otstarbeka sisustamisega seotud tegevusi (40%), laagreid, projekte ja programme (33%) ning teavitamisega seotud tegevusi (22%). Ka mõjutusvahendi kohaldajate ja kohalike omavalitsuste esindajate vastustes nimetati kõige enam neid kolme valdkonda (vastavalt vaba aja tegevused (35%), laagrid, projektid, programmid (35%), teavitamine (23%)).

Noorukieale (12-18 a) mõeldud tegevused jagunesid sarnaselt. Alaealiste komisjonide esindajad nimetasid kõige enam vaba aja tegevusi (38%), laagreid, projekte ja programme (29%) ning teavitamisele suunatud tegevusi (18%). Mõjutusvahendi kohaldajad ja kohalike omavalitsuste esindajad tõid tegevused välja samas järjekorras, kõige enam nimetati vaba aja tegevusi (34%), seejärel laagreid, projekte ja programme (31%) ning teavitamist (24%).

Kõigile sh noortele suunatud ennetusalaste tegevustest tõid vastajad samuti kõige sagedamini välja vaba aja tegevused (vastavalt alaealiste komisjonide esindajad 30% ja mõjutusvahendi kohaldajad ja kohalike omavalitsuste esindajad 42%), laagrid, projektid, programmid (vastavalt alaealiste komisjonide esindajad 32% ja mõjutusvahendi kohaldajad ja kohalike omavalitsuste esindajad 32%) ja teavitamisega seotud tegevused (vastavalt alaealiste komisjonide esindajad 30% ja mõjutusvahendi kohaldajad ja kohalike omavalitsuste esindajad 32%).

Vastustest ei joonistunud välja selgeid erinevusi kriminaalpreventsioonialaste tegevuste ega nende elluviijate ning erinevate sihtgruppide lõikes. Nii varasele koolieale, noorukieale kui ka kõigile suunatud ennetustegevust viivad alaealistele komisjonidele lisaks ellu peamiselt kohalikud omavalitsused, mittetulundusühingud, avatud noortekeskused ning ka üldhariduskoolid ja politsei, piirivalve ning kaitseliit. Kriminaalpreventsioonialastest tegevustest nimetasid vastajad kõige sagedamini kõigi sihtgruppide puhul vaba aja tegevusi; laagreid, projekte ja programme ning teavitamist.

Joonis 80. Kriminaalpreventsioonialased tegevused kõigile, vastavalt alaealiste komisjonide esindajad, n=45; mõjutusvahendi kohaldajad ja kohalike omavalitsuste esindajad, n=126; %

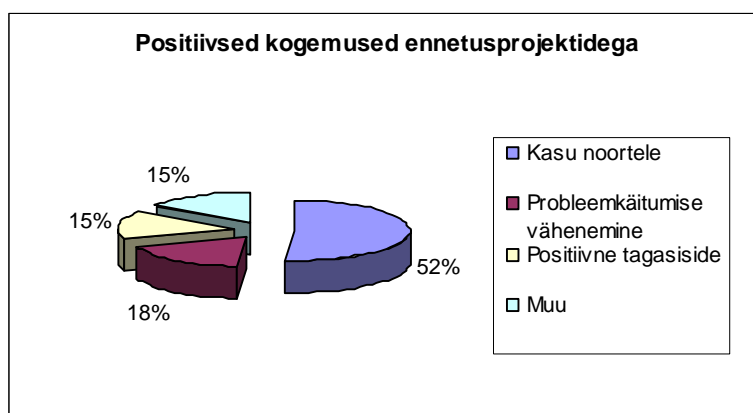
Aastate jooksul on alaealiste komisjonid rahastanud või läbi viinud sadu nii kohalikke kui ka laiemahaardelisi projekte. Projektide arvukus ei ole aga sageli sisulise kvaliteedi, tegevuse tulemuslikkuse ja kriminaalpreventiivse mõju parimaks näitajaks. Uuringus osalejatel paluti hinnata ennetusprojektide tulemuslikkust.

Kuna kokkupuude ennetusprojektidega oli vaid vähestel alaealistel õiguserikkujatel ja nende seaduslikel esindajatel, ei osanud vastajad enamasti avaldada arvamust projektide tulemuslikkuse kohta.

Alaealiste komisjonide esindajad hindasid, kuivõrd komisjoni poolt algatatud või läbiviidud ennetusprojektid on nende hinnangul aidanud kaasa sisulisele edasiminekul kriminaalpreventiivses töös ja kontaktide loomisele. Kõige enam on kohaliku tasandi projektid alaealiste komisjonide esindajate hinnangul aidanud kaasa sisulisele edasiminekul kriminaalpreventiivses töös (nimetatud 24 projekti puhul). Piirkondlikud ja rahvusvahelised projektid on vastajate arvates aidanud kaasa nii sisulisele edasiminekul kriminaalpreventiivses töös (vastavalt 15 ja 3 projekti) kui ka kontaktide loomisele (vastavalt 16 ja 6 projekti).

Alaealiste komisjonide esindajatel paluti tuua konkreetseid näiteid ennetusprojektide tulemuslikkuse kohta. Vastajad tõid välja positiivseid ja negatiivseid kogemusi oma praktikast. Nimetatud positiivseid kogemusi saab liigitada kolme ühisnimetaja alla: kasu noortele; probleemkäitumise vähenemine ja positiivne tagasiside.

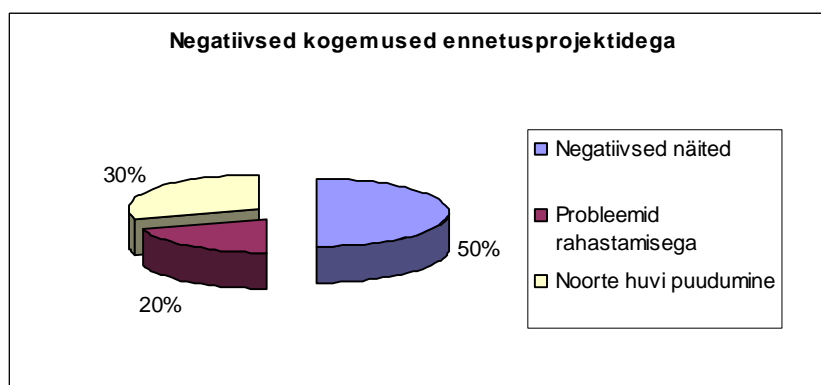
Joonis 81. Positiivsed kogemused ennetusprojektidega, alaealiste komisjonide esindajad, n=31; %

52% vastustest rõhutasid, et läbi erinevate ennetusprojektide on noored midagi positiivset juurde saanud, õppinud ja kogenud. Näiteks: „noored avastavad oma võimeid, huvi süvendamine konkreetse asja vastu“, „võimalused, mida materiaalne olukord ei oleks võimaldanud“, „noored saavad eduelamusi ja leiavad endas positiivseid oskusi“. Probleemkäitumise vähenemist pidas 18% vastajatest ennetusprojektide tulemuslikkuse positiivseks näitajaks. Vastati näiteks, et „tunduvalt on paranenud koolikohustuse täitmine“ või „lastekodu poolt läbi viidud suvine laager vähendas oluliselt kasvandike poolt toimepandud õiguserikkumiste arvu“. Ka noorte rahulolu ja positiivset tagasisidet peeti oluliseks näitajaks, mis kinnitab ennetusprojektide tulemuslikkust (15%). Näiteks: „kuna projektide raames toimuvad huvitavad tegevused ja matkad, siis tagasiside lastelt on ülimalt positiivne ja soovitakse ainult rohkem ja kauem, mitte ainult suvel“.

Negatiivsed kogemused ennetusprojektidega võib samuti jagada kolme gruppi: negatiivsed üksiknäited; probleemid rahastamisega ja noorte huvi puudumine.

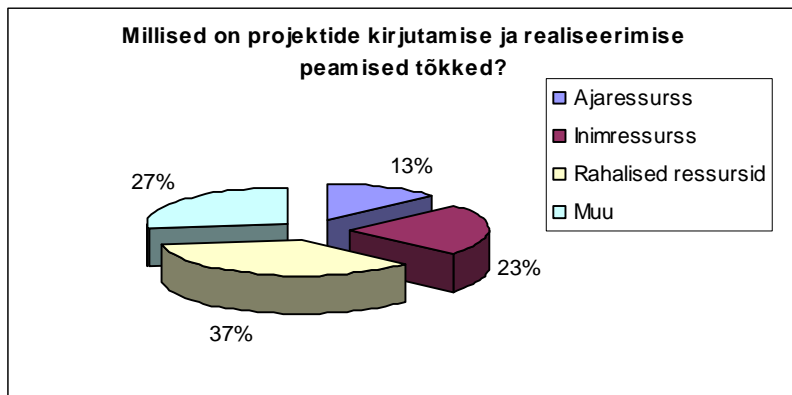
Joonis 82. Negatiivsed kogemused ennetusprojektidega, alaealiste komisjonide esindajad, n=31; %

Negatiivsete kogemustega seonduvad vastajatel eelkõige konkreetsed negatiivsed näited ennetusprojektidest, millega vastajatel on kokkupuude olnud (50%). Näiteks nimetati arengukavade koostamise alast koolitust ja probleeme seiklusringi juhendajatega suhtlemisel. Samuti tõid alaealiste komisjonide esindajad negatiivsete kogemuste juures välja, et „kahjuks ei ole kõik lapsed huvitatud neile pakutavatest võimalustest“. Seega sageli ei ole ennetusprojektid tulemuslikud noorte vähese huvi tõttu (30% vastustest). Rahastamisprobleemide (20%) all nimetati pettumust, kui projekt ei leia rahastamist, ning raskusi rahastajate leidmisel.

Peamisteks tõketeks projektide kirjutamisel ja realiseerimisel pidasid alaealiste komisjonide esindajad rahaliste, inim- ja ajaressursside nappust.

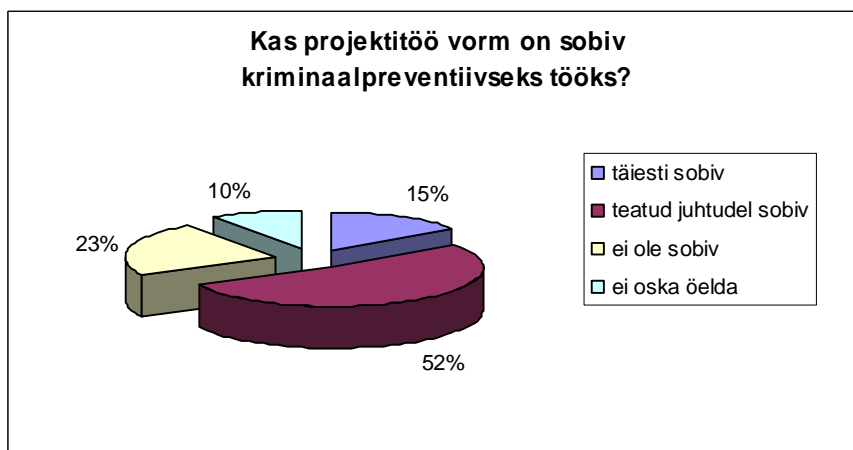
Joonis 83. Tõkked projektide kirjutamisel ja realiseerimisel, alaealiste komisjonide esindajad, n=30; %

Rahaliste ressursside nappust pidasid oluliseks tõkkeks projektide kirjutamisel ja realiseerimisel 37% vastajatest. Näiteks: „*rahaliste vahendite vähesus on mõne hea ja suure projekti realiseerimise peamiseks tõkkeks*“, „*projektidele eraldatavat raha on liiga vähe, et kõik head mõtted realiseeruksid ja nii jääb iga aastaga projektikirjutajaid vähemaks*“. Inimressursi nappust rõhutas 23% vastustest. Seejuures nimetati nii inimeste kui ka kompetentsi ja uute ideede puudumist. Näiteks: „*raske on leida inimesi projekte läbi viima, sest ühed on tööga niigi koormatud ja teised ei julge asja läbiviimist enda peale võtta*“. Aja puudumist pidas oluliseks takistuseks 13% („*aega ei ole, sest kõik komisjoni liikmed töötavad täiskohaga omadel aladel*“, „*kirjutamisele kulub liiga palju energiat, seda ei kompenseerita*“). Lisaks väljatoodule nimetati takistusena veel näiteks koostööpartnerite huvipuudust, liigset bürokraatiat ning seda, et rahade kasutamise periood on liiga lühike ning projekti vorm on ennetusmeetmena ebaefektiivne.

Alaealiste komisjonide esindajate hinnangul on projektitöö vorm kriminaalpreventiivseks tööks sobiv teatud juhtudel (52%). 15% vastajatest leidis, et projektitöö vorm sobib ennetustööks täiesti ja 23% vastajatest oli arvamusel, et projektitöö vorm ei ole sobiv.

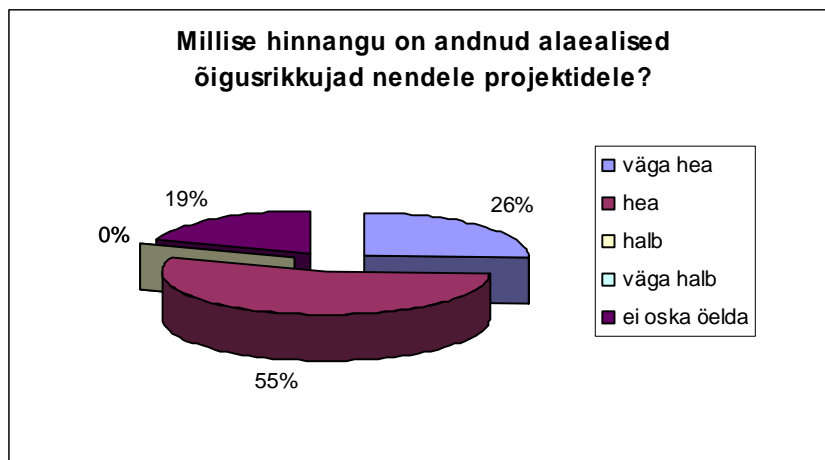
Joonis 84. Projektitöö sobivus kriminaalpreventiivseks tööks, alaealiste komisjonide esindajad, n=45; %

Alaealiste seaduslikud esindajad olid ennetusprojektide suhtes positiivselt meelestatud. Vastajatest 54% oli nõus edaspidi võimaldama enda poolt esindatud lapse osalemist kuriteoennetusprojektides. Neist 26% olid nõus lubama lapsel kõikides projektides osaleda, 28% vaid valitud projektides.

Alaealiste komisjonide esindajate andmetel on alaealised õiguserikkujad komisjoni algatatud või läbiviidud projekte hinnanud enamasti positiivselt. 81% arvates on alaealised hinnanud projekte heaks või väga heaks.

Joonis 85. Alaealiste õiguserikkujate hinnangud ennetusprojektidele, alaealiste komisjonide esindajad, n=45; %

Fookusgrupi aruteludes käsitleti ennetusprojekte seoses erinevate mõjutusvahendite kohaldamise võimalikkuse analüüsiga. Sarnaselt mõjutusvahendite valiku ja kättesaadavuse probleemidega, on ka ennetusprojektidest rääkides põhisõnumiks, et võimalused on piirkonniti erinevad. Ennetusprojektide arvukus, kvaliteet ja kasvatuslik mõju sõltub suuresti sellest, millised on alaealiste komisjoni koostööpartnerid antud piirkonnas, piirkonna rahalised ja inimressursid, kohalikud aktiivsed struktuurid ja nende tegevuseelised. Mõnedes piirkondades on palju aktiivseid projektikirjutajaid ja edukaid projekte, programme, mille tulemuslikkust saab ainult positiivselt hinnata. Teistes piirkondades aga napib projektikirjutajaid, läbiviijaid ja koostöövõrgustiku huvi valdkonna vastu. Siis on ka alaealiste komisjon ennetustöö tegemisel teiste piirkondadega võrreldes halvemas seisus. Näiteks ütles üks alaealiste komisjonide esindaja, et „*kolleeg ei saanud eelmisel aastal isegi projektirahasid ära jagada, sest polnud kellelegi anda.*“.

Kokkuvõte ja järeldused

- Käesolevas peatükis analüüsiti uuringus osalenute hinnangute kaudu kriminaalpreventsioonisüsteemi toimimist, kuriteoennetuse kaasatud struktuuride rolli ja ülesandeid, alaealiste komisjonide koostööd perede ja kooliga, alaealiste komisjonide rolli kriminaalpreventsioonivõrgustikus ning koostööd erinevate partneritega, noorte ja nende esindajate kokkupuuteid kuriteoennetusega tegelevate struktuuridega ning partnerite poolt läbi viidud ennetusprojektide tulemuslikkust.
- Hinnates kriminaalpreventsiooni süsteemi, toodi süsteemi peamiste tugevustena välja: võrgustikupõhisus, paindlikkus, professionaalsed inimesed.
- Süsteemi peamiste nõrkustena rõhutati: paindlikkuse puudumist (ennekõike mõjutusvahendite kohaldamisel keeruliste juhtumite korral, menetluse kiirus), vähest süsteemsust (ennekõike vastuolud ja augud seadusandluses ning erinevate osapoolte tegutsemine ühiste eesmärkide nimel) ning peredega seotud probleeme (perede valmisolek probleemide lahendamisel ja pere vastutus).
- Kui süsteemi paindlikkuse all käsitleti tugevusena peamiselt alaealiste komisjoni tegevusest tulenevaid positiivseid aspekte (võimalik kasutada erinevaid mõjutusvahendeid, komisjonide tasandi väärtustamine enne kriminaalkaristuse määramist), siis nõrkuste kirjeldamisel keskendusid vastajad ennekõike detailsematele probleemidele erinevate mõjutusvahendite kohaldamisel.
- Uuringu tulemused viitavad ühelt poolt sellele, et alaealiste komisjonidel on üldises kriminaalpreventsiooni võrgustikus oluline koht ning nende tegevus on õiguserikkumiste ennetamisel äärmiselt oluline. Teiselt poolt on komisjonide igapäevatoos süsteemi paindlikkuses mitmeid kitsaskohti, mis vajaksid parandamist.
- Ennekõike on kitsaskohad seotud seadusandliku baasiga ning sellest tulenevate piirangutega või võimaluste ebapiisavusega. Seda järeldust kinnitavad uuringus osalejate hinnangud süsteemi muutmise vajalikkusele. 76% komisjonide esindajatest, 64% mõjutusvahendi kohaldajatest ja 50% omavalitsuste

- esindajatest pidasid süsteemi muutmist ja täiendamist vajalikuks. Neist enamus rõhutas seadusandluse muutmise vajalikkust.
- Kuriteoennetuse süsteemi arendamise vajadusele viitab ka uuringust tulenev järeldus, mille kohaselt on kindel alaealiste õiguskasvatuse süsteem maakondlikul tasandil suurema osa vastajate hinnangul alles kujunemisjärgus.
  - Alaealiste komisjoni tegevuses on oluliselt kasvanud võrgustikutöö arendamise ja koordineerimistegevuse osakaal. 53% uuringus osalenud kohaliku omavalitsuse esindajatest, 51% alaealiste komisjonide esindajatest ning 38% mõjutusvahendite kohaldajatest leidis, et komisjonid on hakanud perioodil 1999-2005 rohkem koordineerima alaealiste õiguskorraga seonduvaid probleeme haldusterritooriumil.
  - Analüüsides samas alaealiste komisjonide rolli kriminaalpreventsiooni võrgustikus lähtuvalt komisjonide partnerite arvamusest, selgus, et komisjonide koordineerivat rolli valdavalt ei tunnetata. Komisjon täidab võrgustikus partnerite koordineerija rolli 51% komisjoni esindajate arvates. Samas arvas vaid 38% kohaliku omavalitsuse esindajatest ja 25% mõjutusvahendite kohaldajatest, et komisjon on kriminaalpreventsiooni võrgustikus koordineerija rollis. Enamus partneritest (57% kohaliku omavalitsuse esindajatest ja 43% mõjutusvahendite kohaldajatest) hindas komisjoni rolli samalaadseks teiste võrgustikus osalejatega. 18% mõjutusvahendite kohaldajatest leidis, et komisjon täidab võrgustiku partneritest eraldiseisvaid ülesandeid.
  - Koostööd alaealiste komisjoniga hinnati partnerite poolt valdavalt tulemuslikuks ja toimivaks. 65% kohaliku omavalitsuse esindajate ja 69% mõjutusvahendite kohaldajate arvates on nende koostöö komisjoniga püsiv. Veerand vastajatest hindas koostööd projektipõhiseks.
  - Positiivselt hinnati kuriteoennetuse planeerimissüsteemi arengut ning ressursside oskuslikumat ja tulemuslikumat kasutamist (47% alaealiste komisjonide ja 27% kohalike omavalitsuste esindajatest ning 29% mõjutusvahendite kohaldajatest). Siiski on mitmetes piirkondades pikaajalisemate plaanide koostamine ning võrgustike arendamine alles algusjärgus ning süsteem vajab edasist arendamist.
  - Samuti tõsteti suhteliselt suure arvu vastajate poolt esile maakondlike kriminaalpreventsiooni arengukavade asjalikumaks ja sisukamaks muutumist (31% alaealiste komisjonide ja 20% kohalike omavalitsuste esindajatest ning 19% mõjutusvahendite kohaldajatest).
  - Olulist arendamist ja täiendamist vajab uuringu kohaselt maakondlik ja omavalitsuse tasandi infovahetuse ning alaealiste kuritegevuse infokogumise ja analüüsi süsteem. Samuti maakondlike kuriteoennetusele suunatud meetmete väljatöötamine. Vaid 36% alaealiste komisjonide ja 14% mõjutusvahendite kohaldajate hinnangul on loodud maakonna tasandi andmebaase ning kujundatud maakondlikke meetmeid. Kuna kuriteoennetuse protsessis osaleb palju erinevaid osapooli, on vastavate andmete koondamine ühtsetesse kõigile partneritele kättesaadavatesse andmebaasidesse ning infovahetuse parandamine üheks olulisemaks eeltingimuseks tulemuslikul kuritegevuse ennetustööl.
  - Kuritegevuse ennetamise struktuuridest peavad osapooled kõige olulisemaks kooli (sh. alaealised mõnevõrra vähem) ja perekonda (mida tõstab oluliselt lapsevanemate ootus kaasatuseks ja mõneti vähendab alaealiste komisjonide nägemus nende tegelikust kaasatusest). Alaealiste komisjonide esindajad olid perekonna panust hinnates oluliselt skeptilisemad teistest uuringu osapooltest, vaid 24% komisjonide esindajatest arvas, et perekond on ennetustegevusse kaasatud.
  - Teisteks olulisemateks struktuurideks on huvitegevuse korraldajad, aga ka sotsiaal- ja noorsootöötajad ning kohalikud omavalitsused (mille kaasatuse olulisusele on sihtgruppi hinnangul siiski küllalt madal).
  - Kui alaealiste komisjonide esindajad hindasid komisjonide rolli ennetustegevuses väga oluliseks ning suuresti võrdväärseks kooli kaasatusega, siis teised partnerid alaealiste komisjonide kaasatuse olulisust ennetustöösse nii oluliseks ei hinnanud. Kuigi alaealiste hinnangute kohaselt oli alaealiste komisjon ennetustöös esikohal, hindasid kohalike omavalitsuste esindajad, mõjutusvahendite kohaldajad ja alaealiste seaduslikud esindajad olulisemaks kooli, perekonda, huvitegevuse korraldajaid ning omavalitsuses tegutsevaid sotsiaal- ja noorsootöötajaid.
  - Alaealiste komisjonide esindajad ja mõjutusvahendite kohaldajad pidasid pereprobleeme ja perekondlikku tausta väga oluliseks noorte probleemkäitumise mõjutajaks, seetõttu analüüsiti põhjalikumalt alaealiste komisjonide ja perekonna koostööd ning perekonna kaasamise võimalusi õiguserikkumiste ennetamisse.

- Spetsialistid nägid vajadust tegeleda peredega terviksüsteemina, mitte eraldada last ja tema probleeme üldistest oludest. Peamiseks takistuseks perede osalemisel on lapsevanemate protsessis osalemise vabatahtlikkus. Kuna noorte perekondi ei saa mõjutusprotsessis osalema kohustada, sõltub koostöö tulemuslikkus suuresti vanemate tahtest. Seega on alaealiste õiguserikkujate ja nende peredega üheaegsel tegelemisel väga oluline roll koostöövõrgustikul ja erinevate osapoolte koostööl.
- Alaealiste komisjon peaks paremate tulemuste saavutamiseks tegema aktiivset koostööd erinevate partneritega, et tagada noore mõjutamisega samaaegselt ka töö noore perekonnaga. Alaealiste komisjon ei peaks tegelema otseselt perekonnasotsiaaltöoga, kuid võiks teha koostööd nt kohaliku omavalitsuse esindajate, kooli, erinevate mittetulundusühingutega vms, et vajadusel tagada abi ja sekkumine peresüsteemi tervikuna.
- Analüüsides kriminaalpreventsiooni osapoolte tegevust riskiperede abistamisel ning perede ootusi kriminaalpreventsiooni struktuuridele saab järeldada, et osapoolte koostöö on aktiivne ning süsteem toimib üldjoontes hästi.
- Selgus, et uuringus osalenud alaealiste õiguserikkumistega tegelevate struktuuride osutatav abi langeb üldjoontes kokku sihtgrupi ootustega. Ennekõike ühtib pakutav abi alaealiste seaduslike esindajate ootustega, keskendudes enim nõustamise-koolituse ja psühholoogilise abi pakkumisele (ligi kolmveerand võrgustikuliikmetest, sh. enim kohalikud omavalitsused).
- Alaealiste esimesele eelistusele – õpiabi ja vaba aja sisustamine – vastavad ligikaudu poolte uuringus osalenud preventioonivõrgustiku struktuuride esindajate hinnangud. Samal ajal enam kui kolmandiku struktuuride esindajate hinnangul pakutakse ka majanduslikku abi, mida nimetab oodatava abina vaid kümnendik alaealistest ja nende seaduslikest esindajatest. Õpiabi pakkumist kinnitavad pooled alaealiste komisjonide esindajad ja 38% mõjutusvahendi kohaldajatest. Alaealiste abiootustes 3. kohal olevaid töövõimalusi pakutakse veerandi mõjutusvahendi kohaldajate ja viiendiku kohalike omavalitsuste esindajate kinnitusele.
- Kõrvutades ootusi reaalselt saadud varasema abiga selgus, et 40% sihtgrupi kinnitusele pole nemad mingit abi saanud, 6-15% ei vastanud. Majandusliku-ainelise abi saamist kinnitasid 35-42%, tasuta teenuste saamist 15-22%, infot-nõustamist 10-28% ning 3. sektorilt või eraisikutelt abi vähesed. See näitab abi kontsentreeritust kitsamale ringile ja abipakkujate poolset vähest suutlikkust pakkuda abi laiemale ringile või märkimisväärse osa alaealiste õiguserikkumistega seotud perede mitte-teadvustamist abivajajana.
- Ennekõike osutatakse peredele abi nõustamise-psühholoogilise toe vormis, mis on abiootuses ka kõrgel kohal. Vähe on nn. eriliigilise abi pakkumist, mis võimaldaks sihtgrupi ootuste-vajaduste mitmekülgsemat rahuldamist.
- Analüüsides alaealiste ja nende seaduslike esindajate hinnanguid koostöösuhetele selgus, et alaealise õiguserikkumise menetlemise käigus on nii alaealiste kui nende esindajate sagedasemad kokkupuuted piirdunud peamiselt kooli esindajatega, samuti on alaealiste esindajad kõige kindlamalt valmis koostööks kooliga. Noortel on olnud tihedamaid kontakte sotsiaaltöötajatega ja nendega on ka alaealiste esindajad pidevamaks koostööks avatumad. Teiste struktuuridega on kontaktid olnud pigem põgusad või puudunud üldse ja ka koostööks nendega ollakse valmis pigem vajadusel. Seega võib öelda, et koostöövalmidus tugineb oluliselt varasemale kogemusele ja kokkupuutele vastavate spetsialistide-struktuuridega.
- Alaealiste seaduslike esindajate hinnangud koostööle alaealiste komisjoniga olid positiivsed. Enamus alaealiste seaduslikest esindajatest hindas koostööd alaealiste komisjoniga tulemuslikuks. Samuti oli enamus valmis koostööks komisjoniga ka tulevikus. (52% vastanutes hindas koostööd alaealiste komisjoniga tulemuslikuks ja ühekordseks. Pidevat ja tulemuslikku koostööd on alaealiste komisjoniga teinud 20% vastanutest. Koostöö alaealiste komisjoniga on ebatõhus olnud 16% hinnangul ning koostööd alaealiste komisjoniga ei eksisteeri üldse vaid 8% vastajate arvates.)
- Ennetusprojektide läbiviimise ja projektide tulemuslikkuse analüüs viitab ennetustöö killustumisele paljude erinevate partnerite vahel. Kuigi ennetusprojektid aitavad kaasa noorte probleemkäitumise vähendamisele, on projektide tulemuslikkust lähtuvalt nende *ad hoc* iseloomust sageli keeruline hinnata. Kuna piirkondlikud ressursid on piiratud ning erinevad osapooled viivad läbi sarnaste eesmärkide ja

iseloomuga projekte, napib enamusel partneritest (sh alaealiste komisjonidel) nii ajalisi, rahalisi, kui inimressursse projektide elluviimiseks.

- Ennetusprojektid on alaealiste komisjonide esindajate arvates vähendanud probleemkäitumist. Komisjonide esindajate andmetel hindavad noored ennetusprojekte, milles nad osalenud on, enamasti heaks või väga heaks. Samas on vaid väike osa uuringus osalenud alaealistest õiguserikkujatest (18%) nende endi ja noorte seaduslike esindajate andmetel osalenud mõnes kuriteoennetusosalases projektis.
- Kohaliku tasandi projektid aitavad alaealiste komisjonide esindajate hinnangul kõige enam kaasa sisulisele edasiminekule kriminaalpreventiivses töös, piirkondlikud ja rahvusvahelised projektid aitavad kaasa nii sisulisele edasiminekule kriminaalpreventiivses töös kui ka kontaktide loomisele.
- Kõige enam finantseeritakse või viiakse alaealiste komisjonide poolt läbi kohaliku tasandi ennetusprojekte, vähem piirkondlikke ja rahvusvahelisi projekte. Positiivse arenguna on alaealiste komisjonide poolt finantseeritud või ellu viidud projektidest kujunenud ka pikemaajalisi tegevusi. Kõige sagedamini nimetatakse erinevad traditsiooniks saanud noortelaagreid, seikluskasvatuse projekte/programme, õpilasmalevat ja noortekeskusi.
- Alaealiste komisjonidele lisaks viivad komisjonide esindajate andmetel kriminaalpreventiivseid tegevusi kohalikul tasandil läbi peamiselt noortekeskused, erinevad mittetulundusühingud ning kohalik omavalitsus ja selle allstruktuurid. Mõjutusvahendi kohaldajad ja kohalike omavalitsuste esindajad pidasid peamiseks kriminaalpreventsiooniga tegelevateks struktuurideks lisaks alaealistele komisjonidele samuti kohalikke omavalitsusi ja mittetulundusühinguid, aga ka üldhariduskoole ja politseid, piirivalvet ning kaitseliitu.
- Ennetusprojektide tase, arvukus, tegevused, nende mõju ja ennetustöö tulemuslikkus sõltub suuresti kohalikest ressurssidest, mis on enamuse uuringus osalejate arvates piiratud ja ebapiisavad. Piirkonniti on ennetusprojekti algatamise ja elluviimise olukord väga erinev.

2.6. Mõjutusvahendite kohaldamine

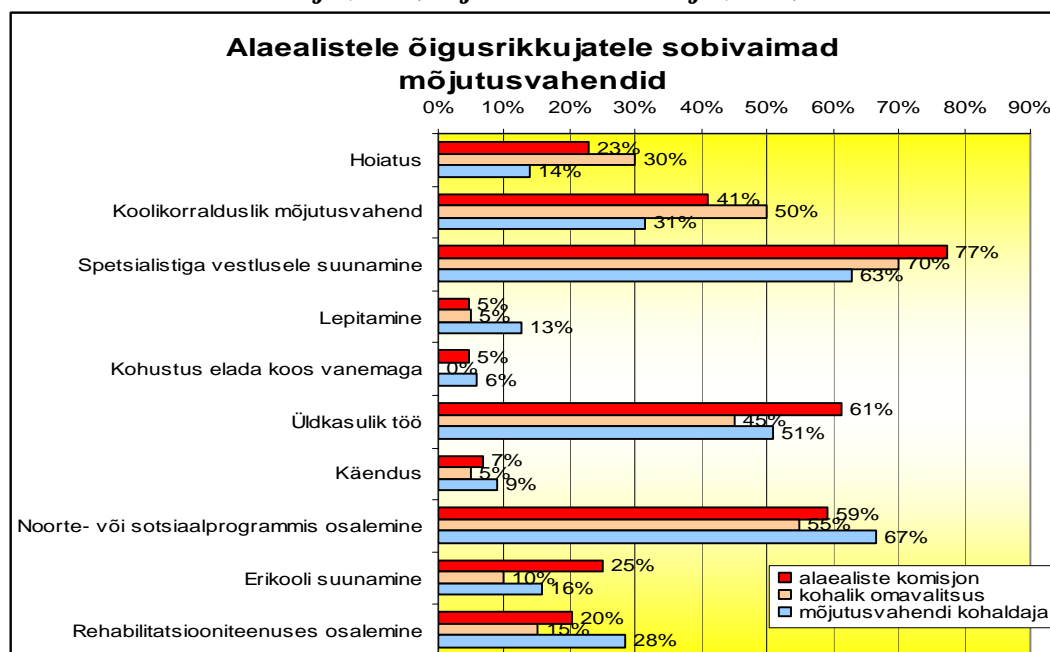

2.6.1. Mõjutusvahendite sobivus

Mõjutusvahendite sobivus

Uuringus osalenutel paluti nimetada 3 alaealistele sobivaimat mõjutusvahendit. Alaealise jaoks sobivaima mõjutusvahendi hinnangud on alaealiste õiguserikkujatega tegelevate spetsialistide-struktuuride esindajate lõikes üldiselt sarnased. Selgesti joonistuvad enimsobivatena välja spetsialistiga vestlusele suunamine, mida pidas paremaid tulemusi andvaks 63-77% vastajatest. Teisena nimetati noorte- või sotsiaalprogrammides osalemist (55-67%) ning kolmandana üldkasulikku tööd (46-61%). Seejuures hindasid vestlusele suunamist ja üldkasulikku tööd tulemuslikuks teistest vastajagruppidest proportsionaalselt mõnevõrra enam alaealiste komisjonide esindajad ning programmides osalemist mõjutusvahendi kohaldajad.

Joonis 86. Alaealisele õiguserikkujale sobivaimad mõjutusvahendid, vastavalt alaealiste komisjonide esindajad, n=45; kohalike omavalitsuste esindajad, n=20; mõjutusvahendi kohaldajad, n=99; %

Alaealiste komisjonide esindajatel paluti selgitada, miks annavad just nende poolt nimetatud mõjutusvahendid paremaid tulemusi. Selgitusi andsid 30 alaealiste komisjonide esindajat. Hinnangutes toodi välja nii üldisi tulemuslikkust näitavaid tegureid kui ka konkreetseid näiteid mõjutusvahendite lõikes.

Edukate mõjutusvahendite üldkriteeriumid hõlmasid järgmist:

- o pikaajalisus (7%) – „pikaajaline mõjutamine või konfliktile lahenduse leidmine” (vestlus erialaspetsialistiga, lepitus, noorte-või sotsiaalprogrammis osalemine, rehabilitatsiooniteenuses osalemine); „pikaajaline ja järjepidev töö noorega annab enim tulemusi” (üldkasulik töö, noorte-või sotsiaalprogrammis osalemine);
- o tegevuse, toe ja järelevalve tagamine (13%) – „nende mõjutusvahendite puhul on noor tegevuses ja teda jälgitakse” (vestlus erialaspetsialistiga, noorte-või sotsiaalprogrammis osalemine, rehabilitatsiooniteenuses osalemine); „järelevalve on tagatud, spetsialisti puhul kompetentsus” (koolikorralduslik mõjutusvahend, vestlus erialaspetsialistiga, noorte-või sotsiaalprogrammis osalemine); „need on toetavad ja suunavad, ka üldkasulik töö - laseme noorel valida, kus ta soovib selle teha, et teema oleks talle võimalikult arendav ja võimaldaks edasist koostööd” (vestlus erialaspetsialistiga, üldkasulik töö, noorte-või sotsiaalprogrammis osalemine); „alaealistega tegeletakse konkreetset, lisaks tähelepanu juhtimisele püütakse ka käitumist muuta paremuse poole” (koolikorralduslik mõjutusvahend, vestlus erialaspetsialistiga, üldkasulik töö);
- o positiivse keskkonna loomine (10%) – „laps kuulub teatud gruppi, kus on ülekaalus positiivne kogemus” (hoiatus, noorte-või sotsiaalprogrammis osalemine, rehabilitatsiooniteenuses osalemine); „alaealiste komisjonis käinud lapsed vajavad rohkem individuaalset suhtlemist täiskasvanuga, kes teda kuulab, suhtleb temaga, annab nõu, räägib elust üldse” (koolikorralduslik mõjutusvahend, üldkasulik töö, käendus);
- o mõjutusvahendi reaalne rakendatavus (13%) – „neid mõjutusvahendeid on võimalik realselt rakendada. Käendust (tugiisikut) oleks väga-väga vaja, kuid ei leidu neid inimesi, kes oleks valmis probleemsete noortega vabal tahtel tegelema” (koolikorralduslik mõjutusvahend, vestlus erialaspetsialistiga, üldkasulik töö, noorte-või sotsiaalprogrammis osalemine); „need toimivad realselt” (vestlus erialaspetsialistiga, üldkasulik töö, käendus); „neid mõjutusvahendeid on võimalik kohe rakendada” (koolikorralduslik mõjutusvahend, vestlus erialaspetsialistiga, üldkasulik töö), „need kõik on realsed ja konkreetset mõjutusvahendid” (koolikorralduslik mõjutusvahend, üldkasulik töö, erikooli suunamine);
- o sotsialiseerumise toetamine, sh. aidata noorel mõista oma tegude tõsidust ja tagajärgi (23%) – „mõjutavad enam alaealise käitumist”, „noorel on võimalus mõista oma õiguserikkumise tõsidust” (vestlus erialaspetsialistiga, üldkasulik töö, noorte-või sotsiaalprogrammis osalemine), „aitavad need vahendid, mis parandavad alaealise toimetulekut ja enesehinnangut” (koolikorralduslik mõjutusvahend, vestlus erialaspetsialistiga, üldkasulik töö), „aitavad kaasa mina- ja maailmapildi adekvaatsele kujunemisele ja sotsialiseerumisele” (vestlus

erialaspetsialistiga, üldkasulik töö, noorte-või sotsiaalprogrammis osalemine), „suunatud hoiakute muutmisele positiivses suunas, viitavad väljapääsuvõimalusele tekkinud olukorrast” (koolikorralduslik mõjutusvahend, vestlus erialaspetsialistiga, noorte-või sotsiaalprogrammis osalemine), „tegeletakse noore enda probleemiga sügavuti” (koolikorralduslik mõjutusvahend, vestlus erialaspetsialistiga, rehabilitatsiooniteenuses osalemine), „aitavad elu seada kindlamatesse raamidesse” (koolikorralduslik mõjutusvahend, kohustus elada koos vanemaga, erikooli suunamine), „noorele antakse võimalus ennast muuta” (hoiatus, koolikorralduslik mõjutusvahend, vestlus erialaspetsialistiga).

Konkreetsete mõjutusvahendite tulemuslikkuse näitajatenäi toodi välja:

- hoiatus – „noor saab aru, et järgmine samm õigusrikkumise korral on temale juba raskem ja keerulisem”, „hoiatus on sobilik esmakordse õiguserikkumise puhul”, „tihti piisab vestlusest komisjonis ja hoiatamisest. Karistus on ühekordne ja ei oma mingeid erilisi tagajärgi”;
- koolikorralduslik mõjutusvahend – „kooli poolt on antud võimalus õppida individuaalse õppekava järgi, mis on noorele jõukohasem”;
- vestlus erialaspetsialistiga – „spetsialist oskab kuulata ja nõu anda”, „spetsialistiga on võimalik lahti rääkida ja leida lahendusi oma probleemidele”, „vestlusele suunamine ei ole nagu karistus, ta aitab lapse probleemide lahendamisele kaasa, laps tunneb, et talle pööratakse tähelepanu”, „spetsialistile avaneb laps paremini kui alaealiste komisjonile”;
- üldkasulik töö – „annab noorele võimaluse proovida ka natuke tööd teha”, „toetava isiku olemasolu, reaalse tegevuse, sisustatud vaba aeg”, „tööd teevad enamuse noortest heameelega”, „üldkasulik töö on konkreetne ühekordne karistus”, „üldkasulikku tööd saab rakendada vaid juhul, kui laps on seda nõus tegema ning on olemas inimene, kes tema töö järele valvab, muidu pole asjal mõtet”;
- käendus – „toetava isiku olemasolu”;
- noorte-või sotsiaalprogrammis osalemine – „huvitavatest programmidest võetakse hästi osa (sõjaline laager)”, „sotsiaalprogrammis osalemine jätab alaealisele mulje, et tema paranemisse usutakse”, „noorteprogrammis osalemine annab võimaluse leida uusi sõpru, kellest ka eeskujul võtta”;
- erikooli suunamine – „isoleerib noore normaalsest elu segavatest sõpradest ja aitab õppetöös edasi jõuda”, „erikool on siiski reaalse karistuse ja karistusasutuse peab täitma korraldusi, õppima”;
- rehabilitatsiooniteenuses osalemine – „aitab tagasi pöörduda normaalsesse ellu”, „rehabilitatsiooniteenuses osalemine on mõjuv siis, kui temaga tegeletakse mingi periood, mitte 1 korra”.

Seega saab väita, et kuigi alaealiste komisjonide esindajate hinnangutes erinevate mõjutusvahendite tulemuslikkuse ja noortele parema sobivuse osas leidsid ja rõhutasid vastajad samade mõjutusvahendite puhul ka nende erinevaid tahke, hinnatakse mõjusamateks ennekõike neid vahendeid, mis on suunatud noore parema ühiskonnaga sobitumise soodustamisele ning hõlmavad võimalust ja suutlikkust süveneda alaealise probleemidesse (sh. kompetents, ajaressurs jmt). Konkreetsete mõjutusvahendite sisuliste eeliste kõrval tulid vastustes esile taas rakendusliku poolega seotud probleemid, kus vastajad nimetasid teatud valikut mõjutusvahendeid 'reaalselt rakendatavateks'.

Võrreldes alaealiste komisjonide, omavalitsuste ja mõjutusvahendite kohaldajate esindajate hinnanguid sobivaimatele mõjutusvahenditele ning nende vahendite osakaalu tegelikult rakendatavate mõjutusvahendite hulgas (vt alaptk. 'Ülevaade alaealiste komisjonide tegevusest') kerkivad esile võrdlemisi suured erinevused.

Enimsobivate mõjutusvahenditena välja toodud spetsialistiga vestlusele suunamist (63-77% vastajatest), noorte-või sotsiaalprogrammides osalemist (55-67%) ning üldkasulikku tööd (46-61%) on reaalselt 2004.a. määratud vastavalt 13%, 5,6% ja 16% juhtudest. Eriti suur on erinevus noorte- ja sotsiaalprogrammides osalemise puhul, kuid ka teiste mõjutusvahendite puhul on erinevused märkimisväärsed. Kui üldkasulikku tööd osakaal on 2004.a. võrreldes teiste mõjutusvahenditega veidi tõusnud (2%) siis vestlusele suunamise ja noorte- ja sotsiaalprogrammides osalemise osakaal on veidi langenud. Iga-aastaselt on tõusnud hoiatuste osakaal mõjutusvahendite hulgas, moodustades 2004.a. 47% kõikidest määratud mõjutusvahenditest. Samal ajal hindab hoiatust sobivaks mõjutusvahendiks 14-30% vastanutest.

Taolised erinevused on eeldatavalt tingitud ühelt poolt komisjonis arutusel olevate asjade iseloomust. Uuringus selgus, et seoses seadusandluse muudatustega saabub alaealiste komisjoni rohkem pisirikkumisi toime pannud noori, kellele hoiatus on sobiv esmakordne mõjutusvahend. Teisalt ilmnevad siinkohal selgesti sobivate mõjutusvahendite ja tegelike võimaluste erinevused. Mõjutusvahendite kohaldamisega seotud probleemidele keskendutakse järgnevatel alapeatükkides.

Erinevate mõjutusvahendite sobivuse kohta esitati küsimus ka alaealistele ja nende seaduslikele esindajatele. Paljude hetkel alaealiste komisjonis kasutusel olevate mõjutusvahendite mõjusust ei osanud alaealised ankeetidele vastajad hinnata. Suurim protsent vastajatest andis järgmised hinnangud:

- Koolikorralduslikud mõjutusvahendid - mõjusad (23%), mõjusad teatud juhtudel (22%);
- Vestlusele suunamine psühholoogi, narkoloogi, sotsiaaltöötaja või mõne muu spetsialisti juurde - mõjus (20%);
- Hoiatus - mõjus teatud juhtudel (34%).

Ülejäänud mõjutusvahendite mõjusust ei osanud suurim osa vastanutest hinnata, sh. rehabilitatsiooniteenusel osalemine (ei oska öelda - 60%); käendus (48%); kohustus elada vanema, kasuvanema, eestkostja, perekonnas hooldaja juures või lastekodus (39%); lepitamine (33%); noorte- või sotsiaalprogrammides või ravikuurides osalemine - ei oska öelda (33%); kasvatus eritingimusi vajavate õpilaste kooli suunamine (31%); üldkasulik töö (25%).

Antud vastuste taustal võib järeldada, et enamik alaealisi on kokku puutunud ennekõike hoiatuse, koolikorralduslike mõjutusvahendite või spetsialisti juurde vestlusele suunamisega. Kõige vähem kogemusi on noortel rehabilitatsiooniteenusega, aga ka käendusega (ei oska öelda, vastavalt 60% ja 48%).

Hetkel alaealiste komisjonis kasutusel olevate mõjutusvahendite mõjusust hindas suurim protsent alaealiste seaduslikest esindajatest järgmiselt:

- Hoiatus - mõjus teatud juhtudel (44%);
- Koolikorralduslikud mõjutusvahendid - mõjusad teatud juhtudel (36%);
- Vestlusele suunamine psühholoogi, narkoloogi, sotsiaaltöötaja või mõne muu spetsialisti juurde - mõjus või mõjus teatud juhtudel (võrdselt 34%);
- Ühiskondlik töö - mõjus või mõjus teatud juhtudel (võrdselt 34%);
- Noorte- või sotsiaalprogrammides või ravikuurides osalemine - mõjus või ei oska öelda (võrdselt 26%);
- Kasvatuse eritingimusi vajavate õpilaste kooli suunamine - mõjus teatud juhtudel (24%).

Ülejäänud mõjutusvahendite mõjusust ei osanud hinnata suurim osa alaealiste seaduslikest esindajatest, sh. käendus (ei oska öelda - 42%); rehabilitatsiooniteenusel osalemine (42%); lepitamine (36%); kohustus elada vanema, kasuvanema, eestkostja, perekonnas hooldaja juures või lastekodus (36%).

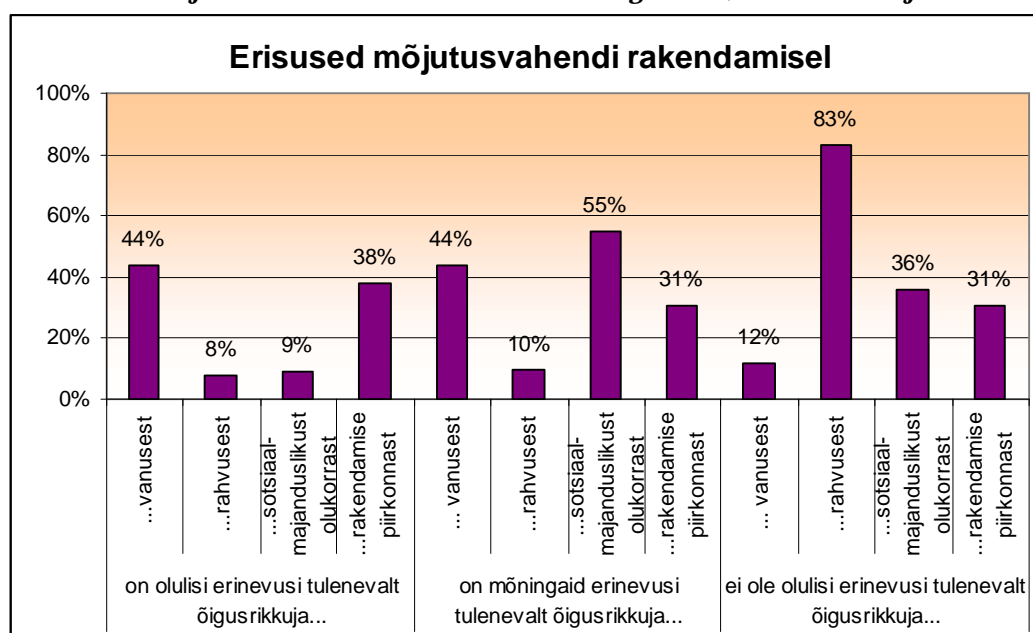
Alaealiste ja nende seaduslike esindajate hinnangutest saab kokkuvõtvalt järeldada, et alaealised hindasid mõjusaks koolikorralduslike mõjutusvahendeid ja vestlust spetsialistiga (vastavalt 23% ja 20%), teatud juhtudel mõjusaks hoiatust ja koolikorralduslike mõjutusvahendeid (vastavalt 34% ja 22%). Alaealiste seaduslikud esindajad nimetasid mõjusaks erialaspetsialistiga vestlusele suunamist, üldkasulikku tööd ja noorte- või sotsiaalprogrammis osalemist (vastavalt 34%, 34% ja 26%), teatud juhtudel mõjusaks hoiatust (44%), vestlust ja üldkasulikku tööd (mõlemad 34%), koolikorralduslike mõjutusvahendeid (36%) ja erikooli suunamist (24%).

Tervikuna hinnati nii alaealiste kui nende seaduslike esindajate poolt mõjusaks vestlust, millele alaealiste hinnangutes lisandusid koolikorralduslikud mõjutusvahendid ning alaealiste seaduslike esindajate arvamus kohaselt üldkasulik töö ja noorte- või sotsiaalprogrammis osalemine. Samas teatud juhul mõjusatena lisandusid eelmistele alaealiste hinnangutes vaid hoiatus ja koolikorralduslikud mõjutusvahendid.

Enda poolt esindatud lapsele määratud mõjutusvahendit hindasid enamus ankeedile vastanud alaealiste seaduslikest esindajatest mõjusaks (54%), väga mõjusaks 12% ja teatud juhtudel mõjusaks 8%. Mõjutusvahendit ei pea mõjusaks vaid vähesed (8%), neljandik ei oska vastust anda (22%).

Edasi uuriti võimalikke erisusi mõjutusvahendite kohaldamisel, kas neid üldse esineb ja millest need erisused tulenevad. Selleks paluti alaealiste komisjonide esindajatel välja tuua võimalikud erisused mõjutusvahendi rakendamisel. Enamus komisjonide esindajaid kinnitas erisuste puudumist tulenevalt õiguserikkuja rahvusest (83%). Enim erisusi on tingitud õiguserikkuja vanusest või rakendamise piirkonnast, sh. nii olulisi kui ka mõningaid erinevusi vanusest tulenevalt võrdselt 44% vastanute hinnangul ning rakendamise piirkonnast tulenevalt kolmandiku hinnangul (vastavalt 38% ja 31%). Mõjutusvahendi rakendamisel püütakse arvestada ka õiguserikkuja (pere) sotsiaal-majanduslikku olukorda, sellest tulenevalt on mõjutusvahendi rakendamisel mõningaid erinevusi enam kui poolte komisjonide esindajate hinnangul (55%). Samal ajal kinnitab kolmandik vastanutest, et õiguserikkuja sotsiaal-majanduslikust ega ka rakendamise piirkonnast tulenevalt märkimisväärsed erisusi mõjutusvahendi rakendamisel ei ole.

Joonis 87. Kas mõjutusvahendi rakendamisel on erisusi tingituna ..., alaealiste komisjonide esindajad, n=44; %

Selgitused erisustest mõjutusvahendite rakendamisel saab jagada 3 suuremasse gruppi.

- Vanusest tulenevad erisused (8 vastust), mis omakorda jagunesid kolmeks:
  - seadusest tulenevalt (50%), sh. *“alla 11.a. vanust last ei tohi saata erikooli, seaduse järgi vastavalt vanusele ei tohi näiteks kõiki töid teha, vanematele õiguserikkujatele võib määrata rohkem töötunde, nooremaelastele suunatud mõjutusvahendid on pehmemad nende sattumisel komisjoni esimest korda või sooritades väiksemaid õiguserikkumisi”*;
  - sobivusest tulenevad (38%), sh. *„10-aastast ei mõjuta 50-tunnise ühiskondlik kasuliku tööga suitsetamise eest”*; *„kui on 8-aastane väike vargapoiss, siis tavaliselt hoiatame või suuname vajadusel ka erialaspetsialisti juurde, vanemad õiguserikkujad saavad enamasti ikka üldkasulikke tööd varguse, vägivalda jms eest”*; nooremaid alaealisi on raskem tööle rakendada;
  - olustikulised ja kolmandatest isikutest tulenevad (13%), sh. nooremale lapsele on lihtsam leida kasuvanemaid, teise emakeelega õpilastel on eestikeelses koolis raskem õppida.
- Piirkonnast tulenevad erisused (15 vastust), mis omakorda jagunesid kaheks:
  - ekspertide olemasolu (20%), sh. *“mõjutusvahendit käendus ei eksisteeri, sest pole käendajaid; osa teenustest pole kättesaadavad, kuna maakonnas puuduvad professionaalsed spetsialistid, programmid ei ole igas piirkonnas olemas”*;

- transpordivõimalused (80%), sh. seostusid need ennekõike spetsialistiga vestlusele suunamise, üldkasuliku töö tegemise (sh. *“pärast kooli keeruline teostada”*) ja sotsiaalprogrammides osalemisega. Eriti keeruliseks hinnati maapiirkondade olukorda ning transpordivõimaluste olemasolu korral nende aja- ja rahakulukust. Samal ajal toodi välja võimalus positiivse eelhäälestuse loomiseks noorega läbi alaealise arvamuse kuulamise mõjutusvahendi rakendamise piirkonna osas, kuna *„see annab noorele teadmise, et on koht, kus teda kuulatakse ja sellest tingituna ka teadmine, et temalt oodatakse vastavat käitumist”*.
3. Perekondlikust taustast tulenevad erisused (4 vastust), mis omakorda jagunesid:
- pere toetuse (puudumise); ning
  - pere sotsiaalse ja majandusliku toimetuleku arvestamiseks mõjutusvahendite määramisel.

Vajadus lisamõjutusvahendite järele

Lisaks paluti uuringus osalejate hinnangut sellele, kas alaealiste komisjonide poolt kasutatavate mõjutusvahendite nimistus võiks olla veel mõni mõjutusvahend, mida praegu määrata ei saa.

Vastasid kokku 18 komisjoni esindajat, kelle ettepanekud võiks koondada 5 gruppi.

1. Olemasoleva süsteemi toimimise tagamine (17%):
  - *„kõigepealt peaksid olema olemas nii inim- kui muud ressursid olemasolevategi kohaldamiseks”;*
  - *„vajadus ei ole mitte uue mõjutusvahendi järele, vaid olemasolevaid ei saa maksimaalselt ja toimivalt kohaldada”;*
  - *„seadusandja peaks aru saama, et laste ja noorte mõjutamine ei ole ainult perekonna ja omavalitsuse ülesanne, see nõuab pidevalt toimivat riiklikku süsteemi. Seega olemasolev tuleb panna tõrgeteta ja riikliku rahalise toetusega tegutsema”*.
2. Lisavõimalused hariduse omandamiseks, sh. nii erivajaduste rahuldamiseks kui koolikohustuse täitmise tõhustamiseks (50%):
  - tugiõpe;
  - tasandusklassi suunamine (arsti soovitusel);
  - võimalus suunata otseselt kooli vahetusele;
  - *„erikooli ei saa suunata ainult väärteo eest (koolikohustuse mittetäitmine, hulkumine, alkohol, suitsetamine), kuigi ainult sel moel mõni õpiks ja saaks oma põhihariduse kätte”;*
  - tingimisi erikooli suunamine (3) – sh. *„šokivangistus” = erikooli suunamine nädal kuni kuu, et noored näeksid, mis erikool endast kujutab!”; „hoolimata sellest, et mõjutusvahendite nimistu seda ei võimalda, oleme psühholoogilistel kaalutlustel määranud ka tingimisi erikooli - vajadusega end mingi tähtaja jooksul tõestada”;*
  - õpilaskodusse suunamine; asutus, kus võivad olla vaimse vm puudega alaealised;
  - vajadus (kinnist tüüpi) kooli järele, kuhu oleks võimalik suunata noored, kelle põhilised probleemid saavad alguse kodust ja vanematest.
3. Mõjutusvahendid lapsevanematele (28%):
  - võimalused lapsevanema korralekutsumiseks, mõjutusvahendid lapsevanematele, kohaldada trahvi, *„sh. vanematele vanemlike kohustuste mitte-täitmise eest - võibolla hoolitseksid sel juhul vanemad rohkem oma laste eest”*.
4. Rahalised mõjutusvahendid (17%): trahvid.
5. Vaba aja sisustamine (6%): huvi- või spordiringis osalemine.

Mõjutusvahendi kohaldajate arvamused (42 vastajat) ja ettepanekud olid üldjoontes sarnased alaealiste komisjonide esindajate arvamustega. Need saab jagada 4 gruppi.

1. Süsteemi toimimine (12%):
  - „*peale üldkasuliku töö reaalseid keskmise tasandi karistusi noorte jaoks nimistus polegi. Koolikohustuse mittetäitmine ja pisivargused jäävad vajaliku karistusest;*
  - „*kohtute juures olevad kriminaalhooldusametnikud ei saa määrata koolikorralduslikke mõjutusvahendeid;*
  - „*ei toimi üldse lepitamine, mis oleks väga vajalik nii täiskasvanute kui laste viha ja vimma leevendamiseks. Väga nõrk on nõustamine, sest puuduvad spetsialistid ja psühholoogide teenus pole erilisi tulemusi andnud*”;
  - Kohustused tugivõrgustikule - lastevanematele, õpetajatele jt.
2. Lapsevanemate mõjutamine (31%):
  - vanemate karistamine, sh. rahatrahv või üldkasulik töö vanemale;
  - vanemate mõjutamine, sh. psühholoogi teenus, alkoholi võõrutusravi, vanematele psühholoogiline rehabilitatsiooni teenus, pereteraapia;
  - lapsega kaasnevate kohustuste teadvustamine, sh. „*vanematel puudub vastutus oma lapse kasvatamise suhtes, seega koos lapsega peaks ka vanemale jääma kohustus*”, lapsevanemale tema kohustuste meelde tuletamine (sh. halduskorras karistamine);
  - peresuhete taastamine, sh. ühised tegevused koos vanematega nõustaja juhendamisel, koos vanematega psühholoogi juures käimine (vähemalt 10 korda);
  - alaealise eraldamine kodust, sh. piiratud ajaks, kasuperesse suunamine.
3. Paindlikud võimalused hariduse omandamiseks – haridussüsteemi ühekülgsus, vajadus erinevate alternatiivsete võimaluste järele tava- ja erikooli vahel kuni igas maakonnas vastava (struktuuride)võrgustiku loomiseni (31%):
  - Erikooli ja tavakooli vahepealseid alternatiivseid võimalusi, sh. rohkem erineva profiiliga koole; erikoolide erinev tase; „*suur vajadus on õpilaskodude või internaatkoolide järele, kuhu suunata lapsed, kellel puuduvad kodus normaalsed tingimused, st. nende tingimuste täitmisel saaks laps õppida (ennetada suurte probleemide tekkimist)*”; „*abiks oleks see, kui saaks kohaldada individuaalset õpiabi või toetatud õppimist, õpiabikeskuseid vms tuleks luua*”; individuaalsed programmid õpiraskuste ja kohanemiskeskuste ületamiseks; „*sõjaväe juures võiks olla selline sõjalise korraga kool, kus füüsiline koormus ja positiivne eeskuju sunnib noori mõtlema oma tegude üle*”; „*neid võiks olla palju rohkem ja igas maakonnas võiks olla oma erikool, internaatkool, sõltuvusprobleemidega laste jaoks regionaalsed võõrutuskeskused, samuti alaealiste seksuaalväärkohtlejate jaoks eraldi keskused koos programmidega*”.
  - Paindlikum suunamise võimalus, sh. sobivasse kooli suunamine (tihti jääb praegu vanema vastuseisu tõttu õigeaegselt tegemata); suunamine pere juurest ära õpilaskodusse või internaatkooli (mõningatel juhtudel peaks olema alaealiste komisjonil õigus suunata ilma lapsevanema nõusolekuta); tingimisi erikooli suunamine.
4. Tugisüsteemid, vaba aja sisustamine (26%):
  - kohustuslik ravile suunamine, sh. psühhiaatiline ja uimasti-sõltuvusest vabanemiseks;
  - leping kohaliku omavalitsusega elukoha ja keskkonna ajutiseks muutmiseks;
  - spetsialistide nõustamise kättesaadavus;
  - tugisõjaväe – sh. mentorlusprogrammides osalemine, mentori määramine (neid pole);
  - vaba aja sisustamine, sh. osalemine huvialaringis või treeningrühmas, töökogemus.

Lisaks konkreetsematele näidetele puuduolevatest mõjutamise vahenditest, kinnitasid 4 vastajat üldiselt lisavõimaluste vajadust (konkreetsete näidetega täpsustamata), samas kui 3 vastaja hinnangul piisab olemasolevatest mõjutusvahenditest.

Kohalike omavalitsuste esindajatest töid konkreetseid näiteid väga vähesed, need hõlmasid (3 vastust):

- kool, kuhu saaks suunata koolikohustuse mittetäitjat;
- rahatrahv vanematele;

- vahend alaealise mõjutamiseks, kelle puhul ei ole toonud kasu teiste vahendite rakendamine ja ta on ohtlik – sunniviisiline rehabiliteerimine (narkoasutuses).

Alaealiste seaduslikel esindajatel paluti pakkuda, milliseid mõjutusvahendeid võiks praegusesse nimistusse veel lisada. Küsimusele vastanuid oli nii alaealiste kui ka nende seaduslike esindajate hulgas vähe. Pakuti välja järgmisi variante: „*valvega keskuste rajamine; tasuta sport; tööga kindlustamine; vaba aja sisustamine; sellised koolid, et kodus ja koolis oleks rangem kord; vabaduse piiramine; rohken projekte; noorte kohvikud ja diskod; rääkida koolis, millised karistused järgnevad õiguserikkumistele ja pidev kontroll ja töö komisjoni liikmetega*”.

Fookusgrupis osalenud spetsialistid rõhutasid mõjutusvahendite mitmekesistamise osas ennekõike suurema arvu noortekodude loomise vajadust, noortele võimaluste loomist toetatud töötamiseks ning erikoolisüsteemi diferentseerimist näiteks diferentseeritud osakondade loomist (erineva režiimiga, erinevale sihtgrupile mõeldud) praegustes erikoolides.

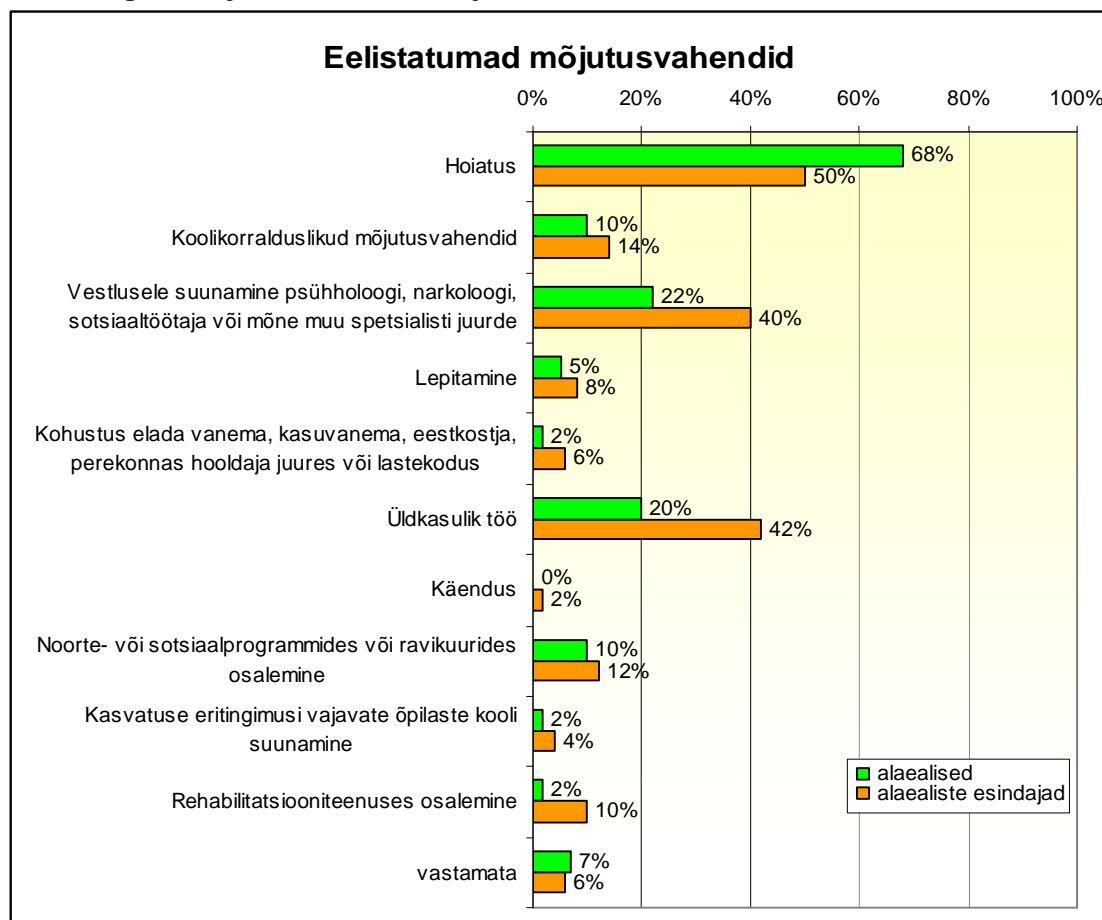
Kokkuvõtvalt võib öelda, et lisavõimaluste vajadust tunnetatakse ennekõike seoses alaealiste hariduse omandamise probleemidega (sh. alternatiivsed lahendused spetsiifiliste õppeasutuste või-programmide näol ja olemasolevate võimaluste paindlikuma kasutamisega) ning tuuakse esile tänase haridussüsteemi jäikust, mis ei taga piisavalt võimalusi probleemsemate noortega tegelemiseks ning nende haridustee jätkamiseks. Teiseks rõhutatakse lapsevanemate-perekonna mõjutamise lisavajadusi (alates ükskõiksuse murdmisest kuni eriabini). Samuti peetakse oluliseks erinevate tugisüsteemide loomist.

Mõjutusvahendi valik ja täitmine

Nii alaealistel õiguserikkujatel kui ka nende seaduslikel esindajatel paluti nimetada, millise mõjutusvahendi valiksid nad enda (poolt esindatavale lapse)le. Mitmed vastajad nimetasid mitut võimalikku eelistust.

Mõjutusvahendina valiks ülekaalukalt 68% alaealistest õiguserikkujatest enda jaoks hoiatuse. 22% eelistaks vestlusele suunamist ning 20% üldkasuliku töö tegemist. Mõjutusvahendina eelistaks 50% alaealiste seaduslikest esindajatest enda poolt esindatava lapse suhtes hoiatust. 42% vastajatest näeks heameelega mõjutusvahendina üldkasulikku tööd ning 40% eelistaks vestlusele suunamist spetsialisti juurde. Ülejäänud mõjutusvahendid jäid oma esinemissageduselt madalamale.

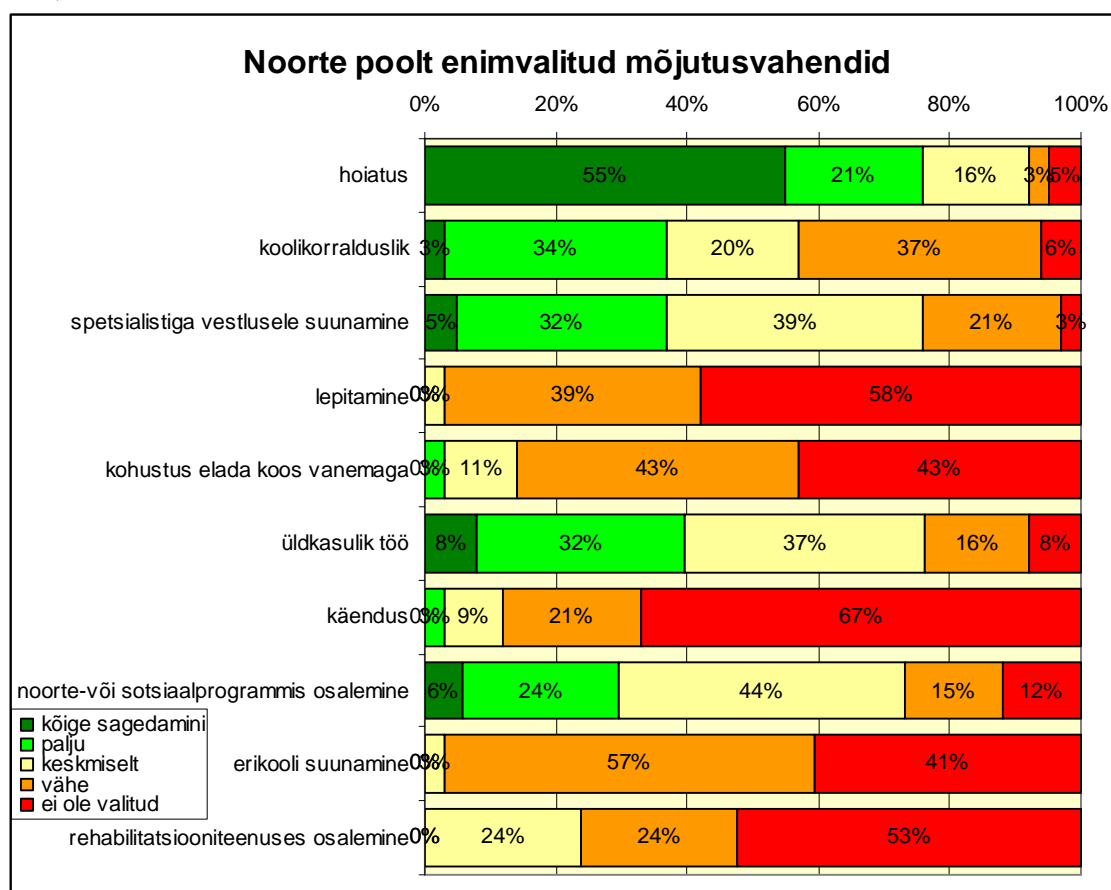
Joonis 88. Millise mõjutusvahendi valiksid enda (esindatava lapse) jaoks, vastavalt alaealised õiguserikkujad, n=87; alaealiste õiguserikkujate seaduslikud esindajad, n=50; %

Antud vastuste põhjal võib öelda, et laias laastus järgis alaealiste valik (endale) mõjutusvahendi osas nende hinnangut mõjutusvahendi mõjususele. Kuigi endale valiks alaealistest suurim osa nende enda hinnangul mõjusatest mõjutusvahenditest vestluse (mõjus 20%, valiks 22%) ja teatud juhtudel mõjusaks hinnatud hoiatuse (mõjus 34%, valiks 68%), siis koolikorraldusliku mõjutusvahendi valiks vaid kümnendik alaealistest (mõjus 20%, teatud juhtudel mõjus 22%). Alaealiste seaduslikud esindajad valiksid oma (enda esindatavale) lapsele mõjusateks hinnatutest selgesti leebemad mõjutusvahendid, sh. mõjusaks hinnatutest üldkasuliku töö või vestluse (vastavalt 40% ja 42%) ja enim hoiatust (50%), mida hinnati mõjusaks teatud juhtudel (44%). Samas nt. noorte- või sotsiaalprogrammides osalemist hindasid mõjusaks 2 korda rohkem esindajaid kui seda valiks oma lapsele (mõjus 26%, valiks 12%).

Vastajatel paluti vabalt täpsustada, miks nad valiksid just selle mõjutusvahendi enda või enda poolt komisjonis esindatud lapse jaoks. Alaealised vastajad (kokku 30) leidsid kõige enam (33%), et valiksid just selle mõjutusvahendi, kuna see on nende osas tõhus, õpetlik ja annab tulemusi. Näiteks vastati: „*sest see on minu arvates tõhus*“, „*et sellest ma õpiksin*“, „*annab võimaluse järele mõelda ja järeldusi teha*“, „*sest see aitab paremini käituda*“ ja „*sest kui osaleda rohkem igal pool, ei tehta ka nii palju pättust*“. Viis vastajat tõid välja, et valiksid antud mõjutusvahendi, kuna see on nende jaoks kerge ja meelepärane täita („*minule kõige meelepärased*“, „*kõige kergem*“, „*sest siis ma ei pea midagi tegema*“). Alaealiste seaduslikest esindajatest vastas küsimusele mõjutusvahendi valiku kohta 37 vastajat. Neist suurim osa (41%) viitasid oma vastustes valitud mõjutusvahendi efektiivsusele ja loodetud muutuste toomisele, nt. „*uus ja lootustandev meeskonnatööle tuginev mõjutusvahend*“, „*ühiskondlik kasulik töö tuleb abiks, samuti vestlus spetsialistiga*“, „*mõjub kõige paremini*“. 16% seaduslikest esindajatest püüdsid oma vastustes last õigustada ja põhjendada leebema mõjutusvahendi valikut, nt. „*laps kaasati õiguserikkumisele ja ta on oma väärtust aru saanud*“, „*sest olen veendunud, et minu laps ei ole potentsiaalne kurjategija*“, „*sest esimesel korral piisab sellest*“.

Joonis 89. Milliseid mõjutusvahendeid on noored alaealiste komisjonides enim valinud, alaealiste komisjonide esindajad, n=38, %

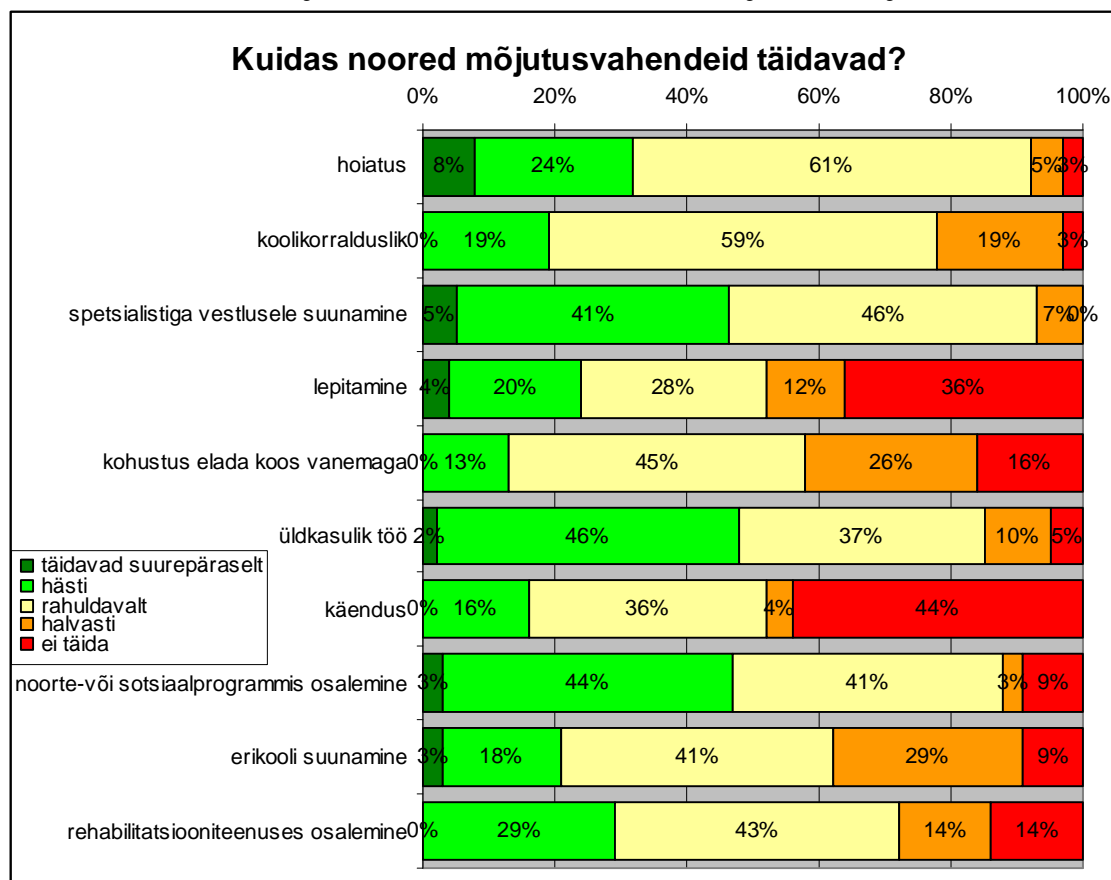

Antud vastuste tegelikkusega kõrvutamiseks (sh. ka potentsiaalsete muutuste markeerimiseks), paluti alaealiste komisjonide esindajail välja tuua alaealiste komisjonis enimvalitud mõjutusvahendeid.

Alaealiste komisjonide esindajate kinnitusel on noorte selgeks eelistuseks mõjutusvahendina hoiatus, mida valitakse kõige sagedamini üle poolte komisjonide esindajate hinnangul. Järgnevad üldkasulik töö, spetsialistiga vestlus, koolikorralduslikud mõjutusvahendid ning noorte- või sotsiaalprogrammis osalemine, mida valitakse kõige sagedamini või palju kokku 30%-40% alaealiste komisjonide esindajate hinnangul. Taoline valik järgib laias laastus ka sihtgrupi hinnangut mõjusatest mõjutusvahenditest. Vähim valitakse käendust, lepitamist ja rehabilitatsiooniteenuses osalemist (sh. ei ole neid valitud 53-67% hinnangul), aga ka kohustust elada vanema juures või erikooli suunamist.

Alaealiste komisjonide esindajatel paluti hinnata, milline on alaealiste õiguserikkujate roll mõjutusvahendi kandmise ajal ja kuidas nad neile määratud mõjutusvahendit täidavad. 60% komisjonide esindajate arvates on alaealine õiguserikkuja mõjutusvahendi kandmise ajal pigem passiivne karistatav. Ligikaudu veerand vastajatest arvab, et alaealine on siiski pigem aktiivne protsessis osaleja ja ettepanekute tegija.

Joonis 90. Kuidas noored mõjutusvahendeid täidavad, alaealiste komisjonide esindajad, n=38,%

Mõjutusvahendi noorte poolse täitmise osas sai kõrgemaid hinnanguid enim hoiatuse täitmine (8%), ent ka selle osakaal oli üldpildis kaduvväike. Tervikuna proportsionaalselt suurima hea hinnangu said aga vestlus spetsialistiga (46%), üldkasulik töö (48%) ja noorte-või sotsiaalprogrammis osalemine (47%). Halvasti täidavad alaealised õiguserikkujad ca veerandi vastanute hinnangul erikooli ja elukohaga (kohustus elada koos vanemaga, eestkostjaga) seotud mõjutusvahendeid, 19% kinnitusel ka koolikorralduslike mõjutusvahendeid. Nõrgima hinnangu andsid alaealiste komisjonide esindajad lepituse ja käenduse täitmisele, mille osas oli ka suurim 'ei täida' vastuste osakaal.

Seejuures on oluline meeles pidada erinevate mõjutusvahendite rakendamissagedust, kus käenduse ja lepituse osakaal (lisaks erikooli suunamisele ja kohustusele elada vanema/eestkostja juures) on kaduvväike, mille põhjustena on uuringus välja toodud muuhulgas antud mõjutusvahendi reaalse rakendamisega seotud probleemid rakendajate vähesusest/puudumisest tulenevalt jms, mistõttu sisaldab 'ei täida' tõenäoliselt ka antud mõjutusvahendi tegeliku rakendamatus probleemi.

Alaealiste komisjonide esindajate hinnangud mõjutusvahendite täitmisest noorte poolt kattuvad üldiselt erinevate osapoolte hinnangutega mõjutusvahendite sobivusest alaealistele. Üldkasulik töö (48% hästi või suurepäraselt), noorte- või sotsiaalprogrammis osalemine (47% hästi või suurepäraselt) ja spetsialistiga vestlusele suunamine (46% hästi või suurepäraselt) joonistuvad selgesti välja kõige paremini täidetavate mõjutusvahenditena. Samas kõige enam määratud mõjutusvahendi - hoiatuse - täitmist hindab heaks või suurepäraseks vaid 30% vastanutest.

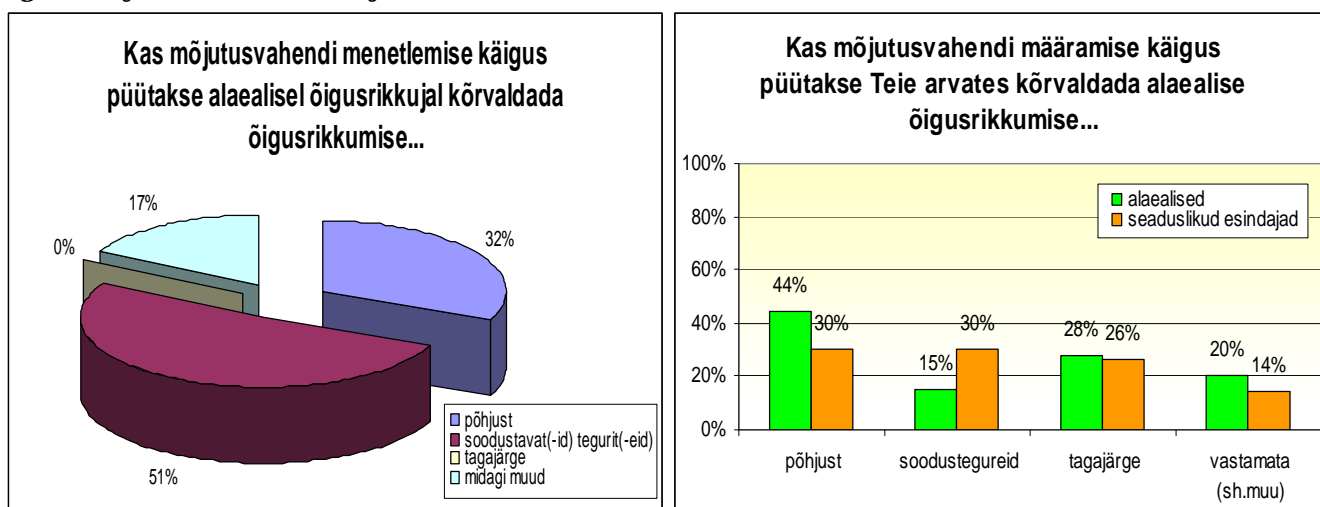
2.6.2. Mõjutusvahendite kohaldamise protsess

Alaealiste komisjoni peamine fookus õiguserikkumise menetlemisel

Alaealiste komisjonide menetlusprotsessi osas analüüsiti alaealiste komisjonide toimimist, millistele teguritele pööratakse enim tähelepanu alaealise asja arutamisel alaealiste komisjonis, kuidas on korraldatud asja arutamine ja menetlus. Samuti analüüsiti, millisenäeavad vastajad enda ja enda esindaja/ esindatud lapse rolli alaealiste komisjonis õiguserikkumise arutelul, kuivõrd said nad avaldada oma arvamust komisjonis ja kuivõrd sellega arvestati. Samuti tunti huvi vastajate esindatud laste osas kohaldatud mõjutusvahendite, nende täitmise ja täitmise kohta saadud tagasiside vastu.

Esmalt analüüsiti, missugune on üldisem mõjutusvahendi kohaldamise eesmärk. Peaaegu poolte komisjonide esindajatest vastanute arvates püütakse mõjutusvahendi menetlemise käigus kõrvaldada alaealiste õiguserikkumist soodustavaid tegureid (51%). Kolmandiku vastanute arvates püütakse mõjutusvahendi menetlemise käigus kõrvaldada eelkõige õiguserikkumise põhjust.

Joonised 91 ja 92. Kas mõjutusvahendi menetlemisel püütakse alaealisel õiguserikkujal kõrvaldada õiguserikkumise... vastavalt (vasakul) alaealiste komisjonide esindajad, n=41; (paremal) alaealised õiguserikkujad, n=87, ja alaealiste õiguserikkujate seaduslikud esindajad, n=50;%

Erinevalt nii alaealiste komisjonide kui noorte seaduslike esindajate arvamusest, püütakse alaealiste vastajate enamuse hinnangul alaealiste komisjonis kõrvaldada ennekõike alaealiste õiguserikkumiste põhjuseid (44%). Sama hinnangut jagavad võrdselt kolmandik alaealiste esindajaid ja alaealiste komisjonide esindajaid, kelle hinnangul tegeletakse ennekõike õiguserikkumise põhjustega. Kui alaealiste komisjonide esindajate hinnangutes on selgesti domineerivaks tegelemine soodusteguritega, siis alaealiste seaduslike esindajate arvamused jagunevad küllalt võrdselt nii põhjustele, soodusteguritele kui tagajärgedele keskendatusele õiguserikkumise menetlemisel alaealiste komisjonis. Noortest nimetab soodusteguritele keskendumist komisjonis 15% vastanutest. Alaealiste õiguserikkujate arvamused jagunevad laias laastus kaheks, kus suuruselt teine grupp alaealisi õiguserikkujaid (28%) arvab, et komisjonis püütakse tegeleda õiguserikkumise tagajärgedega, mis on alaealiste õiguserikkujate seaduslike esindajate hinnangutes esindatud peaaegu samaväärse osa vastajate poolt, ent komisjonide esindajatest ei nimeta seda ükski vastaja.

Alaealiste komisjoni esindajad pidasid fookusgrupi arutelude käigus õiguserikkumiste põhjustega tegelemist väga oluliseks. Üks osaleja nentis: „*ometi on see nii oluline nende põhjustega tegeleda. Katsu sa siis tulemust saavutada, kui sa põhjuseid ei tea. Põhjuse teadasaamine on väga oluline tulemuse saavutamiseks*“. Üks alaealiste komisjoni sekretär leidis, et alaealiste probleemkäitumise põhjuste kohta võiks Eestis laialdasemalt teaduslikke uurimusi teha: „*Selle koha pealt oleks vaja teha mõningaid uuringuid. Midagi on ka juba tehtud, aga olen pakkunud*

sinna ülikooli veel. Näiteks meie komisjonil pole veel uuritud ühtegi last. Et mis põhjustel on ta tulnud ja milline on ta peretaust. Väga oleks vaja teha.“

Samas põhjendasid alaealiste komisjonide esindajad soodusteguritele keskendumist, sellega, et sageli ei ole komisjonil võimalik noorte probleemkäitumise põhjustesse süüvida. Fookusgrupis osalejad tõid välja mitmeid takistavaid tegureid. Ühe olulisema tegurina toodi välja ajapuudust alaealiste komisjoni istungil. Näiteks tõi üks alaealiste komisjoni sekretär välja, et „*Väga põhjalikult me muidugi ei jõua, sest meil on pool tundi ja natuke rohkem ühe lapse jaoks aega. Ikkagi me püüame selgitada vestluse teel, lapsevanem, laps ja kool. Ja analüüsida, esimene osa ongi sellest, et miks ta sinna sattus. Aga sellist põhjalikku taustuuringut ei jõua teha. Dokumendid on meile väga suureks abiks“.* Ka teine arutelu osaleja leidis, et ajapuudusel ei jõua alati noorte probleemide põhjustega tegeleda: „*Kui komisjoni esimees loeb liikmetele, kellel on niigi vähe aega ja järjekord ukse taga – nad ei suuda üldse süveneda probleemidesse... Samuti leiti, et „me ei jõuagi [põhjusteni], sest me saadame lapse ju psühhiaatri vestlusele, tema eesmärk on põhjusteni jõuda“.*

Teise tegurina toodi välja, et sageli ei ole komisjoni istungil võimalik alaealiste probleemkäitumise põhjustest aru saada. Näiteks tõi üks alaealiste komisjoni sekretär välja, et „*Väga oluline on see, et ega me alati ei saagi teada neid põhjuseid. Ei oska see laps ise öelda, kust see algas. Vaatad vahel, et lapse iseloomustuses toimus mingi murrang sel aastal. Ei oska lapsevanem selgitada, ei oska laps selgitada. /.../ Tihtipeale me lihtsalt ei jõua nende põhjusteni“.*

Pigem jõutakse õiguserikkumise põhjusteni nõ. selgemate juhtumite korral, nt. „*põhjusteni me eriti ei jõua /.../ ... aga ei saa öelda, et me päris ei jõua. On ka selgeid pilte, kus sa näed, et lapse psüühiline areng on probleemne ja ta pole kordagi arsti juures käinud. Tervislikud asjad. Just sellised kooli õpivõimalused, imelik, et meie saame seal küll vahel paika panna, aga kool pole näinud“.*

Samas rõhutati, et pigem on probleemiks tagasiside puudumine spetsialistidelt alaealiste komisjonile, mis on muuhulgas seotud ka andmekaitsega jms, raskendades alaealiste komisjoni tööd ja tulemuslikkust näiteks korduvrikkumiste menetlemisel. Nii keskendubki alaealiste komisjon sageli õiguserikkumiste soodustavatele teguritele, kuna „*...dokumentidega tulevad tegurid kätte – iseloomustus, peretaust. Üks vanem käib Soomes tööl, kuu aega isa ära, ema vahetustega tööl, laps järelevalveta ja ongi kõik. Mida me teeme? Ema peaks olema kodus. Suunasime pikapäevarahma, kool saab kell kolm läbi, vähemalt on kaks tundi siis seal. Rohkem mitte midagi teha ei saa“.* Alaealiste puhul määrab keskkond ise väga palju. Seega nentisid uuringus osalenud, et alaealiste komisjon keskendub teguritele, „*milleni ta ulatub“*, samas on mitmed tegurid ja nende mõjutamine komisjoni tegevusväljast eemal.

Kriitilise tähtsuse omandab taas erinevate osapoolte koostöövalmidus ja sealhulgas ka kontakti saavutamine alaealisega/tema esindajaga – „*kas hakatakse sisuliselt rääkima*‘. Sisulise arutelu võimaldamiseks (selleks eelduste loomisel) on kasutatud ka küllalt nutikaid lahendusi, fookusgrupis osalenu tõi järgmise näite: „*Me olime vahest nii ette ka arutanud, et mõelda, kuidas arutelu saaks normaalselt toimuda, kui on selline vanem, kes räägib tund aega järjest, lapsele sõna ei anna. See oli /.../ perekond ja me kutsusime tõlgi istungile lihtsalt sellepärast, et muidu me ei saa jagu sellest asjast. Ja siis oli nii, et kui ema jõudis kolm lauset öelda, juba oli ennast vihaseks rääkinud, siis kohtutõlk ütles: „oodake, ma tõlgin“. Ja võttis tempo maha, siis sai sõna lapsele ja laps jõudis ka midagi öelda, enne kui ema uuesti hakkas. Me saime täiesti normaalselt seda arutada, aga selle triki peab enne välja mõtlema, et kuidas saab“.*

Kõigilt uuringus osalenud alaealiste komisjonide esindajatelt paluti ka selgitusi, mis on nende hinnangul vastavalt õiguserikkumise põhjuste, soodustavate tegurite või tagajärgede leevendamise/kõrvaldamise õnnestumise või ebaõnnestumise põhjused.

Alaealiste komisjonide esindajate hinnangul on ühelt poolt õiguserikkumise põhjuste ja soodustavate tegurite kõrvaldamise/vähendamise õnnestumisel oluline alaealise enda motivatsioon ja valmisolek midagi olukorra muutmiseks ette võtta, millele peab lisanduma ka pere-lapsevanemate samasugune valmidus. Uuringus osalejad ilmestasid olukorda järgmiselt: „*alaealisele saab kohaldada sundtoomist, lapsevanemale ei saa midagi teha...“*, „*pere vähesed oskused toimetulekuks, vanemate ükskõiksus“*, samas „*avatud vestluse käigus kuulevad pereliikmedki üksteiselt asju, millest pole neil varem aimu olnud“*; „*efektiivne on olnud koduseks vestluseks kohustamine ja järgneval kohtumisel selle analüüsimine, alaealise poolt konkreetse tegevuse kohta lubaduse kirjutamine“*; „*alaealist ümbritsevat keskkonda ei saa muuta ainult alaealiste komisjon, on vaja võrgustikku alates vanematest“*.

Teisalt on möödapääsmatu muutumist/õiguserikkumise vääruse mõistmist soodustava keskkonna loomine ja reaalse huvi ülesnäitamine noore suhtes, alates tähelepanust noorele kuni suunava tegevuseni. Viimane viitab selgesti nii tugivõrgustiku toimimise kui ka ressursibaasi olemasolu kindlustatuse vajalikkusele (sh. Inimressursid ja aeg). Edukat õiguserikkumistega tegelemist iseloomustasid uuringus osalenud suurel määral läbi vastastikuse motiveerituse ja koostöö: „*hea võrgustikutöö - kõigi asjaosaliste kohalolek. Piisavalt põhjalik eeltöö ja piisavalt planeeritud aega alaealise asja arutamiseks*”, „*kui alaealine ise ja tema pere on koostööaltid; kui võrgustik on olemas ja töötab "sama jalga" (sõbrad - kool - sotsiaaltöötaja)*”.

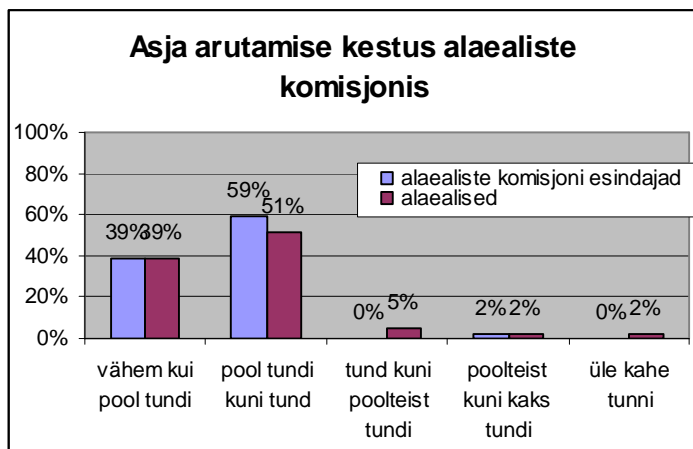
Laiemate muutuste esilekutsumiseks peavad eeldused olema loodud juba laiema komisjonide tegevuskeskkonnas, selle puudulikkusest tulenevad takistused ka komisjoni töös, sh. „*seadusandluse puudulikkus, vähe spetsialiste või ebakompetentsed spetsialistid*”. Oluline on süsteemne töö, mida on aga keeruline teostada olukorras, kus „*...ei ole inimressursi. Kohalikus omavalitsuses on üks inimene, näit. sotsiaalnõunik, kes tegeleb lastekaitse, noorsootöö, erinoorsootöö, alaealiste komisjoniga, puuetega inimestega ja vanuritega*”. Seega, võrgustiku mistahes osapoolte koostöövalmiduse puududes lisab see juhtumite sügavuti lahendamisele lisaülesandeid ja -töid, mis lisanduvad sageli juhtumite arvu rohkusest tulenevalt märkimisväärse koormusega alaealiste komisjonide liikmetele. Sageli tuuakse lisatakestustena välja ka reaalsete võimaluste puudumine selliseks tööks, sh. lapsevanematele suunatud mõjutusvahendite puudumine, koostöövõrgustikku kaasamiseks hoobade ja vahendite puudumine, potentsiaalsete abistajate-võrgustiku liikmete (sh. erialaspetsialistid, 3.sektori organisatsioonid jt) vähesus jms.

Seega tulid taas ilmekalt esile võrgustikupõhisuse kui alaealiste komisjoni toimimisel sisseprogrammeeritud kõigi osapoolte motiveeritus tulemuslikkuse saavutamiseks. Seda omakorda peab toetama positiivse(te)le muutus(t)ele suunatud ja selle saavutamist toetava keskkonna olemasolu. Mida enam on nõus 'avanema' alaealine ja tema esindaja(d) ning valmis ja kompetentsed abipakkujad (sh. partneritevaheliseks koostööks), seda suurem on potentsiaal edukaks lõpptulemuseks.

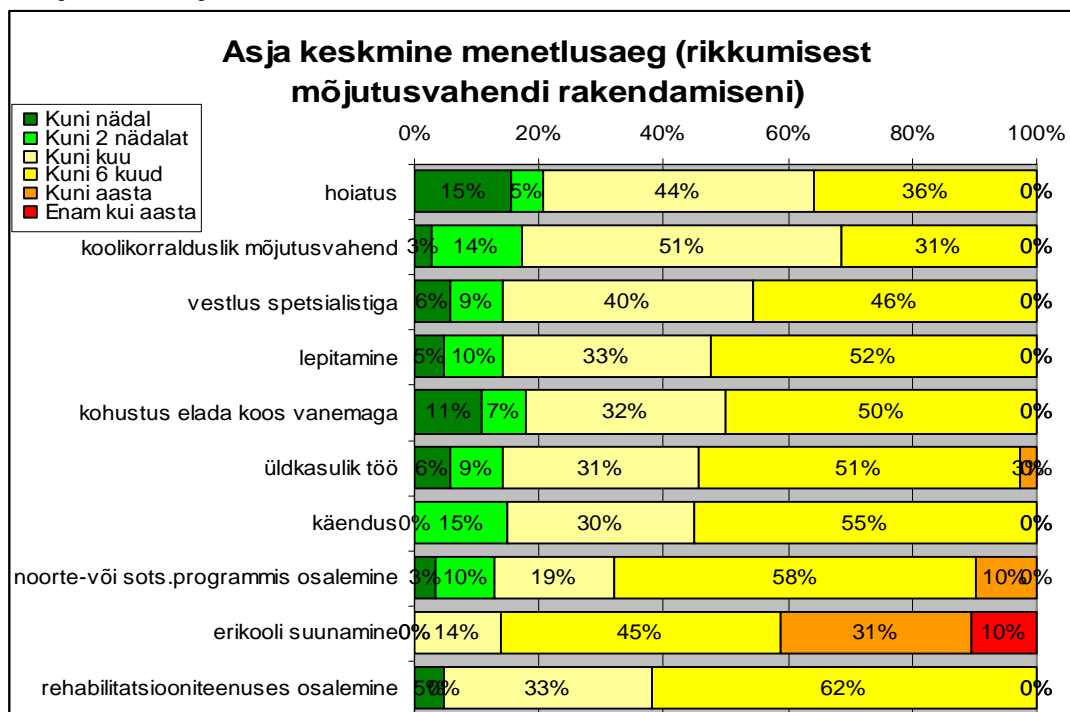
Õiguserikkumise arutelu alaealiste komisjonis

Õiguserikkumise asja arutamise ajalises kestuses on ühtemeelt nii alaealised õiguserikkujad kui ka komisjonide esindajad, kellelt küsiti vastavalt, kui kaua kulus Sinu asja arutamisele/kui kaua kulub keskmiselt asja arutamisele aega alaealiste komisjonis. Enamasti kulub alaealise asja arutamisele komisjonis kuni tund aega (kokku 83%), sh. pool tundi kuni tund veidi enam kui poolte vastanute hinnangul ja alla poole tunni kolmandiku vastanute kinnitusele.

Joonis 93. Kui kaua kestab ajaliselt alaealise õiguserikkumise asja arutamine alaealiste komisjonis, vastavalt alaealiste komisjonide esindajad, n=44; alaealised õiguserikkujad, n=82;%

Joonis 94. Kui pikk on keskmiselt asja menetlemise aeg (kauga kulub rikkumisest mõjutusvahendi rakendamiseni), alaealiste komisjonide esindajad, n=39; %

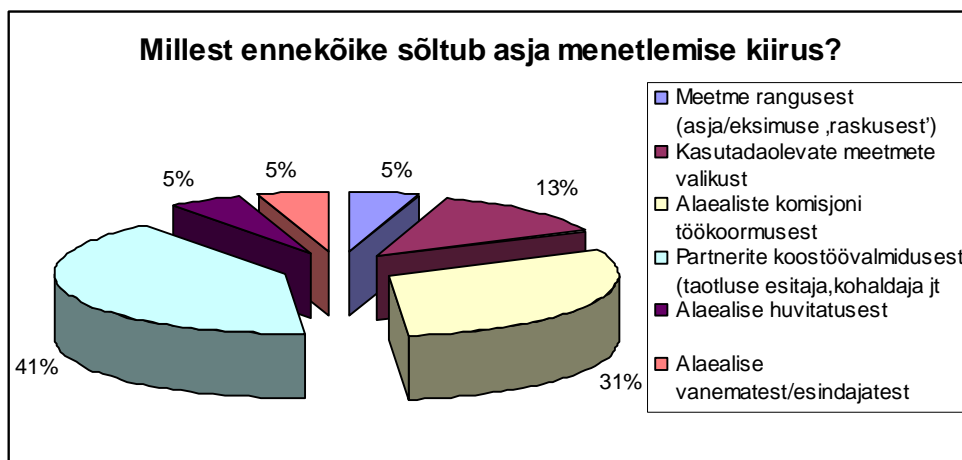

Alaealise õiguserikkumise asja keskmine menetlemise aeg – rikkumisest mõjutusvahendi kohaldamiseni – on tavaliselt kuni kuust poole aastani. Kuni nädalaga jõutakse rikkumisest mõjutusvahendi rakendamiseni vaid väheste vastajate hinnangul, sh. enim mõjutusvahendina hoiatuste (15%) ja kohustuse elada lapsevanema/eestkostja juures (11%) kohaldamisel. Kuni nädalaga ei jõuta rakendada käendust ega suunata erikooli (viimase puhul oluliselt erinev menetlus). Erikooli suunamise korral eristub asja menetlusaeg ka kõige optimistlikumate vastajate hinnangutes oluliselt kõigi teiste mõjutusvahendite kohaldamisest, kus 14% vastajate hinnangul jõutakse mõjutusvahendi rakendamiseni keskmiselt kuni kuu aja möödudes õiguserikkumisest, veidi alla poolte hinnangul kuni poole aasta ja kolmandiku arvamuse kohaselt kuni aasta möödudes, kümnendiku hinnangul aga enam kui aasta möödudes.

Keskmiselt kuni 2 nädalaga suudetakse alaealiste komisjonis lahendada 20% vastajate kinnitusel juhtumid, kus mõjutusvahendiks on hoiatus või kohustus elada koos vanemaga, ning u. 15% arvates, kus mõjutusvahendiks on koolikorralduslik mõjutusvahend, vestlus spetsialistiga, lepitamine, üldkasulik töö, käendus, noorte-või sotsiaalprogrammis osalemine. Ligi poolte vastajate kinnitusel jõutakse mõjutusvahendi kohaldamiseni poole aasta jooksul hoiatuse, 40% koolikorralduslike mõjutusvahendite ja vestluse ning kolmandiku lepituse, kohustuse elada vanema (eestkostja) juures, üldkasuliku töö, käenduse või rehabilitatsiooniteenuses osalemise puhul. Juhtumitest, kus mõjutusvahendiks määratakse reabilitatsiooniteenuses osalemine, jõutakse rikkumisest mõjutusvahendi kohaldamiseni ligi 40% juhtudest kuni poole aasta jooksul, noorte- või sotsiaalprogrammis osalemise puhul vastavalt ligi kolmandiku ja erikooli suunamise puhul 14% juhtumite osas.

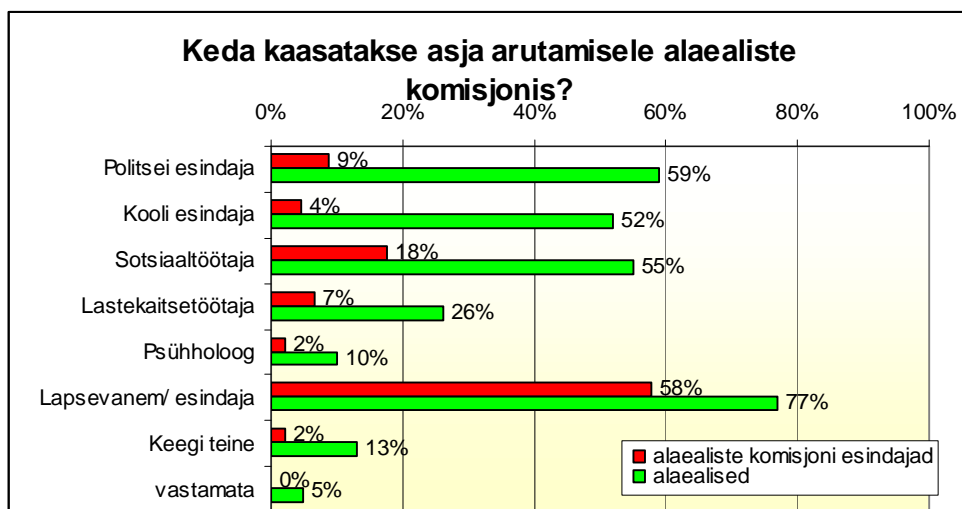

Joonis 95. Millest ennekõike sõltub alaealise õiguserikkumise asja menetlemise kiirus, alaealiste komisjonide esindajad, n=39; %

Suurima osa alaealiste komisjonide esindajate hinnangul sõltub õiguserikkumise asja menetlemise kiirus ennekõike alaealiste komisjoni partnerite koostöövalmidusest (taotluse esitaja, kohaldajad jt) (41%) ja ligi kolmandiku hinnangul alaealiste komisjoni töökoormusest. Teiste tegurite määravat rolli menetluse kiirusele nimetavad vähesed vastanud, sh. veidi üle kümnendiku toob esile kasutada olevate meetmete valiku.

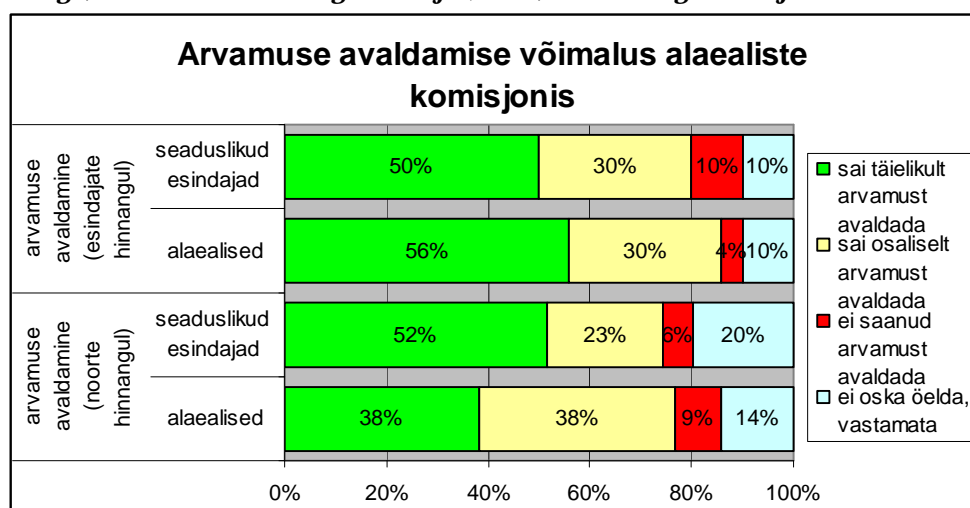
Joonis 96. Keda kaasatakse/kaasati Sinu asja arutamisele alaealiste komisjonis, vastavalt alaealiste komisjonide esindajad, n=45; alaealised õiguserikkujad, n=87; %

Alaealiste selge enamuse hinnangul kaasati tema õiguserikkumise asja arutelule alaealiste komisjonis tema lapsevanem/esindaja (77%), mida kinnitab ka alaealiste komisjonide esindajate enamuse (58%). Üle poolte alaealistest õiguserikkujatest ütles, et tema asja arutelule alaealiste komisjonis kaasati politsei esindaja, sotsiaaltöötaja või kooli esindaja ning neljandiku kinnitusel kaasati arutelule lastekaitsetöötaja. Alaealiste komisjonide esindajate hinnangutes olid teisel kohal sotsiaaltöötaja kaasamine (18%), kellele järgnesid politsei esindaja ja lastekaitsetöötaja jt, ent nende mainimissagedus oli juba alla 10%. Üldplaanis järgivad hinnangud sama trendi, kus jõuliselt on esikohal lapsevanemad/ esindajad ning neile järgnevad politsei esindajad ja sotsiaaltöötajad.

89% komisjonide esindajate hinnangul küsib alaealiste komisjon alati alaealise õiguserikkuja või tema esindaja arvamust. 11% vastajate väitel küsitakse lapse või seadusliku esindaja arvamust mõnikord.

Joonis 97. Kuivõrd saite Teie ja Teie esindatav alaealine/Teie esindaja avaldada oma arvamust alaealiste komisjoni istungil; vastavalt alaealised õiguserikkujad, n=87; alaealiste õiguserikkujate seaduslikud esindajad, n=50; %

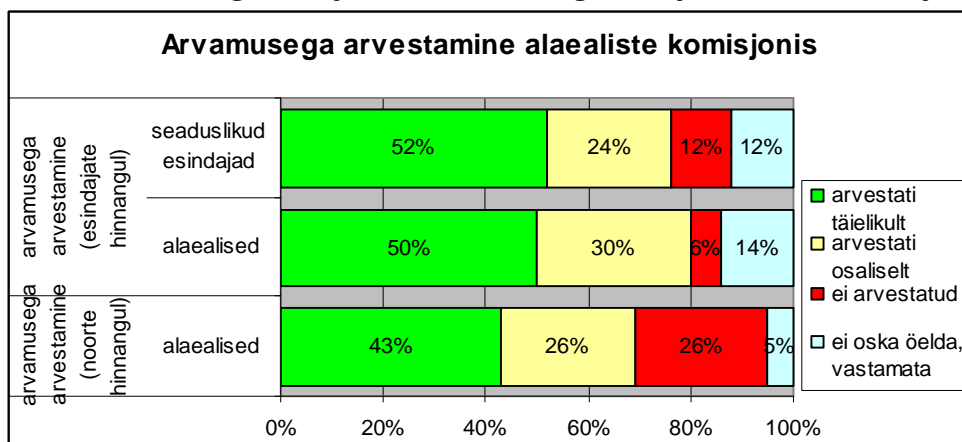
Võrdselt 38% alaealistest õiguserikkujatest sai enda väitel alaealiste komisjoni istungil avaldada oma arvamust osaliselt või täielikult. Vaid 9% leiab, et ei saanud istungi vältel üldse oma arvamust avaldada. Seaduslik esindaja sai alaealiste sõnutsi täielikult oma arvamust avaldada 52% juhtudest. 23% vastajatest arvas, et tema seaduslik esindaja sai istungil osaliselt oma arvamust avaldada ning 6% vastanutest leidis, et seaduslik esindaja ei saanud võimalust oma arvamust avaldada. Seega, kolmveerandi noorte hinnangul saavad nii nemad ise kui nende esindajad komisjoni istungil oma arvamust avaldada, erinevus ilmneb selle avaldamise ulatuse võimalikkuses, kus on noorte hinnangul eelistatumas olukorras nende esindajad (poolte noorte hinnangul said lapsevanemad oma arvamust täielikult avaldada).

Oma arvamust said nende endi kinnitusel alaealiste komisjoni istungil täielikult avaldada pooled alaealiste seaduslikest esindajatest (50%). Osaliselt sai arvamust avaldada 30% ning kümnendik (10%) ei saanud üldse oma arvamust avaldada. Esindatav laps sai täielikult oma arvamust avaldada 56% hinnangul. Osaliselt sai arvamust avaldada 30% vastajate esindatav laps ning vaid 4% vastajatest on arvamusel, et nende poolt esindatav laps ei saanud avaldada oma arvamust komisjonis.

Seega, seaduslike esindajate hinnangud arvamuse avaldamise osas on noortest kõrgemad ning praktiliselt võrdsed nii alaealiste kui nende endi võimaluse osas arvamust alaealiste komisjonis avaldada. Nii võib öelda, et kui seaduslike esindajate võimaluste osas oma arvamust avaldada, on hinnangud sarnased, siis alaealiste puhul tundub seaduslikele esindajatele, et ka alaealistel on sarnased võimalused, mida aga noored ise ei kinnita. Seaduslike esindajate hinnangud langevad kokku ka alaealiste komisjonide esindajate arvamusega.

52% alaealiste seaduslike esindajate arvates arvestati nende arvamust alaealiste komisjoni otsuse tegemisel täielikult. 24% vastanute arvamust arvestati osaliselt, 12% arvamust ei arvestatud. Alaealiste arvamust arvestati nende esindajate hinnangul otsuse tegemisel täielikult 50% juhtudest. Osaliselt arvestati lapse arvamust 30% juhtudest ning üldse ei arvestatud alaealiste arvamust 6% vastajate hinnangul. Alaealistest vastajatest 43% leiab, et alaealiste komisjoni otsuse tegemisel arvestati nende arvamusega osaliselt. 26% vastajate arvamusega arvestati täielikult ja 26% arvamusega ei arvestatud üldse. Alaealiste või nende seaduslike esindajate arvamust võtab alaealiste komisjon arvesse alati või enamasti – 62% vastajate hinnangul. 38% leiab, et alaealiste või nende seaduslike esindajate arvamusega on arvestatud mõnikord.

Joonis 98. Kuivõrd arvestati alaealiste komisjonis otsuse tegemisel Teie ja Teie esindatava alaealise/esindaja arvamusega; vastavalt alaealised õiguserikkujad, n=87; alaealiste õiguserikkujate seaduslikud esindajad, n=50;%

Seega, seaduslike esindajate hinnangud nii alaealise kui tema enda arvamusega arvestamise osas on kõrgemad (76-80% vs 69%), sh. täielikult poolte hinnangul ja osalise arvestamise korral pigem lapse arvamusga (30% vs 24%). Samas noortest 43% kinnitab, et tema arvamusga arvestati täielikult, ning võrdselt veerand, nii osaliselt arvestamist kui ka mittearvestamist. Nende arvamust ei küsitud ega arvestatud 10-12% seaduslike esindajate hinnangul. Noortest ei küsitud 9% arvamus ega arvestatud 26% noorte arvamusga. Alaealiste komisjonide esindajate hinnang sihtgrupi arvamustega arvestamisest on kõrgem (62% kinnitusel arvestatakse alati või enamasti, 38% mõnikord).

Alaealiste õiguserikkujate ja nende seaduslike esindajate kaasatuse ja selle tunnetamise hindamiseks laiemalt õiguserikkumise menetlemisel ja lahendamisel alaealiste komisjoni koosoleku raames, paluti uuringus osalenutel määratleda alaealise ja alaealise seadusliku esindaja roll komisjoni arutelul. Enamuse alaealise seaduslike esindajate tegevust iseloomustab rohkem kui kolmandik komisjonide esindajatest kui konstruktiivset ja kaasatõotavat. 27% vastajatest toovad välja seaduslike esindajate soovimatuse vastutust võtta ning 22% kaitsepositsioonil olemise.

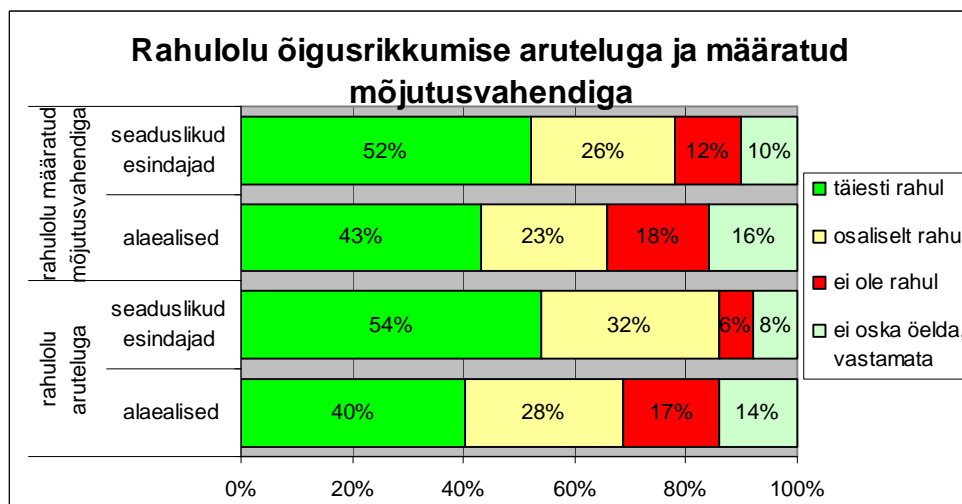
44% alaealiste seaduslikest esindajatest leidis, et vastaja esindatava alaealise roll alaealiste komisjonis otsuse tegemisel oli passiivne karistatav, 30% hinnangul oli alaealine aktiivne osaleja ja ettepanekute tegija mõjutusvahendi osas. Veerand vastajatest ei omanud seisukohta selles küsimuses. Vastaja enda roll alaealiste komisjoni otsuse tegemisel oli kolmandikul juhtudest passiivne kuulaja (32%). 36% vastajatest osales aktiivselt arutelus ja tegi omalt poolt ettepanekuid karistuse osas. Kolmandik vastajatest (32%) ei osanud oma seisukohta selles küsimuses avaldada.

Kolmandik alaealistest vastajatest (33%) leidis, et alaealiste komisjoni otsuse tegemisel oli nende roll peamiselt passiivne karistatav. 23% vastajatest leiab, et osales aktiivselt arutelus ja tegi ettepanekuid mõjutusvahendi osas. 44% ei osanud selles küsimuses oma arvamust väljendada.

Kokkuvõtvalt võib öelda, et enda ja esindatava alaealise aktiivset osalust alaealiste komisjoni istungil tunnetab kolmandik alaealiste seaduslikest esindajatest, mis ühtib ka alaealiste komisjonide esindajate vastava hinnanguga konstruktiivsetest ja kaasatõotavatest alaealiste esindajatest. Samal ajal alaealistest õiguserikkujatest tunnetab enda aktiivset osalust/ rolli alaealiste komisjoni koosolekul vaid alla veerandi vastanutest. Enda rolli passiivse kuulajana tunnetavad kolmandik alaealiste seaduslikest esindajatest ja passiivse karistatavana kolmandik alaealistest. Samas näevad alaealise rolli passiivse karistatavana koguni 44% alaealiste seaduslikest esindajatest. Seejuures on märkimisväärne kindlat seisukohta antud küsimuses mitteomavate vastajate osakaal – 44% alaealistest, samas alaealiste seaduslike esindajate vastustest ilmneb, et kui enda rolli ei oska määratleda kolmandik, siis alaealiste rolli tunnetatakse selgemini ja antud küsimuses ei oma seisukohta vaid neljandik.

Alaealiste komisjonide tööga rahulolu hindamiseks paluti alaealistelt ja nende seaduslikelt esindajatelt hinnangut õiguserikkumise arutamise ja määratud mõjutusvahendiga rahulolu kohta. Alaealiste komisjonis käinud noored ja nende esindajad andsid end puudutanud õiguserikkumiste arutamisele ja määratud mõjutusvahendile tervikuna positiivse hinnangu, sh. on kõrgemad seaduslike esindajate antud hinnangud.

Joonis 99. Rahulolu õiguserikkumise asja aruteluga ja määratud mõjutusvahendiga alaealiste komisjonis, vastavalt alaealised õiguserikkujad, n=87; alaealiste õiguserikkujate seaduslikud esindajad, n=50; %

Enda õiguserikkumise asja arutamise ja määratud mõjutusvahendiga jäi täielikult rahule 40% alaealistest, 28% on rahul osaliselt ja 17% enda küsimuse arutamise ja määratud mõjutusvahendiga jäi täielikult rahule 43% ankeedi täitnud alaealistest. Osaliselt jäi enda mõjutusvahendiga rahule 23% ja rahule ei jäänud 18% vastajaid. Enda poolt esindatud lapse määratud mõjutusvahendiga jäi täielikult (52%) või osaliselt (26%) rahule kokku 78% alaealiste seaduslikest esindajatest, rahulolematuid oli 12%. Enda poolt esindatud lapse asja arutamise ja määratud mõjutusvahendiga jäi täielikult (54%) või osaliselt (32%) rahule kokku 86% vastanutest, rahulolematuid oli 6%. Endale määratud mõjutusvahendiga jäi täielikult rahule 40% alaealistest, 28% on rahul osaliselt ja 17% enda küsimuse arutamise ja määratud mõjutusvahendiga jäi täielikult rahule 54% või osaliselt (32%) rahule kokku 86% vastanutest, rahulolematuid oli 6%. Endale määratud mõjutusvahendiga jäi täielikult rahule 43% ankeedi täitnud alaealistest. Osaliselt jäi enda mõjutusvahendiga rahule 23% ja rahule ei jäänud 18% vastajaid. Enda poolt esindatud lapse määratud mõjutusvahendiga jäi täielikult (52%) või osaliselt (26%) rahule kokku 78% alaealiste seaduslikest esindajatest, rahulolematuid oli 12%.

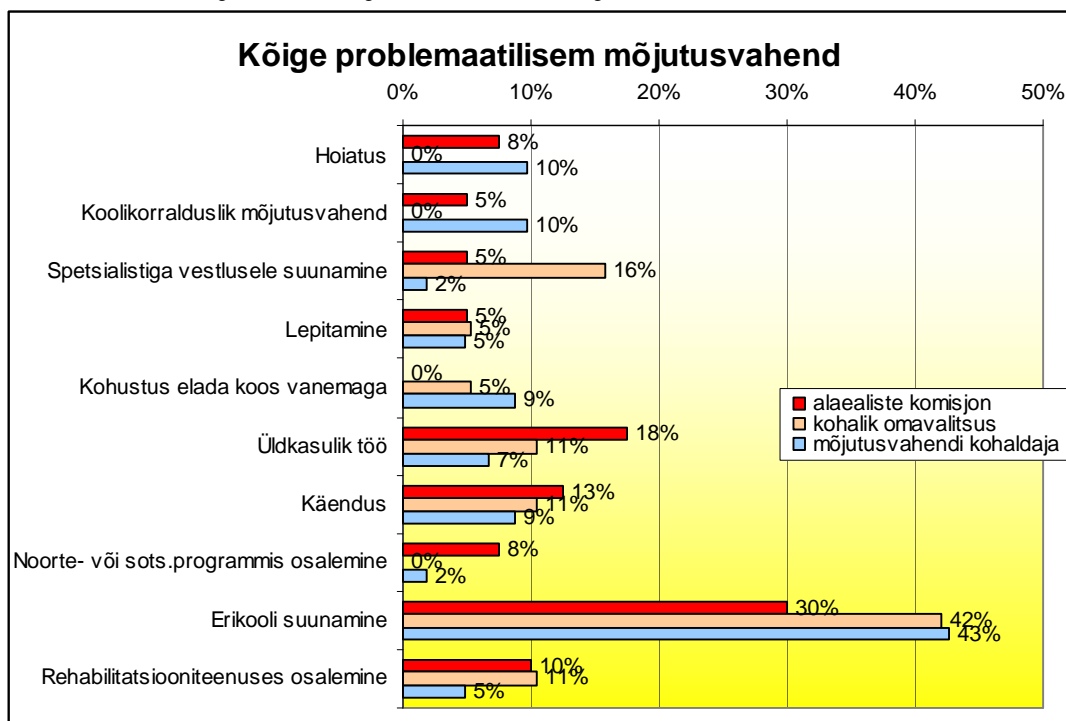
Rahulolu asja aruteluga ja määratud mõjutusvahendiga järgib suuresti alaealiste õiguserikkujate ja nende seaduslike esindajate hinnanguid neilt arvamuse küsimise ja sellega arvestamise osas. Veidi üle poolte seaduslikest esindajatest on täielikult rahul nii aruteluga alaealiste komisjonis kui määratud mõjutusvahendiga ja ligi kolmandik on osaliselt rahul, alaealistest on täielikult rahul 40-43% ja veerand osaliselt rahul. Samas otsesõnu rahulolematuid oli 17-18% noortest ja 6-12% nende seaduslikest esindajatest. Seega saab tõmmata selge paralleeli menetlusprotsessi kaasamise ja määratud mõjutusvahendiga rahulolu osas. Need, kes tundsid ennast protsessi vähem kaasatuna on määratud mõjutusvahendiga rohkem rahulolematud.

Probleemid mõjutusvahendite rakendamisel

Analüüsiks peamisi probleeme mõjutusvahendite rakendamisel küsiti erinevatelt uuringu sihtrühmadelt, milliste mõjutusvahendite elluviimist hinnatakse kõige probleemsemaks.

Kõige probleemsemaks mõjutusvahendiks peavad erikooli suunamist üksmeelselt nii alaealiste komisjonide ja kohalike omavalitsuste esindajad kui mõjutusvahendite kohaldajad. Kui komisjonide esindajatest nimetab seda kõige problemaatilisemaks mõjutusvahendiks ligi kolmandik, siis partnerite hinnang erikooli suunamise problemaatilisusele on veelgi valdavam (vastavalt 43% ja 42%). Teistest vastajagruppidest proportsionaalselt enam nägid takistusi üldkasuliku töö määramisel alaealiste komisjonide esindajad (18%), kohalike omavalitsuste esindajatest 16% spetsialistiga vestlusele suunamisel. Ülejäänud mõjutusvahendite mainimissagedus jäi 10% piirimaile või alla selle.

Joonis 100. Milline mõjutusvahend on kõige problemaatilisem, vastavalt alaealiste komisjonide esindajad, n=40; kohalike omavalitsuste esindajad, n=19; mõjutusvahendi kohaldajad, n=103; %

Alaealiste komisjonide, omavalitsuste ja mõjutusvahendi kohaldajate esindajate selgitused ja näited kõige problemaatilisemast mõjutusvahendist ja olulisematest probleemidest nende rakendamisel. Kokku toodi välja 120 vastust.

Kõige problemaatilisema mõjutusvahendi väljatoomisel joonistusid olulisemate raskuskeskmetena välja probleemid seoses:

1. mõjutusvahendi tulemuslikkusega (7%) – vähese efektiivsusega seostati hoiatuse kohaldamist, mille näidetena toodi välja
  - a. hoiatus – ei võeta tõsiselt või devalveerunud, nt. „seda ei võeta alati nii tõsiselt”, „see on nagu hane selga vesi”, „hoiatuse kohaldamine ei mõjuta kuidagi noort”.
2. vajadusega positiivseks muutuseks keskkonnas tervikuna (17%) – need hõlmasid muutuse ja sisulise koostöö vajadust alaealise lähimates suhtlus- ja mõjutusväljades ennekõike kooli ning pere osas
  - a. koolikorralduslik mõjutusvahend, sh. osapoolte soovimatus vastutust võtta ja sisuliselt koostööd teha, nt. „vestlesime, noomisime, alandasime käitumishinnet, kutsusime emaga koos õppenõukogusse - need on kooli mõjutusvahendid ja tihti koos mõnitamise ja näägutamisega. Nii need lapsed sealt koolist jooksu panevad”; „puudub sisu, ei kontrollita”; „kuna neil on enamasti alaealiste komisjoni sattudes konfliktid koolis õpetajatega, siis koolikorraldused ei anna efektiivset tulemust, kuna nad eiravad koolikeskkonda”; „kui kool siiani asju vajalikult ei ole suutnud korraldada, siis miks see peaks nüüd aitama”; „kuna muutused vajaksid kõikide ümbritsevate koostööd, mida sageli ei juhtu”; „seda pole võimalik korraldada kui kõik osapooled pole valmis täitma”; „nõrk võrgustikutöö”;
  - b. kohustus elada koos vanemaga (eestkostjaga), sh. alaealise kodust lahkumise põhjuseks on probleemid kodus, mille lahendamine nõuaks suuresti vanemate endi poolseid pingutusi või on alaealiste mõjuväljast üldse väljas, nt. „laps lahkub kodust seetõttu, et tal on seal raske, sundida teda seal edasi elada, võib probleemi suurendada”, „pered on ise probleemsed ja ei saa iseendagagi hakkama”; ei saa rakendada nn. probleemsete perede puhul, nt „kui peres elada ei saa, siis ei saa! Sundus ei aita. Joodikute pere. Vägivaldne pere. Vaimsete puuetega pere. Hoolimatu pere”, „vanemad on narkomaanid”; ja sel juhul oleks otstarbekam kaaluda pigem võimalusi järgmise ringi lähimate sugulaste juures elada või nende toele lapsele, nt. „kui ikka vanem job ja lapsel on vanavanemate pool parem siis kasutaksin seda võimalust kui mõlemad pooled on nõus”.

3. mõjutusvahendi ja selle rakendamise paindlikkusega (30%) – hõlmates probleeme tulenevalt otsustusprotsessi keerukusest ja ajamahukusest, vähesest mõjususest süsteemi polariseerituse ja ülekoormatuse tõttu:
- a. erikooli suunamine, sh.
    - i. tulemuslikkuse kaheldavus (64%), nt. „*tulemuslikkus küsitav*”; „*võib anda oodatule vastupidise tulemuse*”; „*erikool on käesoleval ajal karistusasutus*”, „*erikoolid on nagu vanglad, kus õpitakse juurde seda, mida ise veel ei oska*”; erikool ei suuda täita positiivse mõjutamise funktsiooni, sh. „*erikoolide kasvatussüsteem ei täida oma ülesandeid. Alates sellest, et õpilased pidevalt erikoolidest "põgenevad" ja lõpetades pedagoogide palkadega. Erikoolist naasnu saab vähe toetust*”; „*erikooli suunamine tihti suurendab probleemide sügavust, õiguserikkumised peale erikooli on veel tõsisemad*”; „*sisuline töö erikoolis on lihtsalt jube, see praktiliselt puudub*”; „*seal on koos probleemne kontingent ja positiivset eeskujut või kasulikku mõjutusvahendit on sealt raske leida*”; „*sotsiaalselt hälbinud perede lastes võib see kutsuda esile "lumepalli" efekti*”; „*erikoolid on üle rahvastatud*”;
    - ii. määramise keerukus (17%), sh. erinõuded ja tingimused, nt. „*peab olema väga palju kurja teinud, kui seda mõjutusvahendit saab kasutada. Pideva koolikohustuse täitmata jätmise korral võiks mõjutusvahend olla kättesaadavam*”; „*sellega kaasneb palju probleeme, nt. ei saa seda teha, kui laps pole käinud psühhiaatri juures. Vanem aga ei vii teda sinna ja kaitseb last. Tekib tupikseis, mida edasi teha?*”; keeruline menetlusprotsess, nt. „*pikk ja väga bürookraatlik protsess*”; „*palju pabereid, kohtu osalus*”; „*erikooli suunamise ja mõjutusvahendi reaalse täideviimise vahe on niivõrd pikk, et alaealise käitumine selle ootamisega muutub veelgi negatiivsemaks. Samas teiste alaealiste õiglustunne on riivatud, sest kuude kaupa on nn "erikooli kandidaat" ilma karistuseta*”; „*perekond muretsseb tõendi, et erikool on lapsele vastunäidustatud*”;
    - iii. vajadus paindlikkuse ja mitmetasandilise süsteemi järele (19%), sh. puuduvad vahepealsed variandid tava- ja erikooli vahel, nt. „*koolisüsteem on veidi vale, on tavakool ja siis kohe range erikool, sinna aga ei suuna näiteks last, kes koolikohustust ei täida, peaks olema vahepealne etapp*”; „*samas on alaealiste komisjonid selliste lastega, keda erikooli suunatakse väga hädas, kuna ei ole leitud ka midagi muud, mis lapse probleeme leevendaks. Ei ole piisavalt muid variante*”; „*ka erikoolides peaks olema kaaasaegsem võimalus laste abistamiseks. Kahjuks on Eestis vaid ühte tüüpi kinnised õppeasutused*”; piirangud erikooli suunamisel, sh. „*seadus alati ei luba*”; „*lihtsustatud õppekava (abiõpe) järgi õppivaid lapsi ei saa suunata*”; „*seadus võiks lubada ka nõ šokisuunamist kuuks või paariks*”;
4. mõjutusvahendi kättesaadavusega (47%) – hõlmas erinevaid kättesaadavuse aspekte alates teostajate leidmisest, järelevalve jm korralduslike takistusteni, mis võivad samuti mõjutada ka mõjutusvahendi sisulist tulemuslikkust:
- a. vestlus spetsialistiga (9%) – vajadus suur, aga kättesaadavus problemaatiline (pole spetsialiste, asuvad kaugel), väiksemates piirkondades usalduse problemaatilisus;
  - b. lepitamine (5%) – pole kvalifitseeritud lepitajaid; vanemate koostöövalmiduse probleem, nt „*lepitamine ei toonud leppimist ja ehkki noored omavahel said suhtlemisega hakkama, siis lapsevanem ei leppinud antud karistusega ja mässas ja tülitas teise poisi perekonda veel pikka aega*”;
  - c. üldkasulik töö (11%) – pole teostajaid, keeruline järelevalve korraldamine, üldise tööpuuduse taustal keeruline tööd leida, nt. „*vajalikul ajal pole sageli sobivat tööd, vaja on lisapersonali ja tasustamist*”; „*ei ole kerge leida järelevalve teostajat ja ka alaealist sundida*”; „*kuna täiskasvanutelgi ei ole enamasti tööd, on raske noortele seda leida*”;
  - d. käendus (20%) – tugiisikute ja käendajate nappus, ning „*nõuab lapselt teatud vastutustunde olemasolu*”;
  - e. noorte- või sotsiaalprogrammis osalemine (9%) – programmide vähesus või puudumine; majanduslike tagajärgede puudumine programmis (mitte)osalemisele;
  - f. erikooli suunamine (30%), sh. vabade kohtade puudus ja „*sellega on häiritud kogu mõjutusvahendite hierarhia*”; „*probleemi lahendus venib pikaajaliselt, sest otsuse saab teha kohus*”;
  - g. rehabilitatsiooniteenus osalemine (16%) – pakkumise vähesus, nt. „*oleks väga vaja, kuid pakkumine ei vasta nõudmisele*” (sh. järjekord, väljaspool piirkonda ei võeta teenusele); transpordiprobleemid seoses väheste pakkujatega; teisalt vastutusejaotuse ja tulemuslikkuse ebaselgus, nt. „*formaalne, spetsialistide osalemine paberil, konkreetset rehabilitatsioonikava ei ole, on üksikud tegevused erinevate*

spetsialistide juures, tegevus väheseostatud, kogemused vähesed”; „kes kontrollib ja jälgib osalemist ja sealt tõusvat kasutegurit”.

Mõjutusvahendite paindlikkuse suurendamiseks tehti fookusgrupis osalenud spetsialistide poolt ettepanekuid seoses erikooli saatmise süsteemi muutmiseks. Pakuti välja, et erikoolisüsteem võiks olla diferentseeritud – näiteks “luua diferentseeritud osakonnad (erineva režiimiga, erinevale sihtgrupile mõeldud) praegustes erikoolides”. Samuti leiti, et alaealiste komisjonide pädevuses võiks olla erikoolist varem vabastamine, “praegu protseduur läbi kohtu, liiga keeruline ja aeganõudev”.

Kõigist mõjutusvahenditest, nende tulemuslikkuse ja rakendamisega seotud kitsaskohtadest ülevaate saamiseks paluti uuringus osalenutel kirjeldada olulisemaid probleeme kõigi alaealiste komisjoni kasutada olevate mõjutusvahendite lõikes. Väljatoodud probleemvaldkonnad kattusid suuresti kõige problemaatilisema mõjutusvahendi kirjeldamisel väljatooduga, kuivõrd pea kõik mõjutusvahendid said erinevate vastajate poolt ka eraldi esile toodud. Seega täienes pigem probleemide mainimiste arv (155 vastust), millest olulisemad olid mõjutusvahendite lõikes järgmised:

- hoiatus (8%) – tulemuslikkus (tulenevalt nii sagedasest määramisest kui sisulisest jõuetusest’);
- koolikorralduslik mõjutusvahend (11%) – tulemuslikkus (eeldab positiivset muutust lisaks alaealisele ka teda ümbritsevates inimestes ja keskkonnas laiemalt);
- vestlus spetsialistiga (13%) – kättesaadavus (pole spetsialiste, transpordiprobleemid, ooteaeg);
- lepitamine (6%) – kättesaadavus (kvalifitseeritud lepitajate nappus);
- kohustus elada koos vanemaga (9%) – tulemuslikkus (eeldab positiivset koostööd ka vanematelt, sobilikkuse probleemid riskiperede puhul);
- üldkasulik töö (14%) – kättesaadavus (teostajate vähesus, järelevalve korraldamine, üldise tööpuuduse taustal keeruline tööd leida);
- käendus (6%) – kättesaadavus (tugiisikute ja käendajate nappus);
- noorte- või sotsiaalprogrammis osalemine (12%) – kättesaadavus (programmide vähesus või puudumine);
- erikooli suunamine (14%) – tulemuslikkus (töömeetodite sobivus, ülerahvastatus), paindlikkus (vajadus mitmetasandilisema süsteemi järele, paindlikumate suunamisvõimaluste järele), kättesaadavus (õppekohtade nappus, otsustusprotsessi bürokraatlikkus ja ajakulukus);
- rehabilitatsiooniteenuses osalemine (6%) – kättesaadavus (pakkumise vähesus, järjekord, väljaspoolt piirkonda ei võeta teenusele, transpordiprobleemid), tulemuslikkus (vastutusejaotuse ja tulemuslikkuse ebaselgus).

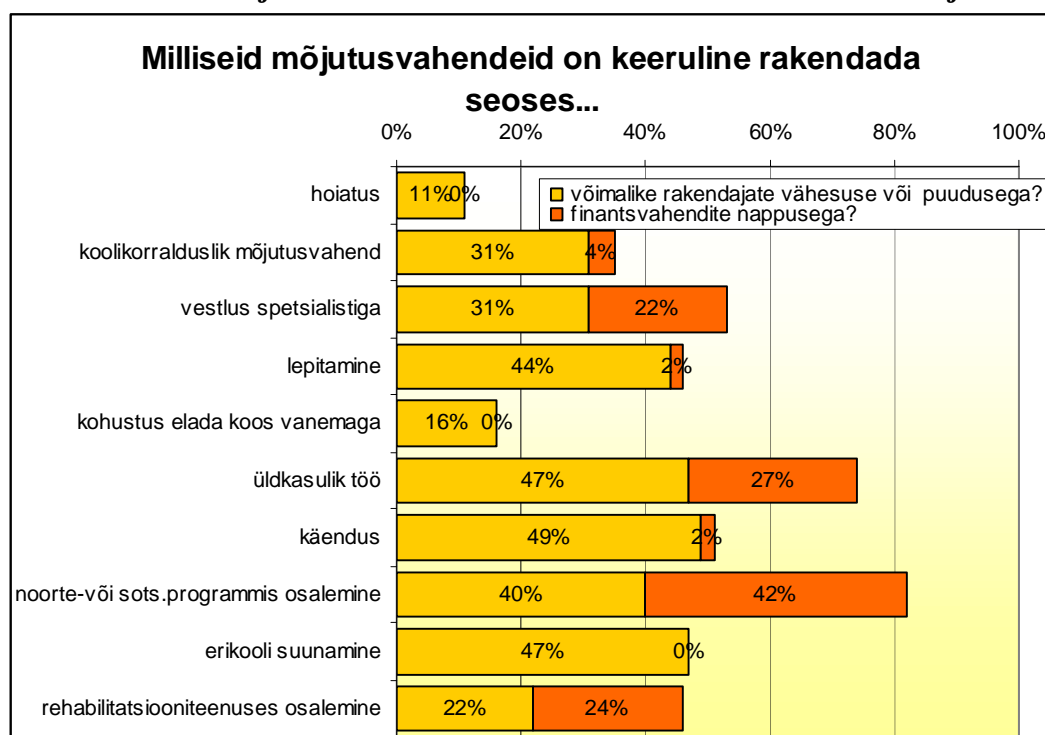
Probleemimääratlused mõjutusvahendite (nii kõige problemaatilisema kui neist igapäevaga seonduvate olulisemate probleemide) lõikes tõid välja kitsaskohad alates mõjutamise võimaluste hierarhiast – süsteemi terviklikkusest kuni konkreetsete mõjutusvahendite kitsaskohtadeni nii nende tulemuslikkuse kui rakendamise osas. Kogu mõjutusvahendite hierarhia puudulikkust-lünklikkust toodi esile ennekõike erikooli suunamise osas, rõhutades vajadust paindlikkuse järele, mõjutusvahendi kättesaadavuse osas bürokraatlikku otsustusprotsessi ja õppekohtade vähesust, ent ka kahtlusi mõjutusvahendi tulemuslikkuses tänasel kujul.

Koolikorraldusliku mõjutusvahendi ja kohustuse elada koos vanemaga puhul joonistus välja nimetatute tulemuslikkuse puudulikkus, kuivõrd nende reaalne toimimine eeldaks sageli positiivset muutust kogu keskkonnas (sh. kooli, koolipersonali ja pere suhtumise-käitumise osas). Seega antud kujul ei pruugi nimetatud mõjutusvahendid toimida ja vajaksid ehk lisakomponente/ suunatust ka teistele võtmeteguritele. Kättesaadavuse probleemi toodi takistusena välja enam kui poolte mõjutusvahendite puhul, sh. lisaks eeltoodud erikooli suunamisele ka spetsialistiga vestlusele suunamise, lepituse, üldkasuliku töö, käenduse, noorte- ja sotsiaalprogrammide ning rehabilitatsiooniteenusele suunamisega. Sealhulgas tulenevalt regionaalsetest erisustest ja vastavate spetsialistide-teostajate, töö või programmide puudumisele ka võrgustiku motiveeritusest tulenevalt. Seega eeldab sisuliselt ühiskondlikel alustel töötava alaealiste komisjoni tegevuse tulemuslikkus kõigi osapoolte motiveeritud koostööd nii õiguserikkumise menetlemise igakülguse ja maksimaalse objektiivsuse tagamiseks kui ka konkreetsete mõjutusvahendite rakendamisel. See omakorda ei

vähenda juba seadusandlikul ja teiste alaealiste elu oluliselt mõjutavate süsteemide (sh. koolisüsteemi) tasakaalustatud toimimist ja erinevate vajadustega arvestamise võimaldamist.

Kuigi rahastatuse piiratusel ilmnes viiteid juba varasemates vastustes, seostatakse mõjutusvahendite rakenduslikke probleeme ennekõike siiski potentsiaalsete rakendajate-kohaldajate vähesuse või puudumisega. Näiteks ligi pooled alaealiste komisjonide esindajad nimetasid rakendajate vähesusest tulenevaid probleeme seoses lepituse, üldkasuliku töö, käenduse, erikooli suunamisega (44-49%). Noorte-või sotsiaalprogrammis osalemist hinnatakse problemaatiliseks ligi poolte vastajate hinnangul nii rahaliste vahendite kui rakendajate vähesuse tõttu. Probleme nii finantsvahendite nappuses kui kohaldajate vähesuses näevad vastajad ka rehabilitatsiooniteenuse kasutamisel, ent antud mõjutusvahendi puhul nimetab vastavaid probleeme ligi veerand vastanutest. Rahastuse piirastusest tulenevaid probleeme teiste mõjutusvahendite osas tunnetavad u.veerand vastanutest ja ennekõike üldkasuliku töö, rehabilitatsiooniteenuses osalemise ja vestluse kohaldamisega. Mõjutusvahendi rakendajate vähesusest tulenevalt hindab kolmandik vastanutest keeruliseks koolikorralduslike mõjutusvahendite ja spetsialistiga vestlusele suunamise kohaldamist.

Joonis 101. Milliseid mõjutusvahendeid on keeruline rakendada seoses..., alaealiste komisjonide esindajad, n=45, %

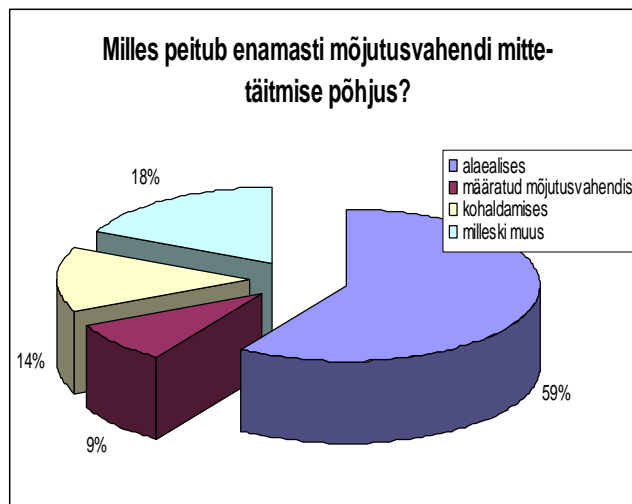
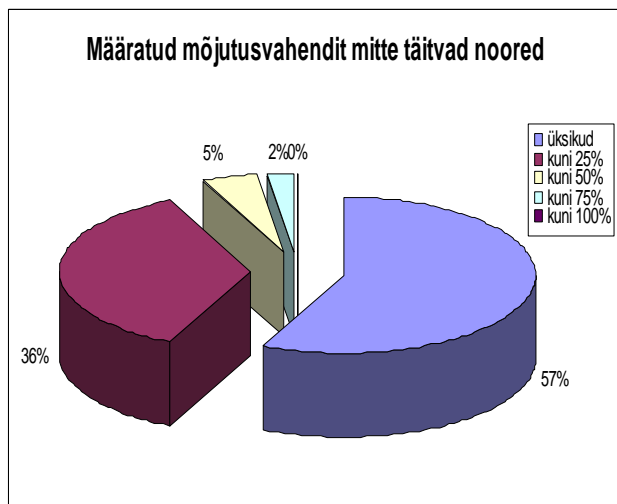

Mõjutusvahendite täitmine

Uuringus analüüsiti alaealiste õiguserikkujate ja alaealiste komisjonide vahelist koostööd ja kuivõrd võimaldab mõjutusvahendite rakendamine sisulist koostööd nende vahel.

Joonised 102 ja 103. Kui palju on neid alaealisi õiguserikkujaid, kes ei täida alaealiste komisjoni poolt määratud mõjutusvahendit, ning milles peitub enamasti mõjutusvahendi mitte-täitmise põhjus; alaealiste komisjonide esindajad, n=44, %

Enamuse alaealiste komisjonide esindajate hinnangul (57%) on neid noori, kes ei täida alaealiste komisjoni määratud mõjutusvahendit, üksikud. Kolmandiku komisjonide esindajate hinnangul kuni veerand komisjonides käinud noortest. Enamuse komisjonide esindajate kinnitusel peitub mõjutusvahendi mitte-täitmise põhjus enamasti alaealises (59%). Järgnevalt ülevaade komisjonide esindajate selgitustest.

1. Põhjus peitub alaealises:

- karistamatuse tunne - alaealine lihtsalt suhtub otsusesse enamasti üksikõikseltselt; ei võeta end kätte; ei täideta; „karistamatuse tunne või mahajäetuse tunne”; „alaealine lihtsalt ei täida, sundida ei saa, kuna üldkasuliku töö tegemine on vabatahtlik”; „ei lähe lihtsalt korda, ei usu et midagi hullu juhtub”; „süüdimatuse tunne alaealisel, arvab, et nagu siiani ei järgne karistuse mitte täitmisele midagi või see on nii väike ja pika aja pärast saabuv kaistus, et sellega võib küll riskida”; „lihtsalt jätab näiteks töötunnid tegemata või ei hakka käima programmis vms”; „ei võeta kohaldajaga ühendust või ei minda kokkulepitud kohtumisele”;
- „ei võeta piisavalt tõsiselt karistust”; „pärast kordusarutelu saavad aru, et otsus kehtib”;
- tavaliselt alaealine nõustub komisjonis määratud mõjutusvahendiga, aga hiljem hirm komisjoni ees kaob ja keeruline on sundida teda nt. vestlusele spetsialistiga;
- alaealisel puudub tahe ennast parandada.

2. Põhjus on mõjutusvahendis:

- on määratud vale mõjutusvahend;
- olukord muutub ja määratud mõjutusvahend pole enam aktuaalne.

3. Põhjus on kohaldamises:

- puudub piisav sidepidamine;
- järelevalvet ei ole võimalik väga hästi korraldada, kuna puuduvad vahendid;
- ebapiisav kontroll.

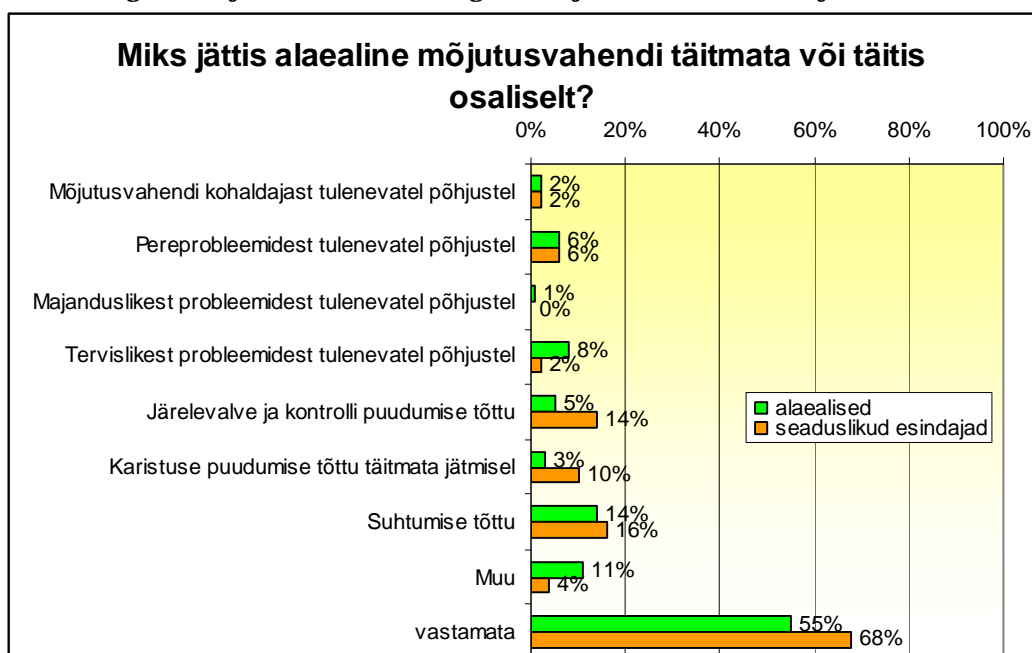
4. Põhjus milleski muus:

- olukord terves peres nii tõsine, et laps ei suuda täita;
- „kui puudub perekonna toetus või lapsevanemad isegi õigustavad oma lapse käitumist, siis ei ole kasu mitte mingisugusest mõjutusvahendist. Ka eriarsti juurde ei saa last suunata ilma vanema nõusolekuta”;
- „maakonnas on paar sellist piirkonda, kus on palju õiguserikkumisi ja kus mõjutusvahendi täitmiseks on olnud vaja paluda kohaliku konstaabli abi”;
- koostöö noore, kohaldaja ja lapsevanemaga
- „vanemad ei suuda omapoolset vastutust kanda. Kohaldamine on ka raskendatud, sest ei leia inimesi, kes teostaks järelevalvet. Komisjoni liikmed ja sekretär teevad tööd peale oma põhitöö ja ei ole ka rahalisi vahendeid järelevalveks kulutada”.

Seega võib öelda, et mõjutusvahendi mittetäitmise põhjuseks on alaealiste komisjonide esindajate hinnangul enamasti alaealise motivatsioonipuudus ja karistamatuse tunne, mida toetavad omakorda vanemate soovimatus vastutust võtta või nende poolse toe puudumine (mis võib kujuneda ka sisuliseks vastutöötamiseks, kuivõrd teatud toimingud eeldavad vanema(te) poolset nõusolekut jms). Samuti takistavad mõjutusvahendite rakendamist järelevalve puudumine/puudulikkus, mis teisalt mõlemaid eeltoodud tegureid 'toidab'.

Mõjutusvahendi kandmise osas uuriti ka sihtgrupi esindajatelt, kas alaealised õiguserikkujad on varasemalt talle määratud mõjutusvahendi täitmata jätnud või täitnud seda vaid osaliselt. Varasemalt määratud mõjutusvahendi on korduvalt või ühe korra täitmata jätnud enam kui veerand vastanutest (26%). Alaealiste komisjoni poolt viimati kohaldatud mõjutusvahendit kavatseb täielikult täita 40% alaealistest. 28% vastanutest väidab, et kavatseb mõjutusvahendit täita nii palju, kui suudab. Määratud mõjutusvahendi on seaduslike esindajate kinnitusel täitmata jätnud 28% vastaja esindatav laps. Kolmandiku esindatavale lapsele ei ole mõjutusvahendit varem määratud ning 34% ei ole seda täitmata jätnud.

Joonis 104. Miks jätsid/jättis Teie esindatav laps mõjutusvahendi täitmata või täitsid/täitis vaid osaliselt, vastavalt alaealised õiguserikkujad, n=87; alaealiste õiguserikkujate seaduslikud esindajad, n=50; %

Mõjutusvahendi täitmata jätmist soostusid selgitama väga vähesed alaealised ja nende seaduslikud esindajad. Enim toodi välja mõjutusvahendi mittetäitmist suhtumise tõttu, seaduslikud esindajad nimetasid ka järelevalve-kontrolli puudumist ja karistuse puudumist mõjutusvahendi mittetäitmisel.

Samad on potentsiaalsed mõjutusvahendi mittetäitmise põhjused ka edaspidi. Võimaliku takistusena endale määratud mõjutusvahendi täitmisel näeb kõige suurem hulk vastajatest, 26%, negatiivset suhtumist. Võimalike takistusena enda poolt esindatud lapsele määratud mõjutusvahendite täitmisel näeb 30% vastanutest piisava järelevalve ja kontrolli puudumist ja 22% vastanutest karistuse puudumist mõjutusvahendi täitmata jätmisel.

Mõjutusvahendi täitmist kavatsevad seaduslikud esindajad omalt poolt tagada kõige sagedamini sellega, et vestlevad lapsega (50%), 46% kavatseb pakkuda lapsele abi ja toetust mõjutusvahendi kohaldamisel. 34% vastajatest nimetasid mõjutusvahendi täitmise tagajana ka järelevalvet ja kontrolli. Mõjutusvahendi mittetäitmise korral nimetab 54% vastanutest tagajärjena uut arutelu alaealiste komisjonis ja uue mõjutusvahendi kohaldamist. Enamus alaealistest vastanutest (59%) on teadlik, et mõjutusvahendi mittetäitmise korral on tagajärjeks uus arutelu alaealiste komisjonis ja uue mõjutusvahendi kohaldamine. 15% alaealiste vastanute arvates mõjutusvahendi mittetäitmise korral karistus puudub.

Samas uuriti ka seda, kas alaealiste komisjonid on arutanud alaealiste õiguserikkumisi ilma mõjutusvahendit kohaldamata ja millised on need juhtumid olnud. Kolmandik komisjonide esindajatest teab oma kogemusest juhtumeid, kus on arutatud alaealiste õiguserikkujate asju ilma mõjutusvahendit kohaldamata. Need on olnud küllaltki erinevad küsimused, sh. kergemad väärted, esimest korda alaealiste komisjonis olnud alaealiste puhul, tervislikud põhjused, aga ka „laps on kadunud/kodunt ära jooksnud”, „kui istungile ei ole tulnud väga oluline isik - otsus edasi”, „oleme lõpetanud asja menetluse”, „alaealise edasine käitumine, ilma taotluseta”, „ennetuslikud abinõud”, „kutsutud informatsioonile ja kõik on hästi”.

Edasi paluti alaealiste komisjonide esindajatel nimetada, kas nende praktikas on olnud juhtumeid, kus alaealisele on määratud esindaja ning millised on olnud põhjused selleks ja probleemid esindaja määramisel. Samuti, kas alaealisele on kohaldatud sundtoomist, millised on olnud selle põhjused ja esinenud probleemid sundtoomisel. Vastanute osakaal (n=45) toodud iga küsimuse juures.

a) põhjused esindaja määramiseks (76%):

- vanem ei ilmu kohale - sh. korduvalt;
- alaealine on tulnud istungile ilma vanemata, vanemal on mitteilumumiseks mõjuv põhjus – sh. laps tuleb üksi ja ütleb et vanem on haige, tööl, purjus vm; lapsevanemad välismaal;
- huvipuudus – lapsevanema suutmatus- soovimatus oma kohustusi täita;
- lapsevanema algatusel – „lapsevanemal ei ole võimalik tulla istungile, on andnud nõusoleku arutada lapse küsimust, määrates talle seaduslik esindaja”; „vanem palub eelnevalt ilma temata arutada”;
- suhted seaduslike vanematega on katkenud;
- tervis – lapsevanem või hooldaja on haige, invaliid jne;
- perevägivald;
- pole pidanud määrama (15%).

b) põhjused sundtoomiseks (91%):

- alaealine on jätnud mõjuva põhjuseta komisjoni istungile tulemata;
- alaealise asukoht pole teada – sh. kodus mitteviibimine, alaline elukoht ei ole vanemate juures;
- alaealine keeldub korduvalt vanemaga kaasa tulemast, sh. jookseb ära;
- lapse ja tema vanemate süüdimatus – „alaealine ja tema vanem taotlevad korduvalt arutelu edasilükkamist esitades valeandmeid (nt kolimise, haiguse vm põhjendusel)”; helistatud ja keeldutud tulemast;
- sundtoomisi ei ole esinenud (15%), potentsiaalne põhjus on elukoha kaugus ja eraldatus (puudub liikumisvõimalus).

c) probleemid esindaja määramisel (27%):

- polnud sobivat isikut, kes poleks komisjoni liige;
- „laps soovib arutelule koos sotsiaaltöötajaga ja ilma emata, kuid ema on kohal”;
- ei tunne alaealist nii hästi;
- asjaajamine aeglane;
- ei ole probleeme olnud (58%).

d) probleemid sundtoomisel (51%):

- alaealist ei leita üles – sh. politsei ei leia, ei ole kätte saanud ka kodust; ei ela antud aadressil; politseile ei ole alaealiste otsimine prioriteetne - tegemist ei ole suurkurjategijatega ning nende asukoha otsimisega tegeletakse juhul, kui see ei nõua suurt pingutust;
- pole sisse saanud – sh. pole korterisse pääsenud;
- sundtoomist saab kohaldada ainult lapsele mitte tema vanemale;
- logistilised probleemid;
- pole veel toonud, ähvarduse peale sundtuua on järgmisele istungile ise tulnud;
- probleeme ei ole esinenud (22%).

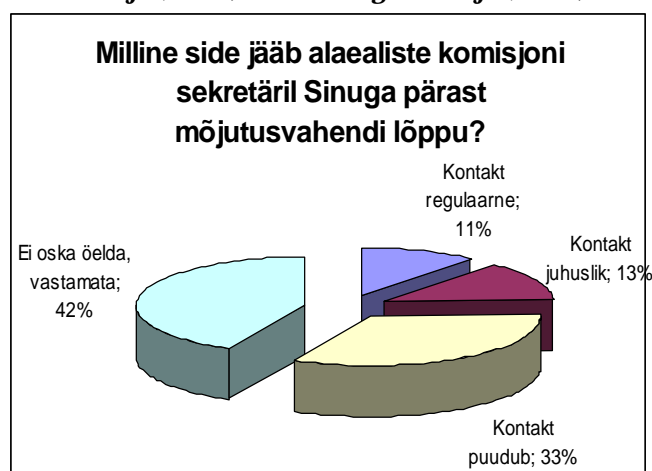
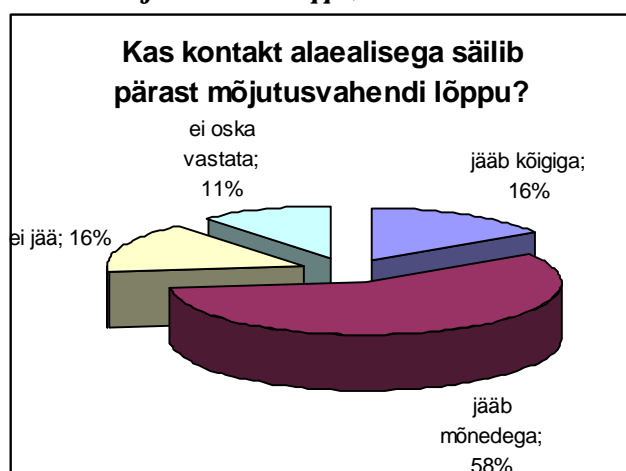
Vastuste osakaalule tuginedes võib järeldada, et ennekõike on alaealiste komisjonid kokku puutunud sundtoomiste ja esindaja määramisega. Peamised põhjused nii alaealisele esindaja määramiseks kui ka alaealise sundtoomiseks on vastanute hinnangul tulenenud peaaesjalikult vastava osapoole huvipuudusest – vastavalt lapsevanema või alaealise. Esindaja määramisel kinnitab selge enamus vastajaid, et seni probleeme esinenud pole. Sundtoomise puhul on olulisemaks takistuseks alaealise füüsiline leidmine.

Tagasiside mõjutusvahendi lõppedes, teisiti lahendatavad juhtumid

2/3 alaealiste õiguserikkujate seaduslikest esindajatest soovib saada tagasisidet (oma/esindatava) lapse mõjutusvahendi kohaldamise kohta (78%), sh. tagasisidet oodatakse enim mõjutusvahendi kohaldajalt, ent seni on tagasisidet kõige sagedamini saadud alaealiste komisjonist (30%). Kooli kaudu on tagasisidet saanud 18% ja alaealiste mõjutusvahendi kohaldaja kaudu 6% vastanutest. Tagasisidet mõjutusvahendi kohaldamise kohta oodatakse kõige enam mõjutusvahendi kohaldajalt (48%), kolmandik (34%) alaealiste komisjonilt, 28% lapselt, 22% ootab tagasisidet koolilt.

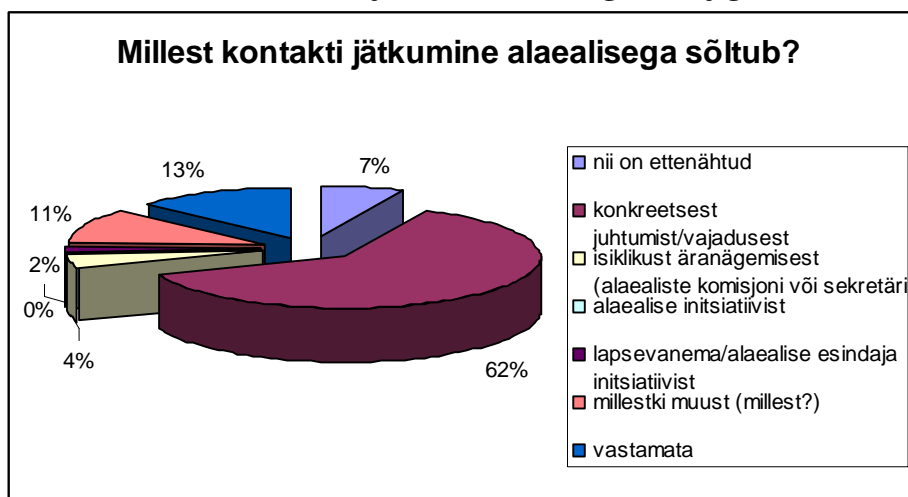
Küsimusele, milline side jääb alaealiste komisjoni sekretäri pärast alaealiste mõjutusvahendi rakendamist/mõjutusvahendi lõppu, ei oska vastata 42% alaealistest õiguserikkujatest ja 30% alaealiste seaduslikest esindajatest. 26% seaduslike esindajate hinnangul on kontakt regulaarne. 33% alaealistest õiguserikkujatest ja 22% seaduslikest esindajatest leiab, et kontakt lapse ja alaealiste komisjoni sekretäri vahel pärast mõjutusvahendi lõppu puudub.

Joonised 105 ja 106. Kas alaealiste komisjoni sekretäri säilib kontakt alaealisega pärast mõjutusvahendi rakendamist/määratud mõjutusvahendi lõppu, vastavalt alaealiste komisjonide esindajad, n=45; alaealised õiguserikkujad, n=87; %

Kontakti jäämine alaealisega sõltub lisaks probleemide sügavusele ka komisjonide töö mahust ja alaealiste komisjoni poolsest vajaduse hinnangust. Kui väiksemates piirkondades toimib side omamoodi 'sotsiaalse kontrollina', siis potentsiaalsete jätkuprobleemide võimaluse nägemisel (riskipered, korduvrikkujad jt) püütakse säilitada kontakt ka konkreetsete noortega. Kontakti jäämist vaid mõnede alaealistega kinnitavad omamoodi ka alaealised õiguserikkujad, kellest selge enamus kas ei oska öelda, kas kontakt alaealiste komisjoniga säilib ka pärast mõjutusvahendi lõppu, või kinnitavad kontakti puudumist (vastavat 42% ja 33%). Samal ajal võib kontakt säilida ka pigem alaealise vanematega, kuivõrd u. veerand alaealiste seaduslikest esindajatest hindas kontakti regulaarseks (alaealistest vastavalt vaid 11%).

Joonis 107. Millest sõltub kontakti jätkumine alaealise õiguserikkujaga, alaealiste komisjonide esindajad, n=45, %

Kontakti säilimise alus pärast mõjutusvahendi lõppu kinnitab veelkord alaealiste komisjonide lähtumist ennekõike konkreetselt juhtumist-vajadusest kontakti säilitamisel, mida kinnitasid 62% alaealiste komisjonide esindajatest.

Edasi uuriti alaealiste komisjoni liikmete sisulist pikemaajalist seotust-teadlikkust komisjonis arutatud õiguserikkumiste ja neile kohaldatud mõjutusvahendi(te) rakendamise kohta. Selleks vaadeldi põgusalt alaealiste komisjonide sisemist töökorraldust, paludes uuringus osalejate hinnangut sellele, kas alaealiste komisjonide liikmetele antakse vähemalt kvartaalselt ülevaade mõjutusvahendite kohaldajate senisest tööst. Valdav enamus (69%) alaealiste komisjonide esindajatest kinnitas, et komisjoni liikmed saavad taolise ülevaate, samas veidi üle neljandiku vastanutest eitas sellise ülevaate komisjoniliikmete poolset saamist, mõned ei osanud vastust anda.

Joonis 108. Kas alaealiste komisjonide liikmed saavad vähemalt kvartaalselt ülevaate mõjutusvahendite järelevalve teostajate tööst, alaealiste komisjonide esindajad, n=45, %

Milliseid küsimusi-teemasid on alaealiste komisjonis kvartaalsete aruannete info põhjal algatatud/arutatud (22 vastust):

- kordusarutelud (45%) – sh. seoses mõjutusvahendi mittetäitmisega, järelevalve korras, uue mõjutusvahendi määramine;
- kohaldajatega seoses (27%) – sh. abi mõjutusvahendite kohaldajale; mõjutusvahendi kohaldajate leidmist, ressurside leidmist; ümarlauad mõjutusvahendite kohaldajatega, teabepäevade korraldamine koolides; vastavalt vajadusele on koostöös piirkondliku sotsiaaltöö- või lastekaitse spetsialistiga probleemid läbi arutatud; mõjutusvahendi mittetäitmisel palutud ka konstaabli abi;

- missuguseid vahendeid kasutada laste aitamiseks (23%) – sh. kuidas keegi komisjoni liikmetest saaks kaasa aidata noortega tõhusamale tegelemisele; konkreetsete alaealiste puhul nende edasise mõjutamise vajadusest ja korraldamisest;
- kutsutud esinema erialaspetsialiste (5%).

Eeltoodud näidetest selgus, et peamiselt tegeletakse ülevaadete ja tagasiside raames nn. rakendamisel olevate õiguserikkumise asjadega, mis hõlmab ühelt poolt mõjutusvahendi kandmise/kohaldamisega seonduvat (mittetäitmised, vajadus uue mõjutusvahendi järele jms) ja teisalt kohaldajate tööd (töö tegemine, kas vajab kohaldaja täiendavat abi jms). Samuti hõlmavad arutatud teemad kaugemaleulatuvaid tegevusi ja eelduste loomist töö parendamiseks tulevikus (sh. teavitussüritused, ekspertide esinemised, lisavõimalused noorte abistamiseks jms). Tervikuna tuleb alaealiste komisjonide esindajate hinnangul mõjutusvahendi kohaldaja tegematajätmise tõttu komisjonis uuesti arutlusele üksikuid õiguserikkumiste asju (68%), neljandiku hinnangul kuni 10%.

Taotlusi asjade kohta, mis oleksid teisiti lahendatavad, tuleb alaealiste komisjonisse suurima osa vastajate hinnangul mõned üksikud (40%). Natuke alla kolmandiku vastanutest hindab nende asjade osakaalu kuni 10-protsendiliseks. Seega saabuvad vastajate hinnangul alaealiste komisjoni „õiged asjad”, kohaldajatega seotud probleemide tõttu tulevad uuesti arutusele vaid üksikud juhud.

Alaealiste komisjonide esindajate toodud näited (29) teisiti lahendatavatest õiguserikkumise asjadest:

1. Kooliga seotud (41%) – sh. (a) koolikohustuse mittetäitmine, (nt *lapsevanem on leidnud juba ise lahenduse ja taotluse arutelu ajaks on laps käinud korralikult koolis*); (b) koolid ei ole oma võimalusi ära kasutanud, nt. „*pole kooli poolt eelnevalt eriti midagi tehtud, oodatud komisjoni saatmise võimalust*”, „*kooli sisekorra rikkumised*”; „*kui oleks koolil sotsiaalpedagoog ja eraldi lastekaiste või noorsootõtaja, siis saaks tõhusamalt ja süvenenumalt tegeleda*”, (c) sobimatu koolitüüp, nt. „*lapse hariduslikke erivajadusi ei märgata enne, kui need on sekundaarselt kaasa toonud ülisuure mahajäämuse ja sellest ka koolikohustuse mittetäitmise, käitumisprobleemid jne*”.
2. Esmased ja väikesed rikkumised (24%) – sh. (a) pisirikkumised, nt. „*lumepalli viskamine akna pihta*”; „*pargipingi seljatoel istumine*”; pisivargused; ühekordsed suitsetamised – „*nendega on vestelnud juba politseitõtaja, pere on teavitatud, komisjon ei anna siin enam midagi juurde*”; (b) alaealised ise ka kannatajad, nt. „*õnnetustesse sattunud lapsed, kes on olenemata oma süüdi olemisest ise ohvrid*”.
3. Teiste struktuuride võimalused (17%) – „*ka politseil on võimalik pakkuda lepitust, kuid seda ei ole mitte igal võimalikul korral pakutud*”; „*prokuratuuri materjalid tulevad kõik alaealiste komisjoni, võiksid ise määrata üldkasuliku töö*”; „*kooliprobleemid on koolis lahendatavad, karistusõiguslikega tegelevad politsei, prokuratuur ja kohus. Lisaks on olemas lastekaitsetõtaja ja sotsiaaltõtajad*”; spetsialistide varasem kaasamine annaks paremaid tulemusi.
4. Aegunud asjad (14%) - õiguserikkumine on toimunud väga ammu; „*kriminaalasjad, mida uuritakse teinekord ligi aasta ja alaealine on selleks ajaks juba täisealine*”; „*paar aastat vanad kriminaalasjad, kui vahepeal on süüdlane käitunud korralikult, koolis probleeme pole jne*”; „*olukord, kus näiteks alaealiste vaheline tüli on ammu lahendatud, lepitud, unustatud, aga politsei taotlus veel jõuab*”.
5. Õiguserikkuja vanus (3%) - „*17-aastase noormehe suitsetamine või tubakatoodete omamine ei peaks enam olema alaealiste komisjoni istungil arutamiseks. Hilja! Tehku hoiatus või määraku trahv!*”.

Uuringus osalenutel paluti nimetada ka tegevusi, tänu millele on vähenenud (kui on) avalduste arv alaealiste komisjoni. Alaealiste komisjonide esindajate arvamused (21) jagunesid järgmiselt:

1. pole vähenenud (29%) – sh. „*osaliselt kindlasti ka seadusandluse muutumisega seoses*”;
2. ennetustöö (24%) – (a) lastele info jagamine, mida endast kujutab alaealiste komisjon ja keda sinna kutsutakse; (b) soovitus lahendada võimalikult palju küsimusi kohtadel (4), sh. „*eeltöö nõudmine koolides (kool peab koolikohustuse mittetäitmise puhul püüdma rakendada omi mõjutusvahendeid)*”; „*on koole, kus töötavad edukalt oma nõustamiskomisjonid ja püüavad teha enne kõik, kui saadetakse alaealiste komisjoni, mitte alati pole see ka edukas*”; „*politsei karistab ise, koolid saavad ja peavad eelkõige oma puudujatega ise tegelema. Komisjoni poolne kontroll esitajate poolse eelneva tegevuse üle lapsega*”;
3. teiste struktuuride töö (33%) – sotsiaaltõtajad, lastekaitsjate töö, noorsootöö ja nõustamine, omavalitsuste hoolekandekomisjonid, „*5 kohaliku omavalitsuse laste hoolekandekomisjoni arutavad need [koolikohustuse mittetäitjate] küsimused operatiivselt kohapeal*”;

4. võrgustikutöö (14%) - ümarlaud politsei esindajatega; sotsiaalpedagoogi ja psühholoogi vestlused riskigrupi lastega, töö leidmine alaealistele; „koostöö liikmete ja alaealise ümber oleva võrgustiku vahel, sh. infot omab üks inimene, kes tegeleb kõigega”.

Fookusgrupis osalenud spetsialistid tegid ka konkreetseid ettepanekuid mõjutusvahendite täitmise süsteemi parandamiseks. Ennekoike rõhutati mõjutusvahendite kohaldamise järelevalve süsteemi täiendamise vajadust nii seadusandluse kui erinevate osapoolte ülesannete selgema defineerimise kaudu.

Tehti ettepanek viia sisse seadusemuudatused, mis võimaldaks avalduse esitamise aluseks alaealiste komisjonile lisaks praegustele alustele ka varasema mõjutusvahendi täitmatajätmist.

Samuti leiti, et mõjutusvahendite kohaldajate puhul, kelle puhul on probleeme tagasiside saamisega, tuleks kasutada laialdasemalt mõjutusvahendi kohaldamise järelevalve määramist. Üks mõjutusvahendi kohaldajate fookusgrupis osaleja tõi välja: „Seaduses on praegu selline auk, et esimesed paragrahvid, mis ütlevad, et kui ei täida mõjutusvahendit, siis saab talle kohaldada uue. Aga enne seda on need punktid, mis ütlevad, et komisjoni saab võtta arutlusele selle, selle ... eest. Aga pole seda punkti, et kui ei täida mõjutusvahendit, siis selle eest. See tuleks ka sinna ette viia./.../“

Rõhutati selgema ülesannete jaotuse vajadust: „Iga mõjutusvahendi puhul võiks olla eraldi ära määratud, kes selle eest vastutab ja kuidas käib tagasiside andmine. Praegu on uus seadus ja palju auke, parandusi on küll tehtud, aga ikkagi me kombime. See koostöö toimib nii, nagu oleks ümber laua. Saame kokku, räägime igaüks ära oma töömured ja siis mõtleme, et mida saaks teha paremini edasi. See toimibki sellel pinnal tegelikult.“

Kokkuvõte ja järeldused

- Mõjutusvahendite kohaldamise osas analüüsiti mõjutusvahendite sobivust ja tulemuslikkust, vajadust lisamõjutusvahendite järele, probleeme mõjutusvahendite kohaldamisel, mõjutusvahendite valikut ja mõjutusvahendite kohaldamise protsessi. Analüüsiti mõjutusvahendi määramise kestust, mõjutusvahendite täitmist ning mittetäitmise põhjuseid. Samuti hinnati alaealiste ja nende seaduslike esindajate kaasatust mõjutusvahendi määramise ja kohaldamise protsessi ning sihtrühma rahulolu määratud mõjutusvahendiga.
- Lähtuvalt uuringu tulemustest on kõige sobivamateks mõjutusvahenditeks vestlusele suunamine spetsialisti juurde, noorte- ja sotsiaalprogrammides osalemine ning üldkasulik töö.
- Edukad mõjutusvahendid peavad osapoolte hinnangul olema pikaajalised, positiivset keskkonda loovad, noorte sotsialiseerumist toetavad ning realselt rakendatavad. Samuti peab eduka mõjutusvahendi puhul olema tagatud järelevalve mõjutusvahendi kohaldamise ja täitmise üle.
- Samuti selgus, et kõige sobivamate mõjutusvahendite täitmine noorte poolt on kõige tulemuslikum.
- Võrreldes sobivaimaid mõjutusvahendeid tegelikkuses määratud mõjutusvahenditega selgus, et sobivamate mõjutusvahendite osakaal määratud mõjutusvahenditest on suhteliselt väike (2004. aastal vastavalt 13% spetsialistiga vestlusele suunamine, 5,6% noorte- ja sotsiaalprogrammides osalemine ja 16% üldkasulik töö).
- Samas on aasta-aastalt suurenenud hoiatuste osakaal (2004. aastal 47%), mida hindab sobivamaks mõjutusvahendiks 14-30% uuringus vastanutest.
- Erinevused sobivaimate ning tegelikult määratud mõjutusvahendite vahel on eeldatavalt tingitud ühelt poolt komisjonis arutusel olevate asjade iseloomust. Uuringus selgus, et seoses seadusandluse muudatustega saabub alaealiste komisjoni rohkem pisirikkumisi toime pannud noori, kellele hoiatus on sobiv esmakordne mõjutusvahend.
- Teiselt poolt saab uuringu tulemustest lähtuvalt järeldada, et sobivaimate mõjutusvahendite vähene rakendamine on sageli tingitud võimaluste puudumisest. Just spetsialistiga vestlusele suunamise (13%), üldkasuliku töö (14%) ning noorte- ja sotsiaalprogrammides osalemise (12%) puhul toodi osapoolte poolt kohaldamise takistusena välja mõjutusvahendi kättesaadavusega seotud probleeme. Kättesaavuse

- probleeme toodi esile ka lepitamise, käenduse ja rehabilitatsiooniteenuse puhul (kõikide puhul 6% vastanutest).
- Hinnates peamisi põhjusi mõjutusvahendite rakendamise keerukuses, toodi peamise probleemina esile samuti võimalike rakendajate vähesust või puudumist (vestlus spetsialistiga 31% vastanutest, üldkasulik töö 47% vastanutest, noorte- ja sotsiaalprogrammides osalemine 40% vastanutest). Noorte- ja sotsiaalprogrammides osalemise puhul rõhutati olulise probleemina ka rahaliste vahendite nappust (42% vastanutest).
  - Võimalike rakendajate vähesus takistab ka lepitamise (44% vastanutest), käenduse (29% vastanutest) ja erikooli suunamise (47% vastanutest) kasutamist mõjutusvahenditena.
  - Mõjutusvahendite rakendamise erisusi hinnates peeti kõige olulisemaks piirkondlikke erinevusi, mis on jällegi ennekõike seotud rakendajate olemasolu aga ka keeruliste transpordivõimalustega.
  - Kõige probleemsemaks mõjutusvahendiks hinnati ülekaalukalt erikooli suunamist, seda lähtuvalt kaheldavast tulemuslikkusest (erikool kui karistusasutus mitte mõjutusvahend), määramise keerukusest ja süsteemi jäikusest (puuduvad vahepealsed variandid tavakooli ja erikooli vahel).
  - Mõjutusvahendite kohaldamisel toodi lisaks mõjutusvahendi kättesaadavusele probleemidena välja vähene tulemuslikkus, vajadus positiivseteks muutusteks keskkonnas tervikuna ning mõjutusvahendite rakendamise paindlikkus.
  - Hinnates vajadust lisamõjutusvahendite järele rõhutasid erinevad osapooled suurema paindlikkuse vajalikkust hariduse omandamisel, oluliselt rohkemate mõjutusvahendite olemasolu vajadust lapsevanematele ning tugisüsteemide parema toimimise vajalikkust. Suur osa uuringus osalenutest leidis, et esmajärjekorras on vaja tagada olemasoleva süsteemi tõhus toimimine.
  - Seega sõltub alaealiste komisjonide poolt määratavate mõjutusvahendite valik suures osas olemasolevatest võimalustest, mille paranemist ei saa alaealiste komisjonid otseselt mõjutada. Suureks probleemiks on mõjutusvahendite rakendajate puudus ja sellega seonduvalt mõjutusvahendite kättesaadavus ning süsteemi vähene paindlikkus mõjutusvahendite kohaldamisel. Olukorra parandamine eeldab erinevate kriminaalpreventsiooni struktuuride aktiivset koostööd.
  - Analüüsides mõjutusvahendite kohaldamise protsessi selgus, et alaealiste komisjonide esindajate arvates püütakse mõjutusvahendi kohaldamise käigus ennekõike kõrvaldada alaealiste rikkumisi soodustavaid tegureid (51% vastanutest). 32% tõstis peamise eesmärgina esile põhjuste kõrvaldamise ning 17% tagajärgede kõrvaldamise. Alaealised ja nende esindajad rõhutasid samas ennekõike põhjuste kõrvaldamise vajadust (44% alaealistest ja 30% seaduslikest esindajatest). Ka komisjonide esindajad leidsid, et põhjustega tegelemine on oluline, tuues samal ajal välja, et probleemikäitumise põhjustesse süüvimist takistab peamiselt ajapuudus komisjoni istungitel.
  - Analüüsides arutelu kestust alaealiste komisjonis saab välja tuua, et 39% alaealistest ning komisjonide esindajatest hindasid arutelu kestuseks alla poole tunni. See selgitab osaliselt komisjonide esindajate poolt välja toodud ajapuudust probleemikäitumise põhjustega tegelemisel. 59% komisjonide esindajatest ja 51% alaealistest hindas arutelu kestuseks pool tundi kuni tund.
  - Arutelude piiratud kestus on suuresti seotud alaealiste komisjonide suure töökoormusega. 31% vastanutest leidis, et komisjonide töökoormus on peamine arutelude pikkuse mõjutaja. Kõige olulisemaks arutelude kestuse mõjutaks hinnati (41%) partnerite koostöövalmidust.
  - Põhjalikult analüüsiti alaealiste osalust komisjoni istungil. Enda ja esindatava alaealise aktiivset osalust alaealiste komisjoni istungil tunnetas kolmandik alaealiste seaduslikest esindajatest, mis ühtib ka alaealiste komisjonide esindajate vastava hinnanguga konstruktiivsetest ja kaasatöötavatest alaealiste esindajatest. Samal ajal alaealistest õiguserikkujatest tunnetab enda aktiivset osalust/ rolli alaealiste komisjoni koosolekul vaid alla veerandi vastanutest. Enda rolli passiivse kuulajana tunnetavad kolmandik alaealiste seaduslikest esindajatest ja passiivse karistatavana kolmandik alaealistest. Samas näevad alaealise rolli passiivse karistatavana koguni 44% alaealiste seaduslikest esindajatest.
  - Neile/nende lapsele määratud mõjutusvahendiga jäid rahule enamik alaealistest (43%) ja nende seaduslikest esindajatest (52%). Samuti on võrdlemisi kõrge sihtrühma rahulolu komisjonis toimunud aruteludega (vastavalt 40% ja 54%). Uuringu tulemused näitasid, et alaealiste kaasamise ja rahulolu osas on selge seos – ennast passiivse karistatavana tundnud alaealised olid määratud mõjutusvahenditega vähem rahul kui aktiivsed osalejad.

- Mõjutusvahendite täitmist noorte poolt hinnati üldjoontes positiivselt. 59% komisjonide esindajate arvates on mõjutusvahendite mittetäitjad vaid üksikud noored. Peamiste põhjustena mõjutusvahendite mittetäitmisel saab välja tuua noorte karistamatuse tunde, vale mõjutusvahendi määramise ja ebapiisava järelevalve.
- Valdav enamus õiguserikkujate seaduslikest esindajatest (78%) soovib saada tagasisidet lapse mõjutusvahendi kohaldamise kohta. Kuigi tagasisidet oodatakse ennekõike kohaldajalt on kõige sagedamini saadud tagasisidet alaealiste komisjonilt (30%).
- Komisjoni liikmetele antava regulaarse tagasiside analüüs näitas, et 69% hinnangul on alaealiste komisjoni liikmed saanud vähemalt kvartaalset tagasisidet mõjutusvahendite kohaldajate tööst. 22% vastanute kinnitusel kvartaalset tagasisidet ei ole saadud ning 8% ei osanud vastata.

3. TAGASISIDE ALAEALISTE KOMISJONIDE TEGEVUSELE

Alaealiste komisjonid on tänaseks tegutsenud seitse aastat. Komisjonide tegutsemisperioodil on tehtud mitmeid seadusemuudatusi. Muutunud on ka kriminaalpreventsioonisüsteemi võimalused (teadmised-kogemused, inim- ja rahalised ressursid, valdkonnas tegutsevate organisatsioonide arv ja professionaalsus, projektitöö) ning ühiskondlikud olud. Seetõttu on oluline vaadelda, kas praegune alaealiste komisjonide töö korraldus, seadusandlik raamistik, koostöövõrgustik ja tööpraktika võimaldavad alaealiste komisjonidel täita funktsiooni, milleks nad ellu on kutsutud.

Samuti on oluline vaadelda, millist mõju on praeguse süsteemi toimimine avaldanud alaealiste probleemkäitumisele ning milliseid muutusi oleks süsteemis vaja teha, et tõhusamalt alaealiste õiguserikkumisi ennetada. Üks võimalus alaealiste komisjoni tööd hinnata on uurida, milline on erinevate alaealiste komisjonide tööga kokku puutunud sihtgruppide tagasiside alaealiste komisjoni tööle ja rahulolu alaealiste komisjonide suutlikkus oma funktsiooni täita.

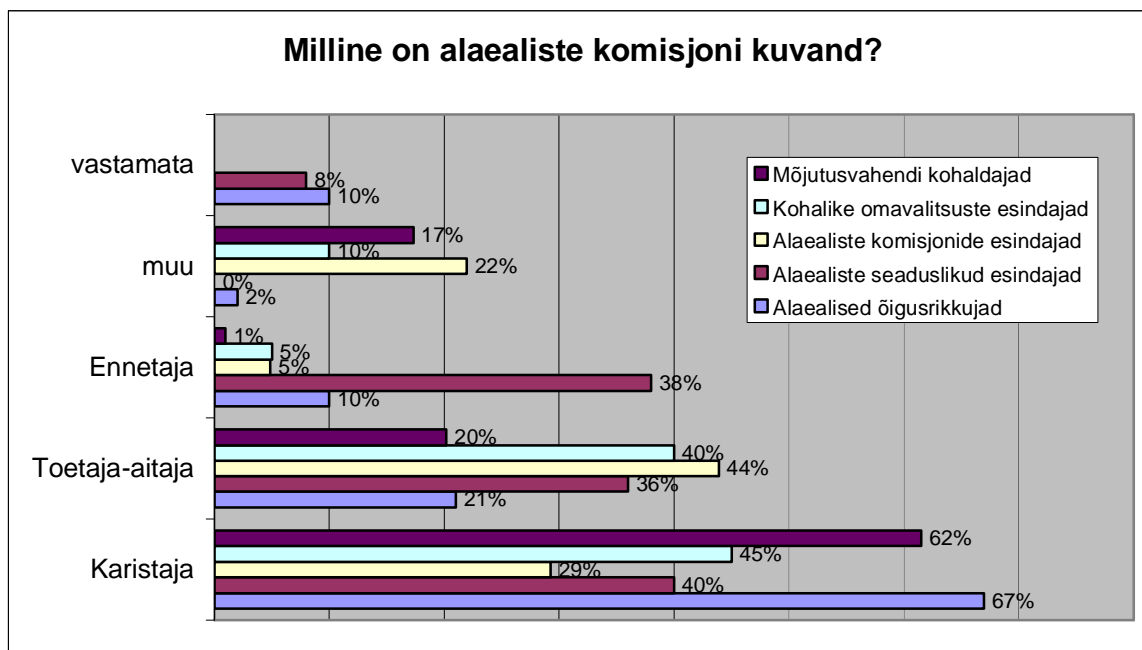
3.1. Tagasiside alaealiste komisjonide tegevusele

Alaealiste komisjonide esindajad leidsid, et alaealiste komisjoni kuvand ühiskonnas on peamiselt toetaja-aitaja (40% vastajatest). 27% leidis, et peamiselt ollakse karistaja rollis. Seevastu rohkem kui pooled mõjutusvahendi kohaldajatest (62%) ja 45% kohalike omavalitsuste esindajatest arvasid, et alaealiste komisjoni kuvand on pigem karistaja. Toetajaks-aitajaks pidas alaealiste komisjoni 40% kohalike omavalitsuste esindajatest ja 20% mõjutusvahendi kohaldajatest. Ennetajaks pidas alaealiste komisjoni kõigest 5% alaealiste komisjonide ja kohalike omavalitsuste esindajatest ning 1% mõjutusvahendi kohaldajatest.

Sarnaselt mõjutusvahendi kohaldajatega leidis 61% alaealistest õiguserikkujatest, et alaealiste komisjoni maine noorte seas on eelkõige karistaja. 19% jaoks oli see toetaja-aitaja ning ennetajaks pidas alaealiste komisjoni 9% vastanutest. Alaealiste komisjoni maine alaealiste seaduslike esindajate silmis jagunes suhteliselt ühtlaselt esitatud vastusevariantide vahel: 32% vastanute jaoks oli alaealiste komisjon karistaja, 31% jaoks ennetaja ning 30% vastajate arvates toetaja/aitaja.

Joonis 109. Alaealiste komisjonide maine, vastavalt alaealiste komisjonide esindajad, n=45; mõjutusvahendi kohaldajad, n=105 ja kohalike omavalitsuste esindajad, n=21; alaealised õiguserikkujad, n=87; alaealiste seaduslikud esindajad, n=50; %

Alaealiste komisjonidel on kaks peamist ja mõnevõrra vastandlikku funktsiooni- noorte kuritegude ennetustegevuse koordineerimine ja korraldamine piirkonnas ning mõjutusvahendite kohaldamine rikkumiste korral. Sellest võivad tuleneda ka vastuolud alaealiste komisjonide rolli käsitlemisel erinevate sihtgruppide poolt. Alaealiste komisjonide esindajad ise usuvad, et komisjonid on peamiselt toetaja-aitaja rollis. Samas peetakse oluliseks ka karistaja rolli ja teadvustatakse sellest tulenevat mainet avalikkuse silmis. Mõjutusvahendi kohaldajad ja noored õiguserikkujad näevad alaealiste komisjone eelkõige karistajana. Alaealiste seaduslike esindajate arvamused jaotuvad suhteliselt võrdselt erinevate rollikäsitluste vahel. Murettekitavam on see, et ennetajana näeb alaealiste komisjoni selge vähemus kõigi sihtgruppide esindajatest.

Fookusgrupi intervjuudes arutleti, miks alaealiste komisjoni nähakse karistajana hoolimata sellest, et nii noored kui ka nende seaduslikud esindajad jäid enamasti rahule asja arutamisega alaealiste komisjonis ja määratud mõjutusvahendiga ning väitsid, et reeglina said osapooled oma arvamust avaldada ja seda arvestati. Fookusgrupis osalejad leidsid, et üheks põhjuseks võib olla mälestus nõukogudeaegsest alaealiste asjade komisjonist, mis oli karistav institutsioon. Seda mäletavad nii lapsevanemad kui teised valdkonnaga kokkupuutuvad spetsialistid. Üheks põhjuseks peeti ka seaduse mittetundmist. Üks alaealiste komisjoni esindaja arvas: „*Seaduse mittetundmine. Me oleme viimasel aastal hakanud lastele rääkima, mis vahe on karistusel ja mõjutusvahendil, mis on ühe eesmärk ja mis on teise eesmärk. Nad ei tunne seadust ja sellepärast nad ütlevadki, et komisjon ikka karistab. Hoiatus ei ole karistus. Öeldakse, et täna on hoiatus, aga järgmine kord karistatakse. See vestlusele suunamine on karistus nendele, ühiskondlik töö on ammugi karistus.*“

Fookusgrupis osalejad leidsid, et lisaks vanale kuvandile ja seaduse mittetundmisele tajuvad noored ja ühiskond psühholoogiliselt alaealiste mõjutusvahendeid karistusena, kuna need järgnevad teatud üleastumistele. Erinevaid mõjutusvahendeid tajuvad noored spetsialistide arvates erinevalt, mõnda peetakse karistuseks, teisi mitte. Fookusgrupis osaleja leidis: „*Selge on see, et kui noor näiteks tööd teeb ja talle ühiskondlik töö määratakse, siis see on talle nagu karistus. Ta võtab seda karistusena. Ta ei saa selle eest mingit tasu. See on karistus. Iseasi on võib-olla teiste mõjutusvahenditega, aga ikkagi see noorte arvamus on selline, et ta on karistaja*“. Veel leidsid alaealiste komisjonide esindajad: „*Psühholoogiliselt on see negatiivne elamus*“ ja „*Kogu see komisjon on karistus ja kui see komisjon selle määrab, siis see ongi karistus*“.

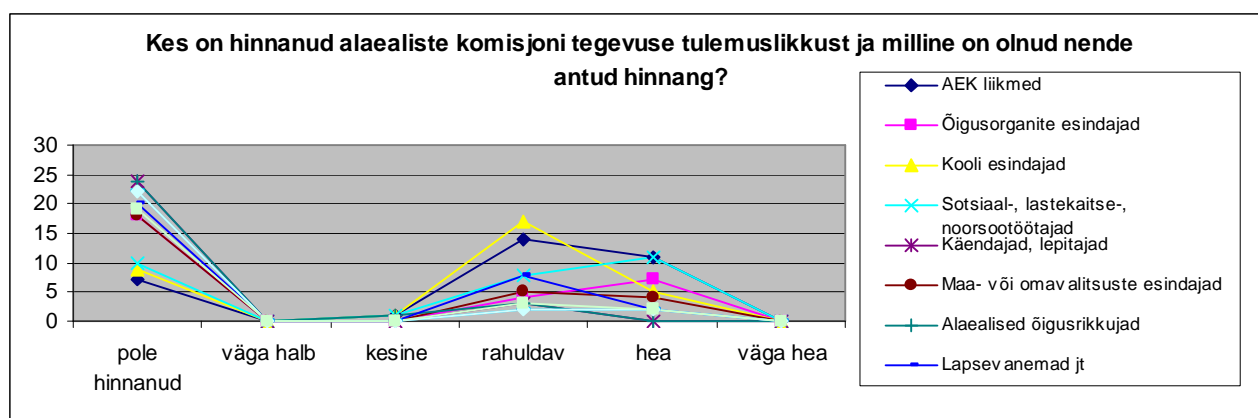
Fookusgrupis osalejad nägid, et üheks võimaluseks mõjutusvahendi ja karistuse vahet noortele selgitada on mõjutusvahendi kohaldajate hea töö abil. Üks alaealiste komisjoni esindaja arvas: „*././ aga see ongi küsimus, et kui leiaks nüüd kohaldaja sellise, kes lapsele teeks ka selle selgeks niimoodi, et seostaks tema õiguserikkumise sellega, mis tema*

praegu teeb. See on pikem protsess, et laps saaks aru, et ta ei tee enam nii ja see mõjub talle ja see pole karistus. Ma ei tea, millal me sinna jõuame.“

Pöördudes alaealiste komisjonide sisulise töö hindamise juurde, paluti alaealiste komisjonide esindajatel välja tuua, kes (millised institutsioonid jt) on alaealiste komisjonide tööd varasemalt hinnanud ja millised on antud hinnangud olnud.

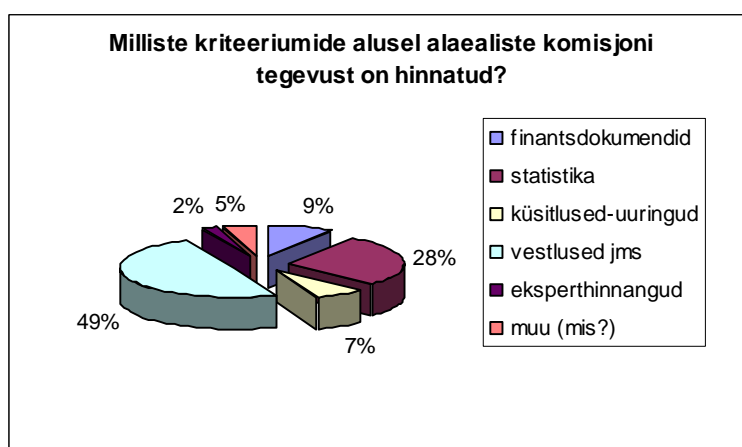
Alaealiste komisjonide esindajate andmetel on komisjonide tegevust hinnanud vaid vähesed alaealiste õiguskorra valdkonnaga kokkupuutuvad osapooled. Hinnangud alaealiste komisjoni tööle on vastajate andmetel olnud enamasti rahuldavad või head alaealiste komisjonide liikmete (kokku 75%), kooli esindajate (kokku 69%), sotsiaal-, lastekaitse- ja noorsootöötajate (kokku 64%) poolt. Suurim osa vastajatest väitis, et alaealiste komisjoni tegevust ei ole hinnanud õigusorganite esindajad (62% vastajatest), käendajad ja lepitajad (89%), maavalitsuste ja omavalitsuste esindajad (67%), alaealised õiguserikkujad (86%), lapsevanemad (67%), kolmandad osapooled (85%), mittetulundusühinguid (85%) ega keegi muu (79%).

Joonis 110. Alaealiste komisjoni tegevuse hindajad ja nende hinnangud, alaealiste komisjonide esindajad, n=45

Alaealiste komisjonide esindajate andmetel on kriteeriumideks, mille alusel seni on alaealiste komisjonide tööd hinnatud, peamiselt vestlused jms (49% vastanutest) ning statistika (28% vastanutest). Statistika põhjal hinnangute andmine on seotud ilmselt komisjonide aruandekohustusega, ametliku statistika koostamise kohustusega. Vaid 7% vastajatest nimetas hindamiskriteeriumina uuringuid, veel vähem (2%) eksperthinnanguid.

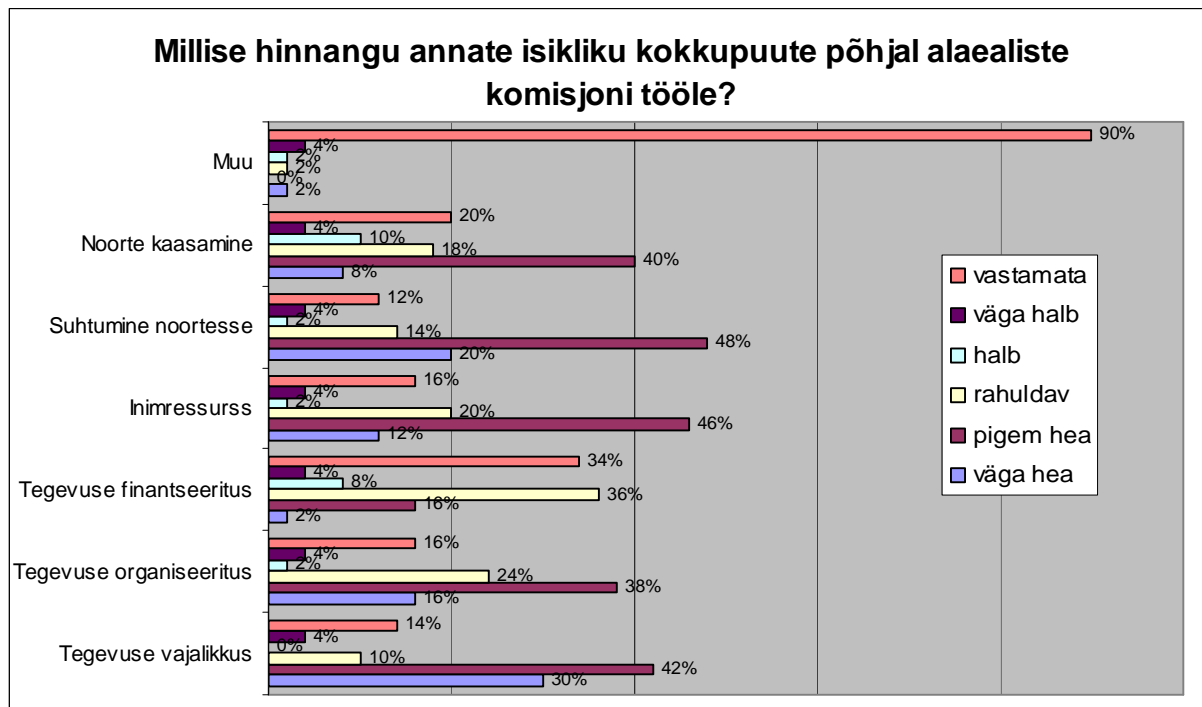
Joonis 111. Alaealiste komisjoni tegevuse hindamise kriteeriumid, alaealiste komisjonide esindajad, n=43, %

Uuringus osalejatel paluti alaealiste seaduslikel esindajatel nende isikliku kokkupuute põhjal anda hinnang alaealiste komisjoni tööle. Suurim osa vastanutest andis alaealiste komisjoni tegevuse vajalikkusele (42%), tegevuse organiseeritusele (38%), inimressursile (46%), suhtumisele noortesse (48%) ja noorte kaasamisele

otsuste tegemisse (40%) hinnangu „pigem hea”. Rahuldavaks pidas suurim osa vastajatest (36%) alaealiste komisjoni tegevuse finantseeritust riigi poolt.

Joonis 112. Hinnang alaealiste komisjoni tööle, alaealiste seaduslikud esindajad, n=50, %

Fookusgrupi aruteludes osalejad leidsid, et tulemuslikkuse hindamine on alaealiste komisjoni töös praegu oluliseks kitsaskohaks. Esiteks on raske leida sobivaid hindamiskriteeriume, mille järgi ennetustöö tulemuslikkust hinnata. Spetsialistid leidsid, et üheks kriteeriumiks, mis on mõõdetav, on korduvarutelude arv. Korduvarutelude arv on fookusgrupis osalejate ja statistika andmetel kasvanud. Samas leidsid mõjutusvahendi kohaldajad, et korduvarutelude arv ei saa olla ainukeseks alaealiste komisjoni töö hindamise aluseks. Toodi välja, et tulemus alaealiste komisjonide sihtgrupi puhul ei saa kunagi olla sajaprotsendiliselt positiivne ja seda ei saagi oodata. Samuti tuleneb korduvarutelude arvu kasvamine ka seadusemuudatustest ja teistest teguritest. Mõjutusvahendi kohaldajad leidsid fookusgrupi arutelu, et paljuski sõltub konkreetse alaealiste komisjoni töö komisjoni isikkoosseisust ning sellest, kuidas nad oskavad lastega suhelda. Samuti peeti oluliseks mõjuteguriks koostöövõrgustiku olemasolu ja ressursse, mis piirkonnas inimeste, organisatsioonide vms näol kasutada on.

Fookusgruppides osalejad leidsid, et iga noore puhul saab alaealiste komisjoni mõju hinnata erinevalt. Mõne noore puhul oli kohaldatud mõjutusvahend antud hetkel otstarbekas, korduvarutelu korral on tegemist juba uue olukorra ja uute mõjutajatega. Mõjutusvahendi kohaldaja leidis: „See sõltub indiviidist. Sellisele lapsele, kes üldjuhul teeb eksimuse üks kord ja satub sinna ja saab oma hoiatuse. Talle võib olla sellest maa ja ilm ja ta enam ei satu. Kas nüüd lugeda seda, kui laps satub sinna teine, kolmas ja neljas kord ja mõjutusvahendi rangus järjest tõuseb. Et kas see siis tähendab, et mõjutusvahend pole olnud mõjus ja õige? Või tähendab seda, et oligi seda oodata, et ta niimoodi käitub ja et ta lõpuks satub sinna kasvatus eritingimusi vajavate õpilaste kooli?” Samuti arvas teine mõjutusvahendi kohaldaja: „Kas see ongi selle hindamise kriteerium? Võib-olla sellel hetkel, täna, siin ja praegu, oli see mõjutusvahend sellele lapsele väga hea. Aga mis toimus tema peas, kellega ta kohtub kuu aja pärast ja kuhu satub kuu aja pärast ja milline kodusituatsioon on tal kuu aja pärast? Kas ta elab kodus, elab trepikojas, kus ta elab? Siin on terve suur kogum erinevaid asju, mis seda last mõjutavad.“

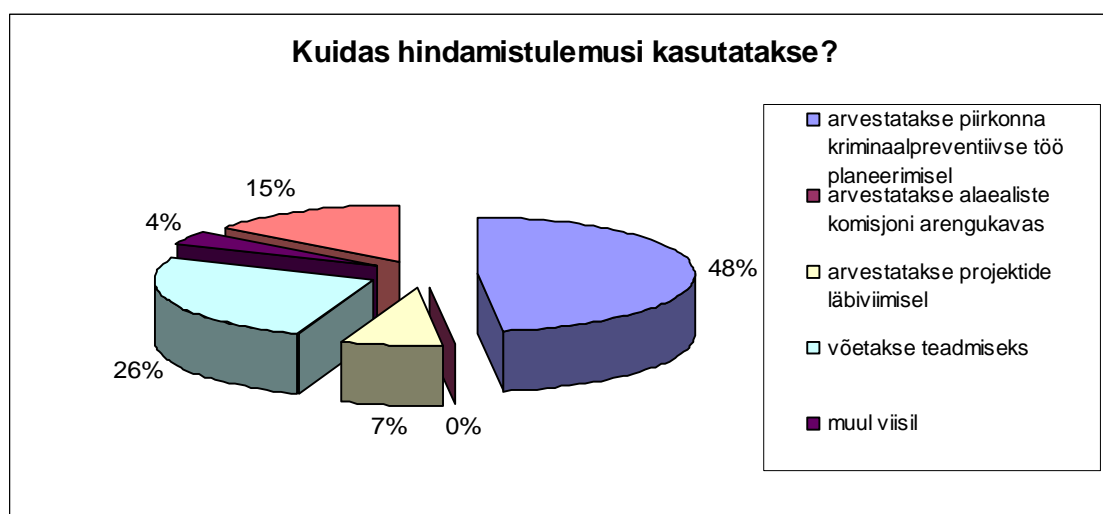
Fookusgrupis osalejad olid arvamusel, et uus rehabilitatsiooniteenus loodi just seetõttu, et korduvarutelude arv kasvas ja ei leidunud sobivat mõjutusvahendit nende noorte probleemide lahendamiseks. Üks mõjutusvahendi kohaldaja leidis: „/.../ Üldse arutelude arv tõuseb, aga korduvarutelud ka iga aastaga süvenevad. Ma

arvan, et see siiski mingil määral näitab, miks rehabilitatsiooniteenuse näol tehti üks mõjutusvahend juurde. Senised mõjutusvahendid loodetud tulemust (100% loomulikult mitte) aga ei ole andnud.“

Fookusgrupis osalenud spetsialistid soovitasid, et Eestis tuleks teha rohkem teaduslikke uurimusi, analüüsimaks ennetustegevuse mõju noorte käitumisele ja selgitamaks välja kriteeriume, mille järgi mõjusust hinnata. Kuna alaealiste komisjonide sekretärade töökoormus on suur ja sageli ei ole alaealiste komisjoni töö nende ainuke tööülesanne, ei jõua sekretärid ise mõjususe hindamisega põhjalikult tegeleda ega vastavaid uurimusi läbi viia. Samuti ei saa seda üldjuhul teha ülesandeks mõnele alaealiste komisjoni liikmele. Üks alaealiste mõjutusvahendi kohaldaja on uurimisega mõjutusvahendi pikaajalise mõju kohta oma organisatsiooni raames alustanud, kuid pikaajalise uurimuse tulemusi veel ei ole.

Seoses raskustega hindamiskriteeriumide valimisel, uuringute puudumise ja ajaressursi nappusega hindamistegevuseks, on seletatav ka hindamistulemuste praegu suhteliselt kesine kasutamine alaealiste komisjoni sisulise tegevuse ja muutuste tegemise planeerimisel. Alaealiste komisjonide esindajatelt uuriti, kuidas nad hindamistulemusi oma töös kasutavad. Küsimusele jättis vastamata 40% alaealiste komisjonide esindajatest. 29% uuringus osalejate andmetel arvestatakse hindamistulemusi piirkonna kriminaalpreventiivse töö planeerimisel. Kokku 25% alaealiste komisjonide esindajate hinnangul võetakse hindamistulemused lihtsalt teadmiseks või neid ei arvestata. Tähelepanuväärne on, et mitte ükski alaealiste komisjonide esindaja ei nimetanud, et komisjoni töö hindamise tulemusi kasutataks alaealiste komisjoni arengukavas.

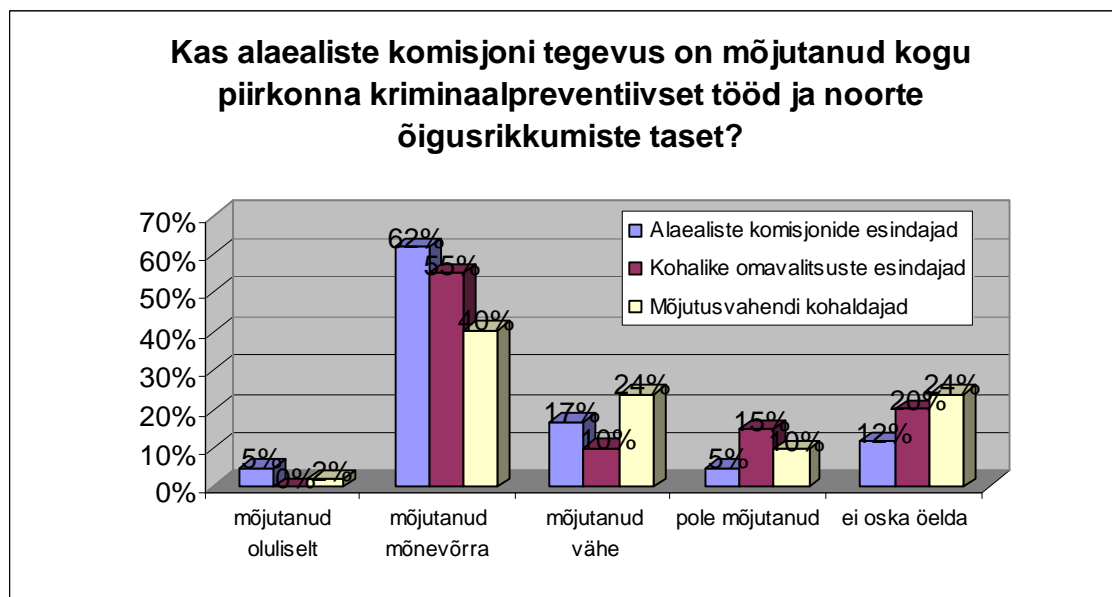
Joonis 113. Hindamistulemuste kasutamine, alaealiste komisjonide esindajad, n=45, %

3.2. Hinnang alaealiste komisjonide töö tulemuslikkusele

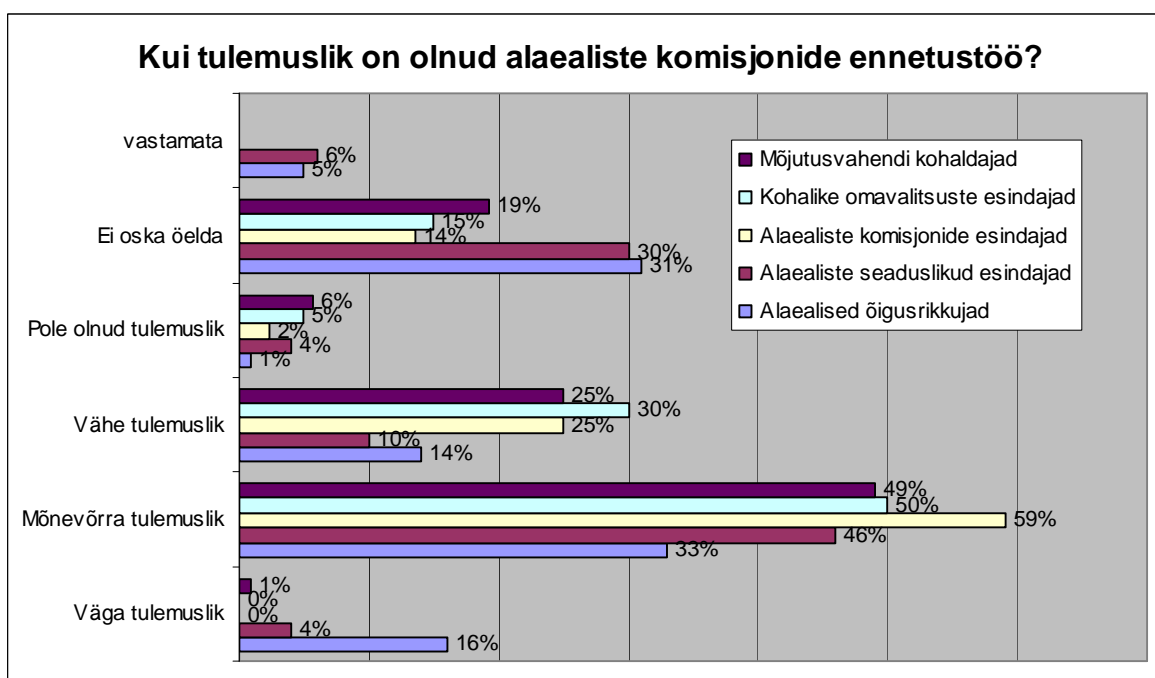
Alaealiste komisjonide põhiülesandeks on kriminaalpreventiivne töö piirkonnas eesmärgiga vähendada noorte kuritegevust. 66% alaealiste komisjonide esindajatest leidis, et alaealiste komisjonide töö on mõjutanud kogu piirkonna õiguserikkumiste taset ning kriminaalpreventsiooni oluliselt või mõnevõrra. 22% arvas, et alaealiste komisjonid on seda teinud vähe või üldse mitte. Ka suurim osa kohalike omavalitsuste esindajatest (55%) ja alaealiste mõjutusvahendite kohaldajatest (40%) leidis, et alaealiste komisjonid on seda mõjutanud oluliselt või mõnevõrra. Seisukohal, et alaealiste komisjonid pole üldse või on vähe mõjutanud kogu piirkonna kriminaalpreventiivset tööd, oli 15% kohalike omavalitsuste esindajatest ja 10% mõjutusvahendi kohaldajatest.

Joonis 114. Alaealiste komisjonide tegevuse mõju kogu piirkonna kriminaalpreventiivsele tööle ja noorte õiguserikkumiste tasemele, vastavalt alaealiste komisjonide esindajad, n=42 ja mõjutusvahendite kohaldajad, n=105 ja kohalike omavalitsuste esindajad, n=21, %

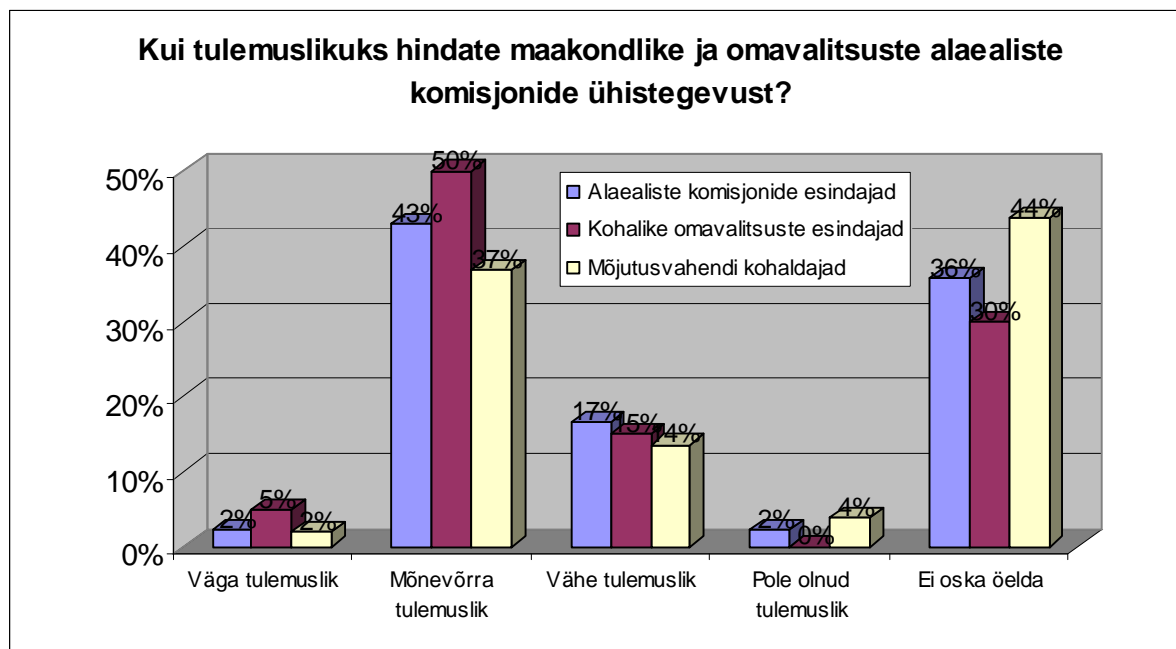
Alaealiste komisjonide ennetustööd hindab suurim osa nii komisjonide endi liikmetest (59%) kui ka kohalike omavalitsuste esindajatest (50%) ja mõjutusvahendi kohaldajatest (49%) mõnevõrra tulemuslikuks. Ka komisjoni töö vähe tulemuslikuks hindajate osakaal on nendes sihtgruppides enam-vähem võrdne, sellise hinnangu annab veerand vastanutest. Noortest ja nende seaduslikest esindajatest peab alaealiste komisjonide ennetustööd samuti suurim osa (vastavalt 33% ja 46%) mõnevõrra tulemuslikuks. Mitte ükski alaealiste komisjonide esindaja ei hinda komisjonide ennetustööd väga tulemuslikuks. Väga tulemuslikuks peab ennetustööd vaid üks mõjutusvahendi kohaldaja ja kaks alaealiste seaduslikku esindajat. Seevastu peab väga tulemuslikuks komisjonide tehtavat ennetustööd 16% vastanud alaealistest õiguserikkujatest.

Joonis 115. Alaealiste komisjonide ennetustöö tulemuslikkus, vastavalt alaealiste komisjonide esindajad, n=44; mõjutusvahendi kohaldajad, n=105; kohalike omavalitsuste esindajad, n=21; alaealised õiguserikkujad, n=87, ja alaealiste seaduslikud esindajad, n=50; %

Maakondlike ja omavalitsuse tasandi alaealiste komisjonide ühistegevust hindab 43% komisjonide esindajatest mõnevõrra tulemuslikuks. Kolmandik vastanutest ei oska selles küsimuses aga seisukohta avaldada. Mõjutusvahendi kohaldajatest ei oska maakondlike ja omavalitsuste alaealiste komisjonide ühistegevuse tulemuslikkust hinnata tervelt 44% ja kohalike omavalitsuste esindajatest 30%, kellel ilmselt ei ole olnud vastava temaatikaga kokkupuuteid. 50% kohalike omavalitsuste esindajatest, 43% alaealiste komisjonide esindajatest ja 37% mõjutusvahendi kohaldajatest peab aga ühistegevust mõnevõrra tulemuslikuks ning vastavalt 15% kohalike omavalitsuste esindajatest, 17% alaealiste komisjonide esindajatest ja 14% mõjutusvahendi kohaldajatest arvas, et ühistegevus on olnud vähe tulemuslik.

Joonis 116. Maakondlike ja omavalitsuste alaealiste komisjonide ühistegevust, vastavalt alaealiste komisjonide esindajad, n=42; mõjutusvahendi kohaldajad, n=105 ja kohalike omavalitsuste esindajad, n=21

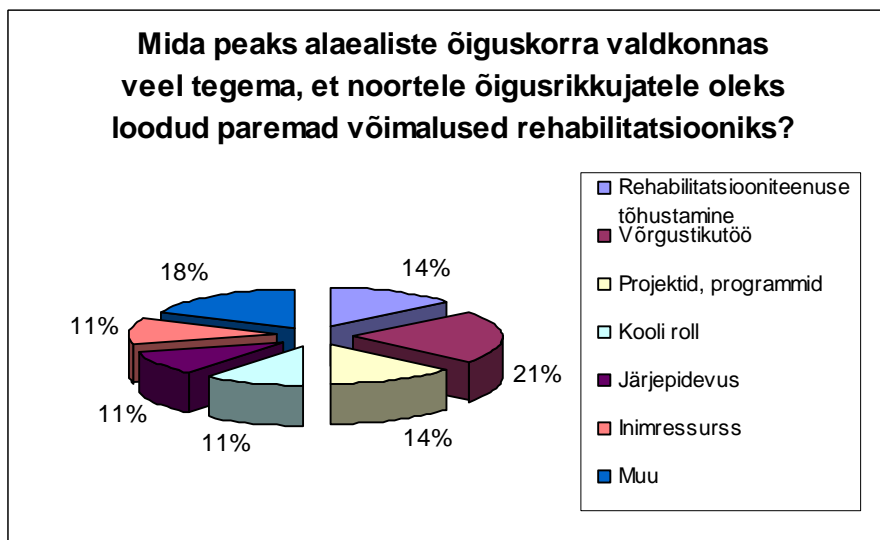

Uurimaks, milliseid ettepanekuid teevad küsitluses osalejad praeguse kuriteoennetussüsteemi muutmiseks, küsiti alaealiste komisjonide esindajatelt ja alaealiste seaduslikelt esindajatelt lahtise küsimusena, mida peaks vastajate hinnangul veel tegema, et noortele õiguserikkujatele oleks loodud paremad võimalused rehabilitatsiooniks.

Alaealiste komisjonide esindajate vastused rõhutasid väga erinevaid põhimõtteid ja valdkondi noortele suunatud kriminaalpreventiivses töös. Kõige enam (21%) nähti lahendusena **võrgustikutöö tõhustamist, koostöö parandamist ja selge rollijaotuse loomist** võrgustikus osalejate vahel. Näiteks järgmised vastused: „**toimiv ja tõhusam võrgustikutöö**”, „**rakendada olemasolev võrgustik paremale koostööle**” ja „**selgepiiriliselt sõnastada erinevate osapoolte kohustused ja vastutus**”. Samuti peeti oluliseks **rehabilitatsiooniteenuse kasutamist** (14%) („**liiga vähe on riigipoolselt tasustatud rehabilitatsiooniteenust**”, „**laialdasem rehabilitatsioonivõrgustiku loomine ja tugisüsteemide arendamine**”) ning erinevate **projektide ja programmide ennetavat mõju** (samuti 14%). Näiteks toodi vastustena välja, et „**peaks soodustama kõikvõimalikke sotsiaalprogramme**” ning lahenduseks oleks „**programmid, mille läbimisel alaealised ise saaksid spetsialistidest täiskasvanute juhendamisel jõuda mõistmisele, milline on sobiv elustiil ja ühiskonnale vastuvõetav käitumine**”. Võrdselt 11% vastanutest pidasid õiguskorra valdkonna vajalike lahendustena oluliseks **haridussüsteemi ja kooli sotsiaaltöö tõhusamat toimimist, preventiivse tegevuse järjepidevust ja inimressursi väärtustamist**. Inimressursi juures nimetati vajadust uute spetsialistide ja ametikohtade järele, praeguste spetsialistide paremat tasustamist ja koolitamist ning ka vajadust koolitada lapsevanemaid.

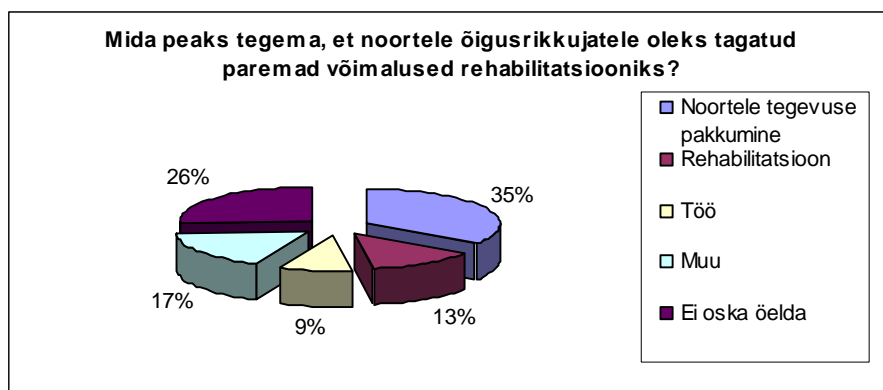

Joonis 117. Ettepanekud noortele paremate rehabilitatsioonivõimaluste tagamiseks, alaealiste komisjonide esindajad, n=25, %

Alaealiste seaduslike esindajate vastused saab jagada viie ühisnimetaja alla: **noortele tegevuse pakkumine, rehabilitatsioon, töö, muu ja ei oska öelda**. Kõige enam (35%) pakuti välja, et noortele peaks pakkuma rohkem tegevust. Näiteks vastati: „*hõivama neid muu kasuliku või huvitava tegevusega*“, „*kohustama noori osalema noorte- ja sotsiaalprogrammides*“, „*rohkem mõjutusvahendeid, huvitegevuse tasuta võimalusi*“, „*sisustada vaba aega*“. 26% vastajatest ei osanud öelda, mida peaks noorte õiguskorra valdkonnas veel muutma. Kolm vastajat nimetasid lahendusena rehabilitatsiooniteenuse laialdasemat kasutamist, rehabilitatsioonikeskuste rajamist ning kaks alaealiste seaduslikku esindajat leidsid, et lahenduseks oleks noortele töövõimaluste tagamine. Üks vastaja tõi välja, et lahenduste otsimine sellele probleemile peaks olema alaealiste komisjoni ülesanne.

Joonis 118. Ettepanekud noortele paremate rehabilitatsioonivõimaluste tagamiseks, alaealiste seaduslikud esindajad, n=23, %

Kokkuvõte ja järeldused

- Antud peatükis analüüsiti tagasisidet alaealiste komisjonide tegevusele, kuvandit noorte ja teiste partnerite pilgu läbi, kuivõrd on teised alaealiste kuritegevusega kokkupuutuvad struktuurid hinnanud alaealiste komisjonide tegevust. Teisalt vaadeldi, milliste kriteeriumide alusel komisjonide tööd on hinnatud, millised on olnud sisulised hinnangud ja ka antud uuringus osalenute hinnangud komisjonide tööle, samuti kuivõrd on alaealiste komisjonide tegevus mõjutanud alaealiste probleemkäitumist.

- Uuringus osalenud osapoolte hinnangu kohaselt on alaealiste komisjoni kuvand ühiskonnas ennekõike karistaja. Ainsana nimetas alaealiste komisjonide endi esindajate enamuse komisjoni kuvandi ühiskonnas olevat peamiselt toetaja-aitaja. Sellist kuvandit selgitasid fookusgruppides osalenud ajaloolise pärandiga ning üldise teadlikkusega alaealiste komisjonide tegevusest ja selle eesmärkidest. Seega on üldise kuvandi tekkel/püsimisel võtmetähtsusega ka kõigi võrgustikuliikmete ühine arusaam ja mõjutusvahendi rakendamisel selle selgitamine ka alaealisele.
- Alaealiste komisjonide tegevust on hinnanud vähesed alaealiste õiguskorra valdkonnaga kokkupuutuvad osapooled. Hinnangud alaealiste komisjoni tööle on komisjonide esindajate andmetel olnud enamasti rahuldavad või head (alaealiste komisjonide liikmete (kokku 75%), kooli esindajate (kokku 69%), sotsiaal-, lastekaitse- ja noorsootöötajate (kokku 64%) poolt).
- Alaealiste komisjoni töö hindamiseks on raske leida sisulisi hindamiskriteeriume. Alaealiste komisjonidel ei ole hindamistegevuste läbiviimiseks piisavalt inim- ja ajaressursi. Tunnetatakse selget vajadust põhjalikumate uurimuste järele alaealiste komisjoni töö ja mõjutusvahendite mõjususe hindamiseks.
- Hindamistegevuste tagasihoidliku taseme taustal on seletatav hindamistulemuste suhteliselt tagasihoidlik väärtustamine ja kesine kasutamine alaealiste komisjoni sisulise tegevuse planeerimisel. Alaealiste komisjonide esindajate andmetel arvestatakse alaealiste komisjoni töö hindamise tulemusi ennekõike piirkonna kriminaalpreventiivse töö planeerimisel, veerandi vastanute hinnangul võetakse hindamistulemused lihtsalt teadmiseks või neid ei arvestata üldse.
- Alaealiste komisjoni tööd hindavad alaealiste komisjoni esindajad ise ning kohalike omavalitsuste esindajad ja mõjutusvahendi kohaldajad enamasti mõnevõrra tulemuslikuks. Maakondlike ja omavalitsuse tasandi alaealiste komisjonide koostööd hindavad alaealiste komisjonide esindajad ning kohalike omavalitsuste esindajad ja mõjutusvahendi kohaldajad samuti mõnevõrra tulemuslikuks.
- Alaealiste komisjonide ühe olulisema partneri – alaealiste õiguserikkujate seaduslike esindajate – poolte uuringus osalenu hinnang alaealiste komisjonidele on positiivne. Suurima osa alaealiste seaduslike esindajate hinnang alaealiste komisjoni vajalikkusele (42%), tegevuse organiseeritusele (38%), inimressursile (46%), suhtumisele noortesse (48%) ja noorte kaasamisele otsuste tegemisse (40%) on „pigem hea”. Rahuldavaks peetakse alaealiste komisjoni tegevuse finantseeritust riigi poolt.
- Uuringus osalenu hinnangul on alaealiste komisjonide töö mõjunud positiivselt kogu piirkonna õiguserikkumiste tasemele ja kriminaalpreventsioonile. Mõju sügavuse osas olid hinnangud tagasihoidlikumad ning enamuse hinnangul on alaealiste komisjonide töö mõjutanud eeltooduid mõnevõrra.

LÜHIKOKKUVÕTE, JÄRELDUSED JA ETTEPANEKUD

Alaealiste probleemkäitumise üldjooned, alaealiste komisjoni sihtgrupp

- Alaealiste probleemkäitumist iseloomustab alaealiste õiguserikkumiste kasvutrend ja rikkumiste sooritamine aina nooremate seas. Kuigi numbriliselt on alaealiste kurjategijate arv üldise kriminaalstatistika kontekstis stabiliseerumas, on alaealiste õiguserikkujate retsidiivsus suurenemas (korduvrikkumised). Noorte uimasti-ja alkoholitarbimine kasvab ning uimastite tarvitamist alustatakse üha nooremana.
- Uuringus osalenud alaealiste õiguserikkumistega kokkupuutunud alaealiste endi ja nende perede tausta uurimisel selgus, et sihtgrupi enamuse sissetuleku peamisteks allikateks on vanemate töötasud ja riiklikud peretoetused ning enamik ei ole sotisaalabi saajad. Pere majanduslikku toimetulekut hindavad võrdselt pooled nii piisavaks kui ebapiisavaks, noorte hinnangud on positiivsemad. Suhted alaealiste komisjoniga kokkupuutuvates riskiperedes on pigem head ja vahel esineb konflikte, alaealiste komisjonide esindajad näevad peresuhteid riskigrupis konfliktsematena ja majanduslikku olukorda mõnevõrra kehvemana. Seega võib täheldada mõningaid vastuolusid alaealiste komisjonide ja sihtgrupi hinnangutes (kuigi antud uuringu tulemused võivad olla mõjutatud konkreetsest valimist), kuivõrd alaealiste komisjonide esindajate hinnangul puuduvad pooltel riskiperedel majanduslikud ja isiklikud ressursid alaealise õiguserikkumisega toimetulekuks.

Alaealiste komisjonide vajalikkuse tunnetamine

- Alaealiste komisjon on selge enamuse alaealiste seaduslike esindajate hinnangul vajalik ning koos seis professionaalne. Enamuse uuringus osalenud osapoolte nägemus alaealiste komisjoni üldistest sihtidest ühtib omavahel - komisjoni vajalikkust teadvustanute määratlusel on komisjon õiguserikkumiste ennetaja ja korduvrikkumiste vältija. Üksnes noorte seas pole alaealiste komisjon sellise rolliga teadvustunud.
- Alaealiste komisjonide koordineeriv roll kriminaalpreventiivse töö suunamisel piirkonnas ei ole väljaspoole alaealiste komisjoni teadvustunud, ainsana nimetasid komisjoni koordineerivat rolli mõjutusvahendi kohaldajad. Võrgustikutöö ja koordineerivate ülesannete mittemainimist kohalike omavalitsuste esindajate poolt võib seostada alaealiste komisjonide vähese teavitustööga oma ülesannetest ja omavalitsusesindajate madala teadlikkusega. Teisalt võib see viidata piirkondlikele erisustele alaealiste komisjonide töös.

Alaealiste komisjonide töökoormus ja kompetentsipiirid

- Alaealiste komisjonide arv piirkonniti on (tulenevalt kohaliku omavalitsuse tasandi alaealiste komisjonide moodustamise vabatahtlikkusest) ebaühtlane ega ole otseselt seotud sooritatud kuritegude arvuga, vaid pigem valdkonna väärtustatusest ja vajaduse tunnetusest piirkonniti.
- Arutelude arv alaealiste komisjonides on tõusnud, tulenevalt korduvarutelude arvu kasvust, muutustest seadusandlikus baasis ja üldisest kuritegevuse tõusust.
- Üldise trendina on vähenenud reaktiivse iseloomuga mõjutusvahendite osakaal määratud mõjutusvahendite seas, ent alaealiste komisjonide töömahu kasvu tingimustes on määramiste arvu alusel tegu tõusuga kõigi mõjutusvahendite osas.
- Alaealiste komisjonide suurest töökoormusest tulenevalt on komisjonis peetavate õiguserikkumiste arutelud ajaliselt küllalt piiratud, mis võib takistada süüvimist alaealiste õiguserikkumiste algpõhjustesse.
- Kuhjunud on teatud liiki probleemid (nt. koolikohustuse mittetäitmine), millega alaealiste komisjon (komisjonide endi esindajate hinnangul) ei ole suuteline toime tulema ning mis on tinginud vajaduse uuteks lahendusteks nende probleemidega tulemuslikumaks toimetulekuks.

- Teatud probleemide ja sihtgruppidega tegelemisel on alaealiste komisjon jõuetu ja pole ka alternatiive. Osadele sihtgruppidele puuduvad efektiivsed mõjutusvahendid-sekkumismeetodid – sh. psüühikahäiretega noored, sõltuvusprobleemidega noored, põhihariduseta noored, vägivaldsed korduvrikkujad. Samal ajal puuduvad komisjonide esindajate hinnangul ka alternatiivsed toetavad struktuurid nende noorte probleemide lahendamiseks.

Ennetustegevus

- Uuringus osalenud osapoolte hinnangute baasil (sh. probleemkäitumise põhjused ja nende erinevus vanusgruppide lõikes, soodustavad tegurid, probleemkäitumise vähendamise/ärahooldmise võimalused jms) võib alaealistele suunatud ennetustegevuste osas teha järgmised järeldused-soovitused:
- Nooremale vanusgrupile (eriti kuni 11.a.) suunatud tegevustes keskenduda enam perega liitvatele- või perega koostevõrgudele ja peresuhete taastamisele/tugevdamisele. See võiks luua eeldused võimaldaks lapsevanematel muuhulgas näha oma lapse häid omadusi ja neid enam väärtustada ning soodustada ka hiljem rohkem tähelepanu osutama;
- Vanemale vanusgrupile (üle 12.a.) suunatud tegevustes keskenduda mõnevõrra enam välistele teguritele ja 'ahvatluste' vähendamisele (sh. pakkudes teisi – positiivseid ja samas atraktiivseid alternatiive) ja neile vastuseismise oskuste arendamisele suunatud tegevustele;
- Võtmetähtsusega on õpiedu (noorte hinnangutes rohkem õpiedu jms, kui alaealiste komisjonide esindajate poolt välja toodud suhted kooli personaliga) jm kooliga seonduv, et vältida noore väljalangemist haridussüsteemist ja seega ka 'piiramatu' vaba ajaga silmitsi sattumist (sh. on mitmed huvitegevused jms sageli seotud kooliga);
- Vähendada alkoholi ja narkootikumide kättesaadavust (noorte kinnitusel üks olulisemaid põhjuseid õiguserikkumiste sooritamisel).
- Tegeleda peredega tervikusteemina, eraldamata last ja tema probleeme üldistest oludest. Peamiseks takistuseks perede osalemisel on lapsevanemate osaluse vabatahtlikkus ja seega motivatsioon. Sellest tulenevalt on alaealiste õiguserikkujate ja nende peredega üheaegselt tegelemisel väga oluline roll koostöövõrgustikul ja erinevate osapoolte koostööl.
- Ennetusprojektide läbiviimise ja projektide tulemuslikkuse analüüs viitab ennetustöö killustatusele paljude erinevate partnerite vahel. Seega piirkondlike ressursside piiratusel tulenevalt ning sarnaste eesmärkidega projektide läbiviimisel napib enamusel partneritest ajalisi, rahalisi ja inimressursse projektide elluviimiseks. Alaealiste komisjonide esindajate kinnitusel on projektides osalenud alaealised andnud neile projektidele hea hinnangu, ent antud uuringus osalenud noorte vähesel osaluse tõttu oli neil raske anda ka sisulist hinnangut projektidele. Alaealiste komisjonide esindajate kinnitusel on ennetusalastest projektidest kujunenud ka pikemaajalisi tegevusi, sh. loodud struktuure, kes nüüd ise viivad läbi ennetusalaseid tegevusi (nt. avatud noortekeskused). Lisaks alaealiste komisjonidele ja avatud noortekeskustele viivad noortele suunatud ennetustegevusi ellu peamiselt omavalitsused ja nende allstruktuurid ning MTÜ-d.
- Ennetusprojektide tase, arvukus, tegevused, nende mõju ja ennetustöö tulemuslikkus sõltub suuresti kohalikest ressurssidest, mis on enamuse uuringus osalenute hinnangul piiratud ja ebapiisavad. Piirkonniti on ennetusprojektide algatamise ja elluviimise võimalused väga erinevad.

Ennetustegevuse edukus

- Eduka ennetustegevuse eelduseks on osapoolte vastutuse ja rolli teadvustamine (sh. valdkonnaüleste mõjude tunnistamine, probleemide märkamine, süüvimine, probleemi vältimiseks teiste osapoolte juurde 'edasi suunamisest' hoidumine), sh. alaealiste komisjoni rolli teadvustatus ja teavitustöö ka (potentsiaalsete) partnerite seas komisjoni eesmärkidest-tegevusest;
- Uuringus osalenute poolt välja toodud olulisemate alaealiste probleemkäitumise vähendamise lahenduste – lapsevanemate suurem tähelepanu oma lastele, võrgustikutöö, vaba aja sisustamine, kriminaalpreventsiooni süsteemi toimimine – puhul jääb sageli üksnes alaealiste komisjoni heast tahtest väheks: vaja on kõigi osapoolte koostööd ja panust;
- Tõhustamist vajab mõjutusvahendite kohaldamise kontrolli ja järelevalve süsteem, mis on eriti oluline korduvrikkumiste ennetamiseks.

Alaealiste komisjonide eesmärgid, strateegiline planeerimine

- Alaealiste komisjonide missioonimääratlus ei ole ühene, enim joonistusi välja ennetustöö, nõustamine-abi ja väärtushinnangute kujundamine. Prioriteetides tõusid nende kõrval esile ühelt poolt jõulise sekkumise vahendid (karistamine, järelevalve, kontroll) ja teisalt võrgustikutööle kaasaaitamine.
- Ka teiste gruppide hinnangul on alaealiste komisjonide eesmärgina olulisim nõustamine-abi-suunamine, ent kohalike omavalitsuste ja mõjutusvahendi kohaldajate esindajate hinnangutes alaealiste komisjonide esindajatest jõulisemalt ka karistamise-järelevalve-kontrolli ülesanne. Kõige suuremad erinevused ilmsesid koolikohustuse täitmise toetamise osas, mida omavalitsuste esindajatest nimetas 13% ja alaealistest 16%, ent mitte ükski mõjutusvahendi kohaldaja ega alaealise seaduslik esindaja. Alaealiste komisjonide esindajatest nimetas seda 2,4%, ent mitte ükski vastanu prioriteedina.
- Võrgustikutöö toimimisele avaldab kindlasti mõju ka üldine suhestumine kuriteoennetustöösse laiemalt ja osapoolte rolli-vastutuse teadvustatus, olles üks olulisemaid eeltingimusi alaealiste komisjonide võrgustikutöö ja koordineerivate ülesannete täitmisel. Laiem teadlikkus prioriteetidest kuriteoennetuses on sidusgruppide seas suhteliselt madal, mis võib viidata ennetustegevuse *ad hoc* põhisusele ja koostöö 'hooajalisusele'. Võrgustikutöö järjepideva toimimise eeldusena on vajalik ka laiematest suundumustest kriminaalpreventsiooni süsteemis tervikuna ning aktiivsem teavitustöö alaealiste komisjonide eesmärkidest ja tegevusest.
- Arengukava on alaealiste komisjonil vaid kolmandiku vastanute kinnitusel ja vajalikuks hindavad arengukava ennekõike need, kellel arengukava on olemas. Lisaks selgemate tegevuseesmärkide paikapanekule võimaldab arengukava väljatöötamise protsess kaasata sidusgruppe ja seeläbi tõsta nende teadlikkust ja motivatsiooni võrgustikutöös osaleda (sh. parandada alaealiste komisjoni koordineerivate ülesannete teadvustumist ja täitmist).
- Alaealiste komisjonidega koostöö vähene kajastatus kohalike omavalitsuste ja mõjutusvahendi kohaldajate poolt esindatavate organisatsioonide arengukavades viitab (lisaks arengukava puudumisele alaealiste komisjonil endal) piirkondliku kuriteoennetustöö planeerimise tõhustamise ja erinevate osapoolte tihedama koostöö vajadusele.

Kriminaalpreventsiooni süsteemi tugevused ja nõrkused, vajadused muudatusteks ja töö edasiseks tõhustamiseks

- Tänapäevase kriminaalpreventsiooni süsteemi tugevustena nimetasid uuringus osalenud ennekõike võrgustikupõhisust, paindlikkust ja professionaalseid inimesi. Süsteemi nõrkuste osas keskenduti pigem detailsematele probleemidele erinevate mõjutusvahendite kohaldamisel, sh. paindlikkuse puudumist (ennekõike mõjutusvahendite kohaldamisel keerulisemate juhtumite puhul, menetluse kiirus), vähest süsteemsust (ennekõike vastuolud ja augud seadustes, erinevate osapoolte tegutsemine ühiste eesmärkide nimel) ning peredega seotud probleeme (perede valmisolek probleemide lahendamisel, pere vastutus).
- Ennekõike on uuringus osalenute hinnangul kitsaskohad seotud seadusandliku baasiga ja sellest tulenevate piirangutega või võimaluste ebapiisavusega. Samuti on jätkuv vajadus kuriteoennetussüsteemi arendamise järele, kuivõrd alaealistele suunatud õiguskasvatuse süsteem maakondlikul tasandil on suurema osa vastanute hinnangul alles kujunemas.
- Ajavahemikul 1999-2005.a. on alaealiste komisjonide esindajate hinnangul suurenenud võrgustikutöö ja koordineerivate ülesannete osakaal, kuigi viimast väljaspool komisjoni teiste partnerite poolt niivõrd ei tunnetata. Ent koostööd alaealiste komisjoniga hinnati enamuse partnerite poolt tulemuslikuks ja toimivaks.
- Olulist arendamist ja täiendamist vajab uuringutulemuste kohaselt maakondlik ja omavalitsuse tasandi infovahetuse ning alaealiste kuritegevuse alase info kogumise ja analüüsi süsteem. Samuti vähene on seni olnud maakondlike kuriteoennetusele suunatud meetmete väljatöötamine. Kuna kuriteoennetussüsteemis osaleb palju erinevaid osapooli, on vastavate andmete koondamine ühtsesse ja kõigile partneritele kättesaadavatesse andmebaasidesse ning infovahetuse parandamine üheks olulisemaks eeltingimuseks kuritegevuse ennetustööks.

Osutatava abi vastavus sihtgrupi ootustele, mõjutusvahendite sobivus ja kohaldamine

- Uuringus osalenud alaealiste õiguserikkumistega tegelevate struktuuride osutatav abi langeb üldjoontes kokku sihtgrupi ootustega. Enim ühtib pakutav abi lapsevanemate ootustega, keskendudes enim nõustamise-koolituse ja psühholoogilise abi pakkumisele. Alaealiste eelistustes esimeste - õpiabi ja vaba aja

sisustamine – pakkumist kinnitavad proportsionaalselt vähesemad abipakkujad. Ootusi realselt saadud abiga kõrvutades selgus, et 40% sihtgrupi kinnitusel ei ole nemad mingit abi saanud. See näitab abi kontsentreeritust kitsamale ringile ja abipakkujate poolset vähest suutlikkust pakkuda abi laiemale ringile või märkimisväärse osa alaealiste õiguserikkumistega seotud perede mitte-teadvustamist abivajajana.

- Alaealiste probleemkäitumisega tegelemise võtmealusena indiviidipõhine lähenemine eeldab lisaks probleemide piisavalt varajasele märkamisele ka paindlikku tegelemist nende kõrvaldamiseks. Uuringus osalenute hinnangutes jäid aga kõlama nii haridussüsteemi polariseeritus kui ka mõjutusvahendite hierarhia tasakaalustamatus, kus domineerivad nn. 'pehmemad' võimalused (tavakoolid ning teisalt hoiatus, lepitus, käendus, üldkasulik töö) mõne-ühe küllalt radikaalse võimaluse (erikoolid ning erikooli suunamine) kõrval.
- Lähtuvalt uuringu tulemustest on noortele kõige sobivamateks (parimaid tulemusi andvateks) mõjutusvahenditeks vestlus erialaspetsialistiga, noorte- või sotsiaalprogrammides osalemine ja üldkasulik töö. Sobivaimate mõjutusvahendite võrdlusest realselt määratud mõjutusvahenditega selgus, et nende määramiste osakaal on suhteliselt väike. Erinevuste põhjuseks on tõenäoliselt ühelt poolt komisjonides arutlusel olevate asjade iseloom (sh. seadusandluse muudatustest tulenevalt) ja teisalt nende rakendamise võimaluste olemasolu (piirkondlikud erinevused ja probleemid mõjutusvahendi kättesaadavusega, sh. rakendajate vähesus, transpordiprobleemid jms).
- Mõjutusvahendi kohaldamisel toodi probleemina välja ka vähene tulemuslikkus, kuivõrd tulemuslikkuse saavutamine eeldab sageli ka vajadust positiivseteks muutusteks alaealise (vahetus) keskkonnas tervikuna.
- Lisamõjutusvahendite osas ilmnes uuringust vajadus suurema paindlikkuse järele hariduse omandamisel, oluliselt rohkemate lapsevanematele suunatud mõjutusvahendite järele ning erinevate tugisüsteemide parema toimimise järele. Suur osa uuringus osalenutest rõhutas esmajärjekorras olemasoleva süsteemi tõhusa toimimise tagamise vajadust.
- Seega sõltub alaealiste komisjonide poolt määratavate mõjutusvahendite valik suures osas olemasolevatest võimalustest, mille paranemist ei saa komisjonid otseselt mõjutada (sh. rakendajate vähesus, süsteemi vähene paindlikkus). Olukorra parandamine eeldab erinevate kriminaalpreventsiooni struktuuride aktiivset koostööd.
- Mõjutusvahendite kohaldamise käigus püütakse enamuse uuringus osalenud alaealiste komisjonide esindajate kinnitusel kõrvaldada alaealise õiguserikkumisi soodustavaid tegureid, mida põhjendatakse ennekõike ajapuudusega komisjoni istungitel ja suure töökoormusega. Samas kõige olulisemaks arutelude kestuse mõjutajaks hinnati partnerite koostöövalmidust.
- Uuringu tulemused näitasid, et alaealiste kaasamise ja rahulolu osas oma õiguserikkumise menetlemisega on selge seos – ennast passiivse karistatavana tundnud alaealised olid määratud mõjutusvahendiga vähem rahul kui aktiivsed osalejad. Enda ja esindatava alaealise aktiivset rolli komisjoni arutelul tunnetas kolmandik seaduslikest esindajatest, samas enda aktiivset rolli komisjoni istungil tunnetasid vaid alla veerandi alaealistest. Määratud mõjutusvahendiga jäid rahule u. pooled alaealised ja nende seaduslikud esindajad.
- Mõjutusvahendite täitmist hindasid alaealiste komisjonide esindajad positiivselt, enamuse hinnangul on mõjutusvahendi mittetäitjaid vaid üksikud noored. Mittetäitmise põhjustena joonistasid välja noorte karistamatuse tunne, vale mõjutusvahendi määramine ja ebapiisav järelevalve.
- Selge enamuse alaealiste seaduslikest esindajatest soovib saada tagasisidet alaealisele mõjutusvahendi kohaldamise kohta. Tagasisidet oodatakse enim kohaldajalt, ent seni on tagasisidet saadud alaealiste komisjonilt, samas on tagasisidet saanute osakaal ligi kaks korda madalam seda soovinutest.
- Komisjonide liikmetele suunatud regulaarse tagasiside analüüs näitas, et mitte kõigi komisjonide liikmed ei saa vähemalt kvartaalsetelt komisjoni sekretärilt aruannet mõjutusvahendi kohaldajate töö kohta. Aruannete esitamist komisjoni liikmetele kinnitasid kaks kolmandikku uuringus osalenud komisjonide esindajatest.

Kuvand alaealiste komisjonist, tegevuse tulemuslikkus

- Uuringus osalenud osapoolte hinnangu kohaselt on alaealiste komisjoni kuvand ühiskonnas ennekõike karistaja, ainsana nimetas peamiselt toetaja-aitaja kuvandit komisjonide esindajate enamuse. Karistaja kuvandi domineerimist selgitasid fookusgruppides osalenud ajaloolise pärandiga ning üldise

teadlikkusega alaealiste komisjonide tegevusest ja selle eesmärkidest. Seega on üldise kuvandi murdmisel/püsimisel võtmetähtsusega kõigi võrgustikuliikmete ühine arusaam komisjonist ja tema sihtidest ning laiemale teavitustööle lisaks ka mõjutusvahendi rakendamisel selle selgitamine alaealisele.

- Uuringust selgus, et alaealiste komisjonide tegevust on hinnanud vähesed alaealiste õiguskorraga kokkupuutuvad osapooled ning komisjonidel endil ei ole hindamistegevuste läbiviimiseks piisavalt ressursse (sh. inim- ja ajalisi ressursse). Tunnetatakse selget vajadust põhjalikumate uurimuste järele alaealiste komisjoni töö ja mõjutusvahendite mõjususe hindamiseks.
- Hindamistegevuste tagasihoidliku taseme taustal on vähene ka hindamistulemuste väärtustamine ja kasutamine alaealiste komisjoni sisulise töö planeerimisel. Komisjonide töö tulemusi arvestatakse ennekõike piirkonna kriminaalpreventiivse töö planeerimisel, veerandi vastanute hinnangul võetakse hindamistulemused üksnes teadmiseks või neid ei arvestata üldse.

Võimalused alaealiste komisjonide töö tulemuslikkuse tõstmiseks

- Alaealiste komisjonide töö tulemuslikkust on võimalik tõsta reguleerides paremini komisjonide töökorraldust, seda täpsemini eesmärgistades ja veelgi suurema tähelepanu omistamisel võrgustikupartnerite paremale teavitamisele alaealiste komisjonide eesmärkidest ja tegevusest.
- Efektīivse ja tulemusliku partnervõrgustiku koostöö eelduseks on kõigi osapoolte ühene arusaam alaealiste komisjonide eesmärkidest ja rollist, mis on aluseks ka ühiskonnas levinud kuvandi murdmiseks ja kujundamiseks alaealiste komisjonide eesmärkidele vastavaks.
- Oluline on veelgi aktiivsem tegelemine koordineeriva funktsiooni täitmisega ja alaealiste komisjoni rolli tõstmiseks maakondlike ja piirkondlike kuriteoennetuslaste strateegiliste plaanide koostamisel.
- Kuivõrd individikesksele ja võrgustikupõhisele toimimisalusele toetuvate alaealiste komisjonide töö tulemuslikkust mõjutavad väga oluliselt tegurid, mida alaealiste komisjonid ei saa otseselt mõjutada (haridussüsteemi jäikus, külgnevate seaduste ja valdkondlike poliitikate kooskõla, mõjutusvahendeid kohaldavate struktuuride-spetsialistide olemasolu ja suutlikkus jne), eeldab kogu kriminaalpreventiivse süsteemi tulemuslikkuse tõstmine terviklike lahenduste väljakujundamist seadusandlikul tasandil ning eelkõige juba loodud lahenduste realse rakendatavuse tagamist ning erinevate osapoolte aktiivset koostööd ühiste eesmärkide saavutamisel.

KASUTATUD KIRJANDUS

- ◆ Aavik, A (2001), *Osakem mõista õpilase käitumist*, Haridus 2-2001
- ◆ *Alaealiste komisjonide aruanded*, 2002-2004, Haridus-ja Teadusministeerium
- ◆ *Alaealiste komisjonide tegevus aastatel 1999-2004*, Haridus-ja Teadusministeerium, 2005, www.hm.ee
- ◆ Auväärt, L, Kaugia, S (1995), *Perekond ja lapsealiste kuritegevus*. Akadeemia 10, lk 2175-2193
- ◆ Bennett, T; Graham, J (1998), *Kriminaalpreventsioon Euroopas ja Põhja-Ameerikas*, ÜRO Kriminaalpreventsiooni Nõukogu, Tallinn, lk. 25-26
- ◆ *Edovald, T (2005), Ülevaade alaealiste kuritegevuse vähendamise strateegiast ja programmide maailmas*, Justiitsministeerium, 2005, www.just.ee
- ◆ Ginter, J; Saarsoo, H; Sootak, J (2000), *Alaealiste õigusrikkumised – kriminaalõiguslik, menetluslik ja kriminaloogiline aspekt*, Tartu, lk.3
- ◆ Jaanimägi, H; Popova, A (2006), *Alaealise mõjutusvahendite seaduse tõlgendused ja seadusandlik raamistik*, www.hm.ee
- ◆ Laane, K; Laane, E (1999), *Teavet probleemkäitumiste ennetustööks*, Sotsiaalministeerium, Eesti Sõltuvushaigete Rehabilitatsiooni Ühing, Tallinn, lk 44
- ◆ *Lühiülevaade alaealiste kuritegevuse olukorrast Eestis aastatel 1993-2004*, ettekanne, 2005, Politseiamet
- ◆ Moffitt, T.E. (1997), *Adolescence-limited and life-course persistent offending: A complementary pair of developmental theories*. T.P. Thornberry (Ed.), *Developmental Theories of Crime and Delinquency: Advances in Criminological Theory*, Vol. 7. New Brunswick, N.J.: Transaction, lk 11- 54
- ◆ Petersell, O (1997), *Delinquency and Reaction in a Transition Society. The Case on Estonia*. University of Tartu. Faculty of Special Education. Tartu
- ◆ Piquero, A; Paternoster, R. et al (1999), *Onset Age and Offense Specilization*. Journal of research in Crime and Delinquency. Vol.36, No.3, August, lk 275-299
- ◆ Pöld, K (2001), *Delikventset käitumist seletavad teooriad*. Seminaritöö. Tartu Ülikool, Avaliku halduse ja sotsiaalpoliitika osakond, Tartu
- ◆ Saar, J (2003), *Õigusvastane käitumine alaealisena ja kriminaalsed karjäärid*, Tartu
- ◆ Thornberry, T.P. (1997). *Introduction: Some advantages of developmental and life-course perspectives for the study of crime and delinquency*. In T.P. Thornberry (Ed.), *Developmental Theories of Crime and Delinquency: Advances in Criminological Theory*, Vol. 7. New Brunswick, N.J.: Transaction, lk.3.
- ◆ *Ülevaade haridussüsteemi järelevalve tulemustest 2001/2002 õppeaastal*, Haridus-ja Teadusministeerium, 2003, www.hm.ee

Õigusaktid ja strateegiadokumendid

- ◆ Alaealise kasvatus eritingimusi vajavate õpilaste kooli suunamise kord. Haridusministri määrus 28.08.1998 nr 14 (RTL 1998, 277, 1157; 2001, 84, 1147; 2001, 109, 1510; 2003, 4, 39)
- ◆ Alaealise kohustuse elada vanema, kasuvanema või eestkostja juures või lastekodus rakendamise kord. Sotsiaalministri määrus 31.07.1998 nr 44 (RTL 1998, 250, 1037; 2002,10,102)
- ◆ Alaealise mõjutusvahendite seadus (RTI 1998, 17, 264; 2002, 82, 479; 2002, 90, 521; 2003, 26, 156; 2004, 30, 206; 2004, 46, 329; 2004, 89, 603; 2006, 7, 42)
- ◆ Alaealiste komisjoni poolt määratud isiku juurde vestlusele suunamise kord. Haridusministri määrus 28.08.1998 nr 14 (RTL 1998, 277, 1157; 2001, 84, 1147; 2001, 109, 1510; 2003, 4, 39)
- ◆ Alaealiste komisjoni põhimääruse kinnitamine, VV määrus 22.09.1998 nr.207 (RTL 1998, 85, 1391)
- ◆ Justiitsministri käskkiri nr 37, 17.02.2006

- ♦ Karistusseadustik (RT I 2001, 61, 364; 2002, 86, 504; RT I 2006, 21, 160, 7, 42; RT I 2005, 68, 529, 39, 308, 20, 126, 40, 311, 47, 387, 39, 308; 2004, 88, 600, 56, 401, 54, 387, 46, 329, 7, 40; 2003, 90,601, 83, 557, 4, 22, 105, 612; 2002, 82, 480, 56, 350, 44, 284, 64, 390)
- ♦ Kriminaalpoliitika arengusuunad aastani 2010 (RTI, 31.10.203, 67, 457), www.riigiteataja.ee/ert/act.jsp?id=637829.
- ♦ Käenduse kord. Sotsiaalministri määrus 31.07.1998 nr 44 (RTL 1998, 250, 1037; 2002,10,102)
- ♦ Lepitamise kord. Sotsiaalministri määrus 31.07.1998 nr 44 (RTL 1998, 250, 1037; 2002,10,102)
- ♦ Meditsiiniliste vastunäidustuste loetelu, mille olemasolu korral alaealist ei suunata kasvatus eritingimusi vajavate õpilaste kooli. Sotsiaalministri määrus 04.01.2002 nr.7 (RTL 2002, 10, 102)
- ♦ Narkomaania ennetamise riiklik strateegia aastani 2012, Sotsiaalministeeriumi koduleht <http://www.sm.ee/est/pages/index.html>
- ♦ Narkomaania ennetamise riikliku strateegia tegevuskava 2004-2008, Sotsiaalministeeriumi koduleht <http://www.sm.ee/est/pages/index.html>
- ♦ Noorsootöö strateegia 2006-2013 ja strateegia rakenduskava, Haridusministeeriumi koduleht, www.hm.ee
- ♦ Noorteprogrammides osalemise kord. Haridusministri määrus 28.08.1998 nr 14 (RTL 1998, 277, 1157; 2001, 84, 1147; 2001, 109, 1510; 2003, 4, 39)
- ♦ Põhiharidust omandavate kasvatusraskustega õpilaste klassi moodustamise tingimused ja kord. Haridus-ja teadusministri määrus 30.06.2004 nr 38 (RTL 2004, 91, 1425)
- ♦ Sotsiaalprogrammides või ravikuurides osalemise rakendamise kord. Sotsiaalministri määrus 31.07.1998 nr 44 (RTL 1998, 250, 1037; 2002,10,102)
- ♦ Vabariigi Valitsuse 2006. aasta tööplaani kinnitamine, *VV 28.02.2006 korraldus nr 132*, (RTL, 10.03.2006, 23, 395)
- ♦ Üldkasulike tööde loetelu. Vabariigi Valitsuse määrus 18.08.1998 nr 181 (RT I 1998, 75, 1237)
- ♦ Üldkasuliku töö täitmise kord. Sotsiaalministri määrus 31.07.1998 nr 44 (RTL 1998, 250, 1037; 2002,10,102)